శ్రీ హకారాది

హయగ్రీవ సహస్ర నామావళిః

వ్యాఖ్యా సహితా

హయగ్రీవ నవరత్నమాలా, హయగ్రీవాష్టోత్తర - సహస్ర
నామావళీభ్యాంచ సంవలితా.

పండిత శ్రీ బెల్లంకొండ రామరాయకవీన్ద్ర విరచితా

కొప్పూరునివాసులు శ్రీ పెద్దిరాజు సీతారామయ్యగారి పుత్రులు
శ్రీ వేంకటకోటేశ్వరరావుగారి
ద్రవ్యసాహాయ్యమున ముద్రింపబడెను.

గ్రంథసంపాదకుడు

కవితా వేంకటసుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి

నరసరావుపేట.

1953 2—8—0

పీఠిక

అద్వైత వేదాన్త ప్రతిష్ఠాపనాచార్యులు హయవదన పరబ్రహ్మో పాసనా సమాసాదిత తత్త్వనిరూఢులు నిఖిలశాస్త్రనిష్ణాతులు నవరసశ్యారులు నగు పండిత శ్రీ బెల్లంకొండ రామరాయకవీన్ద్రులు 19 20 శతాబ్దములం దుదయాస్తమయముల జరిపి యుభయ శతాబ్దములను పవిత్రమొనరించిరి. ఇమ్మహనీయుడు క్రీ.శ. 1875 సం|| డిసెంబరు 28 న జన్మించి 1914 సం|| అక్టో బరు 27 న బ్రహ్మీభూతులైనటుల జీవితచరిత్రవలన తెలియవగును. నేడు జీవించియున్న తదన్తేవాసి బంధుమిత్ర జానపదులు వర్ణించు కీర్తిసందిన జీవిత విశేషములనుబట్టి వీరు కారణజన్ములగు సిద్ధపురుషులని వ్యక్త మగుచున్నది.

వీరి యుపాస్యదేవత శ్రీహయగ్రీవమూర్తి. "జ్ఞానానన్దమయం దేవం నిర్మలస్ఫటికాకృతిం, ఆధారం సర్వవిద్యానాం హయగ్రీవముపాస్మహే" యని యాబాలవృద్ధము పఠింపబడు ధ్యానశ్లోకమువలన శ్రీ హయవదనుడు నిఖిలవిద్యలకాధారమనియు జ్ఞానప్రదాతయనియు విదితమగును. ఈకవీశ్వరు నకు హయాననునిపైగల ప్రేమాతిశయము వర్ణనాతీతము. ఆప్రేమప్రవా హము నవరత్నములు - పంచవింశతి - శతకము - మున్నగుభక్తిమయ వాపీ కూప తటాకాదులను బూరించి అందిముడక తుదకీ సహస్రనామమయ మహాంబుధిరూపమున వెల్లివిరిసినది. ఈగ్రంథమున సహస్రనామ-నవరత్న-అష్టోత్తర శతనామ స్తోత్రములును విడిగ నామావళులును ముద్రింపబడినవి. తక్కినవి గ్రన్థాన్తరరూపము ధరించును. ఈగ్రంథమాస్తికమహాశయులకు కల్ప వృక్షము. ఉత్తమ సాహిత్యముగూడ నిండిమిడియున్నది. హ కా రా దిగ సహస్రనామము రచించుట సామాన్యముకాదు. స్వయంకృత వ్యాఖ్యాన మూలమున బెక్కు వ్యాకరణవిశేషములు, ధ్వనివిశేషములు, పురాణగాథలు గోచరించుటయే కాక పెక్కుస్థలములందు చర్విత చర్వణత్వ భ్రమనివారక దళ సార్థక్యములుగూడ గ్రహింపదగియున్నవి. మఱియు నుత్తరోత్తర

నానానుభావనహేతుకల్పనము - పూర్వాపర సామంజస్య నిరూపణము కవీశ్వరుని ప్రతిభావిశేషమును భక్త్యతిశయమును జాటుచున్నవి. ఇయ్యది తదుపాసకైక సాధ్యమని నానిశ్చయము. ఈమహామహుడు తానాచరించిన హయగ్రీవమంత్రానుష్ఠానపద్ధతిని సయితము వ్రాసియుంచి జిజ్ఞాసులకు మహోపకారమొనర్చిన యుదారమూర్తి. వీరిరచనలన్నియు నాద్యంతములందు హయగ్రీవస్మృతి-సమర్పణములు గలవై యేతద్గ్రంథజాతము వాఙ్మయరూపుఁడైన హయగ్రీవుఁడేయని పాఠకులకు స్ఫురింపజేసెడి. తానునిమిత్తమాత్రుఁడననియు హయవదనుఁడే గ్రంథరచయితయనియు "భారద్వాజసగోత్ర గామకపిహృత్పద్మాంతరస్థో హయగ్రీవో రామముఖేన సత్కృతిమిమాం వేదాంతముక్తావళీం। కృత్వాఽఽత్మీయగళే నిధాయ" యను శ్లోకమూలమున వేదాంతముక్తావళియందు కవి వెల్లడించెను.

ఇమ్మహాత్ముని యుపాస్యదేవతాస్తుతిరూపమగు నీ యుత్తమగ్రంథమును ప్రకటించుటకు ద్రవ్యసహాయ్యమొనర్చిన శ్రీ పెద్దిరాజు వెంకటకోటేశ్వరరావుగారి యదృష్టము వర్ణనాతీతము. వారిపూర్వభవ పుణ్యపుంజ మిట్టి సద్వ్యయమున కవకాశము కలిగించెననుట నిశ్చయము.

శ్రీకవితా వేంకట సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారి యేతద్గ్రంథ ముద్రాపణ ప్రయత్నములో నీగ్రంథము మొట్టమొదటిదైనను దైవేచ్ఛ యెద్దియో కాని యిదిపూర్తియగుటకు రెండుసంవత్సరములుపట్టినది. ఈలోపల నైదారుగ్రంథములు పూర్తియై వెలువడినవి. దీనింజూడ శ్రీహయగ్రీవమూర్తి తాను నిలువబడి కొన్నిగ్రంథములను పూర్తిచేయించి యిక పరవాలేదని తోచినపిమ్మట నిద్దానిని ముగించెనాయని తోచుచున్నది. సజ్జనసాహాయ్యమున త్వరలో నీయుద్యమము సంపూర్ణముగాంచునని యాశించుచున్నాను.

నరసరావుపేట.
19–5–1953

ఇట్లు,
ధర్మపురి శేషగిరిశర్మ
కతిపయనిబంధగ్రంథకర్త

శ్రీ హయగ్రీవ
హకారాదిసహస్రనామావళీ

మూలం వ్యాఖ్యాయతే.

హరిః ఓమ్.

శ్లో॥ హయగ్రీవో హయాధ్యక్షో హయవాహసమర్చితః॥
హయమేధసమాభిఖ్యో హయేన్ద్రియముఖో హయీ॥ ౧

హయస్యేవ గ్రీవా కంఠో యస్య స హయగ్రీవః, సహస్రనామభిః స్తూయమానస్య నాయకస్య హయగ్రీవస్య అసాధారణనామనిర్దేశో గ్రంథాదౌ మంగళకరః. వస్తునిర్దేశో వాఽపి తన్ముఖమిత్యాలంకారికవచనాత్. నను భూమా సర్వాత్మనా హయా ఏవ సంతి. యది దివ్యోఽయం హయగ్రీవ ఇత్యుచ్యేత తర్హి దివ్యోఽశ్వస్సముద్రజాతోఽస్తి తమేవోపాధ్యమత ఆహ- హయాధ్యక్ష ఇతి. హయానామధ్యక్షః ప్రభుః ఉత్తమ ఇత్యర్థః. ఉచ్చైశ్శ్రవా ఇతి యావత్. యద్యద్విభూతిమత్సత్త్వం శ్రీమదూర్జితమేవ వేతి గీతావచనాదుచ్చైశ్శ్రవస ఉత్తమాశ్వత్వేన విష్ణుత్వమితి భావః. నన్వేవ మింద్రం విహాయ తద్వాహనస్య విష్ణురూపత్వేన సేవా నోక్తేత్యత ఆహ హయవాహసమర్చిత ఇతి. హయ ఉచ్చైశ్శ్రవా వాహో వాహనం యస్య స హయవాహ ఇంద్రః. తేన సమ్యఙ్మనోవాక్కాయై రర్చితః పూజితః తస్మాదుచ్చైశ్శ్రవా వా ఇంద్రో వా న హయగ్రీవేన తుల్య ఇతి భావః. తత్ర హేతుమాహ-హయమేధసమాభిఖ్య ఇతి. హయమేధేన సమా

అభిఖ్యా నామాని యస్య సః హయగ్రీవస్య నామోచ్చారణే సకృత్ కృతే సతి అశ్వమేధయాగః కృత ఏవ. ఇంద్రాదీనాం నామోచ్చారణే తు న తథేతి భావః. తత్ర హేతుమాహ - హయేంద్రియముఖ ఇతి. హయా ఇవేంద్రియాణి ముఖం ద్వారం యస్య సః. ఆత్మేత్యర్థః. ఆత్మా హి ఇంద్రియ ద్వారా విషయాననుభవతి. ఏకో దేవస్సర్వభూతేషు గూఢస్సర్వవ్యాపీ సర్వభూతాంతరాత్మేతి శ్రుతేః. ఇంద్రాదయస్తు నాత్మానః వాగాదీంద్రియా ధిష్ఠాతార ఏవేతి భావః, ఏతేన హయగ్రీవస్య హయగ్రీవత్వ మిదమేవ తాత్త్వికమ్. స్వరూపవిశేషస్తు భక్తానుగ్రహాయ దర్శిత ఏవ లీల యేతి వ్యక్తమ్, నను ఆత్మత్వాద్ధయగ్రీవస్య శ్రేష్ఠత్వమస్తు నామ. ఐరా వతోచ్చైశ్శ్రవఃకల్పతర్వాద్యద్భుత వస్తుపూర్ణైశ్వర్యత్వాదింద్రశ్శ్రేష్ఠస్సేవితవ్య ఏవేత్యత ఆహ-హయీతి. హయా అస్య సన్తీతి తదస్యాస్త్యస్మిన్నితి మతుబర్థే ఇనిః. హయపదముపలక్షణం, గజరథాదీనాం మహైశ్వర్యశాలీ త్యర్థః. సర్వమస్యైశ్వర్యమాత్మగామీతి లోకే తావత్సిద్ధమ్, లోకో హి మమాయమశ్వః మమాయం గజ ఇతి మనుతే. న తు దేహస్యాయమితి. ఏవం స్థితే సర్వాత్మనో హయగ్రీవస్య సర్వభూతైశ్వర్యశాలిత్వం స్వతస్సిద్ధ మేవేతి భావః. యద్వా-నిత్యలక్ష్మీకత్వాదయం శాశ్వతైశ్వర్యః. ఇంద్రా దయస్తు న తథా. దుర్వాసశ్శాపాదిభిర్మధ్యేమధ్యే ఐశ్వర్యభ్రంశాత్, ఇద మేవ ద్యోతయితుమినినిర్దేశః. నిత్యయోగే మతుబాదివిధానాత్, "భూమ నిందాప్రశంసాసు నిత్యయోగేఽతిశాయనే సంసర్గేఽస్తివివక్షాయాం భవన్తి మతుబాదయః" ఇతి వచనమ్. (ఇతి షట్ నామాని) ౧.

శ్లో॥ హయమేధాయుతానాప్యో హయగో హయమానవః।
హయారివాహవిజయో హయవాహనసోదరః. ౨

నను-ఇంద్రస్య శతమఖలబ్ధైశ్వర్యత్వాదస్యైవ శ్రేష్ఠత్వమత ఆహ-హయ మేధాయుతానాప్య ఇతి. హయమేధానామయుతైర్దశ సహస్రైరప్యనాప్యః

ప్రాప్తుమశక్యః. "బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరం, నాన్యః పన్థా విద్యతేఽయనా" యేత్యాదిశ్రుతిభ్యః హయగ్రీవతత్త్వవిదేవ హయగ్రీవత్వం ప్రతిపద్యతే న తు కృతాయుతాశ్వమేధ ఇతి కృత్వా శతాశ్వమేధప్రాప్యస్యాయుతాశ్వమేధప్రాప్యస్య చ మహదన్తరమితి భావః. అత్రైకోఽపి కృష్ణస్య సకృత్ప్రణామో దశాశ్వమేధస్య ఫలేన తుల్యః. దశాశ్వమేధీ పునరేతి జన్మ కృష్ణప్రణామీ న పునర్భవాయేతి పాండవగీతాఽనుసంధేయా. దశాశ్వమేధస్య ఫలేన తుల్య ఇతి కాకుః. న తుల్య ఇత్యర్థః. ఉత్తరార్ధసందర్భానుగుణ్యాత్. నన్వేవమ్-ఇంద్రాద్యుత్తమస్యాస్య నామ, దేవోత్తమత్వాదింద్రోఽపి విష్ణురూపస్స్యాదేవేత్యత ఆహ-హయగ ఇతి. హయముచ్చైశ్శ్రవసం గచ్ఛతీతి తథోక్తః ఇంద్ర ఇతి యావత్. ఇంద్రస్య విష్ణురూపత్వమపి రుద్ధమేవేతి భావః. నన్వయం దేవః గ్రీవాయాం హయరూపధర ఇత్యుక్తమవశిష్టాంశే కింరూప ఇత్యత ఆహ-హయమానవ ఇతి. మధ్యమపదలోపసమాసః. నను-అస్య నరరూపత్వే హయరూపత్వే నరహయరూపత్వే వా శరీరస్య పరిణామిత్వాభావాన్మృత్యుస్స్యాద్దేవాస్మాకమివ కిన్నరాదీనామివేత్యత ఆహ-హయారివాహవిజయ ఇతి. హయానామరిః కాసరః వాహో వాహనం యస్య స యమ ఇత్యర్థః. తస్య విజయో యస్య స తథోక్తః మృత్యుం జితవానిత్యర్థః. నను యద్యయమింద్రాదుత్తమస్స్యాత్తర్హి ఇంద్రస్య స్వసేవకస్య రక్షకస్స్యాత్. నైవం శ్రూయతే, ఇంద్రో హి ఉపేంద్రేణ రక్షిత ఇత్యాశఙ్క్య స ఉపేంద్రోఽయమేవేత్యాహ-హయవాహసోదర ఇతి. ఇంద్రస్యానుజః ఉపేంద్ర ఇతి యావత్. హయగ్రీవస్యావతారాన్తరమిదమితి భావః. [అత్ర పఞ్చ నామాని.] ౨.

శ్లో॥ హయమేధో హయత్రాతా హయో హయసదాయకః।
హయశీర్షగణోద్గీతో హయవేదముఖో హయః. 3

నను ఇన్ద్రస్య శతమఖకృతత్వాదిన్ద్రహేతుర్మఖ ఏవ ఇంద్రాదుత్తమోఽస్త్వయమిత్యత ఆహ-హయమేధ ఇతి. తస్య యాగోత్తమత్వేన విష్ణురూప

త్వాదితి భావః. నను హయమేధస్య విష్ణుత్వే హయమేధో యజ్ఞవిశేష
స్స హయమేధీయోఽశ్వో యేన రక్షితస్స పురుషః స్వభుచక్రవర్తిపుత్రాదర
స్మాదుత్తమస్స్యాదిత్యత ఆహ-హయత్రాతేతి, స హయరక్షకోఽపి హయగ్రీవస్య
రూప ఏవ. సర్వత్రాపి రక్షణస్య విష్ణుకృత్యత్వేన అన్యకృతత్వస్యాఽభావ
ప్రసిద్ధత్వాత్, ప్రసిద్ధం చేదం భాగవతే. నన్వేవం హయమేధీయోఽశ్వ
ఉత్తమస్స్యాత్ ప్రసిద్ధత్వాద్యాగస్యేత్యత ఆహ-హయ ఇతి. సోఽశ్వోఽపి
హయగ్రీవరూప ఏవేత్యర్థః. నన్వేవమ్ యాగాశ్వస్య సర్వేన్ద్రియేభ్యోఽపి
పాదేన్ద్రియమేవోత్తమమితి తదింద్రియస్య విష్ణుత్వం స్యాదిత్యత ఆహ-హయన
ఇతి. హయనదాయకః గమనప్రదః హయ-గతావితి ధాతోర్భావే ల్యుట్,
పాదేన్ద్రియాధిష్ఠాతా హి విష్ణుః, న తు పాదేన్ద్రియమ్, అధిష్ఠేయాదధిష్ఠా
తాహ్యుత్తమః. నన్వేవం హయగ్రీవస్య హయనామత్వాత్ హయమేధాశ్వ
స్యాపి హయగ్రీవేభ్యః నాస్త్యుత్తమత్వమిత్యత ఆహ-హయశిరోగణోద్గీత ఇతి.
కిన్నరగణైర్గన్ధర్వైః గీయమానః. తత్ర హేతుమాహ-హయవేదముఖ ఇతి.
హయా ఇవ వేదాః ముఖం ద్వారభూతా యస్య స తథోక్తః. ముఖే అగ్రే
యస్య స ఇతి చ, రథికం హయా ఇవ వేదా భగవన్తం వహన్తి తస్య
శాస్త్రయోనిత్వాదితి భావః, కిన్నరాస్తు న వేదవేద్యాః. వేదైశ్చ సర్వై
రహమేవ వేద్య ఇతి గీతావచనాత్. న చ హయగ్రీవస్య కిన్నరోత్తమత్వే
మృత్యుఞ్జయత్వం హేతురుక్త ఏవేతి వాచ్యమ్. ఆప్రళయం తేషాం దేవగణ
విశేషత్వేన మృత్యుభావాత్ తస్య హేతోరసమర్థత్వాదితి. నను కుతస్తస్య వేద
వేద్యత్వమత ఆహ-హయ ఇతి. హయతి గచ్ఛతి జానాతీతి హయః సర్వజ్ఞ
ఇత్యర్థః. యే గత్యర్థాస్తే జ్ఞానార్థా ఇతి న్యాయాద్ధయధాతోర్జ్ఞానార్థ
కత్వమ్. ఇన్ద్రియస్తు న సర్వజ్ఞా ఇతి భావః. [అత్ర సప్త నామాని] 3.

శ్లో॥ హయస్థో హయమేధాదియాగయజ్ఞనిధిర్హయీ।
హయాద్యుదయహృద్యజ్ఞో హయకాన్తానలోల్బణః॥ ౪

నన్వయం హయగ్రీవః కేవలం విష్ణ్వవతారః అశ్వత్థస్తు త్రిమూర్తి
రూపః, మూలతో బ్రహ్మరూపాయ మధ్యతో విష్ణురూపిణే, అగ్రత శ్శి

యాపాయ వృక్షరాజాయ తే నమ ఇతి వచనాదితి స ఏవ సేవ్యః. న చ తత్ర సర్వజ్ఞత్వం నాస్తీతి వాచ్యమ్, మాయావచ్ఛిన్నచైతన్యాత్మత్వేఽపి తత్త్వస్య సర్వవ్యాపిత్వాత్, ఏవం సత్యవిరోధస్సర్వజ్ఞానవతాం తేజసాం నామితి విద్యారణ్యవచనాచ్చేత్యాశయః [illegible] హయస్థ ఇతి. హయః హయరూపోఽగ్నిః తిష్ఠత్యస్మిన్నితి హయస్థః అశ్వత్థతరుః. అశ్వత్థః సర్వవృక్షాణామితి గీతావచనాద్ధయగ్రీవవిభూతిరేవాశ్వత్థతరుస్స [illegible] పృథగిత్యర్థః. హయగ్రీవస్తు సాక్షాద్విష్ణురేవ న తు తద్విభూతిరితి తత్త్వమ్. నను ద్విజానాం యాగయజ్ఞకరణస్య విహితత్వాత్తదనుష్ఠానమేవోచితం న తు హయగ్రీవసేవేత్యత ఆహ–హయమేధాదియాగయజ్ఞనిధిరితి. హయమేధ ఆదిః యేషాం గోమేధాదీనాం తే హయమేధాదయః తేషాం యాగానాం యజ్ఞానాం చ నిధిః నిక్షేపభూతః [illegible] హయగ్రీవ ఏవ సన్నితి కృత్వా ఏతస్యకరణే సర్వయాగయజ్ఞకరణం సిద్ధమేవేతి భావః. "సత్రే మమాస భగవాన్ హయశీర్షనామా సాక్షాత్స యజ్ఞపురుషస్తపనీయవర్ణః. ఛన్దోమయో మఖమయోఽఖిలదేవతాత్మా వాచో బభూవురుశతీశ్శ్వసతోఽస్య నస్తః" ఇతి భాగవతే బ్రహ్మవచనాత్, సహోమాఽసోమత్వేన యాగయజ్ఞయోర్భేదః. భాగవతశ్లోకే మఖమయ ఇతి ప్రాచుర్యార్థే మయట్. మఖనిధిరిత్యర్థః. నను హయమేధాదీనాం భగవతి స్థితత్వే తత్పశూనాం కుత్ర స్థితిరత ఆహ–హయీతి. హయః అస్మిన్నస్తీతి హయీ. తదస్యాస్మిన్నిత్యర్థే మత్వర్థే అత ఇనిః. హయపదముపలక్షణం గవాజాదీనామ్. నను ఉక్తార్థే కిం ప్రమాణమత ఆహ–హయాద్యుదయహృద్యజ్ఞ ఇతి. హయాదీనాముదయ ఉత్పత్తిర్యస్మాత్స హయాద్యుదయః హృద్యజ్ఞః మనోయజ్ఞః యస్య స తథోక్తః. అముముద్దిశ్య బ్రహ్మాదయో మానసయజ్ఞం కృతవన్తః. తత్ర హయాదయో జాతా ఇత్యర్థః. "తస్మాదశ్వా అజాయన్త" ఇతి శ్రుతేః. యద్యత్ర హయాదయో నాసన్, తర్హి అస్మాన్నైవ జాయేరన్ బీజే సూక్ష్మరూపేణ వర్తమానస్యైవాఙ్కురస్యావిర్భావాదితి భావః. నను తత్రైవ శ్రుతౌ "అబధ్నన్ పురుషం పశు"మితి శ్రూయతే, తదపి చ హయగ్రీవస్యైవ మనోయజ్ఞపశుత్వేన పశుబద్ధనస్యాస్య సేవా వృథేత్యత ఆహ–హయకాన్తానలోల్బణః హయస్య కాన్తా స్త్రీ బడబా, తస్యా అనలః

మయకాంతానలః బాడబాగ్నిః, స ఇవోల్బణః భీషణః పురుషేతరసత్త్వ భావాత్తదానీం పురుషాశయనైరేవ యజ్ఞసంభారా బ్రహ్మాదిభిః కల్పితాః, న తావతాఽస్య దైన్యప్రసక్తిః, దుస్సహతేజోనిధిత్వాదితి భావః. [అత్ర పఞ్చ పదాని]. ౪.

శ్లో॥ హరిణాఙ్కప్రసన్నాస్యో హరిణాఙ్కాన్తరస్థితః
హరిణీహృద్యవామోరుర్హరిణాధిపమధ్యమః ౫.

నను బడబాగ్నివద్దుర్నిరీక్ష్యతేజస్కత్వే అతిక్రూరోఽయమసేవ్య ఏవ స్యాదత ఆహ హరిణాఙ్కప్రసన్నాస్య ఇతి. హరిణో మృగోఽంకశ్చిహ్నం యస్య స హరిణాంకశ్చంద్రః స ఇవ ప్రసన్నమాస్యం యస్య స తథోక్తః. నన్వయం దేవః కుత్ర స్థిత ఇత్యత ఆహ-హరిణాఙ్కాన్తరస్థిత ఇతి. చన్ద్రమధ్యస్థితః 'వన్దే పూరితచన్ద్రమణ్డలగత'మితి బ్రహ్మాణ్డపురాణే బ్రహ్మస్తోత్రాత్. కిమయం రామకృష్ణాదివల్లక్ష్మీసహితః, ఉత వరాహనరసింహాదివత్కేవలః? ఇత్యత ఆహ - హరిణీహృద్యవామోరుః. హరిణీ లక్ష్మీః 'హరిణీ తు హరేః స్త్రీతి వచనాత్. తయా హృద్యః ప్రియః వామ ఊరుర్యస్య సః - వామాఙ్కారూఢలక్ష్మీక ఇత్యర్థః. లక్ష్మీవిశిష్టత్వాదయం ప్రపత్తవ్య ఇతి భావః. నను హయవదనత్వాద్విరూపమముం లక్ష్మీః కుత ఆశ్రితేత్యత ఆహ - హరిణాధిపమధ్యమ ఇతి. హరిణాధిపస్సింహః తస్యేవ మధ్యమో మధ్యభాగో యస్య సః తథోక్తః. సింహమధ్యత్వాదయమతిసుందర ఏవేత్యర్థః. [అత్ర చత్వారి పదాని] ౫.

శ్లో॥ హరిణాఙ్కో హరిన్నాథో హరిద్వ్యాపీ హరిన్మయః
హరిద్గజకరాభోరుర్హరిద్గజమహాబలః ౬.

నను 'సోమోఽస్మాకం బ్రాహ్మణానాం రాజేతి శ్రుతేశ్చంద్ర ఏవ సేవ్య ఇత్యత ఆహ - హరిణాఙ్క ఇతి. 'నక్షత్రాణామహం శశీతి గీతా

వచనాచ్చంద్రోఽపి భగవద్విభూతిరేవేతి భావః. నను 'ప్రథమాం పిబతే వహ్ని'రిత్యాదిశాస్త్రాచ్ఛన్ద్రకలాపాయినోఽగ్న్యాదయో దిక్పాలాస్సన్త్యేవేత్యత ఆహ - హరిన్నాథ ఇతి. హరితాం దిశాం నాథః ప్రభుః సర్వాసామపి దిశాం అయమేక ఏవ ప్రభుః, ఇన్ద్రాగ్న్యాదయస్తు అస్మాత్ప్రభవ ఏవ. ఏకనిష్ఠస్యేశ్వరత్వస్య అన్యేషు తేషు స్థిత్యసంభవాత్ ఇతి భావః. నన్వేక ఏవాయం హరిస్సర్వా అపి హరితః కథం పాలయతీత్యత ఆహ - హరిద్వ్యాపీతి. సర్వా అపి దిశో వ్యాప్య స్థిత ఇత్యర్థః. సర్వవ్యాపీతి శ్రుతేః. నన్వేవం వ్యాపకాదీశ్వరా ద్వ్యాప్యానాం పృథక్త్వం సిద్ధం, న చేదం యుజ్యతే, భగవతస్సర్వాత్మకత్వాదిత్యత ఆహ - హరిన్మయ ఇతి. దిశోఽపి భగవానేవేత్యర్థః. 'స సర్వనామా స చ సర్వరూప' ఇతి భాగవతాత్. అథ భజనీయే భగవతి ప్రీత్యుత్థానాయ సౌన్దర్యస్తోత్రప్రాధవాసకం కథయతి. హరిద్విపకరాభోరుః హరిద్విప ఐరావతః శ్వేతత్వాత్తస్య గ్రహణం, తస్య కరస్య శుండాయా ఆభేవ ఆభా యయోస్తౌ ఊరూ యస్య స తథోక్తః. హరిద్విపః మహాబలః అధికసత్త్వః. సర్వభూభారధరణక్షమత్వాద్ధరిద్విపగ్రహణాత్. [అత్ర షట్పదాని] ౬.

శ్లో॥ హరిదన్తాతివిశ్రాన్తకీర్తిః హరిశతప్రభః
హరిస్మేరవరక్షౌమో హరిభాస్కరలోచనః. ౭.

హరిదన్తేషు దిగన్తేషు అత్యంతం విశ్రాన్తా వ్యాప్తా కీర్తిర్యస్య స హరిదన్తాతివిశ్రాన్తకీర్తిః, హరీణాం సూర్యాణాం శతస్య ప్రభేవ ప్రభా తేజో యస్య సః హరిశతప్రభః అనన్తసూర్యసన్నిభ ఇత్యర్థః. హరిస్మేరవరక్షౌమః హరేశ్చన్ద్రస్య స్మేరో వికాసశ్చన్ద్రికేతి యావత్. స ఇవ వరం శ్రేష్ఠం క్షౌమం దుకూలం తద్వరం క్షౌమమితి వా యస్య స తథోక్తః హరిభాస్కరలోచనః చన్ద్రసూర్యనేత్రః [అత్ర చత్వారి పదాని] ౭.

శ్లో॥ హరిదశ్వాన్తరాళస్థో హరిదశ్వప్రభామయః
హరిదశ్వజ్వలచ్చక్రో హరిదశ్వసమీడితః. ౮.

నను 'ధ్యేయస్సదా సవితృమండలమధ్యవర్తీ నారాయణస్సరసిజాసన సన్నివిష్టః' ఇతి వచనే స్థితే చంద్రమండలగతహయవదనధ్యానమిదం కిమి త్యత ఆహ - హరిదశ్వాంతర్గతః ఇతి. సూర్యమండలమధ్యస్థో నారాయణో హయగ్రీవ ఏవ భిన్న ఇత్యర్థః. నను 'న గాయత్ర్యాః పరో మంత్ర' ఇతి గాయత్ర్యాస్సర్వమంత్రోత్తమత్వేన 'తత్సవితుర్వరేణ్యం భర్గః' ఇతి సూర్య తేజసః తన్మంత్రవిషయత్వేన చ సూర్యతేజ ఏవ ధ్యేయమిత్యత ఆహ - హరి దశ్వప్రభామయ ఇతి. హరిదశ్వే యా ప్రభా విద్యతే సా భగవత ఏవ. 'యదాదిత్యగతం తేజో జగద్భాసయతేఽఖిలం, యచ్చంద్రమసి యచ్చాగ్నౌ తత్తేజో విద్ధి మామక'మితి గీతావచనాత్. మయడత్ర ప్రాచుర్యార్థే విహి తః. సూర్యతేజః ప్రచుర ఇత్యర్థః. యద్వా - స్వార్థే మయట్. సూర్యగతం తేజో భగవానేవ 'జానమాత్మని భా సూర్యే' ఇతి వచనాత్. 'ప్రభాఽస్మి శశి సూర్యయో' రితి గీతాయాశ్చ. కించ సూర్యస్యాప్యయమేవ ధ్యేయః మందే హాసురనివారణార్థమిత్యాహ - హరిదశ్వజ్వలచ్చక్ర ఇతి. హరిదశ్వ ఇవ జ్వలచ్చక్రం సుదర్శనం యస్య సః తథోక్తః చక్రాయుధోఽయం సర్వారా తీనపి నాశయతి ఇతి భావః నను సౌర్యతేజోమంత్రైర్బ్రాహ్మణైస్సూర్య ఏవ నిత్యం స్తూయత ఇత్యత ఆహ - హరిదశ్వసమీడిత ఇతి. సూర్యేణాపి, త్రయీమయో హి సూర్యః, త్రయీ చ భగవతస్స్తుతికర్త్రీతి ప్రసిద్ధమేవేతి భావః. [అత్ర చత్వారి నామాని] ౮.

శ్లో॥ హరిదశ్వసుతశ్రేష్ఠో హరిదశ్వసుతార్దనః
హరిదశ్వసుతానాథో హరిదశ్వకృతప్రభః. ౯.

నను సూర్యమండలే స్థితస్యాస్య సేవయా సూర్యస్యేవ న కోఽప్యర్థః. కింపునరస్మాకమిత్యత ఆహ - హరిదశ్వసుతశ్రేష్ఠః సుగ్రీవరాజ్యసంప త్ప్రద శ్రీరామావతార ఇతి భావః, కిమయం న్యాయాన్యాయవిచారణ శూన్యః పక్షపాతీ నేత్యాహ - హరిదశ్వసుతార్దనః కర్ణనాశకః అర్జునకృష్ణయోర్నరనారాయణావతారత్వేన విష్ణుత్వాత్కర్ణనాశనమపి విష్ణు కృతమేవేతి భావః. అపరమర్థమాహ - హరిదశ్వసుతానాథ ఇతి. కాళిందీ

...తిః శ్రీకృష్ణావతార ఇతి భావః. [illegible] యోఽనేన [illegible]
స్తుతిం జగ్రాహ కృష్ణ ఇతి భావః. నను సీతాన్వేషణాదిష్వప్రయోజకస్య సిద్ధత్వం
సుగ్రీవస్వీకారః. మన్వన్తరే దేవతానాం కార్యం స్యాదితి కృత్వా సూ
ర్యార్థం ప్రవృత్తిర్నాస్త్యేవేత్యత ఆహ - హరిదశ్వకృతప్రభ ఇతి. కృతా
ప్రభా యేన స కృతప్రభః, హరిదశ్వస్య కృతప్రభః హరిదశ్వకృతప్రభః,
సూర్యస్య తేజఃప్రద ఇత్యర్థః. తస్య భాసా సర్వమిదం విభాతీతి శ్రుతేః.
[అత్ర చత్వారి పదాని] ||౯||

శ్లో|| హరిర్హరిముఖశ్రీదో హరిమానవవిగ్రహః|
హరిసత్త్వో హరిప్రాణో హరికాన్తాత్మా హరిప్రియః. ౧౦

నను బ్రాహ్మణానాం సర్వదేవాదిషు అగ్నిరుపాస్యత్వేన విహి
తత్వాత్స ఏవ సేవ్య ఇత్యత ఆహ-హరిరితి. యథాగ్నిర్దేవానాం బ్రాహ్మణో
మనుష్యాణామితి శ్రుత్యా సర్వదేవోత్తమః పావకః విష్ణువిభూతిరేవ, 'వసూ
నాం పావకశ్చాస్మీ'తి గీతావచనాత్. నను అగ్నిర్విష్ణుత్వే అగ్నిముఖా
హి దేవా అగ్నేరధికా ఏవ స్యుః, అగ్నేర్హవ్యవాహకత్వేన దేవభృత్య
త్వాత్. తద్దేవం, విష్ణోర్న్యూనత్వేన స్యాదిత్యత ఆహ - హరిముఖశ్రీద
ఇతి. హరిరగ్నిర్ముఖం యేషాం తే హరిముఖా దేవాః అగ్నిముఖా వై దేవా
ఇతి శ్రుతేః. అగ్నౌ హుతస్యైవ హవిషో దేవైర్గ్రహ్యమాణత్వాచ్చ
తేషాం శ్రీదః సంపత్ప్రదః, ఇంద్రజయినో రాక్షసాన్ హత్వేతి భావః, నను
రాక్షసాన్తకో నరసింహ ఏవేత్యాహ-హరిమానవవిగ్రహః. హరిమానవౌ సిం
హనరౌ విగ్రహే యస్య స నరసింహ ఇత్యర్థః. తస్యాపి భగవదవతారత్వా
దితి భావః. రాక్షసహననోపయోగిబలాశ్రయమాహ-హరిసత్త్వ ఇతి. హరే
రివ సత్త్వం యస్య సః సింహబలః. నను ప్రాణవశాదేవ సర్వేషాం బలవత్త్వం,
స చ ప్రాణో వాయురేవేతి కృత్వా వాయురేవోపాస్య ఇత్యత ఆహ-హరి
ప్రాణ ఇతి. హరేః వాయోః ప్రాణః ప్రాణనకర్తా. జగత్ప్రాణస్యాపి
వాయోరయం ప్రాణభూత ఇత్యర్థః. ఈశ్వరశక్తిం వినా ప్రాణస్యాపి ప్రాణ
నశక్తిః కుతస్స్యాదితి భావః. నన్వేవం ప్రాణాచ్ఛక్తిర్యథా భిన్నా తద్వ

ప్రాతిసంహారకాదీశ్వరాత్సంహారోఽపి భిన్న ఏవేత్యత ఆహ - హారకాత్మేతి. హారకృత్సు యమాదిషు యద్ధారకత్వమస్తి తదీశ్వరత్వమేవేత్యర్థః. ఈశ్వరశక్తిస్తు ఈశ్వరాన్న పృథక్. జీవానాం శక్తయస్తు ఈశ్వరసంబంధిన్య ఏవేతి జీవేభ్యః పృథగ్భూతా ఏవేతి భావః. నను ఈశ్వరప్రధానవ్యూహానాం వాసుదేవసంకర్షణప్రద్యుమ్నానిరుద్ధానాం మధ్యే సంహారాధికారస్సంకర్షణస్యైవేతి కృత్వా సంహర్తాఽయం కిం సంకర్షణ ఇత్యాశఙ్క్యాఽఽహ - హరిప్రియ ఇతి, సంకర్షణస్య ప్రియో వాసుదేవ ఇత్యర్థః. తస్యైవ పరమాత్మత్వాత్. [అత్ర సప్త పదాని] ౧౦.

శ్లో॥ హరీశ్వరో హరిధరో హరిశాయీ హరిక్రుధః
హరిబాహుర్హరిద్వేషీ హరిగ్రాహీ హరిక్షయః॥ ౧౧.

వ్యూహాన్తరమాహ - హరీశ్వర ఇతి. సర్పేన్ద్రః శేష ఇతి యావత్. సంకర్షణ ఇతి ఫలితమ్. "ఆసీనముర్వ్యాం భగవన్తమాద్యం సంకర్షణం దేవమకుంఠసత్త్వం, వివిత్సవస్తత్త్వమతః పరస్య కుమారముఖ్యా మునయోఽన్వపృచ్ఛన్" ఇతి భాగవతే శేషస్య సంకర్షణపదేన గ్రహణాత్. సమిత్యేకీకారేఽవ్యయః, కర్షతి హరతి జగదితి సంకర్షణ ఇతి వ్యుత్పత్తిః. అతః సంకర్షణాత్మకస్య వాసుదేవస్యేతి తదర్థః. "అనన్తశ్చాస్మి నాగానామ్" ఇతి వచనాచ్ఛేషస్య భగవద్విభూతిత్వమ్. నన్వేవం శేషవాసుక్యాదిభూషణశ్శివ ఏవ సేవ్య ఇత్యత ఆహ - హరిధర ఇతి. మాలామన్త్రే హయగ్రీవస్య కర్కోటకాదిధారణప్రసిద్ధేః. నను వాసుదేవస్య పరమాత్మత్వం; సంకర్షణస్య తద్విభూతిత్వమిత్యత్ర కో హేతుః? క్వచిదపి వ్యూహాంశే విశేషాభావాదిత్యత ఆహ - హరిశాయీ శేషశాయీ పురుషాదపకృష్టం హి శయనమితి భావః. నన్వేవం హయగ్రీవస్యైవేశ్వరత్వే సృష్టిస్థితిసంహారాణాం తత్కార్యత్వే సంకర్షణస్య లయకర్తృత్వం కథమిత్యత ఆహ - హరిక్రుధః హరేశ్శేషస్య క్రుధా క్రోధః యస్మాత్స తథోక్తః. సంకర్షణం ప్రకోపయిత్వా తేన జగత్సంహారయతీతీశ్వరప్రేరణాసత్త్వాదీశ్వరస్య లయకర్తృత్వమవిరుద్ధమితి భావః. ఇదమేవ స్ఫుటమాహ - హరిబాహురితి. హరిర్బాహుః యస్య సః తథోక్త

[illegible]ర్థః. సంకర్షణో [illegible] బాహుస్థానీయ ఇత్యర్థః. [illegible]సంహారే [illegible] [illegible]స్యహేయస్తద్విధిస్యాస్య సంకర్షణో [illegible]సంహారే ఇతి. అత్ర హరి [illegible] ప్రతీయతే. నను సంకర్షణ [illegible]వ్యాప్య ఏవ [illegible] ఇత్యత్ర కో హేతురిత్య ఆహ – హరిస్వేషి [illegible]స్య ద్వేషి హర్తా మహాప్రళయే సంకర్షణోత్పన్న[illegible] [illegible] లయాత్. నను చేతనాచేతనోపమర్దనాయ వాసుదేవస్సంకర్షణం [illegible]త్యత్ర కో దృష్టాంత ఇత్యత ఆహ – హరిగ్రాహీ హరిం [illegible] [illegible]సుకిసర్వం గృహ్ణాతీతి హరిగ్రాహీ. [illegible]నాదిమితి భావః. [illegible] ఇతి జ్ఞేయమ్. [illegible]సముద్రాద్యుపమర్దనాయ వాసుకిం [illegible] భగవాన్ యథా స్వోపకార [illegible]. నను [illegible] [illegible]త్మా సంకర్షణస్తు నేత్యత్ర కిం మానమిత ఆహ – హరి[illegible] [illegible]స్పర్శః [illegible] యస్య [illegible]. [illegible] [illegible] ఇత్యర్థః. యద్వా – హరిర్నిగ్రాహ్యత్వాత్ [illegible], [illegible]స్సర్పవద్దీర్ఘత్వాత్, [illegible] ఇతి. [illegible] [illegible] భావః. సంకర్షణస్తు [illegible], [illegible]త్వాదితి భావః. (అత్ర అష్ట నామాని.) ౧౧.

శ్లో॥ హరిర్హరిగుణో హర్తా హరిస్థానం హరివ్యయః।
హరిపుత్త్రప్రియప్రీతిర్హరిపుత్త్రజయప్రదః॥ ౧౨

నను సర్వమిదం జగద్యేన ప్రాణితి స ఏవేత్యర్థః, “యం చేకితానమను [illegible] ఉచ్చరంతీతి భాగవతాత్. తాదృశశ్చ వాయురేవ. “జగత్ప్రాణస్సమీరణ” ఇతి కోశాత్ – పత ఆహ – హరిరితి. వాయుర్భగవద్విభూతి రిత్యర్థః. “పవనః పవతామస్మి” ఇతి గీతావచనాదితి భావః. నను వాయో ర్విష్ణురూపత్వే వాయుకారణస్య స్పర్శస్య కింరూపత్వమిత ఆహ – హరిగుణ ఇతి. వాయోర్గుణస్స్పర్శః రసోఽహమప్సు కౌంతేయేత్యాదినాముపలక్షణత్వేన వాయోస్స్పర్శస్యాపి భగవద్విభూతిత్వమితి భావః. నను గుణానాం గుణినశ్చ గుణగ్రాహీ శ్రేష్ఠ ఇతి కృత్వా వాయోస్స్పర్శాచ్చ తద్గ్రాహీ పురుష

ఏవ విస్మరత్యత ఆహ - హాక్రేతి. శబ్దాదిగుణాన్ తద్వ్యక్తిరేషు స్థితాన్
భగవానేవ గృహ్ణాతి. జీవస్య తత్రాభిమానో జ్ఞానకలసితి ఏవేతి భావః. నను
వాయోరపి వాయుకారణం గగనముక్తమ్! పరిసరపఠితం స్యాదియమా
రుణారోపహారిమితి దహరాకాశస్యోపాసనంచ ప్రసిద్ధమత ఆహ-హరిస్థానమితి.
వాయోరాకాశే సంచారాత్ వాయోస్స్థానమాకాశ ఏవేత్యర్థః. అస్య
కార్యత్వాదాకాశస్య భగవద్రూపత్వమవిరుద్ధమేవేతి భావః, నను కిం తదు
పాస్యమ్? మత ఆహ-హరివ్యయ ఇతి. హరిశబ్దోఽత్ర లక్షణయా గగనం ప్రతి
పాదయతి. ప్రకరణాత్ హరేః వాయుకారణస్యాకాశస్య యో లయో
యస్మిన్ స తథోక్తః. సర్వమపి కార్యజాతం స్వకారణే లీయమానమపి పర
మకారణే ఈశ్వరే ఏవ తస్య ముఖ్యలయ ఇతి భావః. 'ఆత్మన ఆకాశస్సం
భూత' ఇతిశ్రుతేః, కార్యస్య కారణే లయాచ్చ. ఆకాశలయస్థానమాత్మా
హయగ్రీవ ఏవ సేవ్యః. నత్వాకాశ ఇతి భావః. నన్విదమత్ర తత్త్వం
కథం జ్ఞాయత ఇత్యత ఆహ - హరిపుత్రపరప్రీతిరితి. హరిపుత్రే హనుమతి
పరాప్రీతిర్యస్య స తథోక్తః. శ్రీరామావతారే హనుమతి ప్రీత్యతిశయా
ద్రామస్స్వయమేవ స్వతత్త్వం హనూమతే కథయామాసేతి భావః. తదుప
దేశస్య ఫలమాహ - హరిపుత్రజయప్రద ఇతి. జయస్సంసారాపనోదనః,
మోక్షస్య జయ ఇతి నామ. హనుమతే జయం ప్రదత్తవానిత్యర్థః [అత్ర
సప్తపదాని]. ౧౨

శ్లో॥ హరిమండలసంక్రాంతా హరిస్థానసమాకృతిః
హరిసంతర్పితప్రాణో హరిజీవనకృద్రసః. ౧౩

నను హనుమజ్జయప్రదో వాయురేవ, సూర్యబింబగ్రహణసమయే తద
నుభవాదిత్యత ఆహ - హరిమండలసంక్రాంతేతి. వాయుమండలసంక్రామకః. దితి
గర్భే ఇంద్రేణ భిద్యమానం వాయుమండలం దితివ్రతసముపబృంహితం భగ
వత్తేజ ఏవ రరక్షేతి ప్రసిద్ధేః. యస్స్వయమేవ పరాభూతః స కథమన్యస్య
జయప్రదస్స్యాదితి భావః. హరిస్థానసమాకృతిరితి. హరిస్థానం గగనం తత్సమా
ఆకృతిర్యస్య సః తథోక్తః. యథా మహాకాశ ఏవ ఘటోదరాదిసర్వరంధ్రా

వ్యాప్తివ్యాప్య వర్తతే తద్విష్వగ్గానపి సర్వత్ర వ్యాప్య వర్తత ఇతి కృత్వా
నాపూర్వః ప్రవేశః శంకనీయ ఇతి భావః. నను అస్మాకం ఘ్రాణేం
ద్రియతర్పణాయ వాయుసేవా ఆవశ్యకీత్యత ఆహ_హారిసంతర్పితఘ్రాణ
ఇతి. హారిణా వాయునా సమ్యక్ తర్పితః తృప్తిం ప్రాపితః. ఘ్రాణ
ఇంద్రియవిశేషః యస్య స తథోక్తః అస్మదంతరాత్మా భగవానేవ గంధం
గృహీత్వా మోదతే న తు వయమిత్యర్థః. నను తర్హి ఈశ్వరస్యాపి వాయు
స్సేవ్యః, కిం పునరస్మాకమిత్యత ఆహ_హారిజీవనకృద్రస ఇతి. హారేః ప్రాణ
వాయోః జీవనకృత్ ప్రాణనకారీ రసః అపాంగుణః స భగవానేవ. ప్రాణిభిః
పీతానామపాం ప్రాణాహారత్వమన్నానాం మనోగామిత్వం చ శ్రుతిప్రసిద్ధం.
రసాస్వాదాభావే ప్రాణస్య శరీరాన్నిర్గమశ్చ ప్రసిద్ధః. తస్మాత్ భగవా
న్స్వయమేవ రసరూపేణ ప్రాణం జీవయిత్వా తేనోచ్ఛ్వాసాత్మకేన
స్వయం గంధం గృహ్ణాతీతి కృత్వా, ఈశ్వరస్య రాజ్ఞో భృత్యతుల్య ఏవా
యం వాయురితి భావః, 'రసోఽహమప్సు కౌంతేయ' ఇతి గీతావచనాదీశ్వ
రస్య రసరూపత్వమితి జ్ఞేయమ్. [అత్ర చత్వారి పదాని సన్తి] ॥౧౩॥

శ్లో॥ హారిర్హారిగదండాత్మా హారిదండో హారిప్రభుః।
హారిపుత్త్రిమహాబంధుర్హారిలోకాహృతార్భకః॥ ౧౪

నను లోకే శాసకత్వమీశ్వరస్యాసాధారణోధర్మః. తథా చ యమస్య
దండధరత్వం బహుధా శ్రూయతే. అతో యమ ఏవేశ్వర ఇత్యత ఆహ_
హారిరితి, 'యమస్సంయమతామహ'మితి గీతావచనాద్యమో భగవద్విభూతి
రేవేతి భావః. నను యమాదపి తదీయా శిక్షా శ్రేష్ఠా ప్రధానత్వాదత
ఆహ_హారిగదండాత్మేతి. హారిం యమం గచ్ఛతీతి హారిగః స చాసౌ దండః
తద్రూపః యమగతశిక్షాపి భగవద్విభూతిభూతైవ 'దండో దమయ
తామస్మీ'తి గీతావచనాత్. నను యమో యేనేదం శిక్షయతి స ఉత్తమ
ఏవేత్యత ఆహ_హారిదండ ఇతి. యమస్య కాలదండోపి భగవద్రూప ఏవ. నను
ఈశ్వరస్య విభూతిర్యమః, యమస్య విభూతిరీశ్వరో నేత్యత్ర కిం నియా
మక? మత ఆహ_హారిప్రభురితి, యమస్యాపి శాసకః. అజామిళోపాఖ్యానే

ప్రథితమిదమ్. నను కిమవలంబ్య భగవానయం సర్వాం శాస్తీత్యత ఆహ—హరిపుత్త్రిమహాబంధురితి. ధర్మరాజస్యాద్భుతబంధుః. బంధవో హి సంపన్నమనువర్తంతే, విపన్నం తు త్యజంతి. అయం తు న తథేత్యద్భుతత్వం జ్ఞేయమ్. "యత్ర ధర్మస్తత్ర కృష్ణః" ఇతి వచనాద్ధర్మమవలంబ్య భగవాన్ ధర్మరాజం రరక్ష. అధర్మాశ్రయం తు దుర్యోధనం శిశిక్షేతి భావః. నను హరిప్రభురిత్యుక్తం, యమశాసనం కిం కదాచిదప్యనేన నివారితమిత్యత ఆహ—హరిలోకాహృతార్భక ఇతి. హరిలోకాద్యమపురాదాహృతః ఆనీతః అర్భకః శిశుః యేన సః. కృష్ణో హి గురుపుత్రం యమలోకాత్పునరానీతవానితి భాగవతమ్. న హి యమశాసనతిరస్కారం వినా యమలోకాత్తస్యానయనం సంభవతీతి భావః. [అత్ర షట్పదాని.] ॥౧౪॥

శ్లో॥ హరిర్హరిపదభ్రష్టగంగాకీలితశఙ్కరః।
హరో హరశిరశ్ఛిన్నచన్ద్రికాక్షాళితాంఘ్రికః॥ ౧౫

నను త్వదుక్తా గగనస్పృశత్వాదయో గుణా హరౌ వర్తంతే, న తు హయగ్రీవే ఇత్యత ఆహ—హరిరితి విష్ణుః హరతి భక్తానాం దుఃఖమితి హరిః, హరతి ప్రళయే సర్వమితి వా. విష్ణురేవాయం నానయోర్భేదః. రూపభేదేఽపి అంతఃకరణాద్యభేదాత్. నను విష్ణురేవ హయగ్రీవ ఇత్యస్తు నామ, విష్ణురేవేశ్వర ఇతి నిర్ధారణం తు న భవతి, మృత్యుంజయస్య శివస్యేశ్వరస్య సత్త్వాదిత్యత ఆహ—హరిపదభ్రష్టగంగాకీలితశంకరః, హరిపదాత్ విష్ణుపదాత్ గగనాదితి యావత్, వియద్విష్ణుపదం వాత్విత్యమరాత్. భ్రష్టయా స్ఖలితయా త్రివిక్రమచరణసంరంభాదితి భావః. గంగయా కీలితః వ్యాప్తః సంయోజిత ఇతి వా శంకరః యేన స తథోక్తః. ప్రణామసమయ ఇతి భావః. త్రివిక్రమస్య విష్ణోశ్చరణం సత్యలోకాదికమభివ్యాప్య బ్రహ్మాండోపరికటాహం భిత్త్వా తతో మందాకినీం భ్రంశయామాస సా చ తదానీం తత్పాదప్రణతే శివశిరసి లగ్నేత్యర్థః. అనేన 'యచ్ఛౌచనిస్సృతసరిత్ప్రవరోదకేన తీర్థేన మూర్ధ్ని విధృతేన శివశ్శివోఽభూ'దితి భాగవతం స్మారితమ్. విష్ణుపాదోదకధారీ శివ ఈశ్వరో నైవ, కింతు తద్భృత్య ఏవేతి భావః. నను విష్ణుశివ

యోఽస్మాన్నసాధికభావవిచారోఽజ్ఞానవిలసిత ఏవ. "అహం బ్రహ్మా చ శర్వశ్చ జగతః కారణం పరమితి విష్ణువచనాదేవ శివస్యాపీశ్వరత్వాసంభవాదిత్యత ఆహ-హరి ఇతి. శంకరోఽపి విష్ణువిభూతిరేవ 'రుద్రాణాం శంకరశ్చా' స్మీతి గీతావచనాదితి భావః. తర్హి కిం స శివస్స్వస్య? ఇత్యత ఆహ-హర శిరశ్చంద్రచంద్రికాక్షాళితాంఘ్రిక ఇతి. హరస్య శిరసి వర్తమానస్య చంద్రస్య చంద్రికయా పయోధారాభూతయేతి భావః. క్షాళితౌ అంఘ్రీ యస్య స తథోక్తః. యశ్శివస్యాపి సంతిత్వస్స ఏవ సేవ్యః. న చ హరస్యావాప త్వస్యోక్తస్య వ్యాఘాత ఇతి వాచ్యమ్. విభూతీనాం శివాదీనాం విభూతిమతో విష్ణోశ్చ స్వామిభృత్యభావసత్త్వాదితి. ఉక్తం హి శివేనైవ-అహ్యాకృతం భాగవతోఽథ వైష్ణవః పదం యథాహం విబుధాః కలాత్యయే ఇతి. లింగభంగే సతి శివాదయో వయం యత్పదం ప్రపత్స్యామహే తత్పదం విష్ణుభక్తోఽధునైవ యాతీతి తదర్థః. తస్మాదపునరావృత్తిపదప్రదాయినీ హయగ్రీవసేవైవ నృణాం సాధ్యయనీతి భావః. ||౧౫||

శ్లో॥ హరత్రాతా హరసఖో హరపుత్రోత్తమాభిభూః।
హరకార్ముకవిధ్వంసీ హరమూర్తిపితామహః॥ ౧౬

ఇదమేవ శివాద్విష్ణోః పారమ్యం స్థాపయతి. హరత్రాతేత్యాది శ్లోకేన, నను సముద్రమథనే విషే జాతే సతి తం పాతుం బ్రహ్మాదీనామవయో నాశకత్వే, శివ ఏవ పపౌ, అతశ్శివ ఏవోత్కృష్ట ఇత్యత ఆహ-హరత్రాతేతి. హరస్య రక్షకః విషభక్షణభస్మాసురకరనిక్షేపణాదిభ్యో హరం రక్షితవానిత్యర్థః. త్రాణే హేతుమాహ హరసఖ ఇతి. హరస్య సఖా సఖ్యుస్త్రాణముచితమితి భావః. నను క్వచిత్పురాణాంతరే కుమారేణ విష్ణురిత ఇతి ప్రతీయత ఇత్యత ఆహ-హరపుత్రోత్తమాభిభూః హరస్య పుత్రోత్తమః కుమారః తమభిభవతీతి తథోక్తః. పరశురామావతార ఇతి భావః. "యః పృష్ఠం దదతోఽపి షణ్ముఖజయే శత్రోర్ముఖం దృష్టవాన్"ఇతి మురారివచనాత్. తత్పురాణాంతరం తు తామసత్వాదగ్రాహ్యమితి జ్ఞేయమ్. నను హరపుత్రః పరాజితో భవతు నామ, హరస్తు నేత్యత ఆహ-హరకార్ముకవిధ్వంసీ శివకోదండస

ఖండనః. శివకర్తృకపీడనం యస్యాస్త్యేష వాణ్ సోఽపి చాపః శ్రీరామకర్తృకపీడనం నాశకదితి కృత్వా శివాద్విష్ణురేవ బలీయానితి భావః, నను పరశురామస్య విష్ణోశ్చైవ శిష్యత్వాచ్ఛివ ఏవోత్తమ ఇత్యత ఆహ - హరగురుర్హరి పితామహ ఇతి. జీవస్యా జత్వాన్మూర్తగ్రహణమ్. హరశరీరస్య పరమకారణం విష్ణునాభికమలాద్బ్రహ్మా జాతస్తతస్తు రుద్ర ఇతి భాగవతప్రసిద్ధేః. న చ పురాణాంతరే హరాదేవ బ్రహ్మాదీనాం ప్రసూతిః ప్రతీయత ఇతి వాచ్యమ్. 'రాజన్తే తావదన్యాని పురాణాని సతాంగణే, యావన్న దృశ్యతే సాక్షాచ్ఛ్రీమద్భాగవతం పరమ్' ఇతి వచనేన భాగవతవచనాత్పురాణాంతరస్య తుచ్ఛత్వాత్. [అత్ర పఞ్చ పదాని.] ॥౧౬॥

శ్లో॥ హరజిహ్వాగ్రసఞ్చారీ హరగోత్రసమున్నతః।
హరధైర్యాద్రిదంభోళిర్హరహృద్వనసామజః॥ ౧౭

నను శ్రీరామేణ రామేశ్వరే రామలింగస్య స్థాపితత్వాదర్చితత్వాచ్చ శివ ఏవోత్తమ ఇత్యత ఆహ - హరజిహ్వాగ్రసంచారీతి. శివస్య జిహ్వాగ్రే సంచరతీతి తథోక్తః. హరేణ సదా జప్యమానరామనామక ఇత్యర్థః. రామస్య లీలామానుషవిగ్రహత్వాల్లోకవిడంబనాయ రామలింగస్థాపనముచితమేవ. శివస్య తు రామమంత్రజప ఈశ్వరత్వవిహానికర ఏవేతి భావః. నను మేరుధన్వా శివోఽత్యున్నతత్వాదుత్తమ ఇత్యత ఆహ - హరగోత్రసమున్నత ఇతి కైలాసవదత్యున్నతః. శివస్తు కైలాసనిలయ ఏవేతి భావః. అద్రిర్గోత్రో గిరిర్గ్రావేత్యమరః. నను విష్ణుర్మోహినీరూపీ సన్ శివస్య ప్రియాసదాచచారేతి శివ ఏవాభ్రష్టపౌరుష ఇత్యత ఆహ - హరధైర్యాద్రిదంభోళిరితి. హరస్య ధైర్యమేవాద్రిః తస్య దంభోళిః కులిశః తన్నివారక ఇత్యర్థః. విష్ణోః కృత్రిమమేవ మోహినీవేషం దృష్ట్వా శివః క్షుభితవానిత్యధీరశ్శివ ఇతి భావః, అనేన మోహినీవేషధారణమేవ న తు తచ్చిహ్నధారణమితి కృత్వా శివప్రియాత్వవచనమవివేకకృతమేవేతి సిద్ధమ్. నను విష్ణునా శివశ్శస్యత ఇతి ప్రతీయత ఇత్యత ఆహ - హరహృద్వనసామజ ఇతి. హరస్య హృదయరూపే వనే సామజో గజః, గజో వన ఇవ హరహృద్యయం విహరతీత్యర్థః. "శ్రీరామ రామ

రామేతి రమే రామే మనోరమే" ఇతి శివేనైవోక్తత్వాత్. [అత్ర చత్వారి శతాని] ॥౧౭॥

శ్లో॥ హరతూణీరనిలయో హరబాణో హరప్రియః ।
హరనేత్రన్యస్తతేజా హరస్యాగ్రోఢపత్రగః ॥ ॥౧౮॥

నను గిరిజా యమునాదిషు కృతేషు హరో విష్ణుః, రుద్రస్తు సర్వామపి గంగాం జటాస్వేవ బభారేతి కృత్వా రుద్ర ఏవోత్తమ ఇత్యత్ర ఆహ – హరతూణీరనిలయ ఇతి. శివస్య తూణీరభూతే సముద్రే నివాసో యస్య సః గంగాధరాత్సముద్రనిలయ ఉత్తమ ఇత్యర్థః. యద్వా నను సముద్రశాయినో విష్ణోస్సముద్రతూణీరశ్శివశ్శ్రేష్ఠ ఇత్యత్ర ఆహ – హరతూణీరనిలయ ఇతి. హరస్య తూణీరస్య సాగరస్య చ నిలయః నివాసభూతః; విరాట్పురుషే తస్మిన్ శివసాగరయోస్స్థితత్వాత్. సర్వాత్మనోంతఃకరణం గిరిత్రమితి కుక్షిస్సముద్రా ఇతి చ భాగవతాత్. సముద్రమేవ శివో దధార, విష్ణుస్తు సముద్రం, తదాధారం శివం చేతి కృత్వా విష్ణురేవోత్తమ ఇతి భావః. నను త్రిపురాసుర సంహారే రుద్రో విష్ణుం బాణీచకారేత్యత ఆహ – హరబాణ ఇతి. హరస్య బాణభూతః, యథా బాణో ధానుష్కస్య, తద్వచ్ఛివస్య విష్ణురిత్యర్థః. స్వాతన్త్య్రే త్రిపురజయే శివస్యాసమర్థత్వాదితి భావః. నను బాణశబ్దస్యౌపచారికత్వం వర్ణితం త్వయా, నైతద్యుక్తం "బాణీభూతపురాణపూరుషధృతిప్రత్యాశయా ధారిత" ఇతి మురారివచనాదితి చేన్నైవమ్. అతిశయోక్తిత్వాత్తద్వచనస్య. న హి పురుషస్సాక్షాద్బాణీభవితుమర్హతి స్వప్నేపీతి జ్ఞేయమ్. నను కుతోయం శివస్యైవ సాహాయ్యకమాచచారేత్యత ఆహ – హరప్రియ ఇతి. యతోయం హరస్య ప్రియస్తత ఇత్యర్థః. నను ఫాలనేత్రోన్మీలనమాత్రేణ శివస్సర్వం జగద్దహతి; విష్ణుస్తు నైవమిత్యత ఆహ – హరనేత్రన్యస్తతేజా ఇతి. హరస్య నేత్రే న్యస్తం ప్రళయనిర్వాహాయ స్థాపితం తేజో యస్య స తథోక్తః. యది శివనేత్రస్య స్వాభావికతేజోవత్త్వం తర్హి భృగుచరణనేత్రాక్రాన్తస్య పరాభూతిర్నోదియాదితి భావః. యథా భారతసంగ్రామే శ్రీకృష్ణేన అర్జునే తద్గాండీవే చ స్వతేజో నిహితం ద్వదదితి జ్ఞేయమ్. నను

ప్రళయే సంత్స్యమాణం విష్ణుం శివో వటవృక్షీభూయ గరత్నేత్యత ఆహ-
హరన్యగ్రోధపత్రగ ఇతి. హర ఏవ న్యగ్రోధః తస్య పత్రం గచ్ఛతి ప్రాప్నో
తీతి తథోక్తః, మార్కండేయస్య స్వమాయావైభవం దర్శయితుం శ్రీవిష్ణుః
శివం వటీకృత్య తత్పత్రే శిశుర్భూత్వా మాయాప్రళయసముద్రమధ్యే శయిత
వాన్. నచాయం వాస్తవః ప్రళయః మార్కండేయోత్పత్తిప్రభృతిప్రళ
యస్యైవానాగమాత్. యద్యయం విష్ణుర్భూప ఏవ స్యాత్తర్హి వటశాఖా
మాలంబ్య తరుణస్సన్నేవ వర్తేత, శిశుత్వం పత్రశయనం చేతీదం తు లీలాం
వినా నోపపద్యేత ఇతి జ్ఞేయమ్. ప్రసిద్ధం చేదం భాగవతే. [అత్ర పంచ
నామాని] ౧౭.

శ్లో॥ హరసాత్కృతశూలేంద్రో హరపాపసమాపనః
హరనేత్రహుతానఙ్గో హరజాయాసహోదరః ॥౧౮॥

నను విష్ణుర్నిత్యం సహస్రకమలైశ్శివమర్చయన్ సన్ కదాచిన్న్యూన
భక్తిపరీక్షార్థం శివేన ఏకస్మిన్ కమలే అలక్ష్యే కృతే సతి విష్ణుస్స్వ
నేత్రకమలేన తమానర్చ, తతస్తుష్టశ్శివో విష్ణవే చక్రం దత్తవానిత్యాశ
ఆహ - హరసాత్కృతశూలేంద్ర ఇతి. హరసాత్కృతః హరాయ దత్తః
ఇత్యర్థః. శూలేంద్రః ఉత్తమశూలాయుధః యేన స తథోక్తః. విష్ణుం శివ
శ్చంపకపుష్పసహస్రేణ ప్రత్యహమర్చయన్ సన్ కదాచిదేకం చంపకమ
పశ్యన్ స్వనాసాం భిత్త్వా విష్ణుమపూజయత్. తతశ్చ తుష్టో విష్ణుశ్శివాయ
త్రిశూలం దత్తవానితి ప్రసిద్ధేరితి భావః. పూర్వోక్తం త్వసత్యం, విష్ణోర్నిత్య
సిద్ధశంఖచక్రత్వాత్. నను నరసింహో హిరణ్యకశిపుం హత్వా తదసురరక్తం
పీత్వా పాపీభూయ పునర్వైకుంఠం గంతుమక్షమోఽభూత్. తదా శివశ్శ
రభీభూయ నృసింహం హత్వా పవిత్రీచకారేత్యత ఆహ - హరపాపసమా
పన ఇతి. హరస్య పాపస్య బ్రహ్మశిరశ్ఛేదనజన్యస్య సమాపనః సమాప్తి
కరః. బ్రహ్మశిరఃకపాలే కరే లగ్నే సతి తన్మోచనాయ స్వయ మక్షమస్సన్
శివః విష్ణుం శరణం గత్వా తత్కృపాప్రేరితలక్ష్మీదత్తభిక్షావైభవవశా
త్పూతోఽభూత్. సైవ బ్రహ్మహత్యా ద్రౌపదీరూపేణావిర్భూయ అష్ట

వైశాస్త్రైహిణీకథకీయదితి పురాణాదితి భావః. ననుశైవే లైంగే నృసింహశరభహననం
శ్రుతం, అప్రామాణికమేవ. "నఖైర్విదారయామాస నృసింహశ్శరభం" ఇతి వై
ష్ణవాత్ పద్మపురాణాత్. కిం చ హిరణ్యకశిపుహననజన్య బ్రహ్మహత్యాగ్రస్తం
నృసింహం మోచయితుం శరభస్యోద్యుక్తత్వే నరసింహహననజన్య బ్రహ్మ
హత్యాగ్రస్తం శివం పాపాన్మోచయితుమన్య ఆపత్తికస్స్యాత్. తస్మాచ్ఛైవస్య
కల్పనమనాదేయమ్. నను శివో విష్ణుపుత్రమనంగం దదాహేత్యత ఆహ - హర
నేత్రాగ్నిదగ్ధానంగ ఇతి. హరనేత్రే అగ్నికణం దత్తవాన్ హరిః అనంగః
కామో యేన స తథోక్తః. కామదహనం విష్ణుకృతమేవ, శివస్తు తత్ర నిమిత్త
మాత్రమ్, భారతసంగ్రామే అర్జునవదితి భావః. నను స్వపుత్రే దగ్ధే సతి
స్వయం కిమిత్యుదాసీనో వా సతి ఆహ - హరిజాయాసహోదర ఇతి. హరి
జాయాయాః పార్వత్యాః సహోదరః తత్తుల్య ఇత్యర్థః. భగినీపతేః స్వపుత్ర
దాహస్సమ్భవిష్యత్యపహననం న కృతమితి భావః. అత్ర శాస్త్రే ఉమా - శక్తిః సక్తిః, తస్య
సంయోగవశాదండత్రయం జాతమ్. ఏకస్మిన్నండే విష్ణుర్జాతః. అన్యస్మిన్
కమలజన్మా, అపరస్మిన్ వాణీబ్రహ్మాణౌ జాతావితి సాంప్రదాయికాః. అతః పార్వతీ
సహోదరత్వం విష్ణోర్ముఖ్యమేవ. న తు గౌణమితి భావః. [అత్ర నవ్యా
నామాని] ౧౯.

శ్లో॥ హరపాషండదూరస్థో హరపాషండఖండనః
హరద్వేషవిహీనాత్మా భక్తప్రాప్యో హరప్రభుః ॥౨౦॥

నను శివపాషండా నైతదాద్రియన్త ఇత్యత ఆహ - హరపాషండదూ
రస్థ ఇతి. యత ఇదం తే నాద్రియంతే తత ఏవ తేషాం భగవత్ప్రాప్తి
ర్దూరే భవతీత్యర్థః. విష్ణుదూషకాః శివైకభక్తాః వేదబాహ్యలింగధారిణశ్శివపా
షండా ఇత్యుచ్యన్తే. నను తేషాం విష్ణుపదప్రాప్తిర్మాభూన్నామ, శివపద
ప్రాప్తిస్స్యాదితి న కాపి క్షతిరిత్యత ఆహ - హరపాషండఖండనః హరపా
షండాన్ యమలోకం ప్రాపయ్య యమభటైస్తాన్ లవశః ఖండయతీత్య
ర్థః. స్వాజ్ఞారూపవేదవిరుద్ధాచరణాదితి భావః. నను హరపాషండవద్విష్ణు
పాషండా అపి స్యుః, విష్ణుభక్తానామపి శివదూషణచక్రాంకధారణాది

వేదవిరుద్ధాచారసత్త్వాదిత్యత ఆహ — హరిద్వేషవిహీనాత్మభక్తప్రాప్య ఇతి. హరిద్వేషవిహీనైః ఆత్మనః స్వస్య భక్తైః ప్రాప్తుం శక్యః ఇత్యర్థః. యే విష్ణుభక్తాస్తే శివం న ద్వేషయంతి. శివస్య విష్ణుభక్తాగ్రేసరత్వేన విష్ణువిభూతిత్వేన విష్ణుపౌత్రత్వేన విష్ణుసఖత్వేన చ విష్ణుభక్తైరపి పూజనీయత్వాత్. "త్వద్భృత్యభృత్యపరిచారకభృత్యభృత్యభృత్యస్య భృత్య ఇతి మాం స్మర లోకనాథ" ఇతి కులశేఖరాచార్యోక్తరీత్యా భాగవత్త్వేనావత్ భాగవతసేవాయా అపి విధేయత్వాత్. యే తు చక్రాంకధారిణశ్శివం ద్వేషయంతి, తే న విష్ణుభక్తాః కింతు పాషండా ఏవేతి భావః. తేషామపి యమలోకప్రాప్తిరేవ ఫలమితి జ్ఞేయమ్. నను ఈశ్వరశ్శర్వ ఈశానశ్శంకరశ్చంద్రశేఖర ఇత్యమరేణ శివస్య ఈశ్వరత్వవచనాత్ కథం విష్ణోరీశ్వరత్వమత ఆహ — హరప్రభురితి. భాగవతత్వాదస్మాకం శివ ఈశ్వరః, తస్య తు విష్ణురీశ్వరః. "మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యాన్మాయినం తు మహేశ్వరమ్" ఇతి శ్రుతౌ విష్ణువాచకతయా మహేశ్వరశబ్దప్రయోగాత్. ఈశ్వరాణామపి రుద్రాదీనామీశ్వరో మహేశ్వర ఇతి తదర్థః. [అత్ర చత్వారి నామాని] ॥[illegible]॥

శ్లో॥ హరాత్మా హరహృద్వర్తీ హరగణపో హరదైవతమ్।
హరాత్మభేదదృగ్దత్తదీర్ఘాయుష్యో హరాభిభూః॥ ౨౦

నను విష్ణోః పారమ్యం, శివస్య తతో హైన్యం చ ప్రతిపాదయంతో విష్ణుభక్తా అపి వేదవిధురా ఏవ. స్మర్యతే హి "శివస్య హృదయం విష్ణుర్విష్ణోశ్చ హృదయం శివః, యథా శివమయో విష్ణురేవం విష్ణుమయశ్శివః. యథాంతరం న పశ్యామి తథా మే స్వస్తిరాయుషీతి" స్మర్యమాణత్వాదాహ — హరాత్మేతి స్మృత్యాదిదం విచార్యమ్. తథాహి హృదయం నామ హృత్పుండరీకం ఉత మనః. అథవా తత్త్వమ్? నాద్యః, ప్రతిశరీరహృత్పుండరీకాణాం భిన్నత్వాత్. న ద్వితీయః, మనసామపి భిన్నత్వాత్. అన్యథా పృథక్పృథగ్వ్యవహారలోపప్రసంగాత్. అతః పరిశేషాత్తత్త్వం సిద్ధ్యతి, తత్త్వం నామ కాలత్రయాబాధ్యం పారమార్థికం స్వరూపం, "తత్త్వం నారాయణః పరః" ఇతి. తత్త్వశబ్దస్య బ్రహ్మవాచకత్వాత్ తతశ్చ సర్వం ఖల్విదం

బ్రహ్మేతి సర్వస్యాపి జగతః త్వం బ్రహ్మత్వేతి శ్రూయమాణే శివవిష్ణ్వో-
ర్త్వమపి బ్రహ్మమతో న స్యాత్ ? ఇత్యత ఆహ, హరేతి సర్వమితి హరేః ప-
మాత్మా ఆత్మా తత్త్వం యస్య సః హరాత్మా విష్ణోః పారమార్థికం రూపం
బ్రహ్మైవేత్యర్థః. హరేర్హ్యాత్ హరిస్య శివస్య హ్యాత్ తత్త్వం పారమ్యా.
శివస్య పారమార్థికం రూపం విష్ణురేవ. విశ్వం వేవేష్టి వ్యాప్నోతీతి విష్ణు-
రితి పరమాత్మవాచకత్వాద్విష్ణుశబ్దస్య పూర్వోక్తరీత్యా విష్ణోర్బ్రహ్మ-
త్వాచ్చ. స్మృతౌ తు శివః మంగళరూపః పరమాత్మేతి జ్ఞేయమ్. శివస్య
తత్త్వం పరమాత్మా, విష్ణోశ్చ తత్త్వం పరమాత్మా. యథా విష్ణుర్బ్రహ్మ-
మయః తథా శివోఽపి బ్రహ్మమయః ఇతి స్మృత్యర్థః. నన్వేవముభయోర్బ్రహ్మ-
మయత్వే సమానే సతి అన్యతరస్య పారమ్యవాదోఽప్రమాణక ఇతి
చేన్నైవమ్. సర్వస్యాపి జగతో బ్రహ్మమయత్వేన ఈశ్వరవిభాగస్యాప్య-
ప్రామాణికత్వాపత్తేః. అత్రేదం తత్త్వమ్. పరమాత్మస్వరూపమపి బ్రహ్మేతి
న కోఽపి విశేషః. వ్యవహారతస్తు సర్వేషామస్త్యేవ భేదః. అన్యథా వ్యవహా-
రోపప్రసంగాదితి. నను విష్ణుభృత్యజయవిజయావతారభూతౌ హిరణ్యాక్ష-
రావణాదీన్ శివో రరక్షేత్యత ఆహ హర్తృగణప ఇతి. హర్తుః శివస్య
గణం ప్రమథగణం పాతీతి తథోక్తః. శాపభ్రష్టా హి విష్ణుభక్తా విష్ణు-
నైవ శిక్షితాః ఇతి న తచ్ఛివస్య పారమ్యహేతుః. ప్రత్యుత శివప్రమథగణం
విష్ణురేవ రక్షితవానితి విష్ణురేవ పరమ ఇతి భావః. నను గోదావరీతీ-
రాదౌ విష్ణుశ్శివలింగం బహుశః ప్రతిష్ఠాప్య పూజితవానితి పురాణమస్తీ-
త్య ఆహ - హరదైవతమితి. హరస్య దైవతమ్. "శివం మహాభాగవతాం
స్మరామీ"తి వచనాత్. శివలింగస్థాపనం తు శివత్రాణార్థమేవేతి జ్ఞేయమ్.
వస్తుతస్తు లింగం న శివః, కింతు మూర్తిత్రయాతీతస్వరూపమేవ. సమ-
ష్ట్యండస్వరూపాదితి జ్ఞేయమ్. నను "యథాంతరం న పశ్యామి తథా మే స్వస్తి-
రాయుష్షీ"తి స్మృతేః కా గతిరత ఆహ - హరాత్మాభేదదృగ్దత్తదీర్ఘాయుష్య
ఇతి. హరస్య పరమాత్మనః, ఆత్మనః విష్ణోశ్చ, అభేదం పశ్యంతి యే
తే హరాత్మాభేదదృశః. విష్ణుర్నామ న జీవవిశేషః, కింతు పరమాత్మైవ.
"యో మామేవమసంమూఢో జానాతి పురుషోత్తమ"మితి గీతావచనాత్. ఇతి
యే దృఢనిశ్చయాః తే ఇత్యర్థః. స్మృతౌ చ అంతరం విష్ణుపరమాత్మ-
నోర్భేదమిత్యర్థః. న చ విష్ణుశివయోరుపక్రమాదయమర్థోఽనుచిత ఇతి వాచ్యమ్.

పదద్వయోరపి బ్రహ్మవాచకత్వస్య సర్వత్ర ఖ్యాతత్వాదితి. హరహస్త్యా - హరస్య
శివస్య ఆత్మనో విష్ణోశ్చ అభేదం యే పశ్యంతి తే హంత్యాః, బ్రహ్మవిద
ఇతి యావత్, అథవా-హరస్య శివస్యాత్మనః పరమాత్మనశ్చ అభేదదృశ
ఇతి. భగవంతమివ భగవద్భక్తం భాగవతమపి యే పరమాత్మతయా పశ్యంతి
త ఇత్యర్థః. తేభ్యః పలం దీర్ఘం శాశ్వతం పరమపదే ఆయుశ్శ్రియా
భావాదితి భావః. ఆయుష్యం యేన స దీర్ఘాయుష్కః. అపునరావృత్తివిష్ణు
పదం తేభ్యో దిశతీత్యర్థః. దీర్ఘం శతసంవత్సర పరిమితమితి తు నార్థః.
తథా సత్య ఏతతుచ్ఛఫలప్రదానాయోగాత్, నను విష్ణుం బ్రహ్మాత్మకతయా
యే పశ్యంతి తేభ్యో విష్ణుః పరమపదం దదాతు నామ. యే తు శివం
బ్రహ్మాత్మకతయా పశ్యంతి తేభ్యోపి విష్ణురేవ దిశతీత్యయుక్తం, కిం తు శివ
ఏవేత్యత ఆహ - హరాభిభూః హరం శివమభిభవతి అభిభవతీతి బాణా
సురయుద్ధాదిష్వితి హరాభిభూః. అయం భావః - త్రిపురస్యాపరాజిత
స్యాయం పూరితి శ్రూయమాణత్వాత్పరమపదస్య సాప్యపరాజితైవ
భవతి, న పరాజితః. అతః పరమపదం దాతుం శివో న క్షమత ఇతి.
నను శివస్య కైలాసస్వామిత్వాత్తం దిశతీతి వాచ్యమ్. బ్రహ్మజ్ఞానస్య అపు
నరావృత్తిపదప్రాపకత్వేన పునరావృత్తిపదస్య కైలాసస్య బ్రహ్మజ్ఞానఫలత్వా
సంభవాత్. వస్తుతస్తు శివభక్తానాం కైలాసమపి విష్ణురేవ దదాతి, న తు
శివః. "యో యో యాం యాం తనుం భక్త్యా శ్రద్ధయార్చితుమిచ్ఛతి
తస్య తస్యాచలాం భక్తిం తామేవ విదధామ్యహమ్"ఇతి గీతావచనాత్.
సర్వస్యాపి జగతః విష్ణోశ్శరీరత్వాద్యాం యాం తనుమిత్యుక్తమితి జ్ఞేయమ్.
[అత్ర షట్ నామాని] ॥౨౦॥

శ్లో॥ హరిత్పాలభుజవ్రాతో హరిణాఙ్కహృదంబుజః।
హరిస్థానాక్షికమలో హరిభుగ్వ్యాధ్యనాసికః॥ -౨౧

నను చంద్రచూడో వ్యోమకేశో దిగంబరశ్చ శివః కౌస్తుభాభరణా
త్కౌశవాత్పీతాంబరాచ్చ విష్ణోరుత్తమ ఇత్యత ఆహ-హరిత్పాలేతి. హరి
త్పాలా దిక్పాలా ఇంద్రాదయ ఈశానాంతాః అష్టౌ. భుజవ్రాతో భుజ

ముదరో యస్య స తథోక్తః. శివస్యాపి విష్ణుభుజాన్తఃపాతిత్వం సిద్ధమ్. ద్విభుజాచ్ఛివాచ్చతుర్భుజః తత్రాపి లోకపాలభుజశ్చ విష్ణురేవ మహానితి భావః. హరిణాంకశ్చన్ద్ర ఏవ హృదంబుజం మనఃకమలం యస్య స హరిణాంకహృదంబుజః, శివస్య చూడాయాం బహిరేవ చంద్రలేఖైవాస్తి. విష్ణోస్తు హృత్పుండరీకాంతరేవ పూర్ణచంద్రో వర్తతే. అతో విష్ణురేవ పరమ ఇతి భావః. అపి చ హరిస్థానాక్షికమలః హరిస్థానం గగనమేవ అక్షికమలం కమలతుల్యం నేత్రగోళకం యస్య స తథోక్తః. శివస్య శిరసి కేశరూపేణ వ్యోమాస్తి, విష్ణోస్తు అక్షిదేశపరిమితమేవ సర్వమపి గగనమితి శివాద్విష్ణురేవ మహానితి భావః. హరిం చంద్రం భుంజత ఇతి హరిభుజో దేవాః, తేషాం వైద్యౌ నాసత్యౌ తావేవ నాసికే యస్య సః హరిభుగ్వైద్యనాసికః. శివస్య నైవమితి భావః. అత్ర ఇంద్రాదయో బాహవ ఆహు రుస్రాః కర్ణా దిశశ్శ్రోత్రమముష్య శబ్దః. నాసత్యదస్రౌ పరమస్య నాస ఇతి, వ్యోమాక్షిణీ చక్షురభూత్పతంగ ఇతి చ భాగవతమనుసంధేయమ్. [అత్ర చత్వారి పదాని] ॥౨౨॥

శ్లో॥ హరిత్కర్ణో హరిద్దేశకాలవస్త్వపరిచ్ఛిదః।
హరిద్దేశాదిరహితో హరినామాదిమశ్రుతిః॥ ౨౩

అపి చ హరిత్కర్ణః హరితో దిశ ఏవ కర్ణా యస్య స తథోక్తః శివస్య దిశోఽంబరభూతా విష్ణోస్తు కర్ణమాత్రదేశపరిమితా ఏవేతి విష్ణుర్మహానితి భావః. ఏవం సంక్షేపతో భగవతో విరాడ్రూపముక్త్వా విస్తరతో వక్తుమశక్యత్వాత్సర్వం సంగృహ్య ఏకపదేన వక్తి - హరిద్దేశకాలవస్త్వపరిచ్ఛిద ఇతి. హరిత్ దిక్ దేశః కాలః భూతాదిః, వస్తు ఘటాది, తైః పరిచ్ఛిదా పరిచ్ఛేదో యస్య నాస్తి స తథోక్తః. సర్వదిగ్వ్యాపిత్వాన్నాస్య దిక్పరిచ్ఛేదః. యద్వస్తు ప్రాచ్యామస్తి ప్రతీచ్యాం తు న, తస్య హి దిక్పరిచ్ఛేదః. తథా సర్వదేశగతత్వాన్నాస్య దేశపరిచ్ఛేదః, కాలత్రయే వ్యవస్థితత్వాన్నాస్య కాలకృతోఽపి పరిచ్ఛేదః. సర్వవస్తుమయత్వాన్నాస్య వస్తుపరిచ్ఛేదః. ఘటాదేః పటాదిపరిచ్ఛేదో భవతి, తద్భిన్నత్వాత్

ఇతి సర్వాణి వస్తూని విష్ణురూపాణ్యేవ తస్మాద్విష్ణోః కస్మాద్వస్తునః పృ చ్ఛేదసాన్యస్య కస్మాదపీత్యర్థః. సర్వం విష్ణుమయం జగదితి ప్రమాణా త్సర్వస్యాపి స్వాత్మకత్వమితి భావః. ఏతేన కైలాసైక దేశనిలయాద్బ్రహ్మ పృత్తాచ్ఛిన్నాద్విష్ణోః పరమత్వం సిద్ధమ్. ఏవం శివాద్విష్ణోః పారమ్యం నిశ్చిత్యేవ నిగద్య అథ తత్తత్త్వమాహైకేననామ్నా - హరిర్దేశాదిరహిత ఇతి. పరమాత్మని దిగ్దేశకాలాదయో న సంతి, "నేహ నానాస్తి కించ" "నేతి శ్రుతే రితి భావః. నను పరమాత్మనో వేదవేద్యత్వాత్ "వేదాక్షరాణి యావన్తి పఠితాని ద్విజోత్తమైః, తావన్తి హరినామాని కీర్తితాని న సంశయః" ఇతి వచనాత్, "స్వాధ్యాయోఽధ్యేతవ్య" ఇతి శాస్త్రాచ్చ వేదః పఠ్య తాం కిమేతన్నామప్రవచనేనేత్యత ఆహ - హరినామాదిమశ్రుతిః - హరి రితి నామ హరినామ ఆదిమా ప్రథమా శ్రుతిః యస్య స తథోక్తః. యదీయం హరినామ శ్రుతేరాదౌ పఠ్యతే స ఇత్యర్థః "హరిః ఓ"మితి శ్రుత్యుపక్ర మాదితి భావః. అనేన హరినామప్రవచనమ్ వేదాధ్యయనాదపి పరమేవ, వేదాక్షరాణాం భగవత్ప్రతిపాదకత్వాదేవ హరినామతౌల్యం తద్వచనేన విహితమ్. న తావతా వేదాక్షరపఠనమేవ కార్యమ్, న తు హరినామ్నః పఠనమితి విధీయతే, అపి చ హరినామకీర్తనే యత్ఫలం స్యాత్తత్ఫలం వేద పఠనే స్యాదితి హరినామ్నామేవోపమానత్వేనాధిక్యం సిధ్యతి. ఉక్తం చ "సకృదుచ్చరితం యేన హరి రిత్యక్షరద్వయం, బద్ధః పరికరస్తేన మోక్షాయ గమనం ప్రతి"ఇతి. తస్మాద్విష్ణువాచకం హరిపదం ప్రథమశ్రుతి రేవేతి భావః. [అత్ర చత్వారి పదాని] ॥౨౩॥

శ్లో॥ హరిణాఙ్కప్రియసఖో హరిణాఙ్కతనూభవః।
హరిణాఙ్కార్ధసుషమో హరిణాఙ్కకలానఖః॥ ౨౪

నను "కామోఽకార్షీన్మన్యురకార్షీ"దితి శ్రుతేః, "సోఽకామయత బహు స్యాం ప్రజాయేయే"తి శ్రుతౌ కామదర్శనాచ్చ కామ ఏవ జగజ్జన్మహేతు రీశ్వర ఇత్యత ఆహ - హరిణాంకప్రియసఖ ఇతి. మన్మథ ఇత్యర్థః. "ప్రజన శ్చాస్మి కందర్ప" ఇతి గీతావచనాత్కామో భగవద్విభవావతార ఏవేతి

భావః. నను బుధానుకూల్యాభావేన శ్రీరామస్యాపి వనవాసలాభాత్, బుధస్య సౌమ్యత్వాన్నైసర్గికగ్రహోత్తమత్వప్రతిపాదనాచ్చ బాధకత్వస్య ఇత్యత ఆహ - హరిణాంకతనూభవ ఇతి. బుధగ్రహస్య విష్ణుదైవతకత్వాత్స బుధో విష్ణుభూత ఏవేతి భావః. శ్రీరామస్య బుధకృతవనవాసస్తు రావణవధానుకూల్యపరత ఏవ, న తు పారతంత్ర్యాదితి జ్ఞేయమ్. నను నరసింహాదిరూపోఽయం నరహరిరూపోపేతః కథం నేత్యత ఆహ - హరిణాంకార్ధనిభసుషమ ఇతి, హరిణాంకకలానఖ ఇతి చ. హరిణాంక ఇవాద్రిసుషమః శీతప్రభః "సుధాసముద్రశీతాంశుర్నిక్షిప్తశీతకరవదాతప్రభః" ఇతి బ్రహ్మవచనాత్, హరిణాంకస్య కలా ఇవ నఖా యస్య స తథోక్తః నృసింహస్తు సింహనఖః, కాలాంతకజ్వాలాంబస్యేతి భావః. [అత్ర చత్వారి నామాని] ॥౨౮॥

శ్లో॥ హరిద్రామయరామాఙ్గచిత్రితో హరిణాన్తకః।
హయ్యంగవీనమృదులో హరిణోపలవిష్టరః॥ ౨౯

అపి చ హరిద్రామయేన హరిద్రావత్పీతేనేత్యర్థః సువర్ణవర్ణత్వాదితి భావః. రామాయా లక్ష్మ్యా అంగేన చిత్రితః సంజాతచిత్రవర్ణః. స్వయం శ్వేతః పీతాభయా లక్ష్మ్యాస్సంగేన చిత్రిత ఇత్యర్థః. అనేన శ్రియా సహితోఽయమస్మాకం సులభ ఏవేతి సిద్ధమ్. నన్వేవం యది సులభత్వాదేవాయం మారీచేన వంచిత ఇత్యత ఆహ - హరిణాంతక ఇతి. హరిణస్య మాయామృగస్యాంతకో నాశకః ఛలేనాప్యేతద్విప్రియకారిణామప్యహననిష్టం స్యాదితి భావః. నన్వేవం హరిణాంతకః కిమయం వ్యాధవత్క్రూరమతిః ? నేత్యాహ - హయ్యంగవీనమృదుల ఇతి. హ్యో గోదోహోద్భవం నవనీతం హయ్యంగవీనమిత్యుచ్యతే తదివ మృదులః మృదుస్వభావః. ధ్యానోపయోగితయా తస్య విష్టరమాహ - హరిణోపలవిష్టర ఇతి. హరిణాశ్శ్వేతాః ఉపలా మణయో వజ్రమణయ ఇత్యర్థః. తేషాం విష్టరమాసనం యస్య స తథోక్తః. అనర్ఘవజ్రాసనాసీన ఇత్యర్థః. [అత్ర చత్వారి పదాని] ॥౨౯॥

శ్లో॥ హారిణాశ్మస్తంభసభామంటపస్థో హనైపుణః।
హారిణీనయనాంభోజపతితశ్వేతబంభరః॥ ౨౮

నను చంద్రమండలే పద్మాయాం స్థిత ఇత్యత ఆహ – హారిణేతి. హారిణాశ్మస్తంభసభామంటపస్థః హారిణా శ్వేతాః అశ్మానో మణయః తేషాం స్తంభా యత్ర తస్మిన్ సభామంటపే తిష్ఠతీతి తథోక్తః చంద్రమండలస్థే వజ్రస్తంభసభామంటపే వజ్రాసనే స్థిత ఇతి ఫలితమ్. న కేవలమయమైశ్వర్యాదేవ సేవ్యః, కిం తు బ్రహ్మణ్యత్వాదపీత్యత ఆహ – హనైపుణ ఇతి. నిపుణ ఏవ నైపుణః స్వార్థేఽణ్, హే బ్రహ్మణి నైపుణః హనైపుణః బ్రహ్మణ్య ఇత్యర్థః. "బ్రహ్మణ్యో దేవకీపుత్రో బ్రహ్మణ్యో మధుసూదనః" ఇతి మధుసూదనస్య హయగ్రీవస్య బ్రహ్మణ్యత్వస్మరణాత్. నను యత్స్వం పరం వస్తు తద్ధృదయే లగతి నత్వన్యదిత్యత ఆహ – హారిణీతి. హారిణ్యా లక్ష్మ్యా నయనాంభోజే నేత్రరూపే కమలే పతితః శ్వేతః బంభరః భృంగః. యథా బంభరోంభోజే మకరందగ్రహణాయ పతతి తద్వదయం లక్ష్మీనేత్ర ఇత్యర్థః. లక్ష్మీనయనయోరత్యతిహృద్య ఇతి కింపునరస్మన్నయనయోరిత్యర్థాపత్తిర్లభ్యతే. లక్ష్మీనయనయోర్హృద్య ఇతి వక్తవ్యే, నయనే పతిత ఇతి వచనాల్లోకోక్తిః పర్యాయోక్తం వా. శ్వేత ఇత్యనేన హయగ్రీవభ్రమరస్యాపూర్వత్వం సిద్ధమ్. శ్వేతానాం భ్రమరాణామభావాత్. లక్ష్మీనయనే కమలత్వమారోప్య హయగ్రీవే భ్రమరత్వారోపేణ లక్ష్మీనయనసౌందర్యసారగ్రాహీ భగవానయమేవేతి వ్యజ్యతే. [అత్ర త్రీణి పదాని] ॥౨౮॥

శ్లో॥ హారిసంహననో హస్తప్రమాణోరా హరాగ్రజః।
హారిస్ఫురద్రత్నకూటో హారితారాసముద్భవః॥ ౨౯

ఉక్తమేవ లక్ష్మీనయనహారిత్వం కించిత్ స్ఫుటయతి – హారిసంహనన ఇతి. హరేస్సింహస్యేవ సంహననం శరీరం యస్య స తథోక్తః, సింహాసం

హననో యువేతి ప్రసిద్ధేః. సింహసంహననం యథా అతిస్పృశం తథా హస్తిహింసం
చ తద్వ్యపస్త్యాపేత్యర్థః. కించ హస్తిప్రమాణోరాః హస్తిప్రమాణముక్తో
వక్షః యస్య స తథోక్తః విశాలవక్షా ఇత్యర్థః. నను "యత్పాదపంకజ
పరాగపవిత్రదేహా యోగర్ధిమాపురుభయీం యదుహైహయాద్యాః" ఇతి
ఐహికాముష్మికసర్వఫలప్రదాయినీ దత్తాత్రేయసేవేతి స్మృత్యా స ఏవ
సేవ్య ఇత్యత ఆహ - హరాగ్రజ ఇతి. హరస్య రుద్రస్య, కార్యే
కారణశబ్ద ఉపచారాత్. అగ్రజః భ్రాతా బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరాత్రి
యోఽత్రేర్భార్యాయాం చంద్రదత్తదూర్వాసోనామభిర్జాతా ఇతి దత్తా
త్రేయస్య హరాగ్రజత్వమ్. సోఽపి హయగ్రీవస్యైవావతార ఇతి భావః
నను సవితృమండలమధ్యవర్తినో నారాయణస్య కిరీటిత్వం స్మర్యతే, తస్మా
చ్చంద్రమండలమధ్యస్థస్యాస్య కిరీటమస్తి వేత్యత ఆహ - హరిస్ఫురద్రత్నకూట
ఇతి. హరిస్సూర్య ఇవ స్ఫురద్రత్నకూటం నవరత్నఖచితం కిరీటం యస్య
స తథోక్తః సూర్యస్య చిత్రభానుత్వాన్నవరత్నపదనివేశః, నను పునర్వ
సురోహిణ్యాదితారాసు శ్రీరామకృష్ణాదీనామావిర్భావస్స్మర్యతే తేషాం
సర్వజనప్రసిద్ధత్వాత్. హయగ్రీవస్తు అప్రసిద్ధ ఏవ. తదవతారతారా యా అను
క్తత్వాత్తాం వక్తీత్యత ఆహ - హరితారాసముద్భవ ఇతి. హరితారా విష్ణు
నక్షత్రం వైష్ణవసంజ్ఞకం శ్రవణమితియావత్. తస్యాం సముద్భవ ఆవి
ర్భావో యస్య స తథోక్తః. "శ్రావణ్యాం శ్రవణే దేవో జాతో హయ
శిరా హరిః" ఇతి వచనాదితి భావః. [అత్ర పఞ్చ పదాని] ॥౨౭॥

శ్లో॥ హర్షులో హరిదీశేశో హవ్యకవ్యవివర్ధనః।
హర్షులాశయదూరస్థో హరిమా హరిమాకరః॥ ౨౮

నను యస్స్వయం పూర్ణకామోఽన్యేషాం కామాన్ స పూరయే
దిత్యత ఆహ - హర్షుల ఇతి. కామీ "హర్షులో మృగకామినో"రితి కోశాత్.
పూర్ణకామ ఇత్యర్థః. యద్వా - నను యస్సకామో దేవస్సోఽస్మాన్
రక్షయేత్ న తు నిష్కామో బ్రహ్మనిష్ఠో హయగ్రీవ ఇత్యత ఆహ - హర్షుల
ఇతి. వస్తుతో నిష్కామోప్యయం లక్ష్మీకౌస్తుభాదిధారణాత్సకామ ఇవ

ప్రతిభాతీత్యర్థః. నను ఆరోగ్యం భాస్కరాదిచ్ఛేచ్ఛ్రియమిచ్ఛేద్ధుతాశనా-
దిత్యాదిశాస్త్రాదిభ్యః ప్రాయో దిక్పాలాస్సేవ్యాస్సకామైరిత్యత ఆహ—హరి
సేవన ఇతి. దిక్పాలకానామపి అయమేవ సేవ్య ఇత్యర్థః. నను పురా
ణాదౌ హి దిక్పాలాః పతతోఽముం సేవంత ఇత్యత ఆహ—హవ్యకవ్యసిద్ధ
యే ఇతి. హవ్యం దేవానామన్నం కవ్యం పితౄణామన్నం తయోస్సి
ద్ధేర్హేతవః అగ్న్యాదికాః భగవదనుగ్రహేణ వృష్ట్యాదినా భూయి
ష్ఠఫలానాం వ్రీహీణాం ఉత్పత్తౌ సత్యాం దేవాన్ పితౄంశ్చ యజ్ఞాదిభిస్త్రా
ద్ధాదిభిశ్చ తర్పయంతీత్యర్థః. అతస్స దిక్పాలానాం పూజ్య ఇతి భావః.
[illegible]మిదం సకామార్థమేవ. వస్తుతస్తు నిష్కామజనసులభ ఏవ భగవాని
త్యాహ—హరిలభ్యాశయమునిధ్యేయ ఇతి. హరిలభ్యాశయం మనో యేషాం తే
హరిలభ్యాశయాస్సకామవిరతాస్తేషాం ధ్యేయః 'కర్మణ్యేవాధికారస్తే మా
ఫలేషు కదాచన' నేతి భగవతా స్వయమేవ ఫలత్యాగస్యోపదిష్టత్వాత్.
"బ్రహ్మార్పణం బ్రహ్మ హవిర్బ్రహ్మాగ్నౌ బ్రహ్మణా హుతం, బ్రహ్మైవ
తేన గంతవ్యం బ్రహ్మకర్మసమాధి" నేతి వచనాచ్చ. నను నిష్కామానాం
సకామానాం వా స్వాదృష్టానుగుణం ఫలమనుభవకాల ఏవ భవతి.
దాతారశ్చ తత్ఫలం తద్దానకాల ఏవ దదతే. 'సోఽనంతోఽంతకరః కాలో
నాదిరాదికృదవ్యయ' ఇతి వచనాచ్చ కాల ఏవేశ్వర ఇత్యత ఆహ—హరిమేతి—
హరిమా కాలః హృభృధృ ఇతి ఔణాదిక ఇమనుచ్. హరతీతి హరి
మేతి వ్యుత్పత్తిః 'కాలః కలయతామహ'మితి గీతావచనాత్కాలోఽపి భగ
వద్విభూతిరేవ. న చ నిత్యకాలస్య భగవదాత్మత్వప్రసిద్ధేః స ఏవ పర
మాత్మా న తు విభూతిరితి వాచ్యమ్, అద్య శ్వ ఇత్యాదివ్యవహారబలకల్ప్యో
హి కాలః. స చ వ్యవహారః పరమాత్మనో నాస్త్యేవేతి న కాలస్య పరమా
త్మత్వమ్. యది చ తద్వ్యవహారకల్ప్యః కాలో జన్య ఏవ న నిత్య ఇత్యు
చ్యేత, తర్హి తదన్యస్య నిత్యస్య కాలస్యాభావాత్తూష్ణీం స్థీయతామ్. అథ
పరమాత్మన ఏవ కాల ఇతి నామాంతరమిత్యుచ్యేత, తర్హి న కోఽపి వివా
దః. నను కాలస్య భగవద్విభూతిత్వేపి యదా కాలోఽనుగుణస్తదా
సంపత్స్యాత్. యదాఽననుగుణస్తదా విపత్స్యాత్. న హి భగవా
నపి కాలమతిక్రమ్య చేష్టతే. ఈశ్వరేణైవ కాలస్యానతిక్రమణీయత్వకల్ప
నాత్. తస్మాదైహికసుఖార్థం భగవతస్సేవా తావద్వ్యర్థా ఇత్యత ఆహ—

హరిమాకర ఇతి. హరేరింద్రస్య మాకరః సంపత్ప్రదః వామనావతారే ఇతి భావః. ఇదమత్ర తత్త్వమ్; నిమిత్తమాత్రమేవ కాలః, న తు సాక్షాత్కర్తృకారకాదిషు తస్య ప్రవేశః. తతః పురుషేణ భగవత్సేవాదిరూపే ప్రయత్నే కృతే సతి అనురూపకాలే స ప్రయత్నః ఫలతి, అకృతే తు నైవ ఫలతి. తత్ర దృష్టాంత ఇంద్ర ఏవ. ఇంద్రో హి బలినా రాజ్యే అపహృతే సతి భగవంతం స్వజననీద్వారా శరణమేత్య ఫలకాలే వామనసహాయాత్పునస్స్వరాజ్యం ప్రాప, న తు దైవసహాయం వినేతి. [అత్ర షట్పదాని సన్తి]

శ్లో॥ హర్మ్యావాసో హర్షపూర్ణో హృష్టో హర్షప్రదస్మృతిః।
హతాకృష్టార్యదృగ్వృత్తో హారణీభూతకౌస్తుభః॥ ౯

నను వామనస్య ఇంద్రస్య చ ఏకోదరత్వేన ఇంద్రాయ వామనో రాజ్యం సంపాద్య దదౌ. వయం తు సంబంధశూన్యాః, అతోఽస్మాకం హయగ్రీవస్సంపదం నైవ దద్యాదత ఆహ – హర్మ్యావాస ఇతి. హర్మ్యేషు ధనికగృహేషు ఆవాసో నివాసో యస్య స తథోక్తః. "హర్మ్యాది ధనినాం వాసః" ఇత్యమరః. హయగ్రీవభక్తానాం ధనికత్వాదితి భావః. "తస్య పుత్రాభివృద్ధిర్భవేత్తస్య వాంఛా లభంతేఽఖిలా" ఇతి హయగ్రీవదండకాదితి జ్ఞేయమ్. నను సంతుష్టహృదయో దేవస్సేవ్యః న తు క్రుద్ధః, హయగ్రీవస్తు మధుకైటభాదిహననార్థమవతీర్ణత్వాత్క్రుద్ధ ఏవేత్యత ఆహ – హర్షపూర్ణ ఇతి. నిత్యసంతుష్ట ఇత్యర్థః. మధుకైటభాదిహననకాలే ఆరోపితక్రోధత్వేపి పశ్చాత్సంతుష్టత్వాదితి భావః. నను హయగ్రీవో యేన హర్షేణ పూర్ణస్స హర్షోఽస్మాకమపి ప్రాప్యత్వాత్సేవ్య ఇత్యత ఆహ – హృష్ట ఇతి. 'బలం బలవతామస్మి తేజస్తేజస్వినామహమ్' ఇత్యాదివచనానాముపలక్షకత్వేన హృష్టానాం హర్షస్య చ భగవద్విభూతిత్వాదితి భావః. నను స హృష్టస్సన్నాస్తామ్, కిమస్మాకం తేనేత్యత ఆహ – హర్షప్రదస్మృతిరితి. హర్షప్రదా స్మర్తౄణామితి భావః. స్మృతిః యస్య స తథోక్తః. యస్య స్మరణమేవ

హాస్ప్రదం తస్య ధ్యానం కింప్రదమితి భావః. అత్ర స్వధ్యానాచారం ప్రమా
ణయతి - హఠాత్కృష్టస్వభక్తౌఘ ఇతి. హఠాత్ స్వప్రేరణాం వినైవే
త్యర్థః, ఆకృష్టం ఆర్యాణాం ప్రహ్లాదనారదపరాశరాదీనాం సతాం
స్వగ్రాసం చిత్తం యేన స తథోక్తః. భావనామయమర్చామయం వా
భగవంతం నిత్యమతిప్రీత్యా ఆర్యాస్సేవంతే, తత్స్మరణస్యైవ హాస్ప్రదత్వేన
దర్శనస్య అత్యంతం హాస్ప్రదత్వాదితి భావః. కిం చ కిమేతదార్యాచా
రేణ, సాక్షాజ్జీవతత్త్వం కౌస్తుభాదిరూపేణ మూర్తీభూయ భగవతి లగ్న
మిత్యాహ - హరణీభూతకౌస్తుభ ఇతి. హరణం వివాహే వధూవరయోః
కన్యాపిత్రా దేయం ధనమ్. హరణీభూతః కౌస్తుభః యస్య స తథోక్తః
యస్మై వివాహకాలే జలధినా కౌస్తుభో దత్తస్స ఇత్యర్థః. [అత్ర షట్ప
దాని] ॥౨౯॥

శ్లో॥ హరేణుగన్ధాంబుసిక్తసాలగ్రామశిలామయః।
హకారవాచ్యో హాకరో హరిచన్దనచర్చితః॥ ౩౦

నను ఆర్యాణాం భావనామయహయగ్రీవసాక్షాత్కారోఽస్తు నామ,
దివ్యక్షేత్రేషు హయగ్రీవార్చావిగ్రహాభావాదస్మాకం కాగతిరిత్యత ఆహ -
హరేణ్వితి. హరేణుగంధాంబునా తక్కోల పరిమళయుక్తేన జలేన
సిక్తా యా సాలగ్రామశిలా తన్మయః తద్రూపః హయగ్రీవసాలగ్రామశిలా
స్నానగంధాదిభిర్భక్త్యా నిత్యమర్చ్యతాం, తేన స ప్రీయతే, సాలగ్రామస్య
భగవదర్చాభూతత్వాత్ ఇతి భావః. ఏతావతా పరవ్యూహవిభవాంత
ర్యామ్యర్చాత్మకపంచాయతనపూజాఽభిహితా. నను 'యజ్ఞానాం జపయ
జ్ఞోఽస్మీ'తి జపయజ్ఞస్య శ్రేష్ఠత్వేన హయగ్రీవజపస్తావద్విధేయః, స చ
శ్రుతౌ న దృశ్యతే. ప్రణవజపస్యైవ శ్రుతిసిద్ధత్వాత్. అపి చ ప్రణవో
జపలాఘవకరః ఏకాక్షరత్వాత్. హయగ్రీవపదం తు గౌరవకరం చతురక్షర
త్వాదిత్యత ఆహ - హకారవాచ్య ఇతి. 'హశ్శంకరే హరౌ హంసరణరో
మాంచవాజిషు గర్వే ప్రచేత' సీతి కోశాత్ హకారో హయగ్రీవవాచకః

న చాయం ప్రత్యసిద్ధిః, అథర్వణే హయగ్రీవమన్త్రాణాం సత్త్వాదితి భావః. జపార్థ్యాదిఫలదాయకో హాకార ఇతి సంక్షేపః 'హం లక్ష్మీమన్త్రస్సుఖయో'రితి కోశాత్. ధ్యాననామయే విగ్రహే గంధపుష్పధారణమాహ - హరిచందనచర్చిత ఇతి. హరిద్వర్ణం చందనం హరిచందనం తేన చర్చితః లిప్తః లిప్తమూర్తిరితి భావః. [చత్వారి నామాని] ॥౩౦॥

శ్లో॥ హరిచందనపుష్పాప్తో హవితాంబుజలోచనః।
హవితశ్వేతపద్మస్థో హవితాబ్జనిభాననః॥ ౩౧

హరిచందనస్య దేవవృక్షస్య పుష్పైరాప్తః ప్రాప్తః దేవేంద్రాదిభిరితి భావః. మనసి విగ్రహాధారణార్థం తం విశినష్టి పదత్రయేణ. హవితాంబుజే వికసితకమలే ఇవ లోచనే యస్య సః పుండరీకాక్ష ఇత్యర్థః. హవితశ్వేతపద్మస్థః హవితే శ్వేతపద్మే తిష్ఠతీతి తథోక్తః. పద్మాసనే శ్వేతపద్మం నిధాయ తత్రోపవిష్ట ఇత్యర్థః. హవితాబ్జనిభం ఫుల్లాంభోజసదృశమాననం యస్య స తథోక్తః. [చత్వారి పదాని] ॥౩౧॥

శ్లో॥ హలపద్ధతికాన్తేశో హలకోత్క్షిప్తపత్తనః।
హలజీవనసంత్రాతా హలీ హలధరప్రియః॥ ౩౨

నను "సహస్రనామభిస్తుల్యం రామనామ వరాననే" ఇతి వచనాద్రామనామ్నైవ జప్తవ్యం, ఆపదామపహర్తారం దాతారం సర్వసంపదాం లోకాభిరామం శ్రీరామం భూయో భూయో నమామ్యహ'మితి వచనాదాపదపగతి-సంపదాగత్యర్థం రామ ఏవ నంతవ్య ఇత్యత ఆహ-హలపద్ధతికాన్తేశ ఇతి హలపద్ధతి స్సీతా "సీతా లాంగలపద్ధతి రిత్యమరః. తస్యాం జాతా కన్యాపి ఉపచారాత్సీతేత్యుచ్యతే. ప్రకృతేషు హలపద్ధతౌ జాతా కాంతా హలపద్ధతికాంతా సీతాదేవీ, తస్యాః ఈశః భర్తా శ్రీరామ ఇతి యావత్ రామో నామ నత్వస్మాదన్యః కింత్వస్యైవ రూపాంతరమితి భావః. యద్వా -

నను విద్యార్థం హి హయగ్రీవస్యోపాసనం విద్యాసు, చ అధ్యాత్మవిద్యా గరీయసీ 'అధ్యాత్మవిద్యా విద్యానా'మితి గీతావచనాత్. సా చ విద్యా సీతయా హనుమతే ఉపదిష్టేతి విద్యాప్రదాయినీ సీతైవ సేవ్యేత్యత ఆహ-హలపద్ధతికాంతేన ఇతి. యేన చోదితా సీతా హనుమదుపదేష్ట్రీ జాతా స చోదకః శ్రీరామస్సాక్షాద్ధయగ్రీవ ఏవ, తస్మాత్పరమపురుషానుగ్రహం వినా లక్ష్మ్యా అపి న విద్యాదానాధికార ఇతి భావః. నను పరమేశ్వర్యాస్సీతానివాసభూతాం పేటికాం హలేన య ఉన్నీతవాన్, స మహాసత్త్వస్స్యాదిత్యత ఆహ-హలకోత్క్షిప్తపత్తన ఇతి. హలమేవ హలకం, తేన ఉత్క్షిప్తం పత్తనం హస్తినాపురం యేన స తథోక్తః. దుర్యోధనే కోపాదితి భావః. లీలామనుజీభూయావర్తమానాయాస్సీతాయా ఉన్నయనం హలాగ్రేణ నాద్భుతం, కిం తు సర్వమపి పత్తనం హలాగ్రేణోత్క్షిప్తవాన్ బలరామ ఇతీదమద్భుతమిత్యర్థః. నను కిమయం హలజీవనః? నేత్యాహ-హలజీవనసంత్రాతేతి కృషీవలానాం రక్షకః, బలరామస్య పశుపాలకత్వాధికారే ప్రజానాం సౌఖ్యసంభవాదితి భావః. యద్వా-వృష్టిప్రదానాదినా భగవతః కృషీవలరక్షకత్వమితి భావః. నన్వేవం బలరామ ఏవ సేవ్య ఇత్యత ఆహ-హలీతి స బలరామో హయగ్రీవస్య విభూతిరేవేతి భావః. అవతార ఇతి కేచిత్, యద్వా-నను భగవాన్ బలరామరూపేణ హలజీవనసంత్రాతేత్యత్ర కించిచ్చిహ్నమిత్యత ఆహ-హలీతి. హలధ్వజ ఇత్యర్థః. మచ్చిహ్నభూతహలజీవనా యే తానహం రక్షామీతి కరే హలం ధృతవానయం హయగ్రీవో బలరామావతార ఇతి భావః. నను "మత్స్యః కూర్మో వరాహశ్చ నరసింహశ్చ వామనః రామో రామశ్చ రామశ్చ బౌద్ధః కలికిరేవ" చేతి వచనాద్రామస్య హయగ్రీవావతారత్వే కృష్ణః కః? ఇత్యత ఆహ-హలధరప్రియః కృష్ణస్సాక్షాద్భగవానేవేత్యర్థః. "యో మామేవమసంమూఢో జానాతి పురుషోత్తమ"మితి గీతాసు స్వేనైవోక్తత్వాత్, హలధరస్య ప్రియ ఇతి షష్ఠీసమాసః తేన బలరామస్యాపి భగవతి కృష్ణే ప్రీత్యతిశయ ఇతి సిద్ధమ్॥ [అత్ర పఞ్చ నామాని] ౩౭

శ్లో॥ హలధ్వజసుభద్రాభ్రాతృహార్ద్యో హలిధనావనః।
హల్లకాలఙ్కృతశ్రోత్రో హల్యాహల్యాఙ్కురోదయః॥

నను “జగన్నాథః కలౌ యుగే” ఇతి కలియుగే జగన్నాథస్య శ్రేష్ఠత్వమిత్యత ఆహ - హలధ్వజసుభద్రాభ్రాతృహార్ద్య ఇతి. హలధ్వజేన సుభద్రయా చ ఆభ్రాత్రా సేవితా హార్ద్యా యస్య స తథోక్తః. హయగ్రీవ ఏవ కలియుగే జగన్నాథస్వామిరూపేణ వర్తతే, న తూభయోః పార్థక్యమ్, జగన్నాథస్వామినో బుద్ధావతారత్వాదితి భావః. నను కృష్ణే పరమపదం గతే సతి తత్కళేబరం హి జగన్నాథ ఇత్యుచ్యతే, తస్య కథం బుద్ధావతారత్వం? యేన జగన్నాథోఽపి హయగ్రీవ ఏవేత్యుచ్యేత, ఇత్యత్ర ఆహ - హలిధనావన ఇతి. హలినో బలరామస్య ధనం [illegible] హలిధనం శ్రీకృష్ణకళేబరం అవతి ప్రవిశతీతి తథోక్తః. భగవాన్ బుద్ధః తత్కళేబరం ప్రవిశ్య బుద్ధ ఇతి వ్యవహ్రియత ఇత్యర్థః. నను హరిచందన పుష్పాప్తాయ భగవతే కిం పుష్పమస్మాభిరర్ప్యం స్యాత్? న కిమపీత్యత్ర ఆహ - హల్లకాలఙ్కృతశ్రోత్ర ఇతి. భగవతస్సర్వసమత్వాద్దేవైరర్పితేషు హరిచందనేషు అస్మాభిరర్పితేషు హల్లకమల్ల్యాదిషు చ సమైవ ప్రతిపత్తిరితి భావః. “ఫుల్లహల్లకవతంసకోల్లసల్లగ్నగమగపీగవేషిత”మితి శ్రీకృష్ణకర్ణామృతే. నను ఈశ్వరో నామ కశ్చిన్నాస్త్యేవ అప్రత్యక్షత్వాత్, అత ఆహ - హల్యాహల్యాఙ్కురోదయ ఇతి. హల్యం కృష్టం క్షేత్రం అహల్యం తద్భిన్నదేశాది, తయోః అఙ్కురాణాముదయో యస్మాత్స తథోక్తః క్షిత్యఙ్కురాదికం సకర్తృకం కార్యత్వాద్ఘటవదిత్యనుమానేన ఈశ్వరసిద్ధిరితి భావః. తార్కికమతమేతత్. [అత్ర చత్వారి నామాని] ॥౫౩॥

శ్లో॥ హవిర్హావిష్యం హవనం హవిర్భుగ్విరాశ్రయః।
హవిష్యాశీ హవిర్ధేను ర్హవనావళిపాలకః॥ ౫౪

నను “కర్మ బ్రహ్మోద్భవం విద్ధి బ్రహ్మాక్షరసముద్భవం తస్మాత్సర్వగతం బ్రహ్మ నిత్యం యజ్ఞే ప్రతిష్ఠితం, ఏవం ప్రవర్తితం చక్రం నాను

వర్తయతీహాయ్యః అథహాయురింద్రియారామో మోఘం పార్థ స జీవతీతి గీతావచనాత్ యజ్ఞాదికం కర్తవ్యమ్, విహితత్వాత్. స ఏవ హయగ్రీవ ఏవ అభిహితత్వాదిత్యాశంకాయాం యజ్ఞ - తత్ప్రకార - తత్ఫల - తత్ఫల భోక్తృత్వానాం సర్వేషామపి హయగ్రీవాదపృథక్సిద్ధత్వాద్ధయగ్రీవ ఏవ సర్వమపి క్రతుమేవ స్యాదిత్యాహ - హవిరితి శ్లోకద్వయేన హవిః ఘృతాదికమ్, హవిష్యం యజ్ఞశిష్టాన్నమ్, హవనం హవిరాదిపరికర సంపాద్యో యజ్ఞః, హవిష్పాక్ ఆహవనీయాగ్నిః, హవిరాశ్రయః హవిరుద్దేశ్య దేవతా, హవిష్మాన్ యజమానః, హవిర్ధేనుః హవిర్దాయినీ గౌః హవనాగ్నిపాలకః యాజనమయాహ్వానికః విష్ణురితి యావత్. "నమో నమస్తే అఖిలమంత్రదేవతాద్రవ్యాయ సర్వక్రతవే క్రియాత్మనే" ఇతి భాగవతాత్. [అత్ర అష్ట నామాని] ॥౩౪॥

శ్లో॥ హవనేద్ధపశుర్హవ్యపాత్రం హవనపూరుషః।
హవిస్మృఖో హవిర్ధానీపయోధారాయితేక్షణః॥ ౩౫

హవనేద్ధపశుః ఉద్దిష్టయజ్ఞస్య పశుః ఛాగాద్యాదిః ఇంద్రియపదేన భగవద్ధర్మాద్యాత్మా క్రియతా ఇయమ్ ఇతి సూచ్యతే. తస్యైవాత్మత్వాత్. హవ్యపాత్రం స్రుక్స్రువాది, హవనపూరుషః యజ్ఞపురుషః. ఏవం హవిరాదియాహో హయగ్రీవ ఇత్యుక్త్వా అథ ఫలప్రదానం సాక్షాత్తస్యైవేత్యాహ పదద్వయేన. హవిస్మృఖః స్మేరాననః క్రియాకౌశలజన్యానందాదితి భావః. హవిర్ధానీ కామధేనుః తస్యాః పయోధారా ఇవాచరితాని ఈక్షణాని అపాంగాః యస్య సః హవిర్ధానీపయోధారాయితేక్షణః యజమానేషు ఋత్విగాదిషు చ కృపాపాంగాన్వీక్షితేత్యర్థః. కామధేను పయోధారా యథా అభిలషితార్థప్రదాయినీ స్వచ్ఛా చ తద్వదస్యాపాంగసరణిరితి ఉపమా తాత్పర్యమ్. [అత్ర పంచ నామాని] ॥౩౫॥

శ్లో॥ హఠో హఠకరగ్రాహ్యో హఠయోగోపదేశకః।
హఠయోగఫలీభూతో హఠయోగకరప్రియః॥ ౩౬

నను “ఉపవిశ్యాసనే యుంజ్యాద్యోగమాత్మవిశుద్ధయే” ఇతి గీతాసు ప్రాణనిరోధాత్మకో యోగోఽనుష్ఠేయ ఇత్యాశంకాయాం యోగ - తత్పరికర తత్ ఫలాదికం సర్వమపి శ్రీహయగ్రీవమయమేవేత్యాహ - ద్వాభ్యామ్. హఠః మనః ప్రాణనిరోధాత్మకో యోగవిశేషః. హఠకరాః గ్రాహ్యాః గృహీతుం శక్యాః ఆత్మైకస్థాః. హఠయోగోపదేశకః పతంజలిః. హఠయోగఫలం బ్రహ్మనిర్వాణం, తత్ప్రదాచరితః హఠయోగఫలీభూతః. వస్తుతో హఠయోగస్య కేవలస్య బ్రహ్మ న ఫలమితి ధ్వనా సూచ్యతే. హఠయోగకరాణాం ప్రియః ప్రీత్యాస్పదః. కుంభకనిష్ఠానామపి ప్రియః. ఇత్యర్థః, [అత్ర పంచ పదాని] ॥౩౭॥

శ్లో॥ హఠయోగాశ్రయీభూతో హఠయోగసమాపనః॥
హఠయోగైకనిరతదురాపో హఠదూషకః॥ ౩౮

హఠయోగస్యాశ్రయః సుషుమ్నా కర్తా యోగీ వా. తద్వద్భూతో హఠయోగాశ్రయీభూతః. సుషుమ్నాత్మకో యోగిరూపశ్చేత్యర్థః. ధ్వనా పరమాత్మనః కర్త్రాద్యాత్మకత్వం మాయికమేవేతి సూచ్యతే. హఠయోగసమాపనః హఠయోగస్య సమాప్తిజనకః. అదృష్టాదిరితి యావత్. వస్తుతస్తు భగవదనుగ్రహం వినా తేషామపి యోగసమాప్తిర్నైవ స్యాదితి కృత్వా హఠయోగసమాపనో భగవానేవ. తదదృష్టమనునిమిత్తమాత్రమేవేతి జ్ఞేయమ్. ఏవం యోగ - తత్పరికరాదికం హయగ్రీవాత్మకమేవేత్యుక్త్వా అథ తద్యోగాద్ధయగ్రీవసేవాయాః ప్రాశస్త్యం బోధయితుం తద్యోగస్య నైచ్యం దర్శయతి హఠయోగైకనిరతదురాప ఇతి. కేవలహఠయోగిభిరప్రాప్యః. జ్ఞానం వినా భగవత్ప్రాప్త్యభావాదితి భావః. నన్వేవం భగవతా గీతాచార్యేణ కిమితి యోగ ఉపదిష్ట ఇత్యత ఆహ - హఠదూషక ఇతి. భగవాన్ హఠయోగం నోపదిదేశ కింతు జ్ఞానయోగమేవ. ప్రాణనిరోధాదికస్తు తస్యైవాదౌ సాధనాఙ్గముక్తమితి కృత్వా భగవతః కృష్ణస్య హఠదూషకత్వమేవేతి భావః. యద్వా - నాన్యః పంథా విద్యతేఽయ

నాదేవ శ్రుత్యైక జ్ఞానేతరపదార్థానాం దూషితత్వాద్భగవతో హేతుదూష కత్వమితి జ్ఞేయమ్. [చత్వారి పదాని] ॥౩౭॥

శ్లో॥ హస్తినాథో హస్తిపాలో హస్తికుంభాభజానుకః।
హస్తివక్త్రనుతో హస్తిగమనో హస్తిమాకరః॥ ౩౮

నను య ఇమాం సర్వాం భువం బిభర్తి స ఐరావతస్స్వస్య ఇత్యత ఆహ - హస్తినాథ ఇతి. “ఐరావతం గజేంద్రాణామ్”ఇతి గీతావచనాత్స ఉక్తః భగవద్విభూతిరేవేత్యర్థః. నను బ్రహ్మాండాదుపరి పరమవ్యోమ్ని తిష్ఠమానస్య భగవత ఉపాసనమిదమరణ్యాదుదితమేవేత్యత ఆహ - హస్తిపాలక ఇతి. గజేంద్రరక్షకః. సర్వజ్ఞస్సర్వవ్యాపీ చ భగవాన్ న దూరస్థః కింతు సన్నిహిత ఏవ. కథమన్యథా గజేంద్రేణ ప్రార్థిత స్సమ్మకరాపరక్షయా ఇతి భావః. అపి చ పరమదయాళురయం స్వసారూప్యం గజేంద్రాయ దత్వా తత్సారూప్యం చ స్వయం కృచిద్ధృతవానిత్యాహ-హస్తికుంభాభ జానుక ఇతి. భగవజ్జానుయుగం గజేంద్రకుంభయుగళసమానమిత్యర్థః. ప్రౌఢోక్తిరియమ్. వస్తుతస్తు స్వత ఏవ గజకుంభతుల్యత్వం తయోరస్తీతి జ్ఞేయమ్. నను సర్వేష్వప్యారంభేషు వినాయకస్య ప్రథమపూజ్యత్వాల్ల క్ష్మీపార్వతీవివాహాదావపి విష్ణ్వాదిభిస్తస్య పూజితత్వాచ్చ వినాయకస్స్వస్య ఇత్యత ఆహ - హస్తివక్త్రనుత ఇతి. వినాయకేనాపి స్తుత ఇత్యర్థః. భగవదనుగ్రహం వినా వినాయకస్య నిర్విఘ్నభూరిభోజనపారణాఽసంభ వాదితి భావః. “విష్వక్సేనమహం వందే వినాయకశతాధిపమ్”ఇతి వచనా దితి జ్ఞేయమ్. విష్వక్సేనో విష్ణుః. తద్భృత్య ఇతి కేచిత్. నను వినా యకః కిమిత్యమునర్చితవానత ఆహ - హస్తిగమన ఇతి. హస్తిన ఇవ గమనం యస్య స తథోక్తః వినాయకో హస్తివక్త్రఏవ న తు హస్తి గమనః. అతః స్వస్య హస్తిగమనకౌశలప్రదానార్థం హస్తిగమనం భగవంతం నుతవానితి భావః. హాస్యవచనమిదమ్. వస్తుతస్తు వీరభద్రోత్పాటితపురు షశిరస్కత్వేన హస్తిశిరసం ధృత్వా ఉదరంభరిస్సన్ నిర్లజ్జతయా జీవన్ వినాయకః క్వ? భగవాన్ హయగ్రీవః క్వ?ఇతి భావః. హస్తిగమన

ఇత్యనేన న కేవలం భగవతో హస్తికుంభజానుత్వ - హస్తికరోరుత్వాది ప్రయుక్తం స్వరూపసౌందర్యం, కింతు గతిసౌందర్యమప్యస్తీతి సిద్ధమ్. నను వినాయకో యాచ్ఞాస్వప్యర్థో వా భవతు. "అనేకదం తం భక్తానా మేకదంత ముపాస్మహే" ఇతి వచనాత్ భక్తానామనేకైశ్వర్యప్రదః ఇత్యత ఆహ - హస్తిమాకర ఇతి. హస్తినాం మా లక్ష్మీస్సంపదిత్యర్థః. సమృద్ధేరితి యావత్ - హస్తిమా. తస్యాః కరః కర్తా దాతేతి యావత్. గజాంతైశ్వర్యప్రదో భగవానయమేవ, న తు వినాయకాదిః. తేషాం స్వత ఏవ నిరైశ్వర్యత్వేన పరేషామైశ్వర్యప్రదానే కా వార్తేతి భావః. [అత్ర షట్పదాని] ॥౩౭॥

శ్లో॥ హస్తివక్త్రైకదంతోత్థముక్తాభరణభూషితః।
హస్తిజిద్ధస్తిఘటికావిశ్రాంతిదరదద్వయః॥ ౩౮

నను సముద్రమథనే లక్ష్మ్యాస్సముద్రాదావిర్భూతాయాః విష్ణుగామిన్యాస్సత్యాః తదవరోధార్థం వినాయకో విష్ణునా సహ యుద్ధ్వా తం జితవానిత్యత ఆహ - హస్తీతి. హస్తివక్త్రస్య వినాయకస్య ఏకస్మాద్దంతాత్ భగవతోత్పాటితాదితి భావః. అత ఏవ వినాయకస్యైకదంతత్వమితి జ్ఞేయమ్. ఉత్థానాం జాతానాం ముక్తానామాభరణైర్భూషితః తథోక్తః. గజదంతానాం ముక్తాప్రభవత్వప్రసిద్ధేః. "కరీంద్రజీమూతవరాహశంఖ" ఇతి వచనాత్ ఏకస్మిన్ దంతే ఉత్పాటితే సతి పునరస్యాప్యుత్పాటనభీత్యా వినాయకస్య పలాయితత్వాదేకదంతశేషత్వమితి జ్ఞేయమ్. నన్వయం హస్తివక్త్రమేవ జితవాన్, నతు సర్వాత్మనా హస్తినమతో నాతీవ బలిష్ఠ ఇత్యత ఆహ - హస్తిజిదితి. శ్రీకృష్ణావతారే కువలయాపీడగజనిబర్హణాదిత్యర్థః. నను భౌమానాం తేషాం జయో న శ్లాఘాహేతురిత్యత్ర ఆహ - హస్తిఘటికావిశ్రాంతిదరదద్వయ ఇతి. హస్తిఘటైవ హస్తిఘటికా గజశ్రేణిః దిగ్గజబృందమిత్యర్థః. తస్యాః విశ్రాంతిదం రదద్వయం యస్య స తథోక్తః, వరాహేణ దంష్ట్రాగ్రే భువో విధృతత్వాదితి భావః. అనేన

సర్వభూభర్త్రా భగవానయమేవ సేవ్య ఇతి వక్తవ్యమ్. [అత్ర త్రీణి పదాని] ॥౩౯॥

శ్లో॥ హస్తపుస్తగదాశంఖచక్రో హస్తపయోరుహః
హస్తదత్తాభయోదారో హస్తపద్మాండజధ్వజః॥ ౪౦

నను ధ్యానధారణార్థం భగవతోఽసాధారణచిహ్నాని వక్తవ్యానీత్యత ఆహ - హస్తేతి. హస్తేషు పుస్తగదాశంఖచక్రాణి యస్య స తథోక్తః. హస్తాః పయోరుహా ఇవ యస్య స హస్తపయోరుహః. హస్తేన దత్తః అభయోదారః మహానభయః యస్య స హస్తదత్తాభయోదారః. ఏకం దక్షిణహస్తమధః ప్రసార్య భక్తాభయప్రదోఽహమితి జ్ఞాపయన్నభయం దదాతీత్యర్థః. హస్తేషు పద్మాని అండజాః మత్స్యాః ధ్వజాః కేతవశ్చ చిహ్నభూతా ఇతి భావః యస్య స తథోక్తః. పద్మమత్స్యాదిరేఖాణాం పురుషోత్తమచిహ్నత్వాదితి భావః. [అత్ర చత్వారి పదాని] ॥౪౦॥

శ్లో॥ హస్తపద్మాతపత్రశ్రీసేవితో హస్తకంకణః।
హస్తసంస్పర్శవిభవపండితీకృతబాలిశః॥ ౪౧

అపి చ హస్తే పద్మాతపత్రం కమలరూపం ఛత్రం యస్యాస్తయా శ్రియా దేవ్యా సేవితః. లక్ష్మీరస్య పద్మాతపత్రం బిభర్తీత్యర్థః. అనేన భగవతస్సామ్రాడుత్తమత్వం వ్యజ్యతే. నను సేవకరక్షాదీక్షాం యో ధృతవాన్ స సేవ్య ఇత్యత ఆహ - హస్తకంకణ ఇతి. హస్తే కంకణం భక్తరక్షాదీక్షాకంకణం యస్య స తథోక్తః. నను విద్యార్థం మేధాదక్షిణామూర్తిరుపాస్య ఇత్యత ఆహ - హస్తసంస్పర్శవిభవపండితీకృతబాలిశః. హస్తసంస్పర్శవిభవేన పండితీకృతః బాలిశః బాలః ధ్రువ ఇతి భావః యస్య స తథోక్తః. భగవతోఽస్య కరస్పర్శమాత్రాదేవ ధ్రువః పండితో జాత ఇతి విద్యార్థమయమేవోపాస్య ఇతి భావః. [త్రీణి పదాని] ॥౪౧॥

శ్లో॥ హస్తకీలితచిన్ముద్రో హస్తపద్మాసవామృతః
హస్తస్తనసమాసంగక్షుభితశ్రీచలేక్షణః॥ ౮౨

అపరం చిహ్నమాహ—హస్తకీలితచిన్ముద్ర ఇతి. హస్తే కీలితా స్థాపితా చిన్ముద్రా జ్ఞానముద్రా యేన స తథోక్తః. భక్తానాం జ్ఞానోపదేశార్థమితి భావః. హయగ్రీవసేవాయా అసాధారణం ఫలమాహ — హస్తపద్మాసవామృత ఇతి. హస్తే పద్మతుల్యే ఆసవతుల్యమమృతం మోక్షః యస్య స తథోక్తః. మోక్షో యస్య కరతలామలకాయిత ఇత్యర్థః. ముక్తిప్రదో యమేక ఏవ నత్వన్యే బ్రహ్మరుద్రాదయః. "మోక్షమిచ్ఛేజ్జనార్దనా" దితి వచనాదితి భావః. నను యస్స్వయం ముక్తస్సోఽన్యస్మై ముక్తిం దాతుం క్షమతే హయగ్రీవస్తు న ముక్తః, శ్రీపత్యాది [illegible] ఏవ లక్ష్మీపరవశత్వాదితి శంకాయామాహ—హస్తేతి. హస్తస్తనసమాసంగాత్ హయగ్రీవహస్తస్య లక్ష్మీవామకుచయోస్సంబంధాద్ధేతోః క్షుభితాయాః కామపరవశాయాః శ్రియో దేవ్యాశ్చలాని ఈక్షణాని యస్మిన్ స తథోక్తః. లక్ష్మీరేవ భగవత్పరతంత్రా న తు భగవాన్. లక్ష్మీప్రార్థనాబలాత్తాం లీలయా స్వీకార "సుమంగళః కశ్చన కాంక్షతే హి మా"మితి భాగవతాదితి భావః.
[అత్ర త్రీణి నామాని] ॥౮౨॥

శ్లో॥ హతశత్రుర్హతస్వాఘో హతకాలో హతవ్యయః।
హతచ్యుతిర్హతభవో హతావద్యశుభోదయః॥ ౮౩

నను నిత్యమపి రాక్షసైరుపద్రుతోఽయం భగవాననసేవ్య ఇత్యత్ర ఆహ—హతశత్రురితి, హతాశ్శత్రవో రాక్షసాః కాలనాభ మాలిసుమాలిప్రభృతయః యేన స తథోక్తః. యద్వా – నిత్యం శత్రుభిరుపద్రుతానామస్మాకం హయగ్రీవోపాసనం కథమిత్యత్ర ఆహ – హతశత్రురితి. హతాః భక్తానాం శత్రవో యేన స తథోక్తః. "భియం దధానా హృదయేషు శత్రవః పరాజితాసో అపనిలయంతా"మితి శ్రుతేరితి భావః. నను పాపీయాంసమస్మాకం.

[illegible] ఆహ - హతసాక్షిః ఇతి, హతం నాశితం [illegible] పాపం యేన స తథోక్తః. అస్మత్పాపానాం [illegible] భావః. నను కాలవశతా వయం, [illegible] ఆహ - హతకాల ఇతి. హతః కాలః [illegible] తదస్పృష్టనిష్ఠ ఇతి భావః. యేన స తథోక్తః. ఐహికసుఖదుఃఖవిషయ ఏవ శుభాశుభకాలవిచారః. న తు [illegible] ఇతి భావః. యద్వా - నను యథా వయం కాలవశేన ఉత్పత్తి [illegible] హయగ్రీవోఽపీతి కిం తత్సేవయేత్యత ఆహ - హతకాలః కాలాతీత ఇత్యర్థః. రామకృష్ణాద్యవతారగ్రహణత్యాగాదికం [illegible] నేతి భావః. [illegible] హతకాలత్వే కిం నిదర్శనమత ఆహ - హతాన్వయ ఇతి. అన్వయ ఇత్యర్థః. [illegible] హి కాలధర్మః. స హయగ్రీవే నాస్తి కాలాతీతత్వాదితి భావః. అన్వయత్వే హేతుమాహ - హతచ్యుతిః. అచ్యుతి ఇత్యర్థః. యస్య స్వరూపాత్ప్రచ్యుతిరజ్ఞానవశేన భవతి స జాయతే మ్రియతే చ, తద్వ్యయమితి భావః. అతఏవ హతభవః అజః. నను స్వతో జీవా అప్యజా ఏవం కుతస్తేషాం జన్మాదికం కుతోఽస్య [illegible] - హతాసద్యశోభోదయ ఇతి. నిరవద్యకల్యాణసమృద్ధిః. జీవాస్తు ప్రకృతిసంగమాశ్రితాః. అతఏవ స్వరూపాత్ చ్యుతాః. అతఏవ వస్తుతోఽజా అపి జాయంతే మ్రియంతే చ కాలవశాదితి భావః. [అత్ర సప్త పదాని] ॥౨౧॥

శ్లో॥ హతదుష్టారిషడ్వర్గో హతమధ్వాదిదానవః।
హతాన్యతేజోవిభవో హతాజ్ఞానో హతేతరః॥ ౨౨

నను కుతోఽస్య నిరవద్యత్వమత ఆహ - హతదుష్టారిషడ్వర్గ ఇతి. హతః దుష్టః అరిషడ్వర్గః కామక్రోధలోభమోహమదమత్సరాదినామకం శత్రుషట్కం యేన స తథోక్తః. జీవాస్తు కామపరతంత్రా ఇతి. భావః. నను అంతఃశత్రూనేవ జితవానయం న బహిశ్శత్రూనిత్యత ఆహ - హతమధ్వాది దానవ ఇతి హతాః మధ్వాదయః మధుప్రముఖాః దానవా యేన స తథో

ర్థః. అతిసర్జేః కైటభాదీనాం గ్రహణమ్. యద్వా నను మధుసూదనో భగవానేవ ఏవంవిధో న తు హయగ్రీవ ఇత్యత ఆహ - హతమధ్వాదిదానవ ఇతి. శ్రీమహావిష్ణోర్మధుసూదన ఇతి నామ హయగ్రీవావతారసంపాదితమేవేతి భావః. నను త్రిపురాసురానేవాయం జితవాన్, స తు తేజస్వీ న స్యాదిత్యత ఆహ - హతాన్యతేజోవిభవ ఇతి. హతః అన్యేషాం సూర్యాదీనాం తేజోవిభవో యేన స తథోక్తః. న తస్య ప్రతిమస్సూర్యో భాతీత్యాదిశ్రుతేరితి భావః. నను భగవత ఇదం మాహాత్మ్యం కుత ఇత్యత ఆహ - హతాజ్ఞాన ఇతి. హతమజ్ఞానం ప్రకృతిః యేన స తథోక్తః ప్రకృత్యపరతంత్ర ఇత్యర్థః. జీవాస్తు ప్రకృతిపరవశా ఇతి భావః. అత ఏవ హతేతరః నిరస్తాన్యపదార్థః అద్వితీయత్వాద్బ్రహ్మణో న తత్ర వస్త్వంతరభానమితి భావః. [పంచ పదాని] ॥౨౮॥

శ్లో॥ హతహంతృగుణాతీతో హతమాయామహాబలః।
హర్షయిత్ను - ర్హ్లాదయిత్నుహర్తా హాస్నికృద్ధర్షితస్వర్ధనః॥ ౨౯॥

నను అద్వితీయత్వే తస్య సతి హతమధ్వాదిదానవ ఇత్యుక్తం కథం సంగచ్ఛతే? హంతృహతహననత్రిపుట్యాస్సత్త్వాదిత్యత ఆహ - హతహంతృగుణాతీత ఇతి. హతః హంతా త్రిగుణో ధర్మః. హంతృహంతవ్యభావః. తమతీతః అతిక్రాంతః తద్రహిత ఇత్యర్థః. "నాయం హంతి న హన్యతే" ఇతి శ్రుతేః మధ్వాదిహననం తు వ్యావహారికమేవ న పారమార్థికమితి భావః. నను జీవోప్యద్వితీయ బ్రహ్మైవేత్యత ఆహ - హతమాయామహాబల ఇతి. హతం నాశితం మాయాయా మహత్ బలం సామర్థ్యం మోహనాత్మకం యేన స తథోక్తః. సర్వజీవమోహనకరీ మాయా భగవతి కుంఠితప్రజ్ఞేత్యర్థః. వస్తుతో బ్రహ్మభూతా అపి జీవా మాయాపారతంత్ర్యాత్సంసరంతి. ఈశ్వరస్తు న తథేతి భావః. నను ఈశ్వరోయం స్వాధీనాం మాయామస్మాసు ప్రేరయిత్వా అస్మాన్ ఖేదయతీత్యత ఆహ - హర్షయిత్నురితి. హర్షజనకస్వభావః. మాయయాపి జీవానాం క[illegible]

సర్జ్య తదనుగుణభోగప్రదానేన జీవానానందయత్యేవేత్యర్థః. యద్వా ప్రకృతౌ నిలీయస్థితానస్త్రాన్యాయాజ్ఞ జీవానుజ్జీవయితుమేవ భగవాన్ స్వమాయయా సృష్టిం విధాయ తదనుగుణజ్ఞానాదికం చ తేభ్యో దత్త్వా తానానందయతీత్యర్థః. నను - మనుష్యశరీరమిదం భగవత్సేవోపయోగ్యస్, తథాపి సర్వదా రోగపీడితా వయం కిం కుర్మ ఇత్యత్ర ఆహ - హాత్నుహర్త్రేతి. రోగహారీ "సాలగ్రామశిలావారి పాపహారి విశేషతః. ఆజన్మకృతపాపానాం ప్రాయశ్చిత్తం దినే దినే. అకాలమృత్యుహరణం సర్వవ్యాధినివారణ"మితి స్మరణాదితి భావః. భగవత్సేవా రోగస్యాపి నివారణకర్త్ర్యేవేతి రోగిణామపి తత్ర ప్రవృత్తిరావశ్యకీతి జ్ఞేయమ్. నను య ఏవ బంధకస్స ఏవ మోచక ఇతి న్యాయాత్ య ఏవ రోగకృత్ స ఏవ రోగహర్తా భవతీత్యత్ర ఆహ - హాత్నుకృదితి. న చైవం భగవతో దుష్టత్వం వాచ్యమ్. జీవాదృష్టద్వారా భగవత్ప్రవృత్తేః. యద్వా - ప్రాణినాం రోగప్రదం యత్ప్రాచీనం కర్మాస్తి తదపి భగవద్రూపమేవేత్యర్థః. నను యో రోగప్రవర్తకస్స ప్రార్థ్యః, స్వవ్యాపారసంకోచార్థమిత్యత్ర ఆహ - హాత్నువర్ధన ఇతి. అపథ్యాశనాదౌ కామజననద్వారా భగవానేవ రోగప్రవర్తకోఽపీతి భావః. యద్వా - హాత్నువర్ధనః కూశ్మాండాదిపదార్థః సోఽపి భగవద్రూప ఏవ. "విష్టభ్యాహమిదం కృత్స్నమేకాంశేన స్థితో జగ"దితి గీతావచనేన సర్వస్యాపి భగవద్రూపకత్వాదితి భావః. [షట్ నామాని] ॥౭౨॥

శ్లో॥ హాత్నుర్హాత్నుహత్రాతా హాత్నుభూర్హాత్నువర్జితః ।
హానుద్వయమహాదీర్ఘో హానుమాన్హానుమద్రథః ॥ ౭౩

నను దర్శితన్యాయేన రోగోఽపి భగవద్రూప ఏవేత్యాశంకాయామంగీకృత్యాహ హాత్నురితి. రోగిణి రోగస్య ప్రధానత్వాదపి భగవద్విభూతిత్వమితి జ్ఞేయమ్. నను రోగిణా రోగనివారణార్థం భిషగేవ సేవ్యః, న తు సాలగ్రామశిలావారీత్యాశంకాయామాహ హాత్నుహత్రాతేతి. రోగిణాం రక్షకః 'భిషక్తమం త్వాం భిషజాం శృణోమీతి భగవానేవోత్తమో భిషగవశ్యం సేవ్య

ఇతి భావః. నను యస్మాదుపాదానాన్మోహాకారో జాతస్తస్మిన్ విస్త
రస్మిన్నేవ లయో న్యాయ్యః. కార్యస్య కారణే లయాత్. అతస్సేవ్యో
రోగిభిరిత్యత ఆహ - హతృట్భూరితి. హతృట్ హా నాగా భవత్యస్మాదితి
హతృట్భూః. "యతో వా ఇమాని భూతాని జాయన్తే" ఇతి శ్రుతేః.
రోగాణామపి భగవానేవోపాదానం న త్వన్య ఇతి భావః. నన్వేవం
రోగప్రభవత్వేన స్వయం రోగీ భగవానయం కథమన్యేషాం రోగిణాం
రక్షకస్స్యాదిత్యత ఆహ - హతృట్సరిత్ ఇతి. నిరామయ ఇత్యర్థః. మేఘా
నాముత్పత్తిలయాభ్యామాకాశస్య యథా న కోపి లేపస్తద్వద్రోగాద్యు
త్పత్తిలయాభ్యాం భగవతోపీతి భావః. నను రోగవిస్మృతిర్యమశ్వినా
సేవ్యావితి ఆహ - హానుద్వయమహాదీర్ఘ ఇతి. హానుద్వయే మహాదీర్ఘః
అతిదీర్ఘః అశ్వాననత్వాదితి భావః. అయమాశయః - అశ్వోఽనయోరస్తి
ఇతి వ్యుత్పత్త్యా, అశ్వరూపిణ్యాం సూర్యపత్న్యామశ్విన్యాం జాతావితి
వ్యుత్పత్త్యా వా అశ్వినావిత్యయం శబ్దోఽశ్వరూపిపురుషమభిధత్తే. తావ
శ్చ భగవానయమేవ న త్వస్మాదన్యః. అశ్వినోఽప్యయం హాభావాదితి.
అతస్తు హానుద్వయమహాదీర్ఘ ఇతి పదమశ్వినావభిధత్తే. తయోరశ్విని
సుతత్వేన అశ్వరూపత్వాత్. తతశ్చ భిషగుత్తమయోరశ్వినోరపి భగవ
ద్విభూతిత్వాన్న తయోః పృథక్సేవోచితేతి భావః. నను దివ్యౌషధ్యాన
యనక్షమో హనుమానపి రోగిణాం సేవ్య ఏవేత్యత ఆహ - హానుమానితి.
కపీనాం ముఖ్యస్య హనుమతో భగవద్విభూతిత్వాదితి భావః. నను సాక్షా
త్త్రిభువనైకమల్లో రుద్రాంశసంభవో భవిష్యద్బ్రహ్మా చ హనుమాన్మహా
నిత్యత ఆహ - హానుమద్రథ ఇతి. హనుమాన్ రథో యస్య స తథోక్తః.
శ్రీరామస్య హనుమద్రథత్వాదితి భావః హనుమాన్ యాదృశస్తాదృశో వా
భవతు. కింతు సోపి భగవతో దాస ఏవేతి న తత్తుల్య ఇతి భావః.
[సప్త నామాని] ॥౪౬॥

శ్లో॥ హాననం హాననాతీతో హంతా హాననసాధనమ్।
హన్యమానజనత్రాతా హన్తృసాక్షీ భవద్రుచిః॥ ౪౭

నను పదే పదే దుర్జనైర్గ్లప్యమానానాం కథం భగవదుపాసనమితి ఆహ - హననమితి. హననం హింసా అత ఏవ హననాతీతో హింసామతిక్రాంతః. న హి హింసాయాః క్వాపి హింసా స్యాదితి భావః. యద్వా హననస్యాగోచరః ఆత్మా, అచ్ఛేద్యోఽయమదాహ్యోఽయమక్లేద్యోఽశోష్య ఏవ చేతి గీతావచనాత్. హంతా హింసకః హననసాధనం చాస్త్రాది తదిదం సర్వమపి భగవద్రూపమేవేతి కృత్వా న దుర్జనేభ్యో భీతిరుచితేతి భావః. నను ప్రభూతజ్ఞానవత్త్వేఽపి దండతాడనాదిపీడాజన్య దుఃఖప్రాప్త్యాదికం స్యాదేవేతి కృత్వా త్రాతురనుసరణమావశ్యకమిత్యత ఆహ - హన్యమానజనత్రాతేతి. మకరాదిబాధితగజేంద్రాదీనాం రక్షితత్వాదితి భావః. నను భగవతోఽపి కోఽయం హంతృత్వాదివికార ఇత్యత ఆహ - హంత్రిసాక్షిభవద్రుచిః. హంతుస్సాక్షిభవంతీ సాక్షిభూతా రుచిః జ్ఞానం యస్య స తథోక్తః పరబ్రహ్మ అంతఃకరణోపహితం సత్ సాక్షీత్యుచ్యతే. తతశ్చ స్ఫటికే జపాకుసుమసాన్నిధ్యాద్రక్తిమప్రతీతివద్భగవతి సాక్షిచైతన్యే హంతృత్వాదివికారప్రతీతిర్భ్రాంత్యేతి భావః. సాక్షిభవదితి చ్ఛేదః ఇదమపి సాక్షిత్వం న తాత్త్వికమ్ ఉపాధ్యధీనత్వాదితి సూచ్యతే. [షట్ నామాని] ॥౨౭॥

శ్లో॥ హో హాయుగ్ఘయుతచ్ఛేత్తా హాహీనజనమానదః।
హాహీనో హాకరో హాచ్ఛిద్ధయుగ్ధారో హాపోషకః॥ ౨౮

నను "అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభురేవ" చేతి భగవతా యదుక్తం తథా ఇంద్రాదిభిరప్యహమేవేశ్వరో మామేవ యజన్త్విత్యుచ్యతే. తత్ర కింకార్యమస్మాకమిత్యాశంకాయామాహ - హ ఇతి శ్లోకమ్. హః గర్వః హాయుక్ గర్వితావుభావపి భగవద్రూపావేవ- సర్వస్య భగవదాత్మకత్వాత్- నన్వేవం కిం భగవద్వచనం గ్రాహ్యముతాన్యేషాముభయత్రాపి గర్వప్రతీతేరత ఆహ- హాయుతఛేత్తేతి- హాయుతానాం అహమేవేశ్వర ఇతి గర్వయుక్తానాం హిరణ్యాక్షరావణాదీనాం ఛేత్తా

నాశకః. భగవద్వచనం న గర్వకృతమ్. కిం తు కృపాకృతమేవ, స్వత త్త్వస్య అన్యైరవిదితత్వేన, స్వేనైవ వక్తవ్యత్వాత్. అన్యేషాం వచనం తు గర్వకృతమేవ. తేషామనీశ్వరత్వేన తద్వచనస్య గర్వప్రయుక్తత్వనిశ్చయాదితి భావః. అగర్వాణాం తు అస్మాదీశ్వరాత్సమ్మాననమిత్యాహ - హాహీనజనమానద ఇతి. అంబరీషాదీనాం భగవద్భక్తానాం గర్వాభావేన త్రైలోక్యపూజ్యత్వలాభాదితి భావః. నను స్వయం గర్వ్యేవ, పర్వత వాక్యాదితి చేన్నైవమిత్యాహ - హాహీన ఇతి. అయం భావః. జీవో హి స్వస్వరూపమజ్ఞాత్వా దేహాదిష్వనాత్మస్వాత్మత్వభ్రమం ధృత్వా వయం బలిన ఈశ్వరా ఇత్యాదిప్రలాపం కుర్వంతి. సర్వజ్ఞస్య భగవతస్తు సచ్చిదానందలక్షణస్వస్వరూపనిష్ఠస్య కుతో గర్వప్రసక్తిరితి భావః. నను భగవన్మాయామోహితత్వాదేవ జీవానాం గర్వోదయ ఇతి కృత్వా భగవత ఏవాయం దోషో న తు తేషామిత్యత ఆహ - హాకర ఇతి. తత్తద్దృష్టానుసారేణ గర్వం కరోతి దేవః న తు స్వాతంత్ర్యేణ. "వైషమ్యనైర్ఘృణ్యే న సాపేక్షత్వాత్" ఇతి సూత్రాదితి భావః. నను గర్విణాం తేషాం కా గతిస్తత్రాహ - హాచ్ఛిదితి గర్వనాశకః. భగవదనుగ్రహేణ తత్త్వజ్ఞానోదయే సతి గర్వనాశాదితి భావః. యద్వా - బ్రహ్మేంద్రాదీనాం గర్వం యథా శ్రీకృష్ణః కృపయా స్వయమేవ నాశయామాస తద్వదపరేషామపీతి భావః. నను గర్విణాం గర్వనాశనం వినైవ భగవత్తత్త్వజ్ఞానం స్యాదత ఆహ - హాయుగ్దూర ఇతి. గర్విభిరజ్ఞేయ ఇత్యర్థః. తేషాం మత్తత్వేన భగవత్కథాశ్రవణాదిదూరత్వాదితి భావః. నను తేషాం గర్వనాశకో భగవాన్భవతు నామ గర్వపోషకః కః? ఇత్యాశంకాయాం సోఽపి భగవానేవేత్యాహ - హాపోషక ఇతి. మాయావైభవాదితి భావః. [నవ నామాని] ॥౨౮॥

శ్లో॥ హాం హాయుక్ప్రియుతో భంశో హాయుగ్దూరో హాపోకః।
హాహృద్ధమారో హారతో హ్యాకృదూర్మిపో హావర్జితః॥ ౨౯

నను స్త్రీసంభోగాదౌ సుఖసద్భావాత్ప్రవృత్తిర్న్యాయ్యా నానుచితా న తు భగవత్సేవాయాం తత్ర సుఖాభావాదిత్యత ఆహ - హామితిశ్లోకస్య. హం సుఖం విషయేషు ప్రాణిభిరనుభూయమానసుఖాంశో భగవానేవ. తత్ప్రతిబింబానందత్వాద్విషయానందస్యేతి భావః. అపి చ హాయుక్. తాదృశసుఖయుక్తో జంతుర్విషయో వా సోఽపి భగవానేవ. తర్హి - తత్రైవ ప్రవర్త్యతాం లోకేనేత్యత ఆహ - హాయుభ్రంశ ఇతి. హాయుతానాం విషయసుఖలంపటానాం భ్రంశో నాశో యస్మాత్స తథోక్తః. భగవదాజ్ఞారూపకాలచక్రభ్రమణవశాద్విషయాణాం నష్టానాం సతాం విషయిణో నష్టా ఇవ భవన్తీత్యర్థః. యద్వా-“అఘాయురింద్రియారామో మోఘం పార్థ స జీవతీ”తి గీతావచనాద్విషయలంపటానాం యమలోకప్రాప్తిరేవేతి నాశ ఏవేతి భావః. నను విషయాన్ భుంజానా అపి భగవంతం సేవేరన్నిత్యత ఆహ - హాయుగ్వార ఇతి. విషయభగవత్సేవయోర్మిథో విరుద్ధత్వాత్తమస్తేజసోరివ న సామానాధికరణ్యం సుస్ఫుటమితి భావః. న చ జనకాదీనాం కథం రాజ్యాదౌ ప్రవృత్తిరితి వాచ్యమ్. తేషాం పరిపక్వజ్ఞానయోగత్వేన భుజ్యమానేష్వపి విషయేషు మిథ్యాదృష్ట్యా అభోగాభావాదితి జ్ఞేయమ్. నన్వేవం సన్న్యాసిభిస్సేవ్యతామయమిత్యత ఆహ - హాపోషక ఇతి. సుఖార్థినాం సుఖపోషకశ్చాయమ్. “తస్య పుత్రాదిభిరృద్ధిర్భవే”దితి దండకాత్. “యే యథా మాం ప్రపద్యంతే తాంస్తథైవ భజామ్యహ”మితి గీతావచనాత్. “అకామస్సర్వకామో వా మోక్షకామ ఉదారధీః. తీవ్రేణ భక్తియోగేన యజేత పురుషం పర”మితి భాగవతాచ్చేతి భావః. నను భగవత్సేవయా సన్న్యాసినాం ముక్తిః, గృహిణాం విషయసుఖం చ స్యాదిత్యుక్తం న యుక్తమ్. “యస్యానుగ్రహమిచ్ఛామి తస్య విత్తం హరామ్యహం, పుత్రాపత్యకళత్రాణి”చేతి విష్ణుపురాణవిరోధాదత ఆహ - హాహృత్. సుఖహర్తా అయమాశయః యాన్ గృహిణోఽపి భగవాననుజిఘృక్షతి, తేషాం సర్వమపి విషయసుఖమపహృత్య తాన్ సన్న్యాసితుల్యాన్ విధాయ తేభ్యో ముక్తిం దిశతి. యేషు తూదాసీనో భవతి తేషాం గృహిణాం సర్వకామాన్ పూరయతి. అతో న విరోధ ఇతి. నను విషయసుఖస్యాపి పరమాత్మా సన్నిహిత ఏవ. తత్ప్రతిబింబత్వాద్విషయస్య

స్యేత్య ఆహ – హందూర ఇతి. విషయసుఖస్యాతి సుక్లిష్టత్వాత్. [illegible] నరయాదుఃఖహేతోరితి భావః. విషయసుఖం క్షయిష్ణు అల్పం మలినం చ. ఆత్మానందస్తు శాశ్వతః పరిపూర్ణః నిర్మలశ్చేతి [illegible] తేయమ్. నను భగవతః కిం నాస్తి విషయసుఖమిత్యత్ర ఆహ – హారి [illegible] ఇతి. లక్ష్మీకాన్తాభాదివిశిష్టత్వాత్. కృష్ణావతారే [illegible] శ్చేతి భావః. నన్వేతావతా విషయసుఖస్య నిందితత్వే సిద్ధే హయగ్రీవసేవా[illegible]యాః స్తుతిర్న సిద్ధ్యేదిత్యత ఆహ – హాక్రమాప ఇతి. భగవద్రూపం విషయా[illegible] సక్తానామపి విషయసుఖాపేక్షయా అధికసుఖప్రదం [illegible] కేయూరాదిభిర్లక్ష్మీసంశ్లేషాదిభిశ్చ కమనీయత్వాదితి భావః, యద్వా [illegible] నామపి వయవిరహ [illegible] కథమిత్యత ఆహ – హాక్రమాప ఇతి. విషయలంపటానాం విషయలంపటనేనైవ సమీపస్థానాం న తు నిర్గుణత్వేతి భావః. అనేన పదేన భగవానయం నిర్గుణోఽపి భక్తానుగ్రహార్థమేవ లక్ష్మ్యాదివిషయదాయీ భవతీతి వ్యజ్యతే. నను తర్హి విషయలంపటైః సేవ్యం [illegible] తామ్. న తు జ్ఞానిభిరిత్యత ఆహ – హావర్జ ఇతి. [illegible] సుఖదుఃఖాదివిక్షేపాభావాదితి భావః. అనేన జ్ఞానినో బ్రహ్మ[illegible] ప్రహీణో లక్ష్మీపతిరితి చ భగవంతమేవ సేవన్త ఇతి సిద్ధమ్. [[illegible] పదాని] ॥౪౯॥

శ్లో॥ హరిత్సంమోహకృద్వేణుగానో హయ్యంగవీనభుక్ ।
హవిర్ముఖమయో హంతుహీనో హంతునివారణః ॥ ౫౦

సుఖకరత్వమేవాహ – హరిత్సంమోహకృద్వేణుగాన ఇతి. హరితాం దిశాం సమ్మోహం కరోతీతి హరిత్సంమోహకృత్. వేణుగానం యస్య స తథోక్తః. శ్రీకృష్ణావతార ఇతి భావః. యస్య గానమేవ దిశామపి సమ్మోహకారి తస్య రూపం కింపునర్వక్తవ్యమిత్యర్థాపత్తిరత్ర వ్యంగ్యా. హయగ్రీవరూపస్య సుఖకరత్వే చమత్కారావహం హేతుమాహ – హయ్యం

నను స్త్రీసంభోగాదౌ సుఖసద్భావాత్ప్రవృత్తిస్తేషాముచితా న తు భగవత్సేవాయాం తత్ర సుఖాభావాదిత్యత ఆహ – హమితిశ్లోకస్థ. హం సుఖం విషయేషు ప్రాణిభిరనుభూయమానస్సుఖాంశో భగవానేవ. తత్ప్రతిబింబానందత్వాద్విషయానందస్యేతి భావః. అపి చ హాయుక్. తాదృశసుఖయుక్తో జంతుర్విషయో వా సోపి భగవానేవ. తర్హి – తత్రాప్ర ప్రవర్త్యతాం లోకేనేత్యత ఆహ-హాయుతభ్రంశ ఇతి. హాయుతానాం విషయసుఖలంపటానాం భ్రంశో నాశో యస్మాత్స తథోక్తః. భగవదాజ్ఞారూపకాలచక్రభ్రమణవశాద్విషయాణాం నష్టానాం సతాం విషయిణో నష్టా ఇవ ఖిద్యేరన్నిత్యర్థః. యద్వా-"అఘాయురింద్రియారామో మోఘం పార్థ స జీవతీతి గీతావచనాద్విషయలంపటానాం యమలోకప్రాప్తిరేవేతి నాశ ఏవేతి భావః. నను విషయాన్ భుంజానా అపి భగవంతం సేవేరన్నేవేత్యత ఆహ – హాయుగ్దూర ఇతి. విషయభగవత్సేవయోర్మిథో విరుద్ధత్వాత్తమస్తేజసోరివ న సామానాధికరణ్యం సుస్ఫుటమితి భావః. న చ జనకాదీనాం కథం రాజ్యాదౌ ప్రవృత్తిరితి వాచ్యమ్. తేషాం పరిపక్వజ్ఞానయోగత్వేన భుజ్యమానేష్వపి విషయేషు మిథ్యాదృష్ట్యా అర్థాఽభావాదితి జ్ఞేయమ్. నన్వేవం సన్న్యాసిభిస్సేవ్యతామయమిత్యత ఆహ – హాపోషక ఇతి. సుఖార్థినాం సుఖపోషకశ్చాయమ్. "తస్య పుత్రాదిభిర్వృద్ధిర్భవే"దితి దండకాత్. "యే యథా మాం ప్రపద్యంతే తాంస్తథైవ భజామ్యహ"మితి గీతావచనాత్. "అకామస్సర్వకామో వా మోక్షకామ ఉదారధీః. తీవ్రేణ భక్తియోగేన యజేత పురుషం పర"మితి భాగవతాచ్చేతి భావః. నను భగవత్సేవయా సన్న్యాసినాం ముక్తిః, గృహిణాం విషయసుఖం చ స్యాదిత్యుక్తం, న యుక్తమ్. "యస్యానుగ్రహమిచ్ఛామి తస్య విత్తం హరామ్యహం, పుత్రాపత్యకళత్రాణి"చేతి విష్ణుపురాణవిరోధాదత ఆహ – హాహృత్. సుఖహర్తా అయమాశయః యాన్ గృహిణోపి భగవాననుజిఘృక్షతి, తేషాం సర్వమపి విషయసుఖమపహృత్య తాన్ సన్న్యాసితుల్యాన్ విధాయ తేభ్యో ముక్తిం దిశతి. యేషు తూదాసీనో భవతి తేషాం గృహిణాం సర్వకామాన్ పూరయతి. అతో న విరోధ ఇతి. నను విషయసుఖస్యాపి పరమాత్మా సన్నిహిత ఏవ. తత్ప్రతిబింబత్వాదస్య

త్యత ఆహ - హందూర ఇతి విషయసుఖస్యాతీవ దూరకృత్. విషయసుఖహేత్వో శ్రేయాదుభయోరితి భావః. విషయసుఖం క్షయిష్ణు అల్పం మలినం చ ఆత్మానందస్తు శాశ్వతః పరిపూర్ణః నిర్మలశ్చేతి బహుతారతమ్యమితి జ్ఞేయమ్. నను భగవతః కిం నాస్తి విషయసుఖమిత్యత ఆహ - హారరత్నేతి. హారరత్నకౌస్తుభాదివిశిష్టత్వాత్. కృష్ణావతారే బహూనాం గోపస్త్రీణాం భర్తృత్వా చ్చేతి భావః. నన్వేతావతా విషయసుఖస్య నిందితత్వే సిద్ధే హయగ్రీవసేవా యాః స్తుతిర్న సిద్ధేత్యత ఆహ - హాకృద్రూప ఇతి. భగవద్రూపం విషయలం పటానామపి విషయసుఖాపేక్షయా అధికసుఖకరమేవ. హారకేయూరాంగద కేయూరాదిభిర్లక్ష్మీసంశ్లేషాదిభిశ్చ కమనీయత్వాదితి భావః, యద్వా నను విష యానపి వయమిచ్ఛామ ఇతరతః కింతస్తత్సేవేత్యత ఆహ - హాకృద్రూప ఇతి. విషయలంపటానాం విషయలంపటసేవైవ సమీచీనా న తు నిర్గుణస్యేతి భావః. అనేన పదేన భగవానయం నిర్గుణోఽపి భక్తానుగ్రహార్థమేవ లక్ష్మ్యా దివిషయభాగీభవతీతి వ్యజ్యతే. నను తర్హి విషయలంపటైరయం సేవ్య తామ్. న తు జ్ఞానిభిరిత్యత ఆహ - హావర్జిత ఇతి. పరబ్రహ్మణో భగవతో ప్రస్తుతసుఖదుఃఖాదిష్వపి లేపాభావాదితి భావః అనేన జ్ఞానినో బ్రహ్మాత్మ స్పృహిణో లక్ష్మీపతిరితి చ భగవంతమేవ సేవంతే ఇతి సిద్ధమ్. [ఏకా పదాని] ॥౪౯॥

శ్లో॥ హరిత్సంమోహకృద్వేణుగానో హయ్యంగవీనభుక్.
హావిర్ముఖమయో హంతుహీనో హంతునివారణః.॥ ౫౦

సుఖకరత్వమేవాహ - హరిత్సంమోహకృద్వేణుగాన ఇతి. హరి తాం దిశాం సమ్మోహం కరోతీతి హరిత్సంమోహకృత్. వేణుగానం యస్య స తథోక్తః. శ్రీకృష్ణావతార ఇతి భావః. యస్య గానమేవ దిశామపి సమ్మోహకారి తస్య రూపం కింపునర్వక్తవ్యమిత్యర్థాపత్తిరత్ర వ్యంగ్యా. హయగ్రీవరూపస్య సుఖకరత్వే చమత్కారావహం హేతుమాహ-హయ్యం

గవీన భవతి. "స్వరాపగాహేమమృణాళినీనాం నాళామృణాళాగ్రభుజో భజామః. అన్నానురూపాం తనురూపబుద్ధిం కార్యం నిదానాద్ధి గుణానధత్తే" ఇతి శ్రీహంసోక్తదిశయా నవనీతభుజో భగవతో హయగ్రీవస్యాపి రూపం నవనీతవన్మధురమేవేతి భావః. భగవతో హయ్యంగవీనభుక్త్వం చ కృష్ణావతారే ప్రసిద్ధమేవేతి జ్ఞేయమ్. నను రసనాద్యధిష్ఠాతారః సంపదాదిప్రదాశ్చ అగ్న్యాదయస్సన్త్యపి దేవాస్సేవ్యా ఏవేత్యత ఆహ - హవిర్భుక్సురయ ఇతి సర్వశేషస్వరూపః. తస్మాదస్య సేవయా సర్వే సేవాస్సేవితా భవన్తి. "యథా తరోర్మూలనిషేచనేన తృప్యన్తి తత్స్కంధభుజోపశాఖాః ప్రాణోపహారేణ యథేంద్రియాణాం తథైవ సర్వార్హణమచ్యుతేజ్యే"తి భాగవతాదితి భావః. నను ఈశ్వరస్య మరణాభావేపి అవతారాణాం మరణసత్త్వాద్ధయగ్రీవావతారోపి మృత ఏవ కిమధునా తద్ధ్యానేనేత్యత ఆహ - హంతుహీన ఇతి మరణరహితః. హయగ్రీవస్య రామకృష్ణాదివన్న యోనిసంభవః నాపి శరీరవియోగ ఇతి భావః. వస్తుతస్తు జాతో మృత ఇతి ప్రతీతిర్న దేహస్య. నాప్యాత్మనః, కిం తు దేహాభిమానినో జీవస్య. భగవతస్సర్వజ్ఞస్య తు తదభిమానాభావాన్న జన్మాంతావితి జ్ఞేయమ్. నను అన్యసంపత్త్యా ఇతరస్య న కోప్యర్థ ఇతి న్యాయాత్ హయగ్రీవస్యామృతత్వేన కిమస్మాకమిత్యత ఆహ - హంతునివారణ ఇతి. అస్మాకమప్యమృతత్వం కరోతీత్యర్థః. దేహాత్మభ్రమనివారణద్వారేతి భావః. [పంచ పదాని]॥౫౦॥

శ్లో॥ హంతుజన్మాధిహారణసుధాకలశదాయకః,
హవ్యభుగ్ఘారతరళో హసితాబ్జశ్రుతిద్వయః॥ ౫౧

నను సాక్షాద్దేహస్యైవామృతత్వం దత్తవాన్ హి దేవానాం ధన్వంతరిరమృతప్రదానేన, అతస్స సేవ్య ఇత్యత ఆహ - హంతుజన్మాధిహారణసుధాకలశదాయకః. హంతుః మృతిః జన్మ ఆధిః వ్యాధిః తేషాం హారణస్యాపహారస్య సుధాకలశస్య దాయకో దాతా ధన్వంతరిరితి యావత్. ధన్వంతరేర్భగవదవతారత్వాత్సోపి భగవానేవేత్యర్థః. న చైవం కుతోస్మాకమి

మరణమయం న భవతీతి వాచ్యమ్. తథాత్వే మర్త్యామర్త్యావివేకస్యైవా సంభవాత్. నను దేవా అపి హంతుహీనాస్సుధాకరవంతశ్చేత్యత ఆహ - హవ్యభుగ్గణనాయక ఇతి. హవ్యభుజాం దేవానాం హారస్యమహాహేవ స్రక్ తస్య మధ్యగో నాయకమణిః. సర్వదేవోత్తమ ఇత్యర్థః. దేవానామప్యమృతప్రదత్వాదితి భావః. నను జయంతనలకూబరాదయోఽతిసుందరాకారాస్సంతీతి కథమస్య విలక్షణత్వమిత్యత ఆహ - హసితాబ్జశ్రుతిద్వయ ఇతి. హసితే అపహాసితే అబ్జే శంఖౌ యేన శ్రుతిద్వయం యస్య స తథోక్తః. న హి జయంతాదీనామేవం శంఖకర్ణత్వమస్తీతి భావః. [త్రీణి పదాని] ౨౧౦.

శ్లో॥ హంసోదయో హంసలయో హంసభృద్ధంసవాసరః
హంసకన్యావిహారణో హంసారోగ్యప్రదాయకః॥ ౫౩

నను "సగోత్రమో ధామనిధిః పద్మినీవల్లభో హరి"రితి సూర్యస్యైవ సగోత్రత్వం కిం ప్రసిద్ధమిత్యత ఆహ - హంసోదయ ఇతి. హంసస్య సూర్యస్య ఉదయో యస్మాత్స తథోక్తః. హంసలయః హంసస్య లయో యస్మాత్స తథోక్తః. పరమేశ్వరాదస్మాద్భీత్యైవ సూర్యః ప్రత్యహం నియమేనోదయాస్తమయౌ ప్రాప్నోతీత్యర్థః. "భీషాస్మాద్వాతః పవతే, భీషోదేతి సూర్య" ఇతి శ్రుతేరితి భావః. అపి చ హంసభృత్ హంసం సూర్యం బిభర్తి పుష్ణాతి తేజోదానేనేతి హంసభృత్. "యదాదిత్యగతం తేజో జగద్భాసయతేఽఖిలం యచ్చంద్రమసి యచ్చాగ్నౌ తత్తేజో విద్ధి మామక"మితి గీతావచనాత్. "తస్య భాసా సర్వమిదం విభాతీ"తి శ్రుతేశ్చేతి భావః. నను సూర్యదేవతాకస్యాదివారస్యోత్తమత్వాత్సూర్య ఉత్తమ ఇత్యత ఆహ - హంసవాసర ఇతి. వారోత్తమస్యాపి భగవద్విభూతిరేవేత్యర్థః. నను సూర్యసుతాయా యమునానద్యాస్సర్వజగత్కల్మషాపహత్వాత్సూర్య ఉత్తమ ఇత్యత ఆహ - హంసకన్యావిహారణ ఇతి. హంసకన్యాయాం విహరణం విహారః జలక్రీడేతి యావత్ యస్య స తథోక్తః. శ్రీకృష్ణచరణధూళిపవిత్రగాత్రత్వాదేవ యమునాయాస్తాదృశోత్కర్ష ఇతి భావః. నను ఆరో

గ్యప్రదత్వాత్సూర్యస్సేవ్య ఇత్యత ఆహ - హంసారోగ్యప్రదాయక ఇతి. హంసోఽస్మాకమారోగ్యప్రద ఇత్యస్తు నామ! హంసస్యారోగ్యప్రదస్తు భగవానేవ. అతస్స ఏవాస్మాకమపి సేవ్య ఇతి భావః. [షట్ నామాని] ॥౨౨॥

శ్లో॥ హంసో హంసగతిర్హంసో హంసపో హంసగోచరః
హంసాంతరో హంసకేతుర్హంసకాలంకృతాంఘ్రికః ॥౨౩॥

నను ప్రాణశ్శరీరస్యస్థితిసిద్ధత్వాత్ ప్రాణ ఉపాస్య ఇత్యత ఆహ - హంస ఇతి. ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసాత్మకః ప్రాణవాయుర్హంస ఇత్యుచ్యతే. ప్రాణో బ్రహ్మేతి శ్రుతేః ప్రాణోఽపి భగవద్రూప ఏవేతి భావః. నను కిం స ఏవ సేవ్యో నేత్యాహ - హంసగతిరితి. హంసస్య గతిర్గమనం యస్మాత్స తథోక్తః. మనోమయ ఇత్యర్థః. అంతర్యామీతి వా, తత్ర హేతుమాహ - హంస ఇతి. హంతి గచ్ఛతి వ్యాప్నోతి సర్వమితి హంసః. విష్ణురిత్యర్థః. యస్మాదయం సర్వవ్యాపీ తస్మాదంతర్యామీత్యర్థః. న కేవలమయం ప్రేరకః, కిం తు హంసస్య రక్షకోఽపీత్యాహ - హంసప ఇతి. హంసం పాతీతి హంసపః. నను కథమిదం జ్ఞాయత ఇత్యత ఆహ - హంసగోచర ఇతి. పరమహంసజ్ఞేయః. జితశ్వాసా జితమనసశ్చ యే యతిసన్న్యాసినః, తేషామేవేదం సుజ్ఞేయమ్. న తు పృథగ్జనానామితి కృత్వా అస్మాదృశానాం న కథమపీదం జ్ఞాతుం శక్యమితి భావః. తేషామపి కథం సుజ్ఞేయమిత్యత ఆహ - హంసాంతర ఇతి. తేషామంతర్గతోఽయం వర్తతే ఇత్యర్థః. న చ సర్వత్రాపి భగవానస్త్యేవేతి వాచ్యమ్ సామాన్యచైతన్యరూపేణ సర్వత్రాస్తి. తేషు తు హయగ్రీవమూర్తిరూపేణైవేతి విశేషాత్. నను తస్య ధ్వజస్య ఇత్యత ఆహ-ప్రధానం కించిత్ హంసకేతురితి. చతుర్ముఖస్య సాక్షాద్భగవత్పుత్రత్వేన భగవన్నాభ్యాం నిత్యనివాసేన చ యజ్ఞే సాక్షాద్భగవద్దర్శనలాభేన చ స ఉత్తమో హంసానామిత్యర్థః. చతుర్ముఖస్య భగవదవతారప్రథమత్వం ప్రసిద్ధమేవేతి స చతుర్ముఖో భగవద్రూప ఏవేతి భావః. నను హయగ్రీవ ఏవ తాదృశః పరమాత్మేత్యత్ర కిం ప్రమాణమిత్యాశం

కాయాం తపంక్తిభిర్నూపురీభూతా ఏవ వేదా ఏనేత్యాహ-హంసకాలంకృతాంఘ్రిక ఇతి. హంసకైర్నూపురైర్వేదరూపైరితి భావః. అలంకృతావంఘ్రీ యస్య స తథోక్తః (అష్ట పదాని) ॥ ౨౩ ॥

శ్లో॥ హంసో హంసప్రియో హంసాధీశో హంసమనోగతః
హంసశ్రీర్హంసధవళో హంసవిద్యోపదేశకృత్ ॥౨౪॥

ఏవమేకం చతుర్ముఖముక్త్వా అథాపరమాహ-హంస ఇతి. యతిః వ్యాస ఇతి యావత్. వ్యాసస్య సన్న్యాసిత్వం జగద్విదితమేవ. 'మునీనామప్యహం వ్యాస' ఇతి గీతావచనాత్తస్య భగవద్విభూతిత్వమితి భావః. నను కిం స ఏవ సేవ్యః? నేత్యాహ-హంసప్రియ ఇతి. హంసస్య తస్యాపి యస్మిన్ ప్రీతిః స సేవ్యః. కుతస్తస్య భగవతి ప్రీతిరిత్యత ఆహ-హంసాధీశ ఇతి. స్వామిని ప్రీతిరుచితేతి భావః. నను ప్రీతిసత్త్వే కిం లింగమిత్యత ఆహ-హంసమనోగత ఇతి. ప్రీతివిషయం భగవంతం నిత్యమయం మనసి గత ఇత్యర్థః. యద్వా వ్యాసస్య భగవతి ప్రీతిరస్తు నామ! తస్మింస్తు న భగవత ఇత్యత ఆహ-హంసమనోగత ఇతి. తస్మిన్ ప్రీత్యైవ భగవాన్మనసి తస్య నిత్యనివాసమంగీచకారేత్యర్థః. వ్యాసస్య భగవతి ప్రీతిమత్త్వే అపరం లింగమాహ-హంసశ్రీరితి. వ్యాసో హి భగవంతం ధనమివ రక్షయన్ తత్కథాప్రవచనాత్మక పురాణకథనద్వారా తత్కీర్తిం విస్తారయామాసేతి భావః. అకించనస్య తస్య భగవదతిరిక్తధనాభావాత్స ఏవ ధనమిత్యుక్తమ్. ధనే నృణాం ప్రీతిర్దృష్టైవేతి ధనమిత్యుక్తమ్. నను భగవతోఽస్య కీర్తిమయత్వే కిం లింగమిత్యాశంకాయాం తదంగధావళ్యమేవేతి చమత్కారావహం హేతుమాహ-హంసధవళ ఇతి. హంసః పక్షివిశేషః స ఇవ ధవళః శ్వేతః. కీర్త్యాః శ్వేతత్వాత్కీర్తిమయే భగవతి ధావళ్యోపలంభ ఉచిత ఇతి భావః. వస్తుతస్తు భగవతః కీర్తిమయత్వే జగతి భగవత్కథావ్యాప్తిరేవ హేతురితి జ్ఞేయమ్. నను యోగేశ్వరైరపి దుష్కరం క్షీరనీరవిభాగం హంసాః కుర్వంతీతి తేషి

స్వయమేవేత్యాహ — హంసవిద్యోపదేశకృదితి హంసానాం పక్షిణాం [illegible] శ్రీహంసావతారకాలం తస్యా ఉపదేశం కరోతీతి తథోక్తః. హంసానామాచార్యత్వం కార్యం భగవతైవకృతమితి న తేషామాచార్యత్వం కిం తు భగవత ఏవేతి భావః. [సప్త పదాని] ॥ ౫౪ ॥

శ్లో॥ హంసవిద్యా హంసముక్తిర్హంసవిద్యోపదేశకృత్
హంసబంధుర్హంససఖో హంసమూర్తిచతుష్టయః ॥ ౫౫ ॥

నను సర్వాసామపి విద్యానామధ్యాత్మవిద్యా గరీయసీ సైవ స్వాశ్రితానాం ముక్తిప్రదా, అతస్సైవాస్త్విత్యత ఆహ — హంసవిద్యేతి, హంసస్యాత్మనో విద్యా హంసవిద్యా హంసాత్మప్రతిపాదికా అధ్యాత్మవిద్యేత్యర్థః. "అధ్యాత్మవిద్యా విద్యానామ్" ఇతి గీతావచనాత్సాపి భగవద్విభూతిరేవేతి భావః. ముక్తిదాతృత్వేన సా న తు ముక్తిదాయినీ. భగవత ఏకస్యైవ మోక్షప్రదత్వాదిత్యాహ — హంసముక్తిరితి. హంసానాం యతీనాం ముక్తిర్యస్మాత్స తథోక్తః. నను ముక్తిప్రదో భగవాన్ యథా సర్వేషాం తథా ముక్తిసాధనవిద్యోపదేశకృదపీత్యత ఆహ — హంసవిద్యోపదేశకృదితి. హంసవిద్యాయాః ఉపదేశం కరోతీతి తథోక్తః. ఆచార్యో గురురపి భగవానేవేతి భావః. యద్వా తత్రాపి పరమగురుర్భగవానేవ. శ్రీకృష్ణకపిలాదీనాం భగవదవతారాణామేవ తదుపదేష్టృత్వాత్. న చ కృష్ణాదయోఽర్వాచీనాః అపి త్వన్యే ప్రాచీనా ఏవ వివస్వదాదయ ఉపదేష్టార ఇతి వాచ్యమ్. "ఇమం వివస్వతే యోగం ప్రోక్తవానహమవ్యయమ్" ఇతి గీతావచనాత్. నారాయణస్యైవ ప్రథమపురుషత్వాచ్చేతి. నను

[illegible] హంసవిద్యాయాః చతుశ్శ్లోక్యాత్మకభాగవతస్య ఉపదేశకృత్ నారాయణ ఇత్యాయాతమ్. న కేవలముపదేశకః, కిం తు తేషాం సంపాదితత్వేనాస్య బంధురపి స ఏవేత్యాహ — హంసబంధురితి. న కేవలం బంధుమాత్రం కిం తు మిత్రమపి స ఏవేత్యాహ హంససఖ ఇతి. హంసానాం

సఖా హంస సఖః, నను హంసవిద్యోపదేశకృతస్సనకాదయశ్చత్వారస్సంతి. న హి తేషామన్య ఉపదేష్టాస్తి స్వతఏవ లబ్ధవిద్యత్వాదత ఆహ - హంస మూర్తిచతుష్టయ ఇతి. హంసానాం యతీనాం మూర్తిచతుష్టయం యస్య స తథోక్తః. చత్వారో హంసాస్సనకాదయః భగవదవతారా ఏవ. "తప్తం తపో వివిధలోకసిసృక్షయా మ ఆదౌ సనాత్సతపసశ్చచతుస్సనోఽభూత్". ఇతి భాగవతాత్. న చ హంసపదస్య కథం సనకాదివాచకత్వమితి వాచ్యమ్, తేషాం స్వత ఏవ విరక్తత్వేన సన్న్యాసిత్వాత్. [షట్పదాని] ॥౨౨॥

శ్లో॥ హంసో హంసగురుర్హంసానందో హంసప్రియంకరః
హంసాత్మా హంసనిర్యాణో హంసీ హంసజనుస్స్థలమ్.॥౨౬॥

నను అస్మద్దృగ్గోచరా వ్యాససనకాదయో మహానుభావాస్సంతు నామ! కిం తైరస్మాకమత ఆహ - హంస ఇతి. సన్న్యాసమాత్రావలంబీ యో వా కో వా పురుషస్స సాక్షాద్భగవానేవ. చాతుర్వర్ణ్యోత్తమత్వాదితి భావః. నను కిం త ఏవ సేవ్యాః? నేత్యాహ - హంసగురురితి, తేషామపి గురుర్భగవానేక ఏవ సేవ్య ఇతి భావః. నను హంసానాం తేషాం తదుపదేశేన కిం ఫలమత ఆహ - హంసానంద ఇతి. హంసానామానందో యస్మాత్స తథోక్తః. భగవదుపదేశేన తే దేహాదిష్వాత్మత్వాద్యభిమానముత్సృజ్య కృతస్వరూపసాక్షాత్కారా ఆనందం యాంతీత్యర్థః. అతఏవ హంసప్రియంకరః తేషాం ప్రియకారీ. న హి భగవంతం వినా తేషాం ప్రియకరమన్యదస్తీతి భావః. తత్ర హేతుమాహ - హంసాత్మేతి. హంసానామాత్మభూతః, అతఏవ ప్రియతమత్వాదానందకరత్వమితి భావః. నను తేపి జాయంతే మ్రియంతఏవేతి కః పునరానందస్తేషామత ఆహ - హంసనిర్యాణ ఇతి. హంసానాం తేషాం నిర్యాణం లయో యస్మిన్ స తథోక్తః. పరమానందసాగరే భగవత్యేవ తే నద్య ఇవ లీయంత ఇతి మరణం తేషాం న దుఃఖకరం, ప్రత్యుత సుఖావహమేవ

...మేవేతి భావః అంతే తేషామానందో భవతు అధునా కథమిత్యా... ...హ - హంసీతి. హంసాః పరిశుద్ధసత్త్వాః అస్మిన్ సన్తీతి హంసీ జీవద్ద... ...యామపి తే ముక్తా ఏవ. బ్రహ్మైకనిలయత్వాత్తన్మనస ఇతి భావః. ...యామేవ హి జీవన్ముక్తిః. నను బ్రహ్మణస్సృష్టస్సకాశాదేవ సనకాదయోపి ...తాః ఇతి స ఏవ పరమగురురిత్యత ఆహ - హంసజనుస్థలమితి. హంసానాం తేషాం జన్మభూమిర్భగవానేవ. చతుర్ముఖస్తు నిమిత్తమాత్రమ్. 'యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంత ఇతి శ్రుతేరితి భావః. [అష్ట నామాని]॥౫౮॥

శ్లో॥ హంసో హంసప్రభుర్హంసానందో హంసప్రియంకరః

హంసాత్మా హంసనిలయో హంసకృద్ధంసజన్మభూః॥ ౫౯

నను "అపుత్రస్య గతిర్నాస్తీ"తి శ్రుతేః లోకేపి పుత్రాణాం సుఖ్యా...దర్శనాత్ పుత్రబాలభాషణాదీనామానందకరత్వాచ్చ పితృభిః పుత్రాస్సేవ్యాః, పోషకత్వాదుత్పాదకత్వాత్. "న పితుశ్చ పరం ...పమిత్యాదివచనాచ్చ పుత్రైః పితరస్సేవ్యాః" "అగ్నో వా ఏష ...స్పృ"త్నీతి శ్రుతేః. విషయానందహేతుత్వాచ్చ భర్తృభిర్భార్యా స్సేవ్యాః. "పతిరేవ పరం దైవ"మితిశాస్త్రాత్పోషకత్వాద్భార్యాభిర్భర్తా ...స్సేవ్యాః. ఏవంరీత్యా జీవానామేవ పరస్పరం సేవ్యసేవకభావ ఉచితః. ...స్మాద్వ్యర్థా ఈశ్వరసేవా జీవానామిత్యత ఆహ - హంస ఇత్యాది. హంసో జీవః. జాత్యేకవచనమ్." జీవా ఇత్యర్థః. దేహిన ఇతి యావత్. దేహ సంబంధగ్రహణాభావే తేషాం పరమాత్మభేదాభావాదితి భావః. స్వప్రాణా ప్రాణపస్తద్వయే స్వప్రాణస్య ఉత్తమత్వాద్విష్ణుత్వమితి జ్ఞేయమ్. అనేన ...యశ్చ పిత్రాదిః పుత్రాదిభిస్సేవ్యతే స పిత్రాదిరీశ్వర ఏవ. పుత్రాదిస్తు జీవః. యశ్చ పుత్రాదిః పిత్రాదిభిస్సేవ్యతే, స పుత్రాదిరీశ్వరః. పిత్రా దిస్తు జీవః. ఏవం సర్వత్రాపి సేవకత్వం జీవలక్షణం, సేవ్యత్వం తు ఈశ్వ ...లక్షణం జ్ఞేయమ్. అతః పితృపుత్రాదయస్సర్వేపీశ్వరా ఏవేతి సిద్ధమ్. ...న్యేషం కిం త ఏవ సేవ్యాః? నేత్యాహ - హంసప్రభురితి. ఇద ...

త్రిత్వమ్. వస్తుతస్సర్వస్యాపి బ్రహ్మాత్మకత్వేన సేవ్యత్వేఽపి నైతేషాం సర్వత్ర బ్రహ్మబుద్ధిః స్థిరా స్యాత్. కిం తు ఏతే మదీయాః పుత్రాః పితరశ్చేత్యేవమేవ మన్యన్తే. అత ఏవ భ్రశ్యన్తి. యే తు సర్వమపి జగన్మిథ్యామయం నిశ్చిత్య ఈశ్వరమేవ ప్రపద్యన్తే, న తే కదాచిదపి భ్రశ్యన్తి తత్ర బ్రహ్మబుద్ధేః స్థిరత్వాత్. అతస్సర్వమప్యసేవ్యమేవ బ్రహ్మైకమేవ సేవ్యమితి నిర్ధార్యతే. యే తు సర్వమపి జగద్బ్రహ్మమయం పశ్యన్తి, తేషాం తు సేవ్యసేవకభావ ఏవ నేతి జ్ఞేయమ్. హంసానాం దేహినాం ప్రభుః ఈశ్వరః ప్రాణినాం సర్వేషామపీశ్వరపారతన్త్ర్యస్య ప్రత్యక్షత్వాదితి భావః. న చ వయమేవ స్వతన్త్రా ఇత్యభిమన్తవ్యమ్. రోగపీడాద్యసనయనాసామర్థ్యస్య అనుభూయమానత్వాత్. నను జీవానాం పరతన్త్రత్వేఽపి అన్యోన్యం సుఖకరత్వం వర్తత ఏవేత్యత ఆహ - హంసానన్ద ఇతి. హంసానామానన్దో యస్మాత్సః. పుత్రాదిర్నానన్దకరః. కిం తు పుత్రాదిరూపేణేశ్వర ఏవానన్దకర ఇతి భావః. యద్వా నను జీవాః పారతన్త్ర్యాద్దుఃఖమేవానుభవన్తీతి కిం దుఃఖప్రదస్య పరస్య సేవయేత్యత ఆహ- హంసానన్ద ఇతి. అజ్ఞానామేవ పారతన్త్ర్యాద్దుఃఖం, ప్రాజ్ఞానాం తు సుఖమేవ, యథా విక్రీతస్య పశ్వాదేః పాలనాదిచిన్తా న స్వామినః తథా పరతన్త్రాణాం జీవానాం పరకీయస్య దేహాదేః పాలనాదిచిన్తా న భవత్యేవ. స్వకీయమిదం దేహాదికం సర్వమపీశ్వర ఏవ రక్షేదితి స్వస్థా ఏవ భవన్తి ప్రాజ్ఞా ఇతి భావః. నను ఈశ్వరః ప్రాణినాం భృశమప్రియకారీ విదుషాం దారిద్ర్యం ధనినామవైదుష్యం విశ్వప్రభూణాం రోగితా ఏవంరూపేణ దుఃఖకరత్వాత్ హంసానన్దత్వమసిద్ధమత ఆహ- హంసప్రియంకర ఇతి, దారిద్ర్యాదిగతగుణగ్రహణకౌశలవిధురాణాం తథా ప్రతీయతే, వస్తుతస్తు జీవానాం ప్రియంకర ఏవ భగవతస్తథా తథా ప్రవృత్తిః. తథా హి యది విద్వాంసో ధనినస్స్యుస్తర్హి మత్తాస్సే నిత్యనైమిత్తికాదికర్మసు భగవదారాధనరూపేషు న ప్రవర్తేరన్. యది ధనినాం విద్వత్తా స్యాత్, తర్హి స ప్రాజ్ఞానప్యధిక్షిపేత్ పణ్డితంమన్యత్వాత్ [illegible] విశ్వప్రభూణాం రోగితా న స్యాత్ తర్హి న దేవాలయాది

నిర్మాణాదిషు వ్యాప్రియేత. ఏవమద్వ్యాప్యమ్. కిం చ జీవైరప్యగ
ఏవ సేవ్యః. ఆత్మత్వాదిత్యాహ-హంసాత్మేతి. జీవానామాత్మభూతః యః
ఆత్మని తిష్ఠన్నాత్మానమంతరో యమయతీతి శ్రుతేః. అయం భావః.
ఆత్మని సర్వేషాం ప్రీత్యతిశయస్తావత్ప్రసిద్ధః. సర్వస్య లోకస్యాత్మార్థ-
మేవ వ్యాప్రియమాణత్వాత్. స నాత్మా న దేహాదిః. దేహాదివిలక్షణ-
త్వాదాత్మనః. అతః పరమాత్మైవ జీవానామాత్మా తస్మిన్ జీవానాం
ప్రీతిరతిశయేన కార్యేతి. న చేదమప్రమాణమ్. ఆత్మత్వాత్సర్వభూతా-
నాం సిద్ధత్వాదిహ సర్వశః ఇతి భాగవతప్రమాణాత్. నను పర-
మాత్మా భూతేషు తిష్ఠతీత్యుక్తమ్. భూతాని తాని కుత్ర తిష్ఠంతీ-
త్యత ఆహ-హంసనిలయ ఇతి. హంసానాం జీవానాం నిలయః ప్రతిష్ఠా
స్థితిర్యస్మిన్ స తథోక్తః. సర్వభూతనివాసోఽసి వాసుదేవ నమోఽస్తు
త ఇతి స్మరణాత్, వసంతి జగంత్యస్మిన్నితి వాసుః స చాసౌ దేవో
వాసుదేవ ఇతి వ్యుత్పత్తేశ్చ ఇతి భావః. ఏవం జీవానాం స్థితిస్థాన-
ముక్త్వా లయోదయస్థానమాహ-పదద్వయేన. హంసహృత్ హంసాన్
హరతి ఆత్మన్యుపసంహరతీతి హంసహృత్. హంసానాం జన్మభూః. ఉదయ-
స్థలం హంసజన్మభూః యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే, యేన
జాతాని జీవంతి యత్ప్రయంత్యభిసంవిశంతీతి శ్రుతేరితి భావః. [అష్టనామాని]

శ్లో॥ హంససాక్షీ హంసగతిర్హంసాంశో హంసచోదనః
హంసహీనో హంసవృతో హంసగర్భపయోరుహః॥ ౫౮

సన్వేవం భూతస్పృష్ట్యాదిభిః కిమయం విక్రియతే నేత్యాహ-హంస-
సాక్షీతి. జీవానాం సాక్షిభూతం చైతన్యమయమేవేత్యర్థః. బ్రహ్మణ
ఏవాంతఃకరణోపాధివశేన కూటస్థత్వాపత్తేరితి భావః. అయమాశయః.
జీవానాముత్పత్త్యాదిభిః కూటస్థస్యైవ న కోఽపి వికారః, కింపునః పరమాత్మన
ఇతి. నను యత్ప్రాప్యం తత్సేవ్యమితి న్యాయాత్ జీవైస్స్వర్గాదికం ప్రాప్యతే
అతస్తత్సేవ్యం న తు బ్రహ్మత్వం ప్రాప్యం అవికార్యత్వాత్తస్యేత్యత ఆహ-

హంసగతిరితి. జీవానాం గమ్యః. అయమాశయః - ముక్తోపసృప్యవ్యపదేశా
...న్మాదిసజ్జిషిత్యాదిసూత్రేభ్యః జీవానామీశ్వరత్వప్రాప్తిర్భవతీతి నిశ్చీ
యతే అతస్స సేవ్య ఇతి. యద్వా జీవైర్బ్రహ్మత్వమపి ప్రాప్యత ఏ..
న చ వికారిత్వాత్ ... కథం తత్ప్రాప్తిరితి వాచ్యమ్. స్వతస్సిద్ధస్యైవ బ్రహ్మ
త్వస్య ప్రాప్తిరియం నతూత్పాద్యస్య హిరణ్యనిధిదృష్టాంతాదిదమేవ హి
పర్ప్తమితి. విద్యారణ్యవచనాదితి భావః. నను జీవానాం పరమాత్మ
సాయుజ్యం భవతీత్యేతన్నయుక్తమ్. అన్యస్య వస్తునః అన్యసాయుజ్యప్రాప్తే
రన్యాయ్యత్వాత్ ఇత్యత ఆహ - హంసాంశ ఇతి. హంసా జీవా అంశా
యస్య స తథోక్తః. మమైవాంశో జీవలోకే జీవభూతస్సనాతన ఇతి
గీతావచనాత్. జీవేశ్వరయోర్న భిన్నవస్తుత్వమ్. అతస్సాయుజ్యం సం
భవేమేవ. " యథా నద్యస్స్యందమానాస్సముద్రేఽస్తంగచ్ఛంతి నామరూపే
విహాయేతి శ్రుతేశ్చేతి భావః. నన్వేవం సాయుజ్యం ప్రాప్తుమర్హాః
జీవాః సాయుజ్యప్రదశ్చేశ్వరస్సన్నిహితశ్చేన్న స్థితః కుతస్సాయుజ్యస్య ప్రతి
బంధ ఇత్యత ఆహ - హంసచోదన ఇతి. తత్తదదృష్టానుగుణం జీవాం
శ్చోదయతీత్యర్థః. అయం భావః. సాయుజ్యసాధనాధ్యాత్మవిద్యాభ్యా
సస్తు తత్తజ్జీవాదృష్టానుగుణ ఇతి. కర్మప్రతిబంధసత్త్వాత్సాయుజ్యప్రతిబంధ
ఇతి. అత్ర ఈశ్వరస్సర్వభూతానాం హృద్దేశేఽర్జున తిష్ఠతి భ్రామయన్
సర్వభూతాని యంత్రారూఢాని మాయయేతి గీతావచనం చోదనాంశే
ఉదాహార్యమ్. నను అద్వితీయబ్రహ్మపదప్రాప్తిర్హి సాయుజ్యమ్. అద్వి
తీయం బ్రహ్మైవ నాస్తి సర్వభూతనివాస ఇత్యుచ్యమానత్వాత్. కథం
పునస్సాయుజ్యమత ఆహ - హంసహీన ఇతి. ఏకమేవాద్వితీయం బ్రహ్మేతి
శ్రుతేః న తత్ర భూతసత్త్వమితి భావః. నన్వేవం పూర్వాపరవిరోధః,
భూతనివాస ఇతి భూతరహిత ఇతి చ వచనాదితి చేన్నైవమ్. వ్యవ
హారపరమార్థదశాభేదేన తద్వ్యవస్థాసిద్ధేరితి. పరమార్థతస్తత్ర న కిమ
ప్యస్తి, నేహ నానాస్తి కించనేతి శ్రుతేః. వ్యవహారతస్తు సర్వమపి తత్రా
వాస్తి. ద్యుభ్వాద్యాయతనత్వశ్రవణాదితి భావః. నను పరమాత్మనో
భూతరక్షకత్వమసిద్ధం తత్సవిధే భూతప్రచారాభావాదిత్యత ఆహ - హంస
సవృత ఇతి. స్వర్గస్థం బ్రహ్మాదయో దేవా ఏనమాశృణ్వంతీత్యర్థః. ప్రపంచ

పశాయామితి భావః. నను పరమాత్మనో హంసనిలయత్వమసిద్ధం భూతా నాం బహిరేవోపలంభాదితి శంకాయామాహ—హంసగర్భపయోరుహః. హంసా గర్భపయోరుహో యస్య స తథోక్తః ప్రళయపశాయామితి భావః " స్వసృష్టమిదమాపీయ శయానం సహశక్తిభిః" ఇతి భాగవతాత్ [అత్ర సప్త పదాని] ॥ ౫౮॥

శ్లో॥ హంసకృద్ధంసభృద్ధంసో హంసాతీతస్స్వయంప్రభః
హంసకల్యాణకృద్ధంసముక్తిదో హంససోదరః ॥ ౫౯॥

నను పరమేశ్వరాద్భూతాని జాయంత ఇతి భూతానాం పరమేశ్వరోపాదా నకత్వముక్తమ్. తతశ్చ ఈశ్వరస్య ఘటాద్యుపాదానభూతమృదాదివజ్జడత్వం ప్రాప్తమ్. తతః అముం విహాయ నిమిత్తకారణమీశ్వరస్సేవ్యః స చ నిమిత్త కారణమీశ్వరో బ్రహ్మైవ. చతుర్ముఖస్య స్రష్టృత్వప్రసిద్ధేరత ఆహ—హంసకృ త్— భూతస్రష్టా పరమేశ్వర ఏవ. న చతుర్ముఖాదిః. న చ నిమిత్తోపాదాన యోః కులాలమృత్తికయోరివ భేదేన భావ్యమితి కృత్వా పరమేశ్వరస్యై కస్యైవ కథముభయరూపత్వమితి వాచ్యమ్. మాయావచ్ఛిన్న చైతన్యస్యే శ్వరత్వేన ఈశ్వరస్య చైతన్యాంశేన నిమిత్తకారణం ఉపాధిభూత మాయాంశేన ఉపాదానకారణం చ భవతీతి న దోషః. నను హంసని లయ ఇత్యనేన హంసా ఈశ్వరా ఈశ్వరే వసంతీత్యుక్తమ్. తతశ్చ మృది కారణే ఘటా ఇవేతి సిద్ధ్యతి. తతశ్చ భూతపాలకేనాన్యేనైవ భవితవ్యం అత ఆహ హంసభృదితి. అన్నోదకాదిసృష్టిద్వారా భూతానాం రక్ష కోపి హయగ్రీవ ఏవేత్యర్థః. నన్విదం రక్షకత్వం త్రిమూర్తిషు విష్ణోరేవేతి శ్రూయతే. పరమాత్మా తు త్రిమూర్త్యతీత ఏవేత్యత ఆహ - హంస ఇతి. స చ స్థితికర్తా విష్ణుః పరమాత్మా హయగ్రీవ ఏవ. ఈశ్వరస్యైకస్యైవ స్వావచ్ఛేదక మాయాసత్త్వాదిగుణత్రయవశేన బ్రహ్మాదిమూర్తిత్రయధా రిత్వాదితి భావః. నన్విదం రక్షకత్వం జీవానామేవ ప్రత్యో హాసీదిత్యత ఆహ - హంసాతీతస్స్వయంప్రభ ఇతి. హంసాతీతా జీవా నతిక్రాంతా అప రిచ్ఛేదేతి యావత్. స్వయంప్రభా స్వయంజ్యోతిః యస్య స తథోక్తః.

స్వసిద్ధాసంకుచితజ్ఞాన ఈశ్వరః. జీవాస్తు నైవంవిధాః. ప్రకృతివశేన జ్ఞానసంకోచాదిమత్త్వాదితి భావః. నను తర్హి జీవానాం కథమసంకుచితజ్ఞానోదయ ఇత్యత ఆహ – హంసకల్యాణకృదితి. భక్తానాం హేయనాశన పూర్వకం శుభోదయం కరోతీత్యర్థః. తాదృశశుభోదయే తు స్వత ఏవ తాదృశజ్ఞానసిద్ధిరితి భావః. భగవదుపాసనేనైవ జీవానాం నిరుద్ధత్వం న కర్మణేతి భావః. తత్ర స్వజ్ఞానస్య ఫలమాహ – హంసముక్తిద ఇతి. జ్ఞానప్రదానద్వారా ముక్తిప్రదోఽయమేవేత్యర్థః. నను భగవతో భక్తేషు కస్మాదేతాదృశయమనుకంపేత్యత ఆహ – హంసాస్స్వదరా యస్య స తథోక్తః. జీవేశ్వరయోర్వస్తుతో బ్రహ్మమయత్వాదితి భావః. [సప్త పదాని] ॥౨౯॥

శ్లో॥ హంసబంధుర్హంససఖో హంసాగోచరవైభవః
హంసబింబో హంసతనుర్హంసభుక్తాన్నభోజనః॥ ౩౦

నను జీవానాం జీవా ఏవ బంధవస్సఖాయశ్చేతి త ఏవ సోదరా అపి న త్వీశ్వర ఇత్యత ఆహ – హంసబంధురితి హంససఖ ఇతి చ. హంసానామయమేవ బంధుః అయమేవ సఖా చ “గుణాశ్రయో భాసనిమిత్తబంధవే” ఇతి, “న యస్య సఖ్యం పురుషో వైతి సఖ్యుః” రితి చ భాగవతాత్. అనుభవసిద్ధం చేదం. న హి మ్రియమాణం దేహినం కశ్చిదనుమ్రియతే బంధుస్సఖా వా. అతస్తద్బాంధవం సఖ్యం చ కృత్రిమమేవ. భగవాంస్తు కరణప్రవర్తనాదినా సఖాబంధుశ్చ భవన్ దేహీ యావద్వర్తతే తావత్తమనుతిష్ఠత్యేవ. తదంతరాత్మత్వాదితి. నను సఖాయం బంధుం చ తం జీవాః కుతో న జానంతీత్యత ఆహ – హంసాగోచరవైభవ ఇతి. జీవానాం దుర్జ్ఞేయం భగవతో వైభవమ్. అదృష్టధామ్ని గుణతత్త్వబుద్ధిభిరితి భాగవతాత్. ఈశ్వరస్య శాస్త్రైకగమ్యత్వాచ్చ ఇతి భావః. నను తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశదితి శ్రుత్యా ఈశ్వరస్యైవ జగతి జీవరూపేణానుప్రవేశోఽభిధీయతే. అతో జీవాన్న పృథగీశ్వరః. త్వం తు జీవ ఈశ్వరం సుతరాం న జానాత్యేవేతి బ్రూషే అతః కథం శ్రుతివిరుద్ధం తవ వచనం

్రాహ్యమిత్యత ఆహ - హంసబింబ ఇతి. జీవానాం బింబభూతః జీవాస్తు ఈశ్వరప్రతిబింబా ఏవ. తదేవానుప్రావిశదితి అయమేవ ప్రతిబింబరూపేణానుప్రవేశోఽభిహితః న తు ముఖ్యః ప్రవేశః. చతుశ్శ్లోకీభాగవతే 'యథా మహాంతి భూతాని భూతేషూచ్చావచేష్వను, ప్రవిష్టాన్యప్రవిష్టాని తథా తేషు న తేష్వహమ్'ఇతి సనాతనాంతరసంవాదాత్. ముఖ్యప్రవేశాంగీకారే తు ప్రవేశాత్ప్రాక్తత్ర ఈశ్వరస్యాభావస్సిద్ధ్యతి తతశ్చ సర్వవ్యాప్తిశ్రుతి విరోధస్స్యాదిత్యలమ్. నను జీవేశ్వరయోరేవ భేదే సతి కథమద్వైతసిద్ధిః? తత్త్వమసీత్యాదిభిరద్వైతస్య ప్రతిపాదితత్వాదత ఆహ - హంసతనురితి, హంసాః తనవశ్శరీరాణి యస్య స తథోక్తః. యస్యాత్మా శరీరమితి శ్రుతేః. జీవేశ్వరయోర్న ముఖ్యమద్వైతం, కిం తు శరీరశరీరిభావవిశిష్టమేవ. స్థూలోఽహమిత్యాదిషు దేహజీవయోర్యథా అద్వైతభానం తద్వదితి భావః. ఇదమేవ విశిష్టాద్వైతమతమ్. అద్వైతమతే తు దర్పణప్రయుక్తో యథాముఖప్రతిముఖయోర్భేదః తథా ఉపాధిప్రయుక్త ఏవ జీవేశ్వరయోర్భేదః, న తు వస్తుతః, చైతన్యమయత్వాదితి జ్ఞేయమ్. అస్మిన్ పక్షే తు ప్రాణిష్వన్నిలయత్వాదీశ్వరస్య ప్రాణినశ్శరీరభూతా ఇతి జ్ఞేయమ్. నన్వస్మిన్ దేహే జీవేశ్వరావుభావపి స్త ఇతి సిద్ధమ్. తత్ర కేనాదనాది భుజ్యత ఇత్యత ఆహ - హంసభుక్తాన్నభోజన ఇతి. దేహిభిర్భుక్తమన్నమేవేశ్వరస్యాపి భోజనం న త్వతిరిక్తమిత్యర్థః. ననూభావపి కథమేకమన్నం భుంజాతే ఇతి చేదుచ్యతే, దేహిభిః కేవలమన్నం భుజ్యతే. తద్రసస్తు ఈశ్వరగామ్యేవ. తత్ర దేహినాం పృథగ్భ్రమ ఇతి. అన్నమాత్రమస్మాకమైశ్వర్యేణ భోగస్తు తవైవేతి శ్రీధరాచార్యేణ శక్తిస్తుత్యవసరే భాగవతే ఉక్తత్వాత్. న చైవమనశ్నన్నన్యోఽభిచాకశీతీతి శ్రుతివిరోధ ఇతి వాచ్యమ్. సాక్షిణో భోగాభావాదితి. [షట్ నామాని] ॥౬౦॥

శ్లో॥ హంసబంధకరో హంసభీతికృద్ధంసశాసనః।
హంసోత్తమో హంసచిత్తిర్హంసానందరసోదధిః॥ ౬౧

నను హంసముక్తిద ఇత్యుక్తం న ఘటతే బంధకస్యైవ మోచకత్వస్య

న్యాయ్యత్వాత్. మాయయా ఏవ బంధకత్వే నేశ్వరస్య అతథాత్వ
మిత్యత ఆహ – హంసబంధకర ఇతి. మాయేశత్వాదయమేవ జీవానాం బంధ
కరః. న తు కేవలం మాయా తస్యాః జడత్వాదితి భావః. బంధనప్రకార
మేవాహ – నామద్వయేన. హంసభీతికృత్ ఇహోచరితాధర్మవశాన్నరకే
యాతనా భుక్త్వా ఇతి జీవాన్ భీషయతీత్యర్థః. కపిలదేవహూతిసంవాదే
కపిలేన దేవహూతివైరాగ్యార్థం నరకయాతనానాం వర్ణితత్వాదితి భావః.
పరలోకాద్భీతిముక్త్వా ఇహలోకే బంధనవిధామాహ – హంసశాసన ఇతి.
న కళంజం భక్షయేత్, న సురాం పిబేత్, ఋతౌ భార్యాముపేయాది
త్యాదివిధినిషేధవచనైర్జీవాన్ శాస్తీత్యర్థః. తచ్చ నరకవర్ణనమ్, ఇదం
చ ధర్మశాసనమ్. తదుభయే వైరాగ్యముత్పాద్య తేషాం హృదయాని
ఆత్మానుసంధానప్రవణాని కర్తుమేవ న తు కేవలధర్మాచరణార్థమితి
జ్ఞేయమ్. సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య మామేకం శరణం వ్రజ అహం
త్వా సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మా శుచ ఇతి గీతావచనాదితి
భావః. నను జీవానాం శాస్యత్వమేవ. ఈశ్వరస్య తు శాసకత్వమే
వేతి కోయం నియమ ఇత్యత ఆహ – హంసోత్తమ ఇతి. పురుషోత్తమః.
ఉత్తమపురుషస్య అధమాః పురుషాస్సర్వే శాస్యా ఇతి లోకసిద్ధమేవేతి
భావః. నను హంసతనురితి జీవానామంతర్భగవాన్ వర్తత ఇత్యుక్తమ్.
కథమిదమంగీకార్యం, జీవస్య రంధ్రరహితత్వాద్దేహవదిత్యత ఆహ – హంస
చిత్తిరితి, హంసేషు యా చిత్తిశ్చైతన్యమస్తి సా భగవానేవ. జ్ఞాన
మాత్మని భానుర్య ఇతి వచనాత్. భూతానామస్మి చేతనేతి గీతా
వచనాచ్చేతి భావః. నన్వేవం జీవచైతన్యస్యైవేశ్వరత్వే జీవానందస్యాపీ
శ్వరత్వం స్యాత్, తతశ్చ జీవానందస్య పరిమితత్వేన ఈశ్వరోపి పరి
చ్ఛిన్న ఏవ స్యాదత ఆహ – హంసానందరసోదధిరితి. హంసానామానంద
రసాః తేషాముదధిస్సాగరః. పరమాత్మరూపే ఆనందసాగరే సర్వేపి
జీవానందాస్తిష్ఠంతీత్యర్థః. పరమానందమయత్వాత్తస్యేతి భావః. ఆనంద
వల్ల్యాం ప్రసిద్ధోఽయమర్థః. [షట్] ॥౬౧॥

శ్లో॥ హంసఖేలో హంసలోలో హంసాదృష్టానువర్తనః
హంససత్తామయో హంసధ్యేయో హంసతమోహరః ౬౨

నను పరమానందమయస్యాస్య కథమయం జీవబంధనమోచనవ్యా పార ఇత్యత ఆహ_హంసఖేల ఇతి. హంసైః కేళిభిః అక్షుబ్ధైరితి భావః. ఖేలతి క్రీడతీతి హంసఖేలః. లీలైవేయం భగవత ఇత్యర్థః. అత ఏవ హంసలోలః హంసేషు క్రీడాసాధనభూతేష్వితి భావః. లోలః లంపటః. నను సర్వసమస్యాస్య కేషాంచిజ్జీవానాం మోచనం కేషాంచిద్బంధనం చేత్యేతద్వైషమ్యం కుత ఇత్యత ఆహ - హంసాదృష్టానువర్తన ఇతి. హంసానామదృష్టమనువర్తత ఇతి తథోక్తః. తత్తజ్జీవాదృష్టమనతిక్రమ్య భగవతా తథా తథా బంధాదౌ ప్రవర్త్యతే న తు స్వేచ్ఛయేతి కృత్వా న వైషమ్యం భగవత ఇతి భావః. నను సచ్చిదానందమయో హి భగవాన్ తత్ర చిదానందమయత్వమేవ మభిహితం న తు సద్రూపత్వం తతశ్చ భగవతోఽస్య సద్రూపత్వమాపతితమిత్యత ఆహ - హంససత్తామయ ఇతి. హంసేషు యా సత్తా తద్రూపః. నరాస్సంతః పశవస్సంతః ఇత్యాదివ్యవహారే సర్వత్ర సర్వమనుస్యూతం సద్రూపం బ్రహ్మైవేత్యర్థః. నను సచ్చిదానందమయో భగవాన్ సేవ్య ఏవాస్తు. తథాపి యతో వాచో నివర్తంతే అప్రాప్య మనసా సహేతి శ్రుతేః. మనసోఽప్యగోచరస్య తస్య ధ్యానం కథమిత్యత ఆహ - హంసధ్యేయ ఇతి. హంసైర్ధ్యాతుం శక్య ఏవ సగుణత్వాత్. నిర్గుణం కేవలం బ్రహ్మ హి ధ్యానావిషయం యద్వా మనసైవానుద్రష్టవ్యమితి శ్రుత్యంతరాత్. అసంస్కృతమనసామేవ భగవానగోచరః న తు సంస్కృతమనసామితి హంసధ్యేయత్వమస్త్యేవ భగవతి. అన్యథా శ్రుతిస్మృత్యాదీనాం వైయర్థ్యప్రసంగాదితి భావః. నన్వేవమేషాం జీవానాం తమోమయహృదయత్వాదీశ్వరధ్యానం దుష్కరమిత్యత ఆహ - హంసతమోహర ఇతి. "సంచింతయేద్భగవతశ్చరణారవిందం వజ్రాంకుశధ్వజసరోరుహలాంఛనాఢ్యం, ఉత్తుంగరక్తవిలసన్నఖచక్రవాళజ్యోత్స్నాభిరాహతమహద్ధృదయాంధకారం" ఇతి భాగవతాదితి భావః. యద్వా విద్యేశో హి భగవాన్ స్వధ్యానోన్ముఖానాం తమః విద్యాప్రదానద్వారా నాశయతీతి జ్ఞేయమ్. [షట్ పదాని] ||౬౨||

శ్లో|| హంసో హంసమనుర్హంసో హంసమంత్రజపాశ్రయః|
హంసారామో హంసరతిర్హంసదృగ్హంసవిభ్రమః|| ౬౩

నను ముముక్షుభిర్హంసో హంస ఇత్యజపా గాయత్రీ జప్యా ఇత్యా-
శంక్యాహ - హంస ఇతి. హంసో హంసమనుః హంసో హంస ఇత్యక్షరైర్యో
జప్యతే స మంత్రో భగవానేవ. తత్ర హేతుమాహ - హంసో హంసమం-
త్రజపాశ్రయ ఇతి. తజ్జపవిషయభూతః తన్మంత్రప్రతిపాద్యత్వాదితి భావః.
అత్రేదం తత్త్వమ్. హంసో హంస ఇతి మంత్రస్య స హంసః పరమాత్మా
అహమిత్యర్థః. తతశ్చ జీవేశ్వరైక్యప్రతిపాదకత్వం తస్య సిద్ధ్యతి. జీవేశ్వర-
యోరైక్యం చ చైతన్యాంశ ఏవ. తచ్చ చైతన్యం పరమాత్మైవ. సాక్షీ చేతా
నిర్గుణః కేవలశ్చేతి శ్రుతేః. అతస్తన్మంత్రార్థస్య పరమాత్మత్వాత్ పర-
మాత్మప్రతిపాదకో మంత్రోఽపి పరమాత్మైవ వాచ్యవాచకయోరభేదాత్.
ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ ఇతి శ్రుతేరితి. నన్వేవం సర్వస్యాపి పరమాత్మత్వాను-
త్వాద్ధయగ్రీవ ఏవ పరమాత్మేతి కోఽయం నియమ ఇత్యాశంకాయాం
పరమాత్మకార్యత్వాత్పరమాత్మవ్యాప్యత్వాచ్చ సర్వమపి జగత్పరమాత్మ-
మయం భవతు నామ. జగత్తు న పరమాత్మా, బ్రహ్మ సత్యం జగన్మిథ్యేతి
వచనాదిభిః జగతః మిథ్యాత్వావగమాత్. పరమాత్మనస్సత్యత్వాచ్చ.
సత్యత్వాత్పరమాత్మా హయగ్రీవ ఏవ. బ్రహ్మాదయస్తు తత్కార్యత్వాత్తద్వ్యా-
ప్యత్వాచ్చ పరమాత్మమయా ఇతి భేదం సిద్ధవత్కృత్య హయగ్రీవస్య
పరమాత్మత్వే కాంశ్చిద్ధేతూనాహ - హంసారామ ఇతి. హంసః పరమా-
త్మైవారామో యస్య సః స్వస్వరూపే స్థిత ఇత్యర్థః. కుతః? హంసరతిః
పరమాత్మన్యేవ ప్రీతిమాన్ స్వస్వరూప ఏవ సదా ప్రీత్యానుసంధాన
ఇత్యర్థః. కించ హంసదృక్ పరమాత్మానమేవ సదా పశ్యతి ధ్యానమ-
యేన చక్షుషేతి తథోక్తః. ఆత్మరతిరాత్మక్రీడ ఇతి శ్రుతేః. నను జీవా-
నామపి పరమాత్మానుసంధానమస్తు నామ ముక్త్యర్థమీశ్వరస్య తు కుత ఇతి
చేన్నైవమ్. పరమానందకరత్వాదితి. అతోఽదంతత్వం జీవస్యేశ్వరస్యాప్యస్తు
తో నాత్మానుసంధానం స్వతఏవాత్మత్వాత్. కింతు తన్మనన ఏవ. తద్ధ-
ఆత్మస్వరూపం పశ్యత్సదానందతి. నన్వేవం భగవత ఆత్మరతిత్వే అన్యే-
షాం తదభావే చ కో హేతురిత్యత ఆహ - హంసవిభ్రమ ఇతి. హంసే
స్వస్వరూపే విభ్రమః భ్రమరహితః. జీవాస్తు సచ్చిదానందమాత్మానమన్య-
త జడదేహాదితాదాత్మ్యేన పశ్యంతీతి భావః. [షట్ నామాని] ॥౬౩॥

శ్లో॥ హంసద్వ్యయుతసాహస్రషట్ఛతప్రతిపూజితః
హంసాలయో హంసలయో హంసభూర్హంసదుర్గ్రహః॥౬౮

నను అజపా గాయత్రీమంత్రజపతత్పరాః బ్రహ్మరుద్రాదిభ్యస్త్రిస్థిష్యతిసంఖ్యాకాన్ హంసాన్ సమర్పయంతీతి కిం తదాచరణీయమిత్యత ఆహ — హంసేతి. హంసానాం ప్రాణవృత్తీనాం ద్వ్యయుతసాహస్రషట్ఛతైః ద్వే చ తే అయుతే చ ద్వ్యయుతే వింశతి సహస్రాణి ద్వ్యయుతైః యుక్తం సాహస్రం ద్వ్యయుతసాహస్రం ఏకవింశతిసహస్రాణీత్యర్థః. తద్యుక్తైః షడ్భిశ్శతైః షట్ఛతాధికైకవింశతిసహస్రైర్హంసైరిత్యర్థః. ప్రతిపూజితః తైరేవ తోషణేన తైస్సమర్పితాన్ సర్వానపి హంసాంస్స్వాంతరాత్మా అయమేక ఏవ గృహ్ణాతీత్యర్థః. వస్తుతస్తు నాయం సమీచీనః పంథాః. జీవకర్తృకసమర్పణం వినైవ హంసానాం భగవదాశ్రయత్వాదిత్యాహ. హంసాలయ ఇతి. హంసానామాలయో నివాసః ప్రచారస్థలమిత్యర్థః. దేహాదీనాం భౌతికానామపి భగవన్మయత్వాదితి భావః. హంసలయః హంసానాం లయో నాశో యస్మిన్ సః యోగినో హి ప్రాణాన్నిరుధ్య సుషుమ్నాంతరాత్మని స్థాపయంతి కిం చ హంసభూః హంసాః భవంతి ఉద్భవంత్యస్మాదితి హంసభూః. శరీరే ఈశ్వరస్య నివాసాదేవ హంసానాముదయః అన్యథా తేషు మృతశరీరేష్వపి దృశ్యేరన్ తే ఇతి భావః. తస్మాత్ యతో జాతా యత్ర స్థితా యస్మిన్ లీనా ఇమే హంసాః తస్మాత్ అన్యేషామర్పణమిత్యేతదిదం వ్యర్థమేవేతి జ్ఞేయమ్. నను న వ్యర్థం కుతః తే హి హంసానేభ్యస్సమర్ప్య తైస్తాన్ గృహ్ణంతీత్యత ఆహ — హంసదుర్గ్రహ ఇతి. గ్రహీతుమశక్యో దుర్గ్రహః హంసానాం దుర్గ్రహో హంసదుర్గ్రహః ప్రాణానాం జడత్వాత్ భగవంతమన్యం వా బ్రహ్మరుద్రాదికం న తే గ్రహీతుం శక్తా ఇతి భావః. న చ జడేనాపి మనసా యథా గృహ్ణంతి తద్వదితి కో దోష ఇతి వాచ్యమ్. మనసో వస్తుతః జడత్వేపి ఆత్మప్రతిబింబగ్రహణసమర్థత్వాదాత్మసన్నిధానేన జ్ఞానసత్వాదితి. [పంచ]॥౬౮॥

శ్లో॥ హంసశాపభ్రష్టభృత్యకృతసంగరకేళికః।
హంసోపదిష్టాత్మతత్త్వభృత్యాసురహృత్ప్రియః॥ ౬౯

నను నాసౌ పరమాత్మా ఏతదాశ్రితభృత్యయోర్జయవిజయయోస్సనకాది శాపాద్భ్రష్టత్వాత్. అతఏవైతత్పదమపి నాపునరావర్తి, తాదృశపదవాంశ్చ నాపీశ్వరః. అపి చ ఏతస్య ప్రియాం రావణో జహార ఇత్యాశంకాయామాహ హంసేతి. హంసానాం సనకాదీనాం పరమహంసానాం చతుర్ణాం శాపాద్ధేతోః భ్రష్టాభ్యాం వైకుంఠాత్ అధఃపతితాభ్యాం భృత్యాభ్యాం జయవిజయాభ్యాం సహ కృతా సంగరకేళికా యుద్ధకేళిర్యేన స తథోక్తః. అయం భావః-భగవతోఽస్య సిసృక్షాదివత్కదాచిద్యుయుత్సా సమజని. స్వేన సహయోద్ధుం క్షమస్య పురుషాంతరస్యాభావాత్. స్వభృత్యావేవ కేనచిద్వ్యాజేన భువ్యవతారయిత్వా స్వయమప్యవతీర్య తాం యుయుత్సాం సఫలీచకార అతో లీలామాత్రత్వాన్నైదం పరమాత్మత్వవిఘాతుకమితి. హంసైస్తైరుపదిష్టమాత్మతత్త్వం యస్మై తేన భృత్యేన అసురేణ రావణేన హృతా ప్రియా సీతా యస్య స తథోక్తః. రావణేనాత్మభృత్యేన సహ యోద్ధుం తచ్చాపం శిథిలీకర్తుం చ భగవాంస్తేన స్వప్రియాం హారయామాస. అతో న కోఽపి దోష ఇతి. [ద్వే పదే] ॥౬౫॥

శ్లో॥ హంసోపస్పృష్టపాదాబ్జో హంసజిహ్వాగ్రవిష్టరః
హంసగో హంసభూర్హంసో హంసప్రణవపంజరః॥ ౬౬॥

నను భగవద్భృత్యానామపి శాపప్రదా యే మహాంతస్సనకాదయస్త ఏవ సేవ్యా భగవతోఽపి తద్భాషితస్య దురతిక్రమణీయత్వాదిత్యత ఆహ-హంసోపస్పృష్టపాదాబ్జః హంసైస్సనకాదిభిరుపస్పృష్టం పాద్యం సేవ్యమితి యావత్. పాదాబ్జం యస్య స తథోక్తః. స్వచికీర్షితభగవచ్చరణారవిందసేవావిఘాతుకత్వేనైవ తైర్భృత్యయోశ్శప్తత్వాదితి భావః. కిం చ హంసజిహ్వాగ్రవిష్టరః హంసానాం తేషాం జిహ్వాగ్రమేవ విష్టరమాసనం యస్య స తథోక్తః. తైర్నిత్యం జప్యమాననామక ఇత్యర్థః. నను సనకాదిభిస్స భగవాన్ సేవ్యతామ్. తేన కః పునస్సేవ్య ఇత్యత ఆహ-హంసగ ఇతి. హంసమాత్మానం గచ్ఛతి భజతీతి హంసగః. ఆత్మసేవీ. సేవాంతర

గర్హిత ఇత్యర్థః. నను సనకాదిభిరపి స్వపితా చతుర్ముఖ ఏవ సేవ్యః. పితృవ్యతిరిక్తదైవాభావాదత ఆహ-హంసభూరితి. హంసాః తే భగవంత స్తస్మాదితి హంసభూః. చతుర్ముఖశరీరమధిష్ఠితస్య కారణాత్మనా వర్తమానా త్పరమాత్మనస్సకాశాదేవ తేషాముత్పత్తిః న తు కేవలం చతుర్ముఖాదితి భావః. నను తే హి విరక్తత్వాద్ధంసమంత్రం ప్రైషం వా జపంతీత్యత ఆహ-హంసః. మంత్రవిశేషః సోఽపి భగవానేవ. సోఽహమితి పదస్యాస హంస ఇతి పృషోదరాదిత్వేన నైపాతికోచ్చారాత్. సః పరమాత్మా అహమితి తదర్థః. తేన పరమాత్మవాచీ స మంత్రః పరమాత్మైవ. వాచ్యవాచకయోరభేదాదితి భావః. హంసప్రణవపంజరః హంసానాం యతీనాం జప్యః ప్రణవః హంసప్రణవః ప్రైషాపరపర్యాయ ఓంకారః. స ఏవ పంజరం యస్య స తథోక్తః. ఓంకారనిలయ ఇత్యర్థః, ఓంకార ప్రతిపాద్యప్రతిపాదకభావసంబంధేన వర్తతే. "ఓంకారో వాచకస్త్వం రామే త్యధ్యాత్మరామాయణమత్ర ప్రమాణమ్. [షట్ పదాని]౬౬-

శ్లో॥ హంసో హంసోదరో హంసదూరో హంసాయుతాకృతిః

హంసావనో హంసజయీ హంసగో హంసచోదనః ॥౬౭॥

నను కామస్య స్వత ఏవ పురుషార్థత్వాత్ పురుషార్థప్రదానాం చ విష్ణ్వాదీనాం సర్వేషామపి లక్ష్మీకరపోసహిష్ణుత్వాదిభిః కామశాస్త్రతంత్ర్యాదర్శనాచ్చ కామస్సేవ్య ఇత్యత ఆహ-హంస ఇతి. హంసః కామః ప్రద్యుమ్న ఇతి యావత్. ప్రద్యుమ్నస్య భగవద్వ్యూహచతుష్టయాంతఃపాతిత్వాద్విష్ణుత్వమితి భావః. న చ హరిణాంకప్రియసఖ ఇత్యనేన పునరుక్తిః ఏకస్యాపి మన్మథస్య శివనయనాగ్నిదహనాత్ప్రాక్ కామ ఇతి పశ్చాత్ప్రద్యుమ్న ఇతి చ మూర్తిభేదేన వ్యవహారభేదాత్. న చాస్య నైరుక్త్యం శ్రీకృష్ణపుత్రః ప్రద్యుమ్న ఇతి యోఽస్తి సోఽపి భగవానేవ. అనాదిసిద్ధస్య కామస్యాపి భగవానేవేతి సార్థక్యసత్త్వాత్. యుక్తం చేదం. న హి ప్రద్యుమ్నస్య హరిణాంకసఖత్వం భాగవతే దృశ్యతే. అపి చ వ్యూహవిభవయోర్భేదాత్ ఏకస్యాపి ద్వేధా నిర్దేశ ఉచిత ఏవేత్యలం. నను

వ్యూహభూతో విభవభూతో వా స కామ ఏవ సేవ్యః కిం నేత్యాహ-
హంసోదయ ఇతి. కామప్రద్యుమ్నయోరుభయోరపి నారాయణవాసు
దేవాభ్యాం జాతత్వాదితి భావః. నను తత్పుత్రస్తత్సన్నిహిత ఏవేతి
కృత్వా భగవత్సేవాయా ద్వారభూతత్వేనాయం సేవ్య ఇత్యత ఆహ-
హంసదూర ఇతి. కామమోక్షయోరేవ తద్విరోధాత్తోऽపి అత్యంతం దూర
ఏవేతి భావః. నను సుందరాణాముపమానభూతస్య కామస్య ధ్యానమతీవ
సుఖావహమితి కార్యమేవేత్యత ఆహ- హంసాయుతాకృతిరితి. అసంతి
మన్మథసుందరః. నను రక్షకత్వాత్కామ ఏవ సేవ్యః. పుత్రాదిషు పిత్రా
దీనాం కామసత్త్వాదేవ రక్షకత్వం. న హి నిష్కామః కోऽపి కించిద్రక్ష
తీత్యత ఆహ- హంసావన ఇతి. తేనైవ న్యాయేన పుత్రే కామే భగవతః
కామసత్త్వాద్రక్షకత్వం సిద్ధమితి మన్మథస్యాపి రక్షకః పరమాత్మైవ సేవ్య
ఇతి భావః. వస్తుతస్తు ఈశ్వరనేత్రాగ్నిదగ్ధస్య కామస్య పునర్జీవనోత్పాద
నాద్భగవతః కామరక్షకత్వమితి బోధ్యం. నను భగవాన్ కామజితత్వా
దేవ నిత్యమపి లక్ష్మీసమాలింగితగాత్రో వర్తత ఇత్యత ఆహ- హంసజయీతి.
విజితమన్మథః. నారాయణఋష్యవతారే ఇతి భావః. అత్రత్వవతారే
శైవేయం ఏకత్ర జయినోऽన్యత్ర పరాజయాసంభవాత్. నను భగవతి
నిత్యమపి లక్ష్మీకామోऽస్తీతి భగవతోऽప్యంతరః కామ ఇత్యత ఆహ- హంసగ
ఇతి హంసం మన్మథం గచ్ఛతి వ్యాప్నోతీతి హంసగః. తస్యాప్యంతరంగ
స్థిత ఇత్యర్థః. యథా విష్ణోర్లక్ష్మీకామస్తథా మన్మథస్యాపి రతీదేవీ కామో
ऽస్త్యేవేతి మన్మథహృద్గతస్య తస్య కామస్య మన్మథాద్భిన్నత్వమవశ్యమంగీకర్తవ్యం
అతో మన్మథాంతర్గతస్య కామః భగవానేవేతి భావః. పౌర్థవా
దోऽయం. వస్తుతస్తు సర్వస్యాపి జగతోऽంతరంగే యథా పరమాత్మా స్థిత
స్తథా కామస్యాప్యంతర ఇతి జ్ఞేయం. నను కామాదేవ జగజ్జన్మస్థితిలయా
ద్యాః పుమాన్ క్రీడతీతి వచనాత్ భగవంతం జగత్సృష్ట్యాదౌ ప్రవర్తయన్
కామ ఏవ దైవమిత్యత ఆహ- హంసచోదన ఇతి. యథా భగవతః ప్రేరకః
కామో జాతః తేనైవ న్యాయేన నాయకీనాయకసంఘటనాదికర్తృత్వే కామ
స్యాపి ప్రేరకః కామోऽన్యోऽవశ్యమభ్యుపేయః. స చ భగవానేవేతి భావః.
వస్తుతస్తు అంతర్యామిత్వాద్భగవతః కామప్రేరకత్వం సిద్ధమేవేతి బోధ్యమ్.

శ్లో॥ హంసప్రియో హంసశాస్త్రప్రవీణో హంసశాస్త్రకృత్
హంసశాస్త్రైద్యవిషయో హంసశాస్త్రఫలప్రదః ॥౬౮॥

నను ప్రశేషపిత్రూణాం ప్రీతిః ప్రసిద్ధా తతః భగవతః కామేఽపి ప్రీతిస్స్యాత్, అతో భగవతోఽపి ప్రీతివిషయః కామోఽస్మాకం సేవ్య ఇత్యత ఆహ - హంస ప్రియ ఇతి. హంసస్య కామస్య ప్రియః. కామస్యైవ భగవతి ప్రీతిః అస్త్రత్వాదితి భావః. నను మదనః కలాశాస్త్రప్రవీణః అతః స్త్రీభిస్తరుణైశ్చ సేవ్య ఇత్యత ఆహ - హంసశాస్త్రప్రవీణ ఇతి. కృష్ణస్య చతురశీతిబంధాన నిబంధధురంధరత్వేన కామశాస్త్రనిష్ణాతత్వమితి భావః. అతఏవ మునిమయీ భిర్గోపీభిస్స సేవిత ఇతి జ్ఞేయమ్. నను శాస్త్రనిష్ణాతాచ్ఛాస్త్రకర్తా ఉత్తమ ఇత్యత ఆహ - హంసశాస్త్రకృదితి. కామశాస్త్రకర్తా వాత్స్యాయనాచార్యోఽపి భగవద్రూప ఏవ. శాస్త్రకర్తుర్భగవద్విభూతిత్వాత్ నను కిం తదేవ శాస్త్రం సేవ్యం? నేత్యాహ - హంసశాస్త్రైద్యవిషయ ఇతి. కామశాస్త్రస్యాత్యంతమవిషయః. తత్ర భగవత్కథా గంధాభావాత్. ప్రత్యుత ఇంద్రియాణాం మనసశ్చ విషయసాగరే ఏవ నిపాతనాదితి భావః, నను కామశాస్త్రస్య భగవచ్ఛాస్త్రత్వాభావేన భగవతస్తత్ర ఫలప్రదత్వాభావేఽపి కామస్తత్ర ఫలప్రదోఽస్త్వేవేతి తత్సేవ్యమిత్యత ఆహ - హంసశాస్త్రఫలప్రద ఇతి. యే యథా మాం ప్రపద్యంతే తాంస్తథైవ భజామ్యహమితి గీతావచనాత్ యే హంసశాస్త్రఫలాభిలాషిణః తేషాం తత్ఫలప్రదో భగవానేవ న తు కామః, తస్య అనీశ్వరత్వాదితి భావః [పంచ] ౬౮

శ్లో॥ హంసశాస్త్రం హంసశాస్త్రప్రమేయో హంసశాస్త్రవిత్
హంసశాస్త్రప్రమాణాత్మా హంసశాస్త్రవిదూషకః ॥౬౯

నను ఈశ్వర ఏవ ఫలప్రదో భవతు నామ ఏతావతా హంసశాస్త్రస్యాసేవ్యత్వమత ఆహ హంసశాస్త్రమితి. తచ్చ శాస్త్రం భగవద్రూపమేవ సర్వస్యాపి భగవన్మయత్వాదితి భావః. అనేన భగవద్బుద్ధ్యా తచ్ఛాస్త్రం స చ మన్మథస్సేవ్యః. న తు శాస్త్రాదిబుద్ధ్యేతి సిద్ధమ్.

అనేనైవ న్యాయేన తత్ప్రమేయాదికం సర్వమపి సేవ్యమేవేతిస్ఫు స్ఫుటత్వాహ-హంసేతి, హంసశాస్త్రప్రమేయం నాయికానాయకాదిః హంస శాస్త్రవిత్ శంకరాచార్యాదిః. స సర్వోఽపి భగవద్రూపఏవేత్యర్థః. నను అప్రమాణమిదం శాస్త్రం ఏతదుక్తవిధయా పద్మనేత్రత్వాదీనామప్యశ్ర వణత్వాదత ఆహ - హంసశాస్త్రప్రమాణాత్మేతి. హంసశాస్త్రస్య ప్రమా ణం ప్రామాణ్యాపాదకః ఆత్మవిగ్రహః యస్య స తథోక్తః. నను భగవ త్సంబద్ధ్యపి శాస్త్రం సేవ్యతామిత్యుక్తం. తతశ్చ తచ్ఛాస్త్రోక్తవిధయా కిమాచరణీయమిత్యత ఆహ - నేతి. హంసశాస్త్రవిదూషకః పరమ పురుషార్థవిరోధత్వాత్తచ్ఛాస్త్రం విశేషేణదూషితం భగవత్తైవేత్యర్థః. అస్మాత్తచ్ఛాస్త్రం నానుష్ఠేయం ప్రాజ్ఞైరితి భావః. [పంచపదాని] ॥౬౯॥

శ్లో॥ హంసచూడామణిర్హంసశిష్యో హంసోపరిస్థితః
హంసధ్వంసదశకపదో హంససముద్భవః॥ ౭౦

నన్వేవమధ్యాత్మశాస్త్రవ్యతిరిక్తాని సర్వాణ్యపి శాస్త్రాణి సను ష్యాప్య భగవత్సంబంధీ జనకస్సేవ్య ఇత్యత ఆహ-హంసచూడామణిరితి. హంసానాం నిర్లేపభూభుజాం చూడామణిః ఉత్తమః జనక ఇతి యావత్. సోఽపి భగవద్విభూతిరేవేత్యర్థః. భాగవతత్వాత్సేవ్యశ్చేతి భావః. నను జనకస్య భగవద్రూపత్వే తదుపదేష్టా అధ్యాత్మవిద్యాసం ప్రదాయప్రథమాచార్యో యాజ్ఞవల్క్యః క ఇత్యత ఆహ - హంసశిష్య ఇతి. సూర్యశిష్యస్సోఽపి భగవద్విభూతిరేవేత్యర్థః. న హి భగవద్విభూతిం వినా తాదృశీ ప్రతిష్ఠా స్యాదితి భావః. హంసస్స్మరే ఖగే విష్ణౌ యతౌ నిర్లేపభూభుజి జీవేఽర్కేఽశ్వే శ్వేతవృషే స్యాన్మంత్రపరమాత్మనోరితి నానార్థరత్నమాలా. నను యస్య శిష్యో యాజ్ఞవల్క్యః తస్య మండలం యోగిభిర్గమ్యం ద్వావిమౌ పురుషౌ లోకే సూర్యమండలభేదినౌ పరివ్రా డ్యోగయుక్తశ్చ రణే చాభిముఖో హతః ఇతి వచనాదిత్యత ఆహ - హంసో పరి స్థిత ఇతి. హంసాన్ సూర్యానుపరి స్థితః వైకుంఠస్య సర్వోపరిస్థితత్వాత్

అయం భావః. తద్వచనే సూర్యమండలభేదదర్శనాత్. సూర్యమండలం భిత్త్వా ఉపరిగత్వా యోగినస్తే వైకుంఠమేవ విశంతీతి తదర్థః. తేన విష్ణుపదమేవ గంతవ్యం న సూర్యమండలం తతః తత్పదాధిపతిర్విష్ణురేవ సేవ్య ఇతి. నను భగవానయం సూర్యమండలాశ్రయః వీరభద్రస్తు జిత సూర్యః, తేన వీరభద్ర ఉత్తమ ఇత్యత ఆహ - హంసజిదితి. సూర్య జిత్వవీరభద్రో భగవద్విభూతిరేవేత్యర్థః. నను తర్హి స ఏవ సేవ్య ఇత్యత ఆహ - హంసదశకపదఇతి. హంసానాం దశకం హంసదశకం దశసూర్యాః ఇత్యర్థః. పదయోశ్చరణయోర్యస్య స తథోక్తః. నఖరూపేణేతి భావః. కథమన్యథా ద్వాదశాదిత్యానాం మధ్యే ఏకస్య దృశ్యమానత్వే అపరస్య విష్ణుత్వే చ దశానామదర్శనం స్యాదితి భావః. నఖానామరుణత్వాద్భగ వత్పదనఖాస్సూర్యా ఏవేత్యుక్తమ్. వీరభద్రస్తు ఏకమేవ సూర్యం పూషాఖ్యం జితవాన్. అయం తు దశాపి సూర్యాన్ స్వచరణం శరణం గతాన్ బభారేత్యనయోర్మహత్తారతమ్యమితి భావః. ప్రౌఢవాదోయమ్. నన్వేవం ద్వాదశాప్యాదిత్యాః కశ్యపే కారణే వర్తన్తే బీజే అంకురవత్. అతస్స ఏవోత్తమ ఇత్యత ఆహ - హంససముద్భవ ఇతి. హంసానాం సూర్యాణాం సముద్భవ ఉదయో యస్మాత్స తథోక్తః. కశ్యప ఇతి యావత్. స చ ప్రజాపతిర్భగవద్విభూతిరేవేతి భావః. [షట్ పదాని] ॥౭౦॥

శ్లో॥ హంసదండహరిచ్ఛత్రో హంసచామరగామరః
హంసధ్వజావతరభాగ్ఘంసబాణాయితాధరః ॥౭౧॥

నను తర్హి స కశ్యపస్సేవ్య ఏవేత్యత ఆహ - హంసేతి. హంసదండ హరిచ్ఛత్రః హంసస్సూర్య ఏవ దండో హిరణ్మయదండో యస్య తత్. హరిరిందురేవ ఛత్రం ముక్తాతపత్రం యస్య స తథోక్తః. పరమేశ్వరస్యాస్య ఏవంవిధమైశ్వర్యమస్తి. న తు కశ్యపస్య బ్రాహ్మణమాత్రస్య అతః కశ్యప ఏవ సేవ్య ఇతి భావః. అపరమైశ్వర్యమాహ - హంసచామరగామరః. హంసాః పక్షిణ ఇవ ధవళాశ్చామరా హంసచామరాస్తాన్ గచ్ఛంతీతి హంసచామరగాః అమరాః యస్య స తథోక్తః. సర్వేపీంద్రాదయో

దేవా యస్య చామరవీజకాస్స ఏవ సేవ్య ఇతి. నను సర్వేష్వప్యమరేషు
ప్రజాపతిషు లోకేషు చ నష్టేషు స్వయం యుగాంతనిర్వేలపయోనిధౌ
విజహార సః యస్య చ పృష్ఠే భూరియం సర్వాపి సహౌషధిరాసీత్. యేన చ
వైవస్వతమనోః ప్రాగ్జన్మభూతస్సత్యవ్రతోఽరక్షి. స మత్స్యః పరమాత్మే
త్యత ఆహ – హంసధ్వజావతరభాగితి. హంసస్య కామస్య ధ్వజః హంస
ధ్వజో మత్స్యః స ఇత్యవతరః అవతారః తం భజతీతి తథోక్తః స చ
మత్స్య భగవదవతార ఏవేత్యర్థః. యద్వా నను నిష్కలో నిరంజనో నిరా
ఖ్యాతశ్శుద్ధో దేవ ఏకో నారాయణ ఇత్యుక్తలక్షణః పరమాత్మా సేవాయా
అవిషయః శిష్టం సర్వమపి జగత్తద్రూపమేవ. తత్ర రామకృష్ణాదయస్తు
లోకోత్తరప్రజ్ఞత్వాత్తదవతారభూతాః, హయగ్రీవోఽపి తత్తుల్య ఏవ. అతః
హయగ్రీవ ఏవ సేవ్య ఇత్యత్ర కో హేతురత ఆహ – హంసధ్వజావతరభాగితి.
హంసస్య పరమాత్మనో నారాయణస్య ధ్వజాః ధ్వజతుల్యా అవతరా
అవతారా మత్స్యాదయః తాన్ భజతి ప్రాప్నోతీతి తథోక్తః. ధ్వజేన
రాజ్ఞః కీర్తిర్జయశ్రీర్వ్యవస్థాప్యతే. తద్వదవతారైర్భగవత ఇతి కృత్వా
ధ్వజా ఇత్యుక్తమ్. అయం భావః–సర్వేషామప్యవతారాణాం ప్రథమోఽయం
హయగ్రీవః. అస్మాదేవ సర్వే అవతారా నిర్గతాః, అముమేవ ప్రవిశంతి
చ న చ విరాట్పురుష ఏవ తాదృశ ఇతి వాచ్యమ్. అస్యైవ స్థూలరూపం
విరాడిత్యుచ్యత ఇతి తత్త్వాత్. అథవా హంసస్య పరమాత్మనో ధ్వజాశ్చి
హ్నాని శంఖచక్రాదయః యస్య తం తథోక్తమవతరమవతారం విగ్రహమిత్య
యావత్ భజతీతి తథోక్తః. మత్స్యాదీనామవతారాణాం శంఖచక్రాది
భగవదసాధారణచిహ్నధారణం నాస్తి అస్య తు అస్తి, అతోఽయమవతా
రాణాముత్తమ ఇతి భావః. నను కృష్ణావతారేఽపి క్వచిచ్ఛంఖచక్రాది
ధారణమస్తీత్యత ఆహ – హంసబాణాయితాధరః హంసస్య మన్మథస్యాపి
బాణాయితః బాణీభూతః అధరో యస్య స తథోక్తః. భగవతోఽస్య
ఖల్వధరః మదనబాణభూతమశోకం చూతం వా యథా అస్మాన్ వ్యథయతి.
తథా మదనమేవ వ్యథయతీత్యర్థః. స్త్రీమాత్రనేత్రప్రియం కృష్ణరూపం క్వ?
మన్మథస్యాపి మనఃక్షోభకం హయగ్రీవరూపం క్వ? ఇతి భావః. సర్వజగ
త్సంమోహనం భగవతోఽసాధారణం చిహ్నమితి బోధ్యమ్. యద్వా
హంసా జీవాః బాణాయితా యస్య స హంసబాణాయితః అధరః యస్య

స త్రస్తోక్తః. ప్రణవోఽసమస్తోఽహ్యాత్మా లక్ష్యం బ్రహ్మేత్యత్ర శ్రుతేః సర్వేఽపి
జీవా హయగ్రీవస్యాక్షరే బ్రహ్మభూతే బాణాత్మవ లక్ష్యే ఽగంతీత్యర్థః
సద్వ్యాఖ్యేయేత్యర్థః తస్మిన్ డిండీగ్రహణాశయేతి భావః. మత్స్యాద్యవతా
రేషు కృష్ణావతారే వా నాయం ధర్మోఽస్తీతి జ్ఞేయమ్. [సత్యార్థి పదాని]౩౦

శ్లో॥ హంసో హంసధ్వజో హంసవతంసగణాజిత్వరః
హంసీభూత సురాధీశ కకుత్స్థితవృషాగ్రణీః॥ ౭౨

నను ధర్మాత్మష్ఠ ప్రమదితోఽస్యమిత్యత్ర శ్రుతేర్ధర్మస్స్వస్యాః. స ధర్మః కః
యయా గా అవలంబ్య వర్తతే తేన గోసేవా కార్యా ఐహికాముష్మికఫల
ప్రదత్వాదత ఆహ - హంస ఇతి. శ్వేతవృషభః తస్య గవాముత్తమత్వా
ద్విష్ణువిభూతిత్వమితి భావః. నన్వేవం వృషభోత్తమః శివస్య ధ్వజో
వృషభః విష్ణుర్వా న వా? ద్వితీయే యద్యద్విభూతిమత్సత్త్వం శ్రీమదూర్జిత
మేవ వా, తత్తదేవావగచ్ఛ త్వం మమ తేజోంశసంభవమితి గీతావిరోధః.
ఆద్యే - శివస్య విష్ణుర్ధ్వజ ఇతి సిద్ధత్వేన శివాద్విష్ణోర్న్యూనత్వం స్యాదత ఆహ -
హంసధ్వజ ఇతి. హంసః వృషభః ధ్వజో యస్య స తథోక్తః. అస్యైవ
దేవస్య వృషభో ధ్వజః న తు రుద్రస్య విష్ణుస్వరూపాతిరిక్తరుద్రస్వరూపా
భావాదితి భావః. ఇదమత్ర తత్త్వం - విష్టభ్యాహమిదం కృత్స్నమే
కాంశేన స్థితో జగదితి, న తదస్తి వినా యత్స్యాన్మయా భూతం చరాచరమితి
చ గీతావచనాత్. సర్వం విష్ణుమయం జగదితి పురాణవచనాచ్చ విశ్వం
వేవేష్టీతి విష్ణురితి వ్యుత్పత్తేశ్చ ఏకో దేవస్సర్వభూతేషు గూఢస్సర్వవ్యాపీ
సర్వభూతాంతరాత్మా, యచ్చ కించిజ్జగత్సర్వం దృశ్యతే శ్రూయతేఽపి
వా అంతర్బహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్య నారాయణస్స్థితః ఇతి, పురుష ఏవేదం
సర్వం యద్భూతం యచ్చ భవ్యమిత్యాది శ్రుతిభ్యశ్చ సర్వస్యాపి విష్ణురూప
త్వేన విష్ణువ్యతిరిక్తస్య లేశస్యాపి క్వాప్యభావాద్రుద్రో నామ నాస్త్యేవ
తస్మాత్ ధ్వజః ధ్వజీ చేత్యుభయమపి విష్ణురేవ. యద్వా సర్వస్యాప్యాత్మ
గామిత్వోచితత్వాత్ విష్ణోస్సర్వాత్మత్వాచ్చ వృషభరూప ధ్వజైశ్వర్యమపి
విష్ణుగామ్యేవ. శివస్య తు తత్ర కేవలమభిమాన ఏవేతి భావః. నను బ్రహ్మా

జానాం విద్యాభ్యాసాదిత్యాగపూర్వకం వృషభసేవైవ కార్యా, భగవద్వి
భూతిత్వాత్తేషామిత్యత ఆహ- హంసవతంసగణజిత్వర ఇతి. హంసవతంసా
వృషభోత్తమాః తేషాం గణస్సమూహః సప్తకమితి యావత్. తస్య
జిత్వరః జయశీలః సప్తోక్షజిదిత్యర్థః. కృష్ణావతార ఇతి భావః. విష్ణువి
భూతిత్వాత్తేషు ద్వేషబుద్ధిర్న కార్యా. సేవ్యత్వం తు వృషభజయినో
విష్ణోరేవేతి భావః. అనేన వృషభవృత్తాంతేన సర్వే వయం ధర్మవిజితా ఏవ.
భగవానేక ఏవ ధర్మవిజయీతి వ్యజ్యతే. నను సర్వేషాం లోకపాలానాం
మాత్రాభిర్నిర్మితో నృప ఇతి శాస్త్రాత్ ఉపేంద్రాగ్రజ మహేంద్ర
సేవితః కకుత్స్థోఽస్మాకమపి సేవ్య ఇత్యత ఆహ- హంసీతి. హంసీభూ
తస్య వృషభీభూతస్య సురాధీశస్య ఇంద్రస్య కకుది స్థితః నృపాణాము
గ్రణీః ఉత్తమః తత్కాకుత్స్థః. సోఽపి భగవద్విభూతిరేవ. నరాణాం చ
నరాధిప ఇతి గీతావచనాత్, నా విష్ణుః పృథివీపతిరితి శాస్త్రాత్. తాదృ
శస్య చ తస్య సర్వరాజచూడామణిత్వేనాపి విష్ణుత్వాచ్చేతి భావః.
ఇదమత్ర తత్త్వమ్. న కేవలం కకుత్స్థః ఇంద్రస్య కకుది స్థాతుం శక్తః,
కింతు శ్రీనివాస తేజస్సముపబృంహిత ఏవ. తత్తత్కార్యావసరే హి
తేషు తేషు భావేషు పరమాత్మనస్తేజస్సంపదభివృద్ధిర్జాయతే. కార్యా
నంతరం తు పునర్నైతి యథా తారకాసురవిజయే కుమారః. యథా
రాజకనిబర్హణే పరశురామః. యథా త్రిపురాసురసంహారే త్ర్యంబక
ఇతి.న చ తే స్వత ఏవ సత్త్వవంత ఇతి వాచ్యమ్. తథాత్వే కుమారస్య
పరశురామాత్ పరశురామస్య శ్రీరామాత్ శివస్య కృష్ణాచ్చ పరాభవో
న భవేత్. తస్మాదింద్రస్య కకుదిస్థితః విష్ణుతేజ ఏవ. న తు కకుత్స్థమాత్ర
మితి జ్ఞేయమ్. [చత్వారిపదాని] ॥ ౭౨ ॥

శ్లో॥ హంసోదయో హంసపాలో హంసీ హంసగణావృతః
హంసస్కంధో హంసపాలో హంసగో హంసమోదకః॥ ౭౩

నను ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగే యుగే ఇతి గీతావచనా
ద్భగవతా ధర్మభూతవృషభగణాభివృద్ధిరేవ కార్యా న తు తద్విజయో౽త

ఆహ - హంసోదయ ఇతి. హంసపాల ఇతి చ. హంసానాం వృషభా
ణా ముదయోఽభివృద్ధిర్యస్మాత్సతథోక్తః. వృషాణాద్యభివృద్ధిద్వారేతి భావః.
ఉక్షణప్రకారస్తు కేనచిద్వ్యాజేన కృత ఇతి జ్ఞేయమ్. యద్వా తేషాం
వృషభాణాం మదోద్రిక్తత్వేన నరహింసయా అధర్మిష్ఠత్వాత్తన్నిరసనం కృష్ణ
స్యోచితమేవ. పరిత్రాణాయ సాధూనాం వినాశాయ చ దుష్కృతామితి
గీతావచనాదితి భావః. హంసపాలః గోపాలః కృష్ణావతారే ఇతి భావః.
యద్వా రక్షణస్య విష్ణుకృత్యత్వాద్గవాం పాలనమపి విష్ణునైవ క్రియతే,
అభీరాదయస్తు నిమిత్తమాత్రమితి భావః. నను యద్యయం గోపాలస్స్యాత్
తర్హి గోపాలకం ధేనవో వృషభాశ్చ సేవేరన్నిత్యత ఆహ - హంసీహంసగణా
వృత ఇతి. హంసానాం వృషాణాం స్త్రియో హంస్యః గావః హంసాః
వృషభాః అవివక్షితత్వాన్నైకశేషః. తాసాం తేషాం చ గణైరావృతః
పరివృతః సేవిత ఇతి యావత్. కృష్ణావతారే ఇతి భావః. యద్వా యస్య
బహుల గోధనమస్తి స పుమాన్ విష్ణువిభూతిరేవ, లోకేష్వపి తస్య పూజ్య
మానత్వం ప్రసిద్ధమితి భావః. అథవా హంసీహంసగణైరంశభూతాత్మా హరి
రేవాద్రియతే పురుషస్తు తత్ర నిమిత్తమాత్రమేవేతి భావః. నను భగవతః
కోఽయం గోషు పక్షపాత ఇత్యత ఆహ - హంసస్కంధ ఇతి. హంస
స్యేవ స్కంధో యస్య స తథోక్తః. వ్యాఘ్రోరస్కో వృషస్కంధ ఇతి
వృషస్కంధత్వస్య మహాపురుషచిహ్నత్వాత్. వృషస్కంధస్య భగవతో
వృషపక్షపాత ఉచిత ఇతి భావః. యద్వా స్కంధో దేహవిభాగేంసే
ప్రకాండే సంహతౌ నృపే ఇతి కోశాత్. హంసానాం ప్రభుః హంస
ప్రభోర్హంసపక్షపాత ఉచిత ఇతి భావః. నను య ఏవ ప్రజానాం ప్రభుః
పాలకశ్చ స ఏవ పశూనామపీతి నృపతిరేవ హంసప్రభురిత్యత ఆహ- హంస
పాల ఇతి. హంసానాం భూభుజానామపి పాలః పాలకః హంసాన్ పాల
యతీతి హంసపాల ఇతి వా సమాసః. ప్రజాపాలకానాం తేషామపి నృపా
ణాం య ఏవ పాలకస్స ఏవ ప్రజానాం పశూనాం చేతి భావః. నచైవం
నృపప్రభుత్వాదేవ భగవతో గోపాలత్వమపి తు నృపాంతర్యామిత్వాదపీ
త్యాహ- హంసగ ఇతి. హంసాన్ నిర్లేపాన్ భూభుజాన్ గచ్ఛతి ప్రా
ప్నోతీతి హంసగః. తేషామంతర్యామీత్యర్థః. న కేవలమయం గవాం
పాలకః, కింతు, ఆనందకరోఽపీత్యాహ - హంసమోదక ఇతి. వృషాణా

పశుపాలకత్వమిదమ్. ధేనూనాం చ మోచకః ఆనందకరో వేణుగానేనేతి భావః. కృష్ణావతారే ఇతి జ్ఞేయమ్. శిశుర్వేత్తి పశుర్వేత్తి వేత్తి గానరసం ఫణీతి వచనాదితి భావః. [సప్తపదాని] ౭౭

శ్లో॥ హాయనో హాయనాధీశో హాటకాచలసన్నిభః
హాత్మా హాకృద్ధాఫలాత్మా హాయుగ్జనఫలప్రదః ॥౭౮॥

నను పశూనాం ప్రజానాం వా పాలనం వ్రీహ్యాదిభిరేవ, వ్రీహ్యాదిభిః ప్రజానాం వ్రీహిస్తంభైః పశూనాం చ స్థితిదర్శనాదతి ఆహ - హాయన ఇతి. వ్రీహ్యబ్దార్చిస్సు హాయన ఇతి కోశాత్. హాయనో వ్రీహిః ఓషధీనాముపలక్షణమిదమితి వ్రీహ్యాద్యా స్సర్వా అపీతి వా. సర్వస్యాపి భగవన్మాహాత్మ్యాదితి భావః. వ్రీహయశ్చ మ ఇతి చమకశ్రుతేశ్చ. నను వ్రీహ్యాదికం తత్తత్సంవత్సరే నియంత్రా ఫలంతి, అతస్సంవత్సరాత్మకం కాలచక్రముపాస్యమతి ఆహ - హాయనాధీశ ఇతి. సంవత్సరాత్మక కాలచక్రప్రవర్తకః పూర్వం తు కాలోఽపి భగవద్విభూతిరిత్యుక్తమ్. హారిణా హారిమాకర ఇతి శ్లోకే. ఇదానీం తు తత్ప్రేరకత్వముక్తమితి విశేషః. నను స్వహస్తప్రేరితమపి శస్త్రం స్వకంఠచ్ఛేదాయ యథా ప్రభవతి తథా భగవత్ప్రేరితమపి కాలచక్రం భగవదాయుఃక్షపణాయ ప్రభురేవ స్యాదితి ఆహ - హాటకాచలసన్నిభ ఇతి. మేరుతుల్యః యథా మేరో స్స్వోపరి పరిభ్రమత్కాలచక్రభ్రమణవశాన్న కాపి క్షతిః, తద్వదస్యాపీతి భావః. యద్వా - యస్మాదయం కాలచక్రప్రవర్తకః తస్మాదేవాయం హాటకాచలసన్నిభః మేరుధీరః ఆయుఃక్షయభయాభావాత్. అస్య త్వస్మాద్బిభ్యతీతి భావః. నను ఇహలోకే ప్రతిష్ఠామహత్త్వాదముత్ర చ భోగకరత్వాత్త్యాగ ఉపాస్యః అత ఆహ - హాత్మేత్యాది. హాత్మా త్యాగస్వరూపః "హస్త్యాగే గతివీణయోః" ఇతి రత్నమాలా, హాకృత్ త్యాగకృత్ ఉదార ఇతి యావత్. హాఫలాత్మా త్యాగఫలస్వరూపః హాయుగ్జనఫలప్రదః త్యాగిజనస్య ఫలదాతా చ భగవానేవ సర్వస్యాపి తన్మయత్వాదితి భావః. [సప్తపదాని] ౭౮

శ్లో॥ హానాదానాద్యవిషయో హానైకనిరతప్రియః
హానగోచరవస్త్వాత్మా హాతృయంతా హాతప్రియః ॥౭౫॥

నను ఏకస్యైవ భగవతః కథం త్యాగ-త్యాగి-త్యాగిఫలాదిరూపత్వమత ఆహ - హానాదానాద్యవిషయ ఇతి. త్యాగోపాదానయోరవిషయః సర్వగతత్వాదితి భావః. ఇదం తత్త్వమ్. యది భగవాన్ త్యాగాద్యవిషయస్స్యాత్, తర్హి పయమివ త్యాగాదిబహురూపభాఙ్న స్యాత్. న తు తథా, తేన వస్తుతః పరమాత్మనస్సర్వవ్యాపినస్స్వమాయయా జగద్రూపత్వమితి సిద్ధాంతాత్. త్యాగాదిరూపత్వం సుసంగతమేవేతి. నన్వనేనైవ న్యాయేన త్యాగవిఘాతుకలోభిలోభాదికమపి భగవద్రూపమేవ స్యాత్. తత్ర కిం త్యాగో గ్రాహ్యః? అథవా లోభః? ఇతి శంకాయామాహ - హానైకనిరతప్రియ ఇతి. హానే త్యాగే ఏతస్మిన్ నిరతాః శిబిప్రస్యాస్మన్యాదయః తే ప్రియాః యస్య సః. తేషాం ప్రియ ఇతి వా. త్యాగినాం భగవత్ప్రియత్వాత్త్యాగోఽపి భగవత్ప్రియ ఏవ. అతః భగవదర్పణబుద్ధ్యా త్యాగః కార్య ఏవ. న తు దంభాదిభిః సాత్త్వికత్యాగస్యైవోత్తమత్వస్య భగవతా ప్రతిపాదితత్వాదితి భావః. న చ మూలే నాస్యార్థవాచకపర ఇతి వాచ్యమ్. హానైవేత్యేకపదేన తత్ప్రతీతేః హాన ఏవ నిరతాః న త్వభిమానాదావితి తదర్థాత్. నను దాతృదానయోర్భగవద్రూపత్వే దత్తం వస్తు కింరూపమత ఆహ - హానగోచరవస్త్వాత్మేతి. త్యాగవిషయద్రవ్యస్వరూపః. నను త్యాగే పురుషం యః ప్రేరితవాన్, స ఏవ మహానిత్యత ఆహ - హాతృయంతేతి. అంతర్యామిత్వాదితి భావః. నన్వేవం బహూనాం బహుధా ప్రేరణేనాస్య బహుళక్రియత్వం ప్రాప్తం, న చేష్టాపత్తిః నిష్కళం నిష్క్రియం శాంతమితి శ్రుతివిరోధాదత ఆహ - హాతక్రియ ఇతి. నిష్క్రియ ఇత్యర్థః. ప్రేరణం తు ఏతదుపాధిభూతమాయాకార్యమేవ. మాయయా భ్రామయన్నితి గీతోక్తేరితి భావః. [పంచపదాని] ౭౫

శ్లో॥ హాతసర్వో హాతసర్వఫలత్యాగకరప్రియః
హాత్రో హాతేతరో హాతమాయాభోగో హాతశ్రమః ॥౭౬॥

నను య ఏవాసంగస్స ఏవ ప్రియః అయం తు జగన్మయత్వాత్ససంగ ఏవే త్యప్రియత్వమసిద్ధమత ఆహ- హృతసర్వ ఇతి. హృతం త్యక్తం సర్వం జగద్యేన స తథోక్తః. బ్రహ్మణి వస్తుతో జగదభావాదితి భావః. నను పాదోఽస్య విశ్వా భూతాని త్రిపాదస్యామృతం దివీతి శ్రుతేః, విష్టభ్యాహమిదం కృత్స్నమేకాంశేన స్థితో జగదితి గీతాయాశ్చ పరమాత్మని క్వచిజ్జగత్సంబంధోఽస్త్యేవేతి చేన్మైవమ్. నిరంశస్యాంశమారోప్య కృత్స్నైకదేశేతి పృచ్ఛతః, తద్భాషయోత్తరం బ్రూతే శ్రుతిశ్శ్రోతృహితైషిణీతి విద్యారణ్యవచనాదంశకల్పనాదేరతాత్త్వికత్వాదితి. నన్వేవమసంగస్య నిస్సంగా ఏవ ప్రియాః, న తు త్యాగిన ఇత్యత ఆహ- హృతసర్వఫలత్యాగకరప్రియ ఇతి. హృతం త్యక్తం సర్వమపి ఫలం యస్య తస్య కర్మణః కరాః కర్తారః పురుషాః ప్రియా యస్య స తథోక్తః అయం భావః- పురుషాణాం నిస్సంగత్వం నామ న కర్మశూన్యత్వం, కింతు తత్ఫలాభిలాషశూన్యత్వమేవ. యస్తు కర్మఫలత్యాగీ స త్యాగీత్యభిధీయత ఇతి గీతావచనాత్. ఫలత్యాగపూర్వకయుద్ధ కర్తృత్వాయాస్తత్రైవోపదిష్టత్వాచ్చ యః ఫలాభిసంధిరహితం దానం కరోతి, స ఏవేశ్వరస్య ప్రియ ఇతి భావః. నన్వేనం భగవన్తం సర్వప్రియం సర్వాత్మానం లోకాస్సర్వే కుతో న సేవంత ఇత్యత ఆహ- అజ్ఞత్వాదితి. హృతః త్యక్తః అజ్ఞైరితి భావః. ప్రాజ్ఞాస్తు సేవంత ఏవేత్యాహ- హృతేతరః, హృతాదన్యః అత్యక్త ఇత్యర్థః. ప్రాజ్ఞైరితి భావః. నను ప్రాజ్ఞానామపి భగవత్సేవా వ్యర్థా స్వయమేవ భగవతోఽపి విషయభోగసక్తత్వాదిత్యత ఆహ- హృతమాయాభోగః మాయాకృతో భోగో మాయాభోగః, యద్వా- మాయాయాః ప్రకృతేః భోగో మాయాభోగః హృతో మాయాభోగో యేన స తథోక్తః. "జహాత్యేనాం భుక్తభోగామజోఽన్యః" ఇతి శ్రుతేరితి భావః. భోగానుభవాభినయస్తు లీలైవేత్యుక్తమేవ. ఏవం భోగాభావాదేవ నాస్య జీవానామివ కోఽపి శ్రమ ఇత్యాహ- హృతశ్రమ ఇతి. శ్రమశూన్యః. సతి తు భోగే తత్ప్రవృత్తిశ్రమస్స్యాదితి భావః. [షణ్ణామాని] ॥౭౬॥

శ్లో॥ హోతృస్వరూపం హోనస్థో హోనపావననామకః ।
హోతృద్రవ్యపరిత్రాతా హోనదూషకనాశకః ॥22॥

నను భగవతోఽపి కైశ్చిద్ధోతృత్వం కైశ్చిదహోతృత్వమితి కిమిదం, విరుద్ధధర్మాశ్రయణమిత్యాశంకాయాం సర్వముపపద్యం వ్యవహారమాత్రమేవ వస్తుతస్తు నాయం హోతా నాప్యహోతా పరతుమాత్రత్వాదిత్యాహ- హోతృస్వరూపమితి. హోతుస్స్వరూపభూత ఇత్యర్థః. సర్వాత్మత్వాదితి భావః. నను తులసీకాననాదికమేవ సేవ్యం తత్ర హరిసాన్నిధ్యాదత ఆహ- హోనస్థ ఇతి. హోనే తిష్ఠతీతి హోనస్థః. యత్ర యత్ర సాత్త్వికస్త్యాగస్తత్ర తత్ర హరిస్సన్నిహిత ఏవ, మహాజనసముదయసద్భావాదితి భావః. యద్వా- హోతృయంత్రేతి హోతృస్వరూపమితి చ భగవతో హోతర్యేవ స్థితిరుక్తా. స తు హోనేపి హోతే. అతః కథమస్య సర్వాత్మత్వమత ఆహ- హోనస్థ ఇతి. ఉపలక్షణమిదం హోతస్య ఇత్యర్థః. హోనే హోతే చాయం సర్వత్ర ఏవేత్యర్థః. భగవానయం హోనే న కేవలం గూఢస్వరూపేణాస్తి కింతు లోకస్య పవిత్రతోఽపీత్యాహ- హోనపావననామక ఇతి. హోనపావనం నామ నారాయణపదం యస్య స తథోక్తః. నారాయణనామ్న ఉచ్చారణపూర్వకం దత్తస్య దానస్యానంత్యావహత్వాదితి భావః. యద్వా హోనేఽయం న కేవలం సన్నిహిత ఏవ కింతు తత్పావనకరోఽపీత్యాహ- నామకేతి. నను స్వోపదిష్టగుణాం ప్రజ్ఞాం పరదత్తానుపాలనమితి న్యాయాత్ దాతుస్త్రాతా ఉత్తమ ఇత్యాశంకాయాం సోఽపి భగవానేవేత్యాహ- హోతృద్రవ్యపరిత్రాతేతి. హోతస్య ద్రవ్యస్య ధనాదిరూపస్య పరిత్రాతా రక్షకః. రక్షణస్య సర్వత్రాపి భగవత్కృత్యత్వేన హోతృద్రవ్యపాలకోఽపి వస్తుతో భగవానేవ. పురుషాదిస్తు తత్ర నిమిత్తమాత్రమితి భావః. నన్వేవం దాతృత్రాతృభ్యాం భగవద్రూపత్వం తద్వద్ధానదూషకస్యాపీతి కృత్వా సోఽపి పూజ్య ఏవేత్యత ఆహ- హోనదూషకనాశక ఇతి. హోనదూషకా న భగవద్రూపాః, కింతు తన్నాశక ఏవ భగవాన్. భగవతో దుష్టశిక్షకత్వాదితి భావః. అత్రేదం తత్త్వమ్. యద్యపి జగన్మాత్రస్సర్వమపి భగవద్రూపమేవ, తథాపి స్వవిహితకర్మనిష్ఠానామేవ భగవద్రూపత్వం పూజ్యత్వం చ న తు దుష్టానామ్. భగవతైవ తేషాం నాశితత్వాదితి.
[పంచ పదాని] ॥22॥

శ్లో॥ హానోపదేష్టా హానాత్మా హానసన్న్యాసతత్త్వవిత్
హాతృప్రియో హాతృసఖో హాతృజ్ఞానవివర్ధనః ॥౭౮॥

నను కిమేవం వితరణమేవ కార్యమిత్యుపదిశ్యతే నేత్యాహ- హానోపదేష్టేతి. సర్వకర్మఫలత్యాగోపదేష్టేత్యర్థః భగవతా గీతాసు తస్యోపదిష్టత్వాదితి భావః. ఇదమత్ర తత్త్వమ్. భగవదుపాసనపరం కర్మైవ ముముక్షుభిర్నిరభిసంధి కార్యమ్. వితరణం చ తాదృశం యదృచ్ఛయా కార్యమేవ తస్యాపి తాదృశే త్యాగే అంతర్భావాత్. అపి తు అగ్నిహోత్రాదివన్నిత్యవిహితం కర్మ. అతస్త్యక్తుమశక్యం చ శక్యం; అన్యత్తు చ సఫలేతి. నను భగవతా కుత ఉపదిష్టం హానమత ఆహ- హానాత్మేతి. హానే ఆత్మా మతిర్యస్య స తథోక్తః. హానస్య శ్రేష్ఠత్వేన భగవదభిమతత్వాదితి భావః. నను సన్న్యాసోఽపి తాదృశ ఏవేత్యత ఆహ- హానసన్న్యాసతత్త్వవిదితి. కామ్యానాం కర్మణాం న్యాసం సన్న్యాసం కవయో విదుః, సర్వకర్మఫలత్యాగం త్యాగం ప్రాహుర్మనీషిణ ఇత్యుక్త్వా త్యాగే బుద్ధిర్వక్ష్యతే ఇత్యుక్తత్వాత్ సన్న్యాసాత్త్యాగో గరీయాన్. నియతస్య తు సన్న్యాసః కర్మణో నోపపద్యత ఇతి సర్వకర్మసన్న్యాసస్య కేనాపి కర్తుమశక్యత్వాదితి భావః. ఏవం త్యాగస్యోత్తమత్వాదేవ త్యాగినో భగవతః ప్రియా ఇత్యాహ- హాతృప్రియ ఇతి. హాతారః ఫలాభిసంధిరహితః విహితకర్మకరాః ప్రియాః యస్య స తథోక్తః తేషామయం సహాయమప్యాచరతీత్యాహ-హాతృసఖ ఇతి. ఇంద్రియ దార్ఢ్యాదిదానద్వారేతి భావః. ముఖ్యం సఖ్యమాహ-హాతృజ్ఞానవివర్ధన ఇతి: ఫలాభిసంధిరహితకర్మకరణేన మనసి నిర్మలీభూతే సతి తత్త్వజ్ఞానం గురూపదిష్టం సమ్యగారూఢం భవతీతి కృత్వా తజ్జ్ఞానప్రవర్ధనం భగవదధీనమేవ. సర్వస్యాపి తత్ప్రేర్యమాణత్వాదితి భావః [షట్పదాని] ॥౭౮॥

శ్లో॥ హాతృబంధుర్హాతృపతిర్హాతృద్రవ్యవివర్ధనః
హాతృకీర్తిమహో హాతృదూరో హాతృపరాయణః ॥౭౯॥

నను శాస్త్రీయత్యాగినాముదారాణాం చ యజ్ఞాద్యనుష్ఠానేన వితరణేన చ సర్వద్రవ్యక్షయే సతి బంధన ఏవం త్యజేయుః, ప్రపన్నత్వాత్ స్మర్తుః కుర్వీయుః కరదానాక్షమత్వాదతోఽగ్నస్సంరక్ష్య ఇత్యత ఆహ- హోత్రితి. హోతౄణామయమేవ బంధుః. సర్వదాప్యనువర్తమానత్వాదితి భావః. హోతౄణామయమేవ పతిః పాలకత్వాత్. సర్వేశ్వరత్వాచ్చ. పాల నప్రకారమేవాహ- హోతృద్రవ్యవివర్ధనః హోతౄణాం ద్రవ్యస్య విశేషేణ వృద్ధికరః.భగవదనుగ్రహేణ తేషాం కూపానాం జలే ఆహితయమానే సతి పునరజలోదయో యథా, తథా ద్రవ్యం భవే దేవేతి భావః. నను దాతృభిః కీర్తిః ప్రాప్యతే- కీర్త్యర్థమేవ తే తత్ర వ్యాపృతాః, న తు భగవత్ప్రీత్యర్థం, తస్మాత్కీర్తిరేవ భగవత్ప్రేప్సేత్యత ఆహ- హోతృకీర్తిమయః. హోతౄణాముదారాణాం యా కీర్తిః తన్మూర్తిః. సాపి కీర్తిర్భగవన్మయ్యేవేత్యర్థః. నన్వేవం వితరణేనైవ భగవాన్ ప్రాప్యతే, కిం త్యాగస న్యాసాదినేత్యత ఆహ- హోతృదూర ఇతి. జ్ఞానశూన్యానాం దాతౄణాం దూరీభూత ఏవ, అతో న వితరణేన భగవత్ప్రాప్తిరితి భావః. ఏవం నితరాం అస్య భగవత్ప్రాప్త్యసాధనత్వముక్త్వా అథ శాస్త్రీయత్యాగస్య తత్సాధనత్వమాహ- హోతృపరాయణమితి. హోతౄణాం కర్మఫలత్యాగినాం పరాయణం పరమప్రాప్యః బ్రహ్మార్పణం బ్రహ్మహవిర్బ్రహ్మాగ్నౌ బ్రహ్మణా హుతం బ్రహ్మైవ తేన గంతవ్యం బ్రహ్మకర్మసమాధినేతి గీతావచనాదితి భావః [ప్రణామాని] ॥౭౮॥

శ్లో॥ హోతవ్యహేతుర్హాతవ్యం హోతవ్యప్రతిపాదకః
హోతవ్యహీనో హోతవ్యభిన్నపాదపయోరుహః॥ ౧౧

నన్వేవమనభిసంధి విహితకర్మ కర్తవ్యమితి భగవతైవోపదిష్టం తదేవ కర్మ బ్రహ్మేతి మీమాంసకా వదంతి, వేదాశ్చ కర్మైవ ప్రతిపాదయంతి-తస్మాద్భక్తిజ్ఞానాభ్యాం కర్మైవ జ్యాయ ఇత్యత ఆహ-హోతవ్యేతి-హోతవ్యహేతుః హోతవ్యస్య శాస్త్రజ్ఞైః కర్తవ్యస్య ఫలస్య హేతుః కారణం నిత్యనైమిత్తికకర్మ తద్భగవానేవ, తథా హోతవ్యం స్వర్గాదిఫలమపి భగవానేవ

హోతవ్యస్య తస్య ప్రతిపాదకో దాతా ఇంద్రాదిరపి భగవానేవ. ఇదేవం కర్తృ - తత్ఫల తత్ఫలప్రదాతౄణాం సర్వేషామపి భగవదాత్మకత్వమేవ, న తు పృథక్త్వమ్. తస్మాద్భగవద్బుద్ధ్యా కర్మ కర్తవ్యమేవ, జ్ఞానసహితత్వాత్. ఏవంవిధజ్ఞానరహితం తు కేవలం కర్మ సంసారావహమేవేతి భక్తిజ్ఞానాభ్యాం సుతరామపకృష్టమేవేతి భావః. నను "యో యో యాం యాం తనుం భక్తః" శ్రద్ధయార్చితుమిచ్ఛతి, తస్య తస్యాచలాం శ్రద్ధాం తామేవ విదధామ్యహమితి గీతావచనాదింద్రాదిరూపేణ భగవానేవ కర్మిణామపి ఫలప్రద ఇత్యుచితమేవ. ఏవం ఫలప్రదానే భగవతః కిం ప్రయోజనమత ఆహ - హోతవ్యహీన ఇతి. ప్రయోజనశూన్యః లీలయైవ భగవత ఇయం ప్రవృత్తిః, న తు ప్రయోజనార్థేతి భావః. సర్వేషాం ఫలం హోతవ్యం భగవద్బుద్ధ్యా భగవదర్పణబుద్ధ్యా వా కేవలం శారీరం కర్మ కర్తవ్యం, తదతిరిక్తం తు త్యాజ్యమితి సిద్ధం. భగవత్పాదసేవా తు వేదైరవిహితత్వాత్త్యాజ్యమేవేత్యత ఆహ హోతవ్యభిన్న పాదపయోరుహ ఇతి. హోతవ్యాద్భిన్నం హోతవ్యభిన్నం సేవితవ్యమిత్యర్థః పాదపయోరుహం యస్య స తథోక్తః. ఆత్మా వా అరే ద్రష్టవ్యః శ్రోతవ్యో మంతవ్యో నిదిధ్యాసితవ్య ఇత్యాదిశ్రుతిభ్యః భగవద్ధ్యానస్య విహితత్వాదితి భావః నచ స్వస్వరూపస్యైవ ధ్యానం శ్రుతివిహితం, న త్వీశ్వరస్యేతి వాచ్యం. ఈశ్వరస్యైవ స్వస్వరూపత్వాత్. [పంచపదాని] ॥ ౮౦ ॥

శ్లో॥ హోతవ్యవస్తురహితో హోతవ్యజనపావనః
హోతవ్యరూపో హోతవ్యభిన్నో హోతవ్యదుర్గ్రహః ॥ ౮౧॥

నను భగవానయం విషమః కదాచిత్కించిత్స్వీకరోతి కంచిత్త్యజతి ప్రహ్లాదవిభీషణాదిస్వీకారాత్, దుర్యోధనాదిత్యాగాదత ఆహ - హోతవ్యవస్తురహిత ఇతి. హోతవ్యేన స్వీకర్తుం యోగ్యేన వస్తునా రహితః సర్వాత్మనా ఈశ్వరేణ సర్వదా సర్వాణ్యపి వస్తూని స్వీక్రియంత ఏవ. న కించిదపి త్యజ్యతే నాపి స్వీకృతం సత్యం ప్రహ్లాదాదిస్వీకారస్తు భక్తగణస్య ప్రకటనార్థ ఏవేతి భావః. యద్వా నను భగవానయం దేవేంద్రాదిప్రప

త్తామృతాదినా తోషితః అస్మదర్పితఫలపుష్పజలాదికం సర్వం గృహ్ణీయాదిత్యత
ఆహ - హాతవ్యవస్తురహిత ఇతి. సర్వసమర్పణాత్ భక్తసమర్పితానాం తత్ర భక్తైస్సమర్పితం
తత్తద్వస్తు సర్వమపి గృహ్ణాత్యేవ. పత్రం పుష్పం ఫలం తోయం యో మే
భక్త్యా ప్రయచ్ఛతీతి వచనాదితి భావః. అనేన సాత్త్వికసమర్పితం పయ
శ్శర్కరాదికం, రాజసైస్సమర్పితం కల్యాణ్యాదికం, తామసైస్సమర్పితం మాంసా
దికం చ సర్వమపి భగవతా స్వీక్రియత ఏవేతి సిద్ధం. అథవా నను జీవా
నాం కర్మఫలాదికం హాతవ్యమిత్యుక్తం, ఈశ్వరస్య తు కిమస్తీత్యత ఆహ -
హాతవ్యవస్తురహిత ఇతి. అబంధకత్వాత్సర్వమపీశ్వరస్య స్వీకార్యమేవ.
న కించిదపి హాతవ్యమస్తీతి భావః. యద్వా - నను ఈశ్వరస్య పాపపుణ్య
రూపం న హాతవ్యమిత్యుక్తం. తత్రః శిష్టం భగవదనాదివస్తు హాతవ్యం
కిమత ఆహ - హాతవ్యవస్తురహిత ఇతి. భగవతస్సర్వమపి శంఖచక్రాదికం
కరచరణాదికం చ భక్తైస్సేవ్యమేవ, న త్యాజ్యం కించిదపీతి భావః. నను
శిష్టా ఏవం భగవంతమేవ ధ్యాయంతు నామ, దుష్టానాం దోషపరిహారాయ
కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదిభిః పావయితవ్యా ఇతి దుష్టానాం కృచ్ఛ్రచాంద్రాయ
ణాదికం కర్తవ్యమిత్యత ఆహ - హాతవ్యజనపావన ఇతి. హాతవ్యాః పతి
తత్వాచ్ఛిష్టైః త్యక్తవ్యా జనాః తస్య పావనః. నారాయణనామోచ్చా
రణేనైవ సర్వపాపప్రళయసంభవాత్కృచ్ఛ్రాదికం వ్యర్థమితి భావః. ప్రసిద్ధ
మిదమజామిళోపాఖ్యానే భాగవతే. నను బ్రహ్మహత్యాదిభిః పతితస్య
నారాయణనామోచ్చారణమాత్రేణ పూతత్వం కథమిత్యశ్రద్ధాళుజనాశంకాం
పరిహర్తుం తావత్పతిత ఏవ నాస్తీత్యాహ- హాతవ్యరూపః. హాతవ్యం ముక్తి
స్త్యాజ్యం దేహేంద్రియాదికం తద్రూపః, హాతవ్యభిన్నః దేహేంద్రియాది
భిన్న ఆత్మా. అయం భావః, న తావద్దేహేంద్రియాది పతితం, తస్య
భగవద్రూపత్వేన పూజ్యత్వాత్. జడత్వేన పాపాశ్రయత్వస్యైవాభావాచ్చ.
నాపి ఆత్మా పతితః, తస్య భగవత్త్వేన పరమపావనత్వాత్. అతః పతిత
ఏవ నాస్తి. నన్వేతావతా భగవతః పతితపావనత్వం త్వదుక్తం కథం
సిద్ధ్యేత్.. పతితస్యైవాభావవచనేన సుతరామసిద్ధత్వాదితి చేదుచ్యతే.
పవిత్రయోర్భగవదాత్మస్వరూపయోరపి దేహాత్మనోః బ్రహ్మహత్యాదికర్తృ
తాభిమానేన యథా అపవిత్రతా జాతా, తథా నారాయణనామోచ్చారణ

స్యాభిమానేన పవిత్రతాపి జాయత ఏవ. యేషాం త్వవిశ్వాసః తే న పుణ్యాంశ
ఏవేతి జ్ఞేయం. యద్వా – నను పతితానమూన్ కథం భగవాన్పావయేదత్ర
ఆహ – హాతవ్యరూపః. హాతవ్యాః పతితాస్సర్వేపి రూపం శరీరం యస్య
తథోక్తః. కుతః హాతవ్యభిన్నః తేభ్యో భిన్న ఆత్మా, అయం భావః
ఆత్మా తావత్పవిత్రః. తత్సంబంధేనైవ దేహాదేః పవిత్రత్వాత్. ఆత్మనోऽన్యస్య
త్వాత్. నఖాదికం తత్సంబంధేన అదుష్టమభూత్. భిన్ననఖాదికం తు ఆత్మ
సంబంధాభావాద్దుష్టం భవతి. తదేవం ఆత్మా యథా స్వదేహం పవిత్రీకరోతి,
తథా పరమాత్మాపి స్వదేహభూతాన్ స్వాశ్రితాన్ పతితానపి జీవాన్
పవిత్రయత్యేవ. తదననుసరణే తు సర్వమపి అపవిత్రమేవేతి భావః. నను పర
మాత్మా నామ న కోప్యస్తి దేహేంద్రియాద్యగోచరత్వాదత ఆహ – హాతవ్య
దుర్గ్రహ ఇతి. హాతవ్యైః దేహేంద్రియాదిభిః దుర్గ్రహః గ్రహీతుమశక్యః
పరమాత్మని శబ్దస్పర్శాద్యభావాత్, శ్రోత్రాద్యవిషయత్వం న పునరసత్త్వాదితి
భావః [పంచపదాని] ॥ ౮౧ ॥

శ్లో॥ హాలాహలసమాహర్తా హానిలేశవివర్జితః
హానిర్హానిపరీహర్తా హాన్యతీతో హవేదవిత్ ॥ ౮౨ ॥

నను హాతవ్యవస్తుగ్రహీత ఇతి యదుక్తం తదసిద్ధం, హాలాహలస్య భగ
వతా అపీతత్వాదిత్యత ఆహ – హాలాహలసమాహర్తేతి. హాలాహలస్య
కాలకూటస్య సమ్యగాహర్తా అపహర్తా భక్షక ఇతి యావత్, సముద్రా
దుద్గతం భూయిష్ఠం హాలాహలమాదౌ హరిరేవాపిబత్. తదుచ్ఛిష్టం తు
రుద్రః, రుద్రోచ్ఛిష్టం ఫణిసఙ్ఘ ఇవేతి భావః. అత ఏవ విష్ణోస్సర్వాత్మనా
నైల్యం, శివస్య తు కంఠైకదేశ ఏవేతి జ్ఞేయమ్.. యద్వా శివస్యాపి విష్ణు
శరీరత్వాత్ శివరూపేణ హాలాహలం స్వీచకార భగవానితి జ్ఞేయమ్.
నను విషపానాద్బహిర్నైల్యమివాంతస్తాపమప్యనుభవత్యేవేత్యాశంకాయాం
మానమిత్యాహ హానిలేశవివర్జిత ఇతి. ఈషదపి నాస్య హానిః నైల్యం తు
[illegible]మేవ బభారేతి భావః. నను కుతో నాస్య హానిర్నాసీదితి శంకా
యామాహ – హానిరితి. హానిరూపస్య భగవతః కథం పునర్హాన్యంతరప్రాప్తిరితి

భావః, నను హానేరపి హానిస్స్యాదేవ, హానిపరిహారస్య హానిహానిరు...
త్వాదత ఆహ - హానిపరిహర్త్రేతి. సర్వేషామపి జీవానామనుభవవిషయీభూ
తత్త్వ హానిగణం సర్వమపి యః పరిహరతి తస్య భగవతః నా పునర్హానిరితి
భావః. నను యః సర్వేషాం రోగమపహరతి సోఽపి భిషక్ స్వయం రోగ..
మనుభవత్యేవేత్యత ఆహ - హాన్యతీత ఇతి. హానిరతిక్రాంతః హానేరవిషయ
ఇతి యావత్. నిరంజనత్వాదితి భావః. నన్వయం పరేషాం హానిప
హర్తుం నేష్టే అసమర్థత్వాదిత్యత ఆహ - హావేదవిదితి. శస్త్రవేదజ్ఞః ధను
ర్వేదపారంగత ఇతి యావత్, శ్రీరామావతార ఇతి భావః. అస్త్రశస్త్ర
సంప్రయోగోఽయం రాక్షసాదికృతలోకోపద్రవం వారయితుం క్షమ ఏవేతి భావః.
యద్వా నను కుతోఽయం నిరంజన ఇత్యత ఆహ - హావేదవిదితి. హం బ్రహ్మ
వేదాశ్చ హావేదాః తాన్ వేత్తీతి హావేదవిత్ బ్రహ్మవిద్వేదవిచ్చేత్యర్థః.
వేదాన్తకృద్వేదవిదేవ చాహమితి గీతావచనాదితి భావః. [షట్త్రింశన్నామాని] ...

శ్లో॥ హాహాహూహూముఖోద్గీతో హాస్యాభిజ్ఞో హపూజితః
హానివృద్ధ్యతిరేకాత్మా హాటకేశ్వరసంస్తుతః ॥ ౧౩ ॥

నను యద్యయం పరమాత్మా తర్హి కుతోఽముం దేవగాయకా న స్తువంతీ
త్యత ఆహ - హాహాహూహూముఖోద్గీత ఇతి. హాహా ఇతి హూహూరితి
గంధర్వవిశేషౌ తన్ముఖ్యైః తత్ప్రభృతిభిః ఉద్గీతః ఉచ్చైర్గీయమానః ముఖపదాచ్చి
త్రరథాదయో గృహ్యంతే. నను గంధర్వకర్తృకం భగవద్విషయకం తద్గానం స్తుతి
రూపముత పరిహాసరూపమత ఆహ - హాస్యాభిజ్ఞ ఇతి. తద్వక్తుం కించిద్వ్య
వసాయం కష్టం శక్నుమః కింతు సర్వజ్ఞస్స ఏవేత్యర్థః. అయం భావః, భగ
వాన్ గంధర్వైః పరిహాస్యతే వా స్తూయతే వేతి యే వేత్తుమసమర్థాస్త ఏవ
పరిహాసాస్పదాః న సః నాపి తే తస్య స్తూయమానత్వాత్తేషాం స్తావకత్వా
చ్చేతి. యద్వా తద్గంధర్వగానసమరణ్యారుదితమేవ వేదవిద ఈశ్వరస్య సంగీ
తశాస్త్రానభిజ్ఞత్వాదిత్యత ఆహ హాస్యాభిజ్ఞ ఇతి. హాస్యపదముపలక్షణం హాస్యాదిర
సాదికం సర్వమపి భరతశాస్త్రం భగవానేవ వేద సర్వజ్ఞత్వాదితి భావః.
దేవగాయకా హి గంధర్వాః తస్మాత్తే దేవానేవ గాయంతి న ఖలు భగవంతం...

మత ఆహ - హపూజిత ఇతి. హేన వరుణేన పూజితః నందానయనార్థం శ్రీకృష్ణస్య వరుణలోకం గతత్వాత్తదానీం తత్రేతి భావః. వరుణాదయోఽపి లోకపాలా యమేవ పూజయంతి తమేవగంధర్వా అపి వరుణాద్యాజ్ఞయైవ గాయేయుః సత్వస్యదితి భావః యద్వా ప్రకృష్టం చేతో జ్ఞానం యస్య స ప్రచేతా ఇతి వ్యుత్పత్త్యా తత్పుత్రస్య చ వాల్మీకేస్సర్వజ్ఞత్వ దర్శనాచ్చ వరుణ ఏవ సర్వజ్ఞ ఇత్యేతదాహ - హపూజిత ఇతి. ప్రచేతసాపి పూజితస్స ఏవ సర్వజ్ఞః, న తు ప్రచేతాః, నాపి ప్రాచేతసః. తత్ప్రసాదాగతవిద్యత్వాదితి భావః. నను వరుణవాల్మీకిప్రభృతీనాం యథాపరోపదేశేన జ్ఞానవృద్ధిః తద్వద్భగవతోఽపి కశ్చిద్గురుస్స్యాదత ఆహ-హానివృద్ధ్యతీతాత్మా హానివృద్ధీ అతీయాత్య అతిక్రాంతః ఆత్మా స్వరూపం జ్ఞానమితి యావత్. ఆత్మా మన ఇతి వా యస్య స తథోక్తః.సదైకరూపమేవ భగవద్జ్ఞానమతో నాస్య కశ్చిదభివృద్ధికరో నాపి క్షయకరశ్చాత్మన ఇతి భావః. నను గిరి వాచి ఈశ ఇతి వ్యుత్పత్త్యా గిరీశోఽపి తాదృశ ఏవ ఏకయాపి కలయా విశుద్ధయా యోఽపి శోఽపి భజతే గిరీశతామితి సంకల్పసూర్యోదయే దర్శితశ్చాయమర్థః ఇతి శంకాయామాహ హాటకేశ్వరసంస్తుత ఇతి. హాటకేశ్వర ఇతి భువి ప్రఖ్యాతః కశ్చిదీశ్వరావతారః తేన సంస్తుతః గిరీశస్యాప్యయమేవోపదేశక ఇతి భావః. [పంచ] ॥ ౮౩ ॥

శ్లో॥ హంసోయశా హంససితకుందదంతో హతోపధిః
హంసాంశుకేసరో హంసప్రభవో హర్ద్రపూజితః ॥ ౮౪ ॥

నను యది భగవానయం త్వదుక్తవిధస్స్యాత్తర్హి మహదస్య యశో దిక్షు విశ్రాంతం స్యాత్. నచైవం విశ్రాంతం పశ్యామోఽభావాదత ఆహ - హంసోయశా ఇతి. హంసాః చంద్రఏవ యశో యస్య తథోక్తః సాక్షాచ్చంద్రరూపేణ భగవత్కీర్తిస్సర్వత్ర ఏవ తస్య చ చంద్రికా దిగంతవిశ్రాంతైవేత్యర్థః. న చ హంసదంతాంతవిశ్రాంతకీర్తిరిత్యనేన పునరుక్తిరితి వాచ్యం తత్ర కీర్త్యాశ్చంద్రరూపత్వస్య అవర్ణితత్వాత్. హంసాశ్చంద్ర ఇత్యాణాదికః. నను స్మితపూర్వాభిభాషీ చ పూర్వాభాషీ చ రాఘవ

ఇతి వచనాత్ స్మితపూర్వాభిభాషణం మహాత్మనామావశ్యకం హయగ్రీ
వేషు నైతద్దృశ్యతే ఇత్యత ఆహ - హాససితకుందదంత ఇతి. హాసేన స్మితేన
సితాః కుందానీవ దంతాః యస్య స తథోక్తః కుందనిభా అపి దంతాః
స్మేరేణాతీవ సితా ఇత్యనుగుణాలంకారః. అయమపి స్మేరానన ఏవ. ధ్యేయః
విగ్రహో భాషణం తు దుర్లభమితి భావః. యద్వా - హయగ్రీవస్య కీర్తి
ర్బహిరేవ చంద్రరూపేణ వ్యాప్తా న తు తదంతరత్యత ఆహ హాససితకుంద
దంత ఇతి. హయగ్రీవస్య వక్త్రాంతరేపి కుందదంతవ్యాజేన దృశ్యత ఏవేతి
భావః. నను గుణవతి వస్తుని దోషోపి లేశతో దృశ్యతే చంద్రపద్మాదౌ
తు యథా కళంకముకుళనాదికం తద్వత్ మహాత్మన్యపి హయగ్రీవే
కశ్చిద్దోషస్స్యాత్, స చ దోషః కపటమేవ. నిస్సురి కేనచిద్వ్యాజేన బలీ
హిరణ్యకశిప్వాదీన్ జితవాన్ భస్మాసురాదీంశ్చ నాశితవాన్. శివాది
ర్యస్తు నిష్కపటః అతోయం న సేవ్యః ఇత్యత ఆహ - హృతోపధిరితి.
నిష్కపట ఇత్యర్థః. అయం భావః. ఫలాభిసంధిరేవ కపటస్య రూపం.
న హి కశ్చిన్నిరర్థకం కంచిద్ద్వేష్టి రక్షతి వా, కిం తు కించిత్ఫలం పరి
కల్ప్య తత్సాధనార్థం తత్ర ద్వేషరక్షణాదికం విధత్తే. భగవతస్తు పూర్ణ
కామస్య న ఫలాభిసంధిః, అతో నాయం కపటీ. యస్తు హిరణ్యకశి
ప్వాదిజయః. స లోకత్రాణార్థ ఏవ న పునరాత్మార్థః అతో నేదం
కపటమితి. నను భగవత్కీర్తిర్భగవతోంతరపి వ్యాప్యస్థితేత్యత్ర కుంద
దంతనిదర్శనమిత్యుక్తం నైతత్సారం. ముఖమాత్ర ఏవ తేషాం సత్త్వేన
అంతర్నిశ్శేషవ్యాప్తేరప్రతీతత్వాదత ఆహ - హాసాంశుకేసర ఇతి. హాసః
చంద్రస్య భగవత్కీర్తిమయస్యేతి భావః. అంశవ ఇవ కేసరాః అస్య
కేశాః యస్య స తథోక్తః. అయం భావః. భగవద్హృదయం సర్వమభి
వ్యాప్య భగవత్కీర్తిచంద్రస్యాంశవః తత్రావకాశాభావాద్బహిరపి
కేసరవ్యాజేన నిర్గత్య దృశ్యంత ఇతి. నను అంశుకేసరైరంతశ్చంద్రస్య
స్థితిరనుమీయత ఏవ, న తు తత్ప్రమాణమస్తీత్యత ఆహ - హాసప్రభవ
ఇతి. హాసస్య ప్రభవః ప్రభవత్యస్మాదితి ప్రభవః కారణం చంద్రమా
మనసో జాత ఇతి శ్రుతేరితి భావః. బీజాంకురవత్కారణే మనసి కార్య
భూతశ్చంద్ర స్స్థిత ఇతి భావః. అతఏవ హార్దపూరితః స్నేహభరితః భక్తే
ష్వితి భావః. భగవన్మనఃప్రభూతశ్చంద్రో యథా అమృతభరితః తథా

భగవన్మనో హర్షభరితం హర్షాప్లుతయోరుభయోరపి శీతలత్వేనైకత్వాదితి భావః. ప్రౌఢవ్యాఖ్యానమిదం. నాస్తు వా దస్తు హాటకేశ్వరగుణత్వాన్మహా హాసోయశాః చంద్రతుల్యకీర్తిః కీర్త్యాశ్శ్వేతత్వాదితి భావః. తత్పూర్తిశ్చ చంద్రప్రయుక్తసంతోషాతిశయాత్. హాససితసుందరదంతః. నను భగోదారస్య పతిస్సంతోషబహిఃప్రకాశనం హాసద్వారేత్యత ఆహ - హాస్యోపద్రితి, నిష్కపటస్య సంతోషాంతరభావానం దుర్ఘటమితి భావః. నను చంద్ర తుల్యా కీర్తిర్భవతు అంశతుల్యాస్తు కే ఇత్యత ఆహ. హాసోంశుకేసర ఇతి. నను భగవత్కీర్త్యా అప్యుపమానభూతోయం చంద్రో మహానిత్యత ఆహ - హాసప్రభవ ఇతి. తాదృశస్యచంద్రస్యాపి కారణభూతో యః హయగ్రీవో మహత్తర ఇతి భావః. నను కరుణాపూర్ణస్యాస్య చేతాస్స స్థాత్యత ఆహ - హర్షపూరిత ఇతి. [షట్ నామాని] ॥ ౨౪ ॥

శ్లో॥ హిరణ్యవర్ణో హిరణ్యగర్భసత్రసముద్భవః
హిరణ్యకశిపుచ్ఛేత్తా హిరణ్యాక్షనిషూదనః ॥ ౨౫ ॥

నను హయగ్రీవశ్శ్వేత ఇతి భవతా ప్రాక్ప్రతిపాదితం సత్రే మహాస భగవాన్ హయశీర్ష ఏవ సాక్షాత్స యజ్ఞపురుషస్తపనీయవర్ణ ఇతి భాగవతే హిరణ్యవర్ణత్వముక్తం వ్యాసేన. కథమయం విరోధః పరి హార్య ఇత్యత ఆహ - హిరణ్యవర్ణ ఇతి, హిరణ్యస్యేవ వర్ణో యస్య సః తథోక్తః. సృష్టేరనాదిత్వేన బ్రహ్మాండానాం బహూనామతిక్రాంత త్వాత్తత్ర కదాచిద్ధయగ్రీవస్య స్ఫటికవర్ణః కదాచిత్తు హిరణ్యవర్ణ ఇత్యు భయమపి ప్రామాణికమేవ. ఉభయథా పురాణసద్భావాదితి భావః. నను కదా పునరస్యావిర్భావ ఇత్యత ఆహ - హిరణ్యగర్భసత్రసముద్భవః. బ్రహ్మణో యాగే జాతః, నను యశ్చ దేవేంద్రాదిభిస్స్తుతిం కారితవాన్ యశ్చ సర్వామిమాం భువం కక్షేనిధాయ విజహార. యౌ చ హిరణ్య గర్భవంశసముద్భవౌ తౌ మహాశూరౌ మహాబలౌ చ దైతేయౌ సేవ్యావత ఆహ - హిరణ్యకశిపుచ్ఛేత్తా నృసింహావతారే ఇతి భావః. హిరణ్యాక్షని షూదనః వరాహావతారే ఇతి భావః. తయోరపి హంతా అయమేవ మహా

సాంసారిక సుఖాభిలాషస్య బ్రహ్మపర్యంతసముత్పన్నవైరాగ్యస్య బ్రహ్మసుఖసముత్పన్న... నకీయానాం అయోగ్యత్వాదితి భావః. [చత్వారినామాని] ॥ ౮౫ ॥

శ్లో॥ హిరణ్యగర్భారాధ్యేడ్యో హిరణ్యాత్మా హిరణ్యదః
హిరణ్యగర్భో హిరణ్యగర్భగర్భపయోరుహః ॥ ౮౬ ॥

నను నిరతిశయ కీర్త్యాద్యైశ్వర్యస్య స్వభావః హిరణ్యగర్భాదిత్యాదిత్యాత ఆహ - హిరణ్యాత్మేతి. హిరణ్యం రత్నాదిధనజాతం గర్భః యస్యాస్సా హిరణ్యగర్భా రత్నగర్భా వసుంధరా. తస్యాః రమణః పతిః నగవానేక ఏవ భూపతిః భూరమణత్వాత్. అన్యే తు భూపత్యాభాసా ఏవ. తేషు భూపత్యస్యారోపితత్వాత్. ధనస్య దేనాం నిత్యత్వాభావాచ్చేతి భావః. భూగర్భగతం స్వరూపాభాస్వరీయం నను ధనం హిరణ్యం భగవద్రూపమేవ లోకానాం ఉత్పాదిత్యాహ - హిరణ్యాత్మేతి. స్వర్ణస్వరూపః స్వపత్నీగర్భగతత్వేన స్వీయం తచ్చ హిరణ్యమన్యేభ్యో దాతుం క్షమః న త్వన్యే. తేషాం తత్ర స్వామ్యాభావాదిత్యాహ - హిరణ్యద ఇతి. హిరణ్యం దదాతీతి హిరణ్యదః న కేవలం పత్నీగర్భగతమేవేదం కింతు స్వగర్భగతమపీత్యాహ - హిరణ్యగర్భ ఇతి. హిరణ్యం గర్భే యస్య స తథోక్తః. హిరణ్యగర్భగర్భత్వం హేమబీజం విభావసోరితి వచనాత్. భగవతో హిరణ్మయాండవిగ్రహత్వేన హిరణ్యధారణాచ్చేతి భావః నను హిరణ్యగర్భో బ్రహ్మేతి ప్రసిద్ధమత ఆహ - హిరణ్యగర్భగర్భపయోరుహః. హిరణ్యగర్భో బ్రహ్మా గర్భపయోరుహే కమలతుల్యే గర్భే యస్య సః. పేటికాయాం వస్త్రానిగుద్ధమపి మణిం పేటికాస్థం యథా వ్యవహారన్తి తద్వద్భగవద్గర్భస్థిత బ్రహ్మగర్భగతమపి హిరణ్యం భగవద్గర్భగతమితి వ్యవహ్రియత ఇతి భావః. [పఞ్చపదాని] ॥ ౮౬ ॥

శ్లో॥ హిరణ్యకాఞ్చీకటకో హిరణ్మయమహాండగః
హిరణ్యవర్ణశ్రీనిత్యనివాసోరా హిరణ్యభుక్ ॥ ౮౭ ॥

నను యద్యయం హిరణ్యస్వామీ స్యాత్తర్హి హిరణ్యమేఖలాధారణమస్య స్యాదత ఆహ-హిరణ్యకాంచీకటక ఇతి. కట్యేవకటికా హిరణ్యకాంచీ కటికాయాంయస్య స తథోక్తః. నను హిరణ్మయాండగతస్య విరాట్పురుషస్య హిరణ్యగర్భత్వముచితం నత్వస్యేత్యత ఆహ-హిరణ్మయమహాండగ ఇతి.హిరణ్మయం మహాంతమండం గచ్ఛతి వ్యాప్నోతీతి తథోక్తః. తదండగతః పురుషోయమేవేత్యర్థః. నను యస్య శ్రీరస్తి తస్యైవ హిరణ్యమపి. శ్రీదేవీ కరుణాధీనత్వాత్తస్యేత్యత ఆహ - హిరణ్యవర్ణశ్రీనిత్యనివాసోరా ఇతి. హిరణ్యో యో వర్ణః తద్రూపాయాః శ్రియః దేవ్యాః నిత్యనివాసః శాశ్వతస్థానమురః యస్య స తథోక్తః. వర్ణో హిరణ్యే పయసి ఘృతం త్వమసి మాతృకే ఇతి వచనాచ్ఛ్రియో హిరణ్యవర్ణత్వం. హిరణ్యస్యేవ వర్ణోయస్యాస్తస్యాశ్శ్రియ ఇతి వా, హిరణ్యవర్ణాంహరిణీ మితి శ్రీసూక్తాత్. సగరాదీనాం నృపాణాం లక్ష్మీస్సంపద్రూపైవ న తు సాక్షాద్దేహధారిణీ సాపి న స్థిరా ఇతి భావః. నను యద్యస్య ప్రచురం హిరణ్యం స్యాత్తర్హి మహారాజవదయమపి హిరణ్యం భక్షయేదిత ఆహ - హిరణ్యభుగితి. హిరణ్యం భుఙ్క్తే ఇతి హిరణ్యభుక్. తత్తన్మహారాజాంతర్యామీ అయమేవ తత్తద్భుక్తం హిరణ్యం భుఙ్క్తే తే తు తత్ర నిమిత్తమాత్రమేవేతి భావః. యద్వా భక్తైర్మనసా పరికల్ప్యార్పితం హిరణ్యఫలాదికం సర్వమపి భుఙ్క్తే ఇతి భావః. [చత్వారిపదాని] ॥ ౮౭ ॥

శ్లో॥ హిరణ్యరత్నాభరణో హిరణ్యకమలార్చితః
హిరణ్యాచలకూటాగ్రకృతావాసో హిరణ్యసూః ॥ ౮౮ ॥

హిరణ్యభోగమేవాహ - హిరణ్యేతి. హిరణ్యస్య రత్నానాం చ ఆభరణాని యస్య సః హిరణ్యే ఖచితానాం రత్నానామాభరణాని యస్య స ఇతి వా తథా హిరణ్యకమలార్చితః భక్తైరితి భావః. నను హిరణ్యాచలనితంబనివాసినాం దేవానాం హిరణ్యభోగస్యాన్నత్వస్యేత్యత ఆహ-హిరణ్యాచలకూటాగ్రకృతావాస ఇతి. హిరణ్యాచలస్య మేరోః కూటాగ్రే

కృత ఆవాసో నివాసో యేన స తథోక్తః. వైకుంఠపురస్య [illegible] నిర్మితస్య తత్రస్థితత్వాదితి భావః. వైకుంఠః కల్పితో యేన లోకానాం లోక నమస్కృతః, రమయా ప్రార్థ్యమానేన దేవ్యాః తత్ప్రియచికీర్షయేతి భాగవతాత్. యద్వా హిరణ్యాచలస్య కూటాగ్రే శిఖరాదుపరి కృతః ఆవాసో యేన సః ధ్రువస్య విష్ణ్వవతారస్య తత్ర స్థితత్వాదితి భావః. నను భగవత్త్వేఽపి హిరణ్యభోగః హిరణ్యగర్భత్వం తు నాస్య, యద్యస్య గర్భే హిరణ్యం స్యాత్. తద్ధ్యస్మాద్ధిరణ్యం జాయేత స త్వేవం సూయతే జాతవేదా ఇత్యగ్నేరేవ హిరణ్యజనకత్వప్రసిద్ధేః. అతోఽగ్నినైవ హిరణ్యగర్భ ఇత్యత ఆహ - హిరణ్యసూరితి. హిరణ్యం సూతే జనయతీతి హిరణ్యసూః జాతవేదాంతర్యామిణోఽస్మాదేవ హిరణ్యం జాయతే అగ్నిస్తు తత్ర నిమిత్తమాత్రమితి భావః. యద్వా అగ్నిముఖా వై దేవా ఇతి శ్రుతేః వాచాం వహ్నిర్ముఖం క్షేత్రమితి భాగవతాచ్చ భగవన్ముఖోత్పన్నోఽగ్నిస్త తస్మాద్వహ్నేర్జాయమానమపి హిరణ్యం భగవద్గర్భోత్పన్నమేవేతి కార్యకారణ న్యాయేనేతి భావః. అథవా భగవతో ముఖాదేవ హిరణ్యం జాతం తదధిదేవతాత్వాదగ్నేస్సా ప్రసిద్ధిరితి భావః. [ఇత్యాదినామాని] ॥ [illegible] ॥

శ్లో॥ హిరణ్యకమలాసీనో హిరణ్యప్రతిమాప్రియః
హిరణ్యరత్నప్రాసాదగర్భశోభీ హిరణ్యపః ॥ [illegible] ॥

హిరణ్యవర్ణస్య చాస్య ఆసనాదికమాహ - హిరణ్యేతి, హిరణ్యం కమలం హిరణ్యకమలం హిరణ్మయం పద్మం తస్మిన్నాసీన ఉపవిష్టః నను యోగిజనైకగమ్యస్యావతారవిగ్రహస్తావదాస్తాం. ప్రతిమాపూజనైకనిరతానాం మూఢానాం కా గతిరిత్యత ఆహ - హిరణ్యప్రతిమాప్రియః హిరణ్యస్య ప్రతిమా హిరణ్యప్రతిమా సా ప్రియా యస్య స తథోక్తః. హిరణ్మయీం హయగ్రీవప్రతిమాం కారయిత్వా మూఢైస్సా పూజ్యేతి భావః. తస్య చ నివాసమాహ - హిరణ్యరత్నప్రాసాదగర్భశోభీ హిరణ్యస్య రత్నానాం చ ప్రాసాదః దేవాలయః తస్య గర్భే గర్భగృహే శోభత ఇతి తథోక్తః హయగ్రీవార్చాయాస్తత్ర స్థితత్వాదితి భావః. నను హిరణ్యదానాదికం

కుబేరాధీనమత ఆహ - హిరణ్యప ఇతి. హిరణ్యం పాతి రక్షతీతి హిరణ్యపః సర్వత్ర రక్షణస్య విష్ణుకృత్యత్వేన కుబేరనిష్ఠమపి హిరణ్యరక్షణం విష్ణుకృత్యమేవ. కుబేరస్తు తత్ర నిమిత్తమాత్రం తేన రహిణ్యాదానాదికం చ విష్ణ్వధీనమేవ కుబేరస్య తత్రాపి నిమిత్తమాత్రత్వాదితి భావః. యద్వా హిరణ్యపః కుబేరః తస్య చ భగవద్విభూతిత్వం గీతాయాం విత్తేశో యక్షరక్షసామితి వచనేన ప్రతిపాదితమితి జ్ఞేయమ్.
[చత్వారిపదాని] ॥ ౮౯ ॥

శ్లో॥ హిరణ్మయశ్మశ్రుజాలో హిరణ్యకమలస్రజః
హిరణ్యలోష్టసమధీసేవితవ్యో హిరణ్యగః ॥ ౯౦ ॥

హయగ్రీవస్యాస్య హిరణ్యవర్ణత్వాదేవ అస్య శ్మశ్రుజాలమపి హిరణ్మయమిత్యాహ - హిరణ్మయశ్మశ్రుజాలఇతి. నన్వేతాదృశే భగవతి పుష్పహారాదికం నైవ శోభేతేత్యత ఆహ - హిరణ్యకమలస్రజ ఇతి. స్వర్ణకమలహారః, స్రజేతి హాబంతశ్శబ్దః స్వర్ణవిగ్రహస్య స్వర్ణకమలధారణముచితమితి భావః. యద్వా భగవతోఽస్యాపరం హిరణ్యభోగమాహ - హిరణ్యకమలస్రజ ఇతి. స చ హిరణ్యకమలార్చిత ఇత్యనేనాస్య పునరుక్తిః పుష్పపూజనం తత్ర పుష్పధారణమత్రేతి భేదాత్. నన్వస్య భక్తాః క్వాపినోపలభ్యంత ఇత్యత ఆహ - సత్యమితి. హిరణ్యలోష్టసమధీసేవితవ్యః హిరణ్యే లోష్టే చ సమా ధీర్యేషాం తైః పండితైః సేవితవ్యః సేవితుం శక్యః. సమలోష్టాశ్మకాంచన ఇతి గీతావచనాత్తాదృశాః పండితా అతీవ విరళా ఇతి భావః. నను భగవతోఽపి హిరణ్యప్రియత్వే తద్భక్తానాం కుతో హిరణ్యలోష్టసమధీస్స్యాదిత్యత ఆహ - హిరణ్యగ ఇతి. హిరణ్యం గచ్ఛతి వ్యాప్నోతి ఛాయారూపేణేతి హిరణ్యగః హిరణ్యస్యాప్యంతరంగభూతో భగవాన్ స్వహిరణ్యశోభాంతరంగత్వేన భజమానాః జీవాః స్వీకరోతీతి భావః. యద్వా హిరణ్యే యా ఛాయా దృశ్యతే సా భగవానేవ. తద్వ్యతిరిక్తం స్వరూపం తు లోష్టతుల్యమేవ. అతో భక్తానామియం బుద్ధిః కర్తవ్యేతి భావః. [చత్వారి పదాని] ॥ ౯౦ ॥

శ్లో॥ హిరణ్యగర్భోపదిష్టసర్వవేదో హిరణ్యహృత్.
హిరణ్యగర్భతనయగీయమానాపదానకః ॥ ౯౧ ॥

నను హిరణ్యగర్భసత్రే ఆవిర్భూతేనానేన కిం కృతమత ఆహ హిరణ్యగర్భోపదిష్టసర్వవేద ఇతి. హిరణ్యగర్భాయ బ్రహ్మణే ఉపదిష్టా స్సర్వే వేదా యేన స తథోక్తః. వాచో బభూవు రుశతీశ్శ్వసతోఽస్య నస్త ఇతి భాగవతాత్. నను భగవానయం బ్రహ్మణస్తత్సత్రోపయోగి ప్రభూతం హిరణ్యమదత్వా కిమితి వేదాన్ దదావత ఆహ - హిరణ్యహృదితి. హిరణ్యం హరతీతి హిరణ్యహృత్ "యస్యాహమనుగ్రహ్ణామి హరిష్యే తస్య విత్తం హరామ్యహ" మితి విష్ణుపురాణాత్. భగవానయం స్వభక్తం బ్రహ్మాణమనుజిఘృక్షుస్సన్ తత్సత్ర స్వర్గాద్యర్థప్రకాశకం వేదగణముపదిదేశేతి భావః. న చ హిరణ్యద ఇతి ప్రాగుక్త స్వవచనవ్యాఘాత ఇతి వాచ్యమ్. భగవతస్సర్వకామప్రదత్వస్య ప్రసిద్ధత్వాత్. తచ్చ కామపూరణమననుగ్రహవిషయమేవేతి ప్రాగేవ ప్రతిపాదితం. నను తేనే బ్రహ్మ హృదా య ఆదికవయ ఇతి భాగవతాదౌ చతుర్ముఖాయ వేదా భగవతా హృద్యేవోపదిష్టాః, మత్స్య తదుపదేశోఽపి వృథా కథంచిద్వ్యస్మృతత్వేన వేదానాముపదేశస్యావశ్యకత్వేఽపి పూర్వవద్ధృద్యేవ కర్తుముపదేశశ్శక్యః తస్మాత్ బ్రహ్మణే వేదోపదేశార్థమయమవతారో వ్యర్థ ఇత్యత ఆహ - హిరణ్యగర్భతనయగీయమానాపదానకః. అపదానాన్యేవ అపదానకాని. హిరణ్యగర్భతనయేన నారదేన గీయమానాని అపదానకాని అద్భుతచరితాని మధుకైటభహననభక్తవిద్యాదానాదీని యస్య స తథోక్తః. అయం భావః. యద్యయం నావతరిష్యత్ - తర్హి హయగ్రీవస్తుతిం నారదో నాకరిష్యత్. తతశ్చ లోకో నామోక్ష్యదితి. యద్వా మధుకైటభహననాద్యర్థమవతారోఽయమావశ్యక ఇతి. [త్రీణి] ॥ ౯౧ ॥

శ్లో॥ హిరణ్యగర్భవినుతో హిరణ్యజఠరాధరః
హిరణ్యగర్భప్రభవో హిరణ్యాక్షబలవ్యయః ॥ ౯౨ ॥

నను కేన ప్రార్థితోఽయం బ్రహ్మసత్రే జాత ఇత్యత ఆహ - హిరణ్య
గర్భవినుత ఇతి. బ్రహ్మణా ప్రార్థితః. నను కిమిత్యయమేవ ప్రార్థిత
ఇత్యత ఆహ - హిరణ్యజఠరాధర ఇతి. హిరణ్యం జఠరే గర్భే యస్యాస్సా
హిరణ్యజఠరా భూః ధరతీతి ధరః తస్యా ధరః ధర్తా తథోక్తః. యతోఽయం
భూధరత్వేన భూపరిపాలకః అతోఽయమేవ శ్రీరామో విశ్వామిత్రయాగ
మివ మత్సత్రం రాక్షసోపద్రవాద్రక్షిష్యతీతి బుద్ధ్యా ప్రార్థిత ఇత్యర్థః.
నను హిరణ్యగర్భస్స్వయమేవేశ్వరః కిమత్యన్యం ప్రార్థితవానిత్యత ఆహ -
హిరణ్యగర్భప్రభవ ఇతి. హిరణ్యగర్భస్య ప్రభవః కారణం. అతోఽయ
మేవేశ్వరః అనాదిత్వాత్. న తు బ్రహ్మ జన్యత్వాదితి భావః. న చ
హిరణ్యగర్భగర్భపయోరుహ ఇత్యనేన పునరుక్తిర్వాచ్యా ప్రళయే భగవజ్జ
ఠరే బ్రహ్మ స్థిత ఇతి తత్రార్థాత్. నను పాదేంద్రియాధిష్ఠాతా విష్ణుః
ఉపస్థేంద్రియాధిష్ఠాతా బ్రహ్మ తస్మాదానందప్రదోఽయమేవోత్తమస్స్యాచ్చే
త్యత ఆహ - హిరణ్యాక్షబలవ్యయ ఇతి హిరణ్యం రేతః తత్ప్రధానమక్ష
మింద్రియం హిరణ్యాక్షముపస్థేంద్రియం తస్య బలస్య వ్యయో నాశో
యస్మాత్స తథోక్తః. కాలరూపేణేశ్వరేణ ఇంద్రియబలస్య నాశ్యమాన
త్వాదింద్రియాధిష్ఠాతుర్బ్రహ్మణః కాలరూప ఈశ్వరో గరీయానితి భావః.
అన్యథా చాయం శ్లోకో వ్యాఖ్యాయతే. తథాహి - నను బ్రహ్మసత్రే
భగవాన్ జాతో హి కుతో బ్రహ్మణ్యస్య పక్షపాతోఽయమత ఆహ - హిరణ్య
గర్భవినుత ఇతి. స్తోతృషు పక్షపాతస్స్వామిన ఉచిత ఇతి భావః. నను
బ్రహ్మణః ప్రార్థితం క్వ వా భగవాన్ పూరయామాస? అత్ర పూరయితు
మిత్యాశంకాయామేకం దృష్టాంతమాహ - హిరణ్యజఠరాధర ఇతి. పారా
వారనిర్మగ్నభూమ్యుద్ధరణార్థం భగవాన్ బ్రహ్మణా ప్రార్థితః పురా
తాం భువం దంష్ట్రయోర్ధృత్వా జలధౌ స్థాపయామాస చేత్యర్థః. వరాహావ
తారే ఇతి భావః. నను సోఽవతారః కుత్ర జాత ఇత్యత ఆహ - హిరణ్య
గర్భప్రభవ ఇతి. బ్రహ్మణశ్శరీర ఏవ జాతః. నను హిరణ్యాక్షోపరుద్ధాం
భువం స వరాహః కథమానీతవానత ఆహ - హిరణ్యాక్షబలవ్యయ ఇతి.
హిరణ్యాక్షస్య బలస్య వ్యయో నాశో యస్మాత్సః బలం సైన్యమితి వా.
హిరణ్యాక్షస్య బలం నాశయిత్వా ఆనీతవానిత్యర్థః. తస్మాద్దేవమేవ
హయగ్రీవస్యాపి బ్రహ్మసత్రే బ్రహ్మప్రార్థనయా ఆవిర్భావః మధుకైటభాది

హసనం చ యుక్తమేవేతి భావః. న చ హిరణ్యాత్మనిష్ఠాపన ఇత్యనేన హిరణ్యాత్మబలవ్యయ ఇత్యస్య పునరుక్తిరితి వాచ్యం! సాక్షాత్ తస్యైవ వ్యయస్తత్రోక్తః. అత్ర తు తద్బలస్యేతి భేదాత్. వస్తుతస్తు ధ్వన్యర్థ ఏవాయం [చత్వారిపదాని] ॥ ౯౨ ॥

శ్లో॥ హిరణ్యపీతవసనో హిరణ్యధరణీధరః
హిరణ్యవర్షజనకో హిరణ్మయలతావళిః ॥ ౯౩ ॥

నను మృణాళధవళస్య హయగ్రీవస్య శ్వేతవస్త్రధారణముక్తం హిరణ్యవర్ణస్యాస్యాపి కిం తదేవ వసనముతాన్యదితి శంకాయాం వక్తి హిరణ్యపీతవసన ఇతి. హిరణ్యమివ పీతం వసనం యస్య సః పీతాంబరోయమిత్యర్థః. ధ్యానోపయోగిత్వాద్వస్త్రవిశేషకథనమితి జ్ఞేయం. నను హిరణ్మయవిగ్రహాద్ధిరణ్యపీతవసనాచ్చ హయగ్రీవాన్మేరురర్మహాన్ హిరణ్మయత్వాదంతరపి రంధ్రాభావాత్. దిగంబరత్వాచ్చ చతుర్దశలోకాధారత్వాచ్చేత్యాశంకాయామాహ - హిరణ్యధరణీధర ఇతి. మేరుశ్శిఖరిణామహమితి గీతావచనాత్సోపి భగవద్విభూతిరేవేత్యర్థః. నను స ఏవ సేవ్యో భూయోహిరణ్యలాభాదత ఆహ - హిరణ్యవర్షజనక ఇతి. హిరణ్యవర్షస్య జనకః భగవానయం భక్తైః ప్రార్థితో హిరణ్యవర్షం వవర్ష, స తు మేరుగ్నితాదృశ

ఇతి కృత్వా హిరణ్యధరణీధరగతహిరణ్యేన న కోప్యర్థో లోకానామితి భావః. న చ భగవతోపి హిరణ్యవర్షజనకత్వమసిద్ధమితి వాచ్యం. విద్యారణ్యస్వామిభిః ప్రార్థితా గాయత్రీ హిరణ్యవర్షం వవర్షేతి ప్రసిద్ధేః. తస్యాశ్చ గాయత్ర్యా భగవత్ప్రతిపాదకత్వాద్భగవన్మయత్వాద్భగవచ్ఛక్తిత్వాచ్చేతి. అనేన భగవతః సంధ్యాపిశంగితాంబుదసామ్యం వ్యజ్యతే. నను మేరౌ సువర్ణలతాస్సంతీత్యత్రాహ - హిరణ్మయలతావళిరితి. హిరణ్మయీనాం లతానాం అతిశయోక్త్యా తత్తుల్యానాం జటానామావళిః పఙ్క్తిర్యస్య స తథోక్తః. జ్వాలాకలాపావలీ జ్యోతిఃపింగజటాకోపద్గమితి బ్రహ్మాండపురాణాత్. [చత్వారిపదాని] ॥ ౯౩ ॥

శ్లో॥ హిరణ్యగర్భో హిరణ్యదండచ్ఛత్రో హిరణ్యదృక్
హిరణ్యగర్భాద్యవరో హిరణ్యస్ఫటికావళిః ॥ ౯౮ ॥

నన్వయం హయగ్రీవో లింగదేహేన సంయుతో వా న వా ఆద్యే అస్మాకమివ తస్యాపి జీవత్వం స్యాత్. తతో ఽసేవ్యత్వమేవ భవేత్. ద్వితీయే పరిపూర్ణబ్రహ్మత్వేన రక్ష్యరక్షకభావస్యైవాసంభవస్తస్మిన్ అతస్తస్యాయం వృథా ప్రయాస ఇత్యత ఆహ హిరణ్యగర్భ ఇతి, లింగదేహేన సంయుతః హిరణ్యగర్భ ఇత్యభిధీయమాన ఈశ్వరోఽయమేవ. న చాస్య లింగదేహసంయోగమాత్రేణ జీవత్వం వక్తుం శక్యతే. హిరణ్యగర్భశబ్దోదితో లింగదేహేన సంయుతః ఉద్గీథబ్రాహ్మణే తస్య మహాత్మ్యమితి సంస్తుతం. లింగసత్త్వేఽపి జీవత్వం చాస్య కర్మాద్యభావతః. ఇతి పంచదశ్యాముక్తత్వాత్. యద్వా నను జాగ్రత్యేవేశ్వరోఽస్తి న తు స్వప్నే అతో ఽనిత్య ఏవాయమీశ్వరః కుతోఽస్య సేవ్యత్వమిత ఆహ హిరణ్యగర్భ ఇతి. హిరణ్యగర్భనామ్నా ఈశ్వరస్స్వప్నే వ్యవస్థితః. "హిరణ్యగర్భతామీశః" ఇతి పంచదశ్యాం సమష్టిలింగశరీరాభిమానిన ఈశ్వరస్య హిరణ్యగర్భత్వాదితి భావః. నను తదానీం కోఽస్య పరికర ఇత్యత ఆహ హిరణ్యదండచ్ఛత్ర ఇతి. హిరణ్యానామింద్రియాణాం దండస్సమూహః మనసా సహైకాదశేంద్రియాణీత్యర్థః స ఏవ ఛత్రం యస్య స తథోక్తః. యథా ఛత్రేణ రాజా సేవ్యతే తథా హిరణ్యగర్భసమష్టిపురుషం సర్వాణీంద్రియాణి సేవన్త ఇత్యర్థః. స్యాద్ధిరణ్యం హేమ్ని కుప్యే విత్తమానవిశేషయోః వరాటరేతసోశ్చేతి రత్నమాలా. రేతోవాచకం హిరణ్యపదం లక్షణయా తదింద్రియమభిధత్తే. ఉపలక్షణతయా తు అన్యాన్యపీంద్రియాణీతి జ్ఞేయం. వస్తుతస్తు నన్వేతస్య హిరణ్మయపురుషస్య కింఛత్రాద్యైశ్వర్యమస్తీత్యత ఆహ - హిరణ్యదండఛత్ర ఇతి. హిరణ్యవికారో దండో యస్య తత్ ఛత్రం యస్య స తథోక్తః. ఉపలక్షణమిదం హిరణ్యదండచామరాదీనామ్. ధ్యాతృష్వేతస్య కరుణాపాంగానాహ హిరణ్యదృగితి. హిరణ్యవికారదృష్టిః. ఏతస్య కటాక్షలహరీ హిరణ్యవర్షధారేవ భాతీత్యర్థః. హిరణ్యరూపస్స హిరణ్యసందృగితి శ్రుతేరితి భావః. నను పరావరః పరమాత్మా ఉపాస్యః హృద్గ్రంథిభేద

నాదిసంభవాదత ఆహ హిరణ్యగర్భాద్యవర ఇతి. హిరణ్యగర్భో బ్రహ్మ ఆది ర్యేషాం తే హిరణ్యగర్భాదయః. ఆదిపదాత్ప్రజాపతీనామింద్రాదీనాం రుద్రాణామన్యేషాం చ దేవానాం గ్రహణం. అపరే అవకృష్టా యస్మాత్స తథోక్తః. హిరణ్యగర్భాదిభ్యస్సర్వేభ్యోప్యుత్కృష్ట ఇత్యర్థః. పరే హిరణ్యగర్భాదయోఽవరే యస్మాత్స పరావర ఇతి శ్రుత్యర్థః. ఏతస్య హయగ్రీవస్యాసాధారణం చిహ్నమాహ హిరణ్యస్ఫటికావళిరితి. హిరణ్యయుక్తానాం స్ఫటికానామావళిర్మాలా యస్య స తథోక్తః. స్ఫాటికో మోక్షదాయక ఇతి శాస్త్రాత్. సర్వే ముముక్షవో యూయం స్ఫటికమాలాం ధరేతేతి బోధయితుం స్ఫటికమాలాం కరకమలే గృహీతీత్యర్థః. ఇదం తు స్ఫటికమాలాధారణం రామకృష్ణాద్యవతారేషు నాస్తీతి భావః. యద్వా నను యద్యయం పరావరస్యాత్తర్హి కుతోఽస్య స్ఫటికమాలాధారణమత ఆహ హిరణ్యస్ఫటికావళిరితి, నాసౌ కేవలస్ఫటికమాలాం దధార కిం తు హిరణ్యస్ఫటికమాలాం, తచ్చ ధారణం భూషణార్థమేవ హిరణ్యపద్మధారణవదితి భావః. [పంచనామాని] ॥ ౯౮ ॥

శ్లో॥ హిరణ్యరేతోహుతసత్ఖాండవో హిమశీతలః
హిమాంశుభావుకో హిమ్యో హిమాలయమహాలయః ౯౯॥

నను హిరణ్యగర్భాద్యవరత్వమస్యాసిద్ధం. ఉపేంద్రస్య ఇంద్రాద్యవరత్వాదిత్యత ఆహ హిరణ్యరేతోహుతసత్ఖాండవ ఇతి. హిరణ్యరేతస్యగ్నౌ హుతం సత్ప్రసిద్ధం ఖాండవం వనవిశేషో యేన స తథోక్తః. ఇంద్రస్వామికం ఖాండవవనం దదాహేత్యర్థః. పాండవానాం ధనంజయ ఇతి గీతావచనాదర్జునస్య విష్ణువిభూతిత్వేన నరావతారత్వేన వా అర్జునకృతమపి ఖాండవదహనం విష్ణుకృతమిత్యుక్తం. వస్తుతస్తు శ్రీకృష్ణసహాయేనైవ అర్జునస్తత్ర శక్తోఽభూదితి. విష్ణోరేవ తత్కర్తృత్వమితి బోధ్యం అయం. భావః-విష్ణోరింద్రానుజత్వం లీలావతారజన్యమేవ. న తు స్వాభావికం విష్ణోః పంచమపురుషత్వాదింద్రస్య. యది తు న జన్మనా అవరత్వం వివక్షితం, కిం తు శౌర్యేణేతి, న చైతదపి. ఖాండవదహనే ఇంద్రాదీనాం సర్వేషామపి కృష్ణా

సుజనాభ్యాం జితత్వాదితి. నన్వేవమింద్రాదితాపకోఽయం కథం హృద్యా ఘాగ్నితాపమత ఆహ హిమశీతల ఇతి. హిమమివ శీతలః భక్తహృత్తాపవారకత్వాదితి భావః. కాలవశాత్కార్యవశాద్వా దుష్టానామేవాయం తాపకో న తు శిష్టానామితి బోధ్యం. నను హిమశీతలశ్చంద్రస్సేవ్యతాం తాపనివారకత్వాదత ఆహ — హిమాంశుభాస్వర ఇతి. హిమాంశోర్భాస్వరకం మండలం యస్మాత్స తథోక్తః. చంద్రమండలాంతర్గతోఽయం చంద్రస్య సర్వవిధమపి హృత్తాపం వారయిత్వా శుభంకరోతీత్యర్థః. యద్వా క్షీరాబ్ధేర్భగినీభర్తా అతశ్చంద్రాచ్చంద్రాగ్రజా లక్ష్మీశ్శీతలా తస్యా అపి హృత్తాపవారకో విష్ణురతీవ శీతల ఇతి భావః.

ఇత్యర్థసహస్రమ్.

నను చంద్రో హిమం విధత్తే భగవాంస్తు సేత్యత ఆహ — హిమ్య ఇతి. హిమే సాధుః తత్ర సాధురితి యత్. హిమప్రద ఇతి యావత్. హేమంతాదిఋతుష్వితి భావః. కాలరూపత్వాదీశ్వరస్యేతి బోధ్యం. నను హిమప్రదానక్షమో హిమవాన్మహాన్ నత ఆహ — హిమాలయమహాలయ ఇతి. హిమాలయో మహాంత ఆలయా యస్య స తథోక్తః హిమాలయ ఏవ మహానాలయో యస్యేతి వా.

శ్లో॥ హిమాలయో హిమస్తోమవిగ్రహో హిమధామధృత్ ।
హిమవత్సుతసంత్రాతా హిమధామసముద్భవః ॥ ౯౬

నను తస్య భగవతోఽప్యాధారభూతో హిమవానేవ సేవ్య ఇత్యత ఆహ — హిమాలయ ఇతి. స్థావరాణాం హిమాలయ ఇతి గీతావచనాత్సోఽపి భగవద్విభూతిరేవేతి భావః. నన్వేవమపి సంతప్తైస్స ఏవ సేవ్య ఇత్యత ఆహ — హిమస్తోమవిగ్రహ ఇతి. హిమస్తోమతుల్యదేహః హిమవాంస్తు హిమస్తోమయుక్తవిగ్రహః తేన హిమస్తోమవిగ్రహత్వముభయత్రాపి సమానమేవ. ఈశ్వరత్వం తు భగవత్యధికమితీశ్వర ఏవ సేవ్య ఇతి భావః. నను సాక్షాదేవ హిమం బిభర్తి స భూధర ఇత్యత ఆహ — హిమధామ

ష్యతీతి. చంద్రం భరతి శిరసి ఇత్యర్థః. అపి చ హిమవతో వ్యాపారస్య సేవ్య ఇత్యాహ - హిమవత్సుతసంత్రాతేతి. మైనాకస్య గమకః. స్వావాసభూతే సముద్రే మైనాకం స్థాపయిత్వా రక్షితవానింద్రాదిభయాదితి భావః. నన్వేవం మైనాకరక్షకస్సముద్ర ఏవ మహానత ఆహ - హిమాంశుసముద్భవ ఇతి. హిమభాసశ్చంద్రస్య సముద్భవో యస్మాత్స హిమాంశుసముద్భవః. క్షీరసాగర ఇత్యర్థః. తస్య సముద్రోత్తమత్వేన విష్ణువిభూతిత్వాదితి భావః. (పంచ నామాని) ॥౯౬॥

శ్లో॥ హిమవద్వత్సగోదోగ్ధా హిమానీభిదురప్రభః।
హిమవత్పక్షసంఛేత్తా హిమాంశుగ్రహణప్రదః।

నను హిమవన్నిలయాద్వృషారోహిమవద్వత్సగోధుగుత్తమ ఇత్యత ఆహ - హిమవదితి. యద్వా సముద్రాత్సముద్రమేఖలాం గోరూపధారిణీం భువం పయో దోగ్ధుం స గరీయానత ఆహ - హిమవదితి. హిమవాన్ వత్సో యస్యాస్తస్యా భువో ధేన్వాశ్చ దోగ్ధా పృథుచక్రవర్తిత్వేన సోపి భగవదవతారభూతత్వేనేతి భావః. యద్వా దివ్యౌషధిమత్త్వాద్ధిమవాన్ శ్రేష్ఠ ఇత్యత ఆహ హిమవదితి. హిమవత ఓషధయస్సంతు నామ. న తత్ప్రాప్తిరస్మాకం స్యాత్. భువి తు బహ్వ్య ఓషధయస్సంతి మనుష్యగోచరాస్తాసు హిమవంతమేవ వత్సం ప్రకల్ప్య పృథురూపేణావతీర్య భగవానదూదోహేతి భగవదనుగ్రహేణైవ నృణామోషధిలాభ ఇతి తదపి స ఏవ సేవ్య ఇతి భావః. అపి చ హిమవత్పర్వతభజనే హిమానీభీతిరస్తి నత్వత్రేత్యాహ హిమానీభిదురప్రభ ఇతి. హిమాన్యా భిదురా భంగావహా ప్రభా యస్య స తథోక్తః. సూర్యనారాయణస్య తాదృశత్వాదితి భావః, కించ నాయం హిమవాన్ ప్రభుః పరేషాం త్రాణే స్వపక్షత్రాణేప్యసమర్థత్వాదిత్యాహ. హిమవత్పక్షసంఛేత్తేతి. హిమవతః పక్షయోశ్ఛేదకః మహేంద్రరూపేణేతి భావః. యద్వా సర్వోపి లోకో భగవచ్ఛక్త్యైవ శక్తిమాన్ న తు స్వతః, తేన ఇంద్రశిక్షా ఇంద్రవజ్రనిష్ఠా వా పర్వతపక్షచ్ఛేదనశక్తిర్భగవచ్ఛక్తిరేవేతి భగవానేవ పర్వతపక్షచ్ఛేదక ఇతి బోధ్యం.

నను యస్సర్వస్య [illegible] ఏవ సర్వశక్తిసమ్పత్త్యైవ సర్వశ్శక్తిమాన్ అయం కథం న [illegible] వేదవేద్యే పూరణే రాహవే అమృతం దదావస్యాస్య చక్రేణ [illegible] అహ - హిమాంశుగ్రహణప్రద ఇతి. హిమాంశోః గ్రహణస్య ప్రదః [illegible] పర్వణి పర్వణి త్వం చన్ద్రం గృహాణ ఇతి భగవతా [illegible] రాహవే చన్ద్రం గ్రహీతుమిత్యర్థః. న చ సూర్యమపి గ్రహీతుమిత్యేష వాచ్యం. చన్ద్రసంబన్ధేనైవ సూర్యస్యాప్యుపరాగభ్రమః. న తు వస్తుతః, సూర్యబింబాదధో వర్తమానచన్ద్రమండలస్యైవ. అమావాస్యాయామపి భూచ్ఛాయా [illegible] ఇతి జ్యోతిషాత్. అయం భావః సర్వశక్తోऽపి భగవాన్ లోకస్య పుణ్యాతిశయప్రదానాయ ఉపరాగం జనయితుం [illegible] అజ్ఞ ఇవ [illegible] న తు వస్తుతస్తథాऽజ్ఞః ఇతి. [అత్ర చత్వారి పదాని సన్తి] ॥25॥

శ్లో॥ హిమాంశురుచిడిండీరో హిమలిప్తాఖిలాంగకః।
హిమాచలానిలశ్వాసో హిమాపాంగపరంపరః॥ 26

నను కేవలయా [illegible] లోకతాపనాశకస్య భగవత ఇదం ఘోరయం గ్రహణం [illegible], న తు రుచిమత్త్వేన [illegible] ఆహ - హిమాంశురుచిడిండీర ఇతి. హిమాంశోః రుచిర్యస్మాత్స తథోక్తో డిండీరో యస్య స తథోక్తః. చన్ద్రమండలం జలమయమేవ. తదన్తర్గతస్య భగవతో డిండీరరాశిస్తత్ర ప్రతిఫలిత్వా చన్ద్రస్య కాంతిముజనయదిత్యర్థః. అనేన హిమాంశురుచితు [illegible] డిండీర [illegible] ఇతి సూచితమ్. న కేవలం డిండీరేణైవ భగవతోऽంగేనాపి హిమాంశో రుచిరాసీదిత్యాహ. హిమలిప్తాఖిలాంగక ఇతి. హిమేన చందనేన లిప్తమఖిలమంగకసంగం యస్య స తథోక్తః. స్వతశ్శ్వేతోऽపి భగవాన్ చందనేనాతీవ శ్వేతః. తత్సన్నిధ్యైవ చన్ద్రోప్యయం ధవళ ఇతి భావః. అనేన చందనలిప్తాంగం భగవన్తం ధ్యాయేదితి వ్యజ్యతే. న కేవలం చన్ద్రస్య ధావళ్యం, కిం తు శైశిర్యమపి భగవానేవ చకార ఇత్యాహ - హిమాచలానిలశ్వాస ఇతి. హిమాచలశ్చందనాచలః తస్యానిలో మలయమారుతః స ఏవ శ్వాసో యస్య స తథోక్తః. మలయమారుతసంప

ర్వాజ్జలస్య యథా శైశిర్యం తద్వజ్జలమయస్యాపి చంద్రస్య భగవచ్ఛ్వాస సంపర్కాదితి భావః. హిమశ్శీతే త్రిషు క్లీబే ఫాలేయే చందనేపి చేతి నిఘంటుః. అనేన భగవతో మలయవాయుతుల్యశ్వాసో ధ్యేయ ఇతి సూచితం. అథ చంద్రస్య కిరణానపి స ఏవ సృష్టవానిత్యాహ - హిమాపాంగ పరంపర ఇతి. హిమా శీతలా అపాంగపరంపరా యస్య స తథోక్తః. చంద్రమండలాంతరగతభగవత్కటాక్షమాలైవ చంద్రరశ్మివ్యాజేన లోకే దృశ్యత ఇతి భావః. అనేన శీతలకటాక్షమాలా భగవతో ధ్యేయేతి సూచితం. (చత్వారి) ॥౯౭॥

శ్లో॥ హిమవాలుకికాశ్వేతో హిమదీధితిసోదరః।
హిరణ్యరేతఃప్రభవద్రౌపదీమానరక్షణః॥ ౯౮

నను కర్పూరవచ్చంద్రస్స్వతఏవ ధవళః అత ఏవ చంద్ర ఇతి నామ అత ఆహ హిమవాలుకికాశ్వేత ఇతి. హిమవాలుకా కర్పూరః సైవ హిమవాలుకికా సేవ శ్వేతః భగవానేవ స్వతః కర్పూరవద్ధవళః, ఏతత్సంబంధాదేవ చంద్రనామ్ని ఇందౌ వ్యవహార ఇతి భావః. నను చంద్రే కుతో భగవతోయం పక్షపాతో౽త ఆహ - హిమదీధితిసోదర ఇతి. చంద్రస్యానుజః ధన్వంతర్యవతారే ఇతి భావః. దత్తాత్రేయావతారే వా. వస్తుతస్తు బ్రహ్మాస్త్రోద్భవస్య హయగ్రీవస్య బ్రహ్మాంశోద్భవశ్చంద్రస్సోదరతుల్య ఏవేతి గౌణవ్యవహారో జ్ఞేయః, నన్వేవం భగవతస్స్వీయేష్వేవ పక్షపాతః న పరేష్విత్యత ఆహ - మైవమితి. హిరణ్యరేతఃప్రభవద్రౌపదీమానరక్షణ ఇతి. హిరణ్యరేతా అగ్నిః తస్మాత్ప్రభవ ఉత్పత్తిర్యస్యాస్తస్యా ద్రౌపద్యా మానరక్షణః దుర్యోధనసభాయాం దుశ్శాసనవస్త్రే ఆకృష్యమాణే సతి ద్రౌపద్యా ధ్యాతశ్శ్రీకృష్ణస్తస్యా మానం రరక్ష ఇత్యర్థః. భగవానయం స్వీయాన్ పరకీయాన్ వా స్వాశ్రితాన్సర్వానవతి ద్రౌపదీరక్షణాది దృష్టాంతాదితి భావః. నను దుష్టాయాం బహుధవాయాం ద్రౌపద్యాం కథమాశ్రయమాత్రేణాపి భగవతః పక్షపాత ఇతిచేన్నైవం. అయోనిజాయా

...స్యాః పతివ్రతోత్తమత్వాదిదమేవ ద్యోతయితుం హిరణ్యగర్భప్రభవేతి విశేషణమ్. (త్రీణి పదాని) ॥౯౯॥

శ్లో॥ హిందోళకేశో హిందోళనీలో హిందోళసేవితః।
హిందోళనారీరుచిరధన్వా హిందోళగానహృత్॥ ౧౦౦

నను ద్రౌపదీమానరక్షణాచ్ఛ్రీకృష్ణ ఏవేత్యాశంకాయాం తస్యాపి భగవదవతారత్వాద్భగవద్వ్యూహత్వాచ్చ సోపి హయగ్రీవ ఏవేతి వక్తుం శ్రీకృష్ణరూపతయా హయగ్రీవం స్తౌతి ద్వాభ్యాం శ్లోకాభ్యాం హిందోళేతి. హిందోళా భ్రమరా ఇవ కేశా అలకా యస్య స తథోక్తః. హిందోళ ఇవ నీలః హిందోళైస్సేవితః ఇందీవరభ్రాంత్యేతి భావః. "ఇందీవరదళశ్యామమిందిరానందకందళం, వందారుజనమందారం వందేహం యదునందన"మితి వచనాదితి భావః. హిందోళనారీభిర్భ్రమరీభిః రుచిరం ధనుః యస్య స తథోక్తః. భగవత్కరకమలగంధసంబంధబంధురే ధనుషి తద్గంధలోభాద్భ్రమర్యస్సక్తా ఇతి భావః. వస్తుతస్తు భగవద్వ్యూహావతారస్య ప్రద్యుమ్నస్య భ్రమరరూపగుణయుక్తచాపత్వం సిద్ధమేవేతి కృత్వా ప్రద్యుమ్నకృష్ణయోరభేదేన వ్యవహారోయమితి జ్ఞేయమ్. హిందోళగానహృత్ హిందోళానాం గానే హృత్ మనో యస్య స తథోక్తః. తద్గానప్రియ ఇత్యర్థః. స్వపుత్రధనుర్గుణావలంబిత్వాదితి భావః. స్వరుక్మిణీకంఠానుయాయిత్వాదితి వా. వస్తుతస్తు ప్రద్యుమ్నస్య హిందోళగానం ప్రియమేవ. తత్పరికరత్వాత్తస్యేతి పూర్వవజ్జ్ఞేయం. (పంచ) ॥౧౦౦॥

శ్లో॥ హిందోళనాభితిలకో హిందోళనివహాలకః।
హిందోళఝుంకృతిస్ఫూర్జరమ్యవేణుస్వనామృతః॥ ౧౦౧

హిందోళనాభితిలకః భ్రమరతుల్యకస్తూరీచిత్రకశాలీ, హిందోళనివహాలకః హిందోళసంకాశా... కుంతలః భగవన్ముఖారవిందగంధలో...

భ్రాద్రమరాస్ట్ర నిపత్యా అలకానవలం స్యాత్ ంతేః భావః హిం[illegible]
[illegible]కృతీనాం ప్రత్యేన సంబంధేన హేతునా [illegible]
స్వానుభూతం సుఖం యస్య స తథోక్తః. [illegible]
[illegible] వేదా. తద్వంధలో భ్రాద్రమరాస్సన్ని [illegible]
భావః. (త్రీణి) ॥౧౦౮॥

శ్లో॥ హింస్రజంతుపశుశ్రేణిర్హింస్రసౌమ్యస్వభావకృత్ ।
హాసీభూతమహామాయో హింసితగ్రాహవల్లభః ॥ [illegible]

నను భగవంతం ధ్యాతుం శక్తః వేదశాస్త్రాద్యాశ్రయితారః [illegible]
మతావయోవాసః. తత్ర హింస్రజంతవస్సంతి, తే పురుషం [illegible]
ఆహ శ్లోకద్వయం. హింస్రజంతుపశుశ్రేణిః హింస్రాః ఘాతకాః [illegible]
వన్యమృగా వ్యాఘ్రాదయః పశవో గ్రామ్యధేన్వాదయః, [illegible]
ర్యస్య స తథోక్తః. పశవో మృగాః పక్షిణ శ్రేణీభేదా ఇతి [illegible]
భావః. విరోధభేదేనేయముక్తిః. నన్వేవం భగవతస్సర్వేభ్యో [illegible]
నామ కథం పునరస్మాకమత ఆహ - హింస్రసౌమ్యస్వభావకృదితి. [illegible]
ణామపి సౌమ్యస్వభావం కరోతీతి [illegible]. [illegible]
త్యాదితి భావః. కుతోఽస్యేయం శక్తిరత ఆహ - హాసీభూతమహామాయ
ఇతి. హాసీభూతా మహామాయా యస్య స తథోక్తః. [illegible]
కరీ చ మాయేతి భాగవతాన్మాయయాప్యేమిన ఈశ్వరస్య న కించిదసాధ్యం [illegible]
నామేతి భావః. ఏవం స్వభావవినిమయేన రక్షాముక్త్వా అథ [illegible]
రేణ రక్షామాహ హింసితగ్రాహవల్లభ ఇతి. హింసితః గ్రాహవల్లభః మకరః
శ్రేష్ఠః యేన స తథోక్తః. మకరం శిక్షిత్వా గజేంద్రం యథా రక్షితవాన్
తథాస్మానపీతి కృత్వా, దుష్టశిక్షణద్వారాపీశ్వరకర్తృకా [illegible]
స్యాదితి భావః. (చత్వారి) ॥౧౦౯॥

శ్లో॥ హింసాకథాహీనజనప్రియకృద్ధింస్రఘాతుకః ।
హింస్రపూర్ణారణ్యవాసిమునిత్రాణో హిమాశయః ॥ ౧౧౦ ॥

కిమర్థమస్య మునిరక్షణమితి శంకాయాం తన్నిమిత్తమాహ హేమేత్యాహ
హింసాలోకశ్లాఘీ హింసాప్రియాకృతిరితి హింసాయాః శ్లాఘా యేషాం హింసానాం
జనానాం హింసకానాం ప్రియం కరోతీతి తథోక్తః. నను మకరం శ్లాఘా
న్యోచయితుమపి ప జనానాం న తు హింసాప్రియం కర్తవ్యం ఇతి బాధ్యేత్యత ఆహ
హింసప్రఘాతుక ఇతి. హింసకానాం నాశస్వభావః. పునః హింసకాదినాశనస్యాపి
భగవతా లోకోపకారార్థం కృతత్వాదితి భావః. తమేవోపకారమాహ
హింస్రప్రఘ్నారణ్యవాసిమునిత్రాణ ఇతి. హింస్రైః ప్రఘ్నే అరణ్యే వాసినాం
మునీనాం త్రాణం రక్షణం యస్య స తథోక్తః. సర్వత్రాపి అరణ్యనివాసి
మునిజనరక్షా అస్యైవ క్రియేతి ఇత్యర్థః. ఏవం రక్షణే హేతుమాహ
హేమాశయః కృపయా శీతలహృదయః (సత్యా) ॥౧౦౩॥

శ్లో॥ హిమాంశుముఖవిద్యోతత్కీర్తికాంతోపగూహనః
హిమాంశుసుమభృత్కీర్తివల్ల్యుపఘ్నభుజస్రజః॥ ౧౦౪

అథైవాస్య మూర్తిభూతకీర్తిమత్త్వమిత్యాహ హిమాంశ్వితి.
హిమాంశుతుల్యేన ముఖేన విద్యోతంత్యాః కీర్తికాంతాయా ఉపగూహన
మాలింగనం యస్య స తథోక్తః సాక్షాన్మూర్తా కీర్తిరేవ కాంతా అముమాలింగ
తీత్యర్థః. నను కీర్త్యభిమాని దేవతైవ స్యాత్, న తు కీర్తిరిత్యత ఆహ హిమాంశు
మేవ సుమం బిభర్తీతి హిమాంశుసుమభృత్. తస్యాః కీర్తివల్ల్యాః కీర్తిరూపల
తాయా ఉపఘ్నభూతః భుజస్రజో యస్య స తథోక్తః. సా కీర్తిరేత
ద్భుజమవలంబ్య విజృంభతేవ దృశ్యతే. తస్యాః పుష్పమయం చంద్ర
ఇత్యర్థః. (ద్వే) ॥౧౦౪॥

శ్లో॥ హావితాంభోజవదనపుష్టికాంతోపలాలితః
హారిప్రియాహ్లాదిపుష్టికీర్తికాంతాజనావృతః॥ ౧౦౫

కీర్తిమాత్రేణాయం న తు పుష్టిమానలం ఆహ హావితేతి. హావితం
వికసితమంభోజమివ వదనం యస్యాస్తయా పుష్టికాంతయా మూర్తిభూ

తయా పుష్టికాంతియా ఉపలక్షితః నాపి పుష్టిరముం మార్గ్గ భూయ ఏవతే ఇత్యర్థః. ధ్యానసౌకర్యాయ సర్వాంగ సంగిలయోగ్యాహ. హరిశ్రీరితా లక్ష్మ్యా హృష్టిపుష్ట్యంగనాపుష్టిః. శ్రీ ర్విభూతీనాం కాంతానాం సేవ లాశినాం ఆవృతః పరివేష్టితః. తన్నామకం ధ్యానేన భావః. (ప్రా) ॥౧౦౫॥

శ్లో॥ హరినీలప్రతతికాసిలాసీరాజితాత్మకః
హార్దలావణ్యపాథోధిపోతీభూతాహినాయకః॥ ౧౦౬

అస్యామపి భగవత్కాంతాం తత్కృత్యం చ ధ్యానోపయోగితయాపక్త, హరీతి. హరినీలప్రతతికయా ఇంద్రనీలమయులయోగ్యయా నీలయా నీరాజితః కృతనీరాజనః ఆత్మా విగ్రహో యస్య స తథోక్తః సర్వాసా మప్యంగనానామేతత్సేవనే కారణమాహ - హార్దేతి, హార్దస్య హృదయంగమ లావణ్యపాథోధా పోతీభూతః అహినాయకశ్శేషో యస్య స తథోక్తః. భగవానయం స్వలావణ్యసాగరే స్వయమేవ నిమగ్నస్సన్ తత్ర తారిత్వార్థం శేషరూపం పోతమారూఢవానిత్యర్థః అపరిమితలావణ్యాత్మాపమ మేవ సర్వాసేవనమ్ ఇతి ఫలితం (ప్రా) ॥౧౦౬॥

శ్లో॥ హీనాఖిలో హీరమణిస్తోమభృత్ప్రతిభటో హితః
హితకృద్దితహృద్దీరశశకలాయితసద్రదః॥ ౧౦౭

తాసాం సేవనే అపరమపి హేతుమాహ. హీనాఖిలఇతి. హీనం న్యూనమఖిలం యస్మాత్స తథోక్తః. సర్వాధిక ఇత్యర్థః. సర్వాధిక మేవ ఉత్తమాంగనాస్సేవంతే న తు క్షుద్రం నాపి మధ్యమమితి భావః. తాదృశ లావణ్యవత్వే విగ్రహస్య హేతుమాహ - హీరమణిస్తోమభృత్ప్రతిభట ఇతి. వజ్రమణిపర్వతతుల్యః. శుద్ధస్ఫటికమణిభూభృత్ప్రతిభటమితి, బ్రహ్మవచనాత్. అతఏవాయం తాసాం భక్తానాం చ ప్రియ ఇత్యాహ - హిత ఇతి. నాయం శాల్మలికుసుమాదివత్స్వరూపమాత్రేణ ప్రియః. కిం తు

పద్మాదిపదమధ్యేనాపీత్యాహ — హితకృదితి. హితం కరోతీతి హితకృత్. స్వాశ్రితానాం కాంతానాం భక్తానాం చ యద్యద్ధితం తత్తత్సర్వం కరోతీ-త్యర్థః. నన్వాశ్రితేభ్యస్సకాశాత్ప్రత్యుపకారముద్దిశ్యాయం తేషాం హితం కరో-తీత్యత ఆహ — హితహృదితి. హితే ఏవ హృత్ మనో యస్య స హితహృత్. మదాశ్రితహితం మయా కార్యమిత్యేతావదేవానుసంధాయ కరోతి న తు ప్రత్యుపకారస్పృహయా పరిపూర్ణకామత్వాదితి భావః. స్వపత్నీనాం తాసాం సమ్మోహనకారి భగవదుపాంత్యరూపమాహ — హీరశకలాయితేందుద ఇతి. హీరశకలవదాచరితా శోభనా ఇందా దంతా యస్య స తథోక్తః. సుదతీ-నాం శోభనదంతోఽయమేవానుసరణీయ ఇతి భావః. [షట్] ౧౦౩

శ్లో॥ హీనభ్రమజనప్రాణో హీనలాంఛనచంద్రమాః।
హీనాధికభిదాభావరహితో హీనపావనః॥ ౧౦౨

భక్తానాం భగవదాశ్రయణే హేత్వంతరమాహ — హీనభ్రమజనప్రాణ ఇతి. హీనః శూన్యః భ్రమః దేహాత్మాభిమానాదిరూపః అహంతామమతాత్మకో యేషాం తేషాం హీనభ్రమాణామితి వా. జనస్య హీనభ్రమజనస్య ప్రాణః ప్రాణతుల్యః తజ్జన ఏవ ప్రాణా యస్యేతి వా. "ప్రియో హి జ్ఞానినో-ఽత్యర్థమహం స చ మమ ప్రియః" ఇతి గీతావచనాదితి భావః. నను మనశ్చం-ద్రం ప్రవిశతీతి శ్రుతేః చంద్రమా ఏవ తాసాం తేషాం చ మనోహారీ ప్రియశ్చేత్యత ఆహ — హీనలాంఛనచంద్రమా ఇతి. నిష్కళంకచంద్ర-ప్రత్యగ్రః తత్తుల్య ఇతి యావత్. నిష్కళంకే చంద్రే భగవతి స్థితే సతి భక్తాస్తాసాం తేషాం వా మనో భగవంతం విహాయ సకళంకమిందుం ప్రవిశే-దితి భావః. నను లక్ష్మ్యాదయః స్త్రియః పరస్పరం న సమాః అత్యన్తా-దయో భక్తాశ్చ తథా తేన భగవానయముత్కృష్టే ప్రహ్లాదాదౌ ఉత్కృ-ష్టాయాం లక్ష్మ్యాం విశేషేణ సక్తస్స్యాదన్యేషామన్యాసాం చ నిర్హేతుకే-స్స్యాత్ అత ఆహ — హీనాధికభిదాభావరహిత ఇతి. అయం హీనోఽయమధిక ఇత్యాకారకభేదబుద్ధిశూన్యః సర్వాత్మత్వేన సర్వసమత్వాదితి భావః.

అపి చ భగవదాశ్రయణమాత్రాదేవ లోకస్య సౌఖ్యం, న తు పశ్చాదిత్యాహ - హీనదానసఇతి. హీనానాం పావయత్యుత్తమీకరోతీతి తథోక్తః. అతస్సర్వే వయం సర్వా అంగనాశ్చ ఉత్తమా ఏవేతి భావః. (చత్వారి) ౧౧౭

శ్లో॥ హీరాస్తనస్వర్ణకుంభకుంకుమాంతోత్తరీయకః।
హీరాధరామృతాస్వాదపూర్ణకామో హిరణ్యకృత్ ॥౧౧౮

అథ త్రిభిశ్శ్లోకైః యోగినీభిః లక్ష్మీసంభోగమాహ - హీరేతి లక్ష్మ్యాః స్తనయోః స్వర్ణకుంభతుల్యయోః స్థితేన కుంకుమేన అంతం సుందరముత్తరీయం యస్య స తథోక్తః. ఆలింగనసమయ ఇతి భావః. హీరాయాః అధరామృతస్య ఆస్వాదేన పూర్ణః పూర్ణమితః కామో మన్మథో యేన స తథోక్తః. కామినామధరాస్వాదస్సురతాదతిరిచ్యత ఇతి న్యాయాదితి భావః. హిరణ్యకృత్ హిరణ్యం రేతః కరోతి సించతీతి తథోక్తః సంభోగసమయ ఇతి భావః. న చేదం రేతస్సేచనమప్రమాణమితి వాచ్యం, రేతస్య మిథునోత్పత్తిశ్రవణేన తద్వ్యభిచారాపత్త్యనుమానాత్. [త్రీణి] ॥౧౧౮॥

శ్లో॥ హీరాపాంగోత్పలావృష్టో హీరాలింగితకంధరః।
హీరావేణీసక్తకరో హీరాచుంబితలోచనః॥ ౧౧౯

హీరయా అపాంగోత్పలైరావృష్టః హీరయా ఆలింగితా కంధరా యస్య స తథోక్తః. హీరాయాం వేణ్యాం సక్తః కరో యస్య స తథోక్తః. హీరయా చుంబితే లోచనే యస్య స తథోక్తః. [చత్వారి] ౧౧౯

శ్లో॥ హీరావక్షోరుహాంభోజకోశశాయిమధువ్రతః।
హీరావిలోలతాటంకరత్ననీరాజితాననః॥ ౧౨౦

హీరాయాః వక్షోరుహే ఏవ అంభోజకోశే శాయీ శయానః మధుభ్రమరః శ్వేతభృంగ ఇతి యావత్, హీరాయాః విలోలదోలాయుపరి

సురతసంరంభాదితి భావః. తాటంకయోః కర్ణభూషణయోః రత్నైః కి రాజితమాననం యస్య స తథోక్తః. (ద్వే పదే) ||౧౧౧||

శ్లో|| హారాసంవాహితపటో హారోపలమయోపధిః ।
హర్షయుక్కంజపర్యంకశాయీ హంసనిలీనహృత్ ॥ ౧౧౨

అథ ద్వాభ్యాం శయానం భగవంతం స్తౌతి ధ్యానోపయోగాయ. హారయా సంవాహితే పటే యస్య స తథోక్తః. హారోపలమయః వజ్రమణికృత ఉపధిః కంఠాధారః యస్య స తథోక్తః. హర్షయుజాం హృష్టానాం సనకాదీనామితి యావత్. కంజానాం పర్యంకే శయ్యాయాం శాయీ శయానః హంసే బ్రహ్మణి నిలీనం హృత్ యస్య స తథోక్తః యోగనిద్రాయామితి భావః. (చత్వారి) ||౧౧౨||

శ్లో|| హర్షమీలితనేత్రాబ్జో హీరశ్వాసానిలార్చితః ।
హారిదిగ్భాసికోటీరో హర్షమల్లీసుమాంబరః ॥ ౧౧౩

హర్షేణ సురతానందేన యోగనిద్రాసుఖేన వా మీలితే నేత్రాబ్జే యస్య స తథోక్తః. హీనస్య సర్వస్య శేషస్యేతి యావత్. హీరస్సింహః హీవజ్రేషు హీరా లక్ష్మీః పిపీలికా ఇతి రత్నమాలా. శ్వాసానిలైః చామరవాయుతుల్యైరితి భావః అర్చితస్సేవితః హారిదిక్ప్రాచీ తస్యాం భాసత ఇతి భాసీ కోటీరః సూర్యతుల్యం కిరీటం యస్య స తథోక్తః. ప్రాచ్యాం శిరో నిధాయ శయిత ఇత్యర్థః. శ్రీరంగే రంగనాయకస్యాపి తథైవ శయితత్వాదితి భావః. హర్షో వికాసః తద్యుక్తానాం మల్లీసుమానాం అంబరం వస్త్రం యస్య స తథోక్తః. మల్లికాపుష్పైః కృతవస్త్రచ్ఛన్న ఇత్యర్థః. చత్వారి ||౧౧౩||

శ్లో|| హుతాశసజ్వలత్తేజా హుతంహుతభుగంతరః ।
హుతాన్నహుతభుగ్జిహ్వో హుతభుక్స్తుతభుఙ్నిభః ॥ ౧౧౪

నను ఆషాఢశుద్ధైకాదశీమారభ్య కార్తికశుద్ధైకాదశీపర్యంతం శయానస్య అతఏవాలసస్య ప్రతాపశూన్యస్యాస్య విశేషణం వ్యర్థమిత్యత ఆహ - హుతాశనజ్వలత్తేజా ఇతి. హుతాశనఇవ జ్వలత్ భాసమానం తేజః ప్రతాపో యస్య స తథోక్తః. నాయమప్రతాపః, నాపీషత్ప్రతాపః, కింత్వగ్నిప్రతాపఏవేత్యర్థః. నను భగవత్ప్రతాపస్యాప్యుపమానభూతత్వేన తతోఽప్యధికః స వీతిహోత్రస్సేవ్యతామథవా స చ వహ్నిర్యేన హుతేన జీవతి, తదుతం వా సేవ్యతామిత ఆహ - హుతం యద్ద్రవ్యమగ్నిహోత్రే హుతం తత్తత్సర్వమపి విష్ణురేవ. తథా హుతభుగంతరః. అగ్నేరప్యంతర్యామితస్యాపి తేజఃప్రదః ప్రేరకశ్చేత్యర్థః. నను ప్రాణాయ స్వాహేత్యాదిభిరాహుతిభిస్సర్వైరపి జఠరాగ్నావాహుతయః క్షిప్యంతే తత్ప్రభావేనైవ, లోకోఽయం జీవతీతి కృత్వా లోకస్య స ఏవ ముఖ్యో రక్షక ఇత్యత ఆహ - హుతాన్నహుతభుఙ్మూర్తిః, హుతమన్నం యస్మిన్ స హుతాన్నః, స చాసౌ హుతభుగగ్నిః జఠరాగ్నిరిత్యర్థః తన్మూర్తిః తద్రూపః. అహం వైశ్వానరో భూత్వా ప్రాణినాం దేహమాశ్రితః। ప్రాణాపానసమాయుక్తః పచామ్యన్నం చతుర్విధ'మితి. గీతావచనాత్సోఽపి జఠరాగ్నిర్భగవద్రూప ఏవ. నను కాష్ఠేష్వగ్నిం నిర్మథ్య తస్మిన్ హూయతే హవిః స చాగ్నిస్సర్వవ్యాపీ నిర్లేపః అతో భగవానేవేత్యత ఆహ - హుతభుగితి. కాష్ఠాంతర్గతాగ్నిరిత్యర్థః. సోఽపి భగవానేవ. తథాహి కాష్ఠే న కోఽప్యగ్నిస్స్వరూపేణాస్తి భిద్యమానే తస్మిన్నదృశ్యమానత్వాత్తస్య, కింతు అగ్నిజననసామర్థ్యం కించిత్కాష్ఠే విద్యతే. తచ్చ ఈశ్వరసంబంధేన. ఈశ్వరశక్త్యైకాష్ఠస్య తాదృశశక్తిసంగతేరితి నను జఠరాగ్న్యాదిరూపత్వమీశ్వరస్య స్మృతం. ఈశ్వరస్త్వగ్నివర్ణశ్శ్రూయతే తతో నాయమీశ్వర ఇత్యత ఆహ- హుతభుఙ్నిభ ఇతి. అగ్నివర్ణ ఇత్యర్థః. తమగ్నివర్ణం పురుషమితి శ్రుత్యుక్తోఽగ్నివర్ణ ఈశ్వరోఽయమేవ. హిరణ్యవర్ణత్వేనాస్యైవాగ్నివర్ణత్వాదితి భావః. (అత్రశ్లోకే షట్పదాని సంతి) ॥౧౧౮॥

శ్లో॥ హుతో హూతి-ర్హూతికర్తా హూత్యర్థో హూతికారణం।
హూత్యతీతో హూతిగతో హూతిశ్రోతా హుతాత్మకః॥

నను అగ్నిహోత్రిభిః అగ్నిహోత్రేణ చ భగవానింద్రఏవ బహుధా ఆహూయతే అతఏవ తస్య పురుహూత ఇతి నామ. తతోఽస్మాభిరపీంద్ర ఏవాహూతవ్యస్సేవితవ్యశ్చేత్యత ఆహ - హూతఇతి. హూత ఆహూత ఇంద్రాదిః హూతిరాహ్వానం హూతికర్తా యజమానాదిః హూత్యర్థః ఆహ్వానస్య ఫలం ఇంద్రాద్యాగమనాదికం హూతికారణం ప్రాణవాయుః తస్యైవ శబ్దజనకత్వాత్. యజ్ఞాదికం వా. తదర్థమేవ తేషామాహ్వానాదితి భావః. సర్వమపీదం శ్రీహయగ్రీవాత్మకమేవ. తత్ర హేతుమాహ-హూత్యతీత ఇతి. హూతేరవిషయః. బ్రహ్మత్వాదితి భావః. బ్రహ్మణోఽస్య సర్వాత్మకత్వముచితమితి తాత్పర్యం. నను నాయం హూత్యవిషయః గజేంద్రాదిభిరాహూతత్వాద్బ్రహ్మాదిభిశ్చేత్యత ఆహ - హూతిగత ఇతి. ఆహ్వానస్యాప్యంతర్గతం భగవంతం కథమాహ్వానం విషయీకుర్యాదితి భావః. నను కథం తైరాహూతోఽత ఆహ - హూతిశ్రోతేతి. దూరస్థగజేంద్రాదిభక్తజనాహ్వానశ్రవణమస్య లీలయా భక్తరక్షణార్థం వా మాయయా సుసంగతమితి భావః. అశ్రుతత్వే తు తత్ర భగవత ఆగమనం న సంభవేదితి జ్ఞేయం. నను తర్హి అస్మాభిరాహూతస్య భగవత ఆగమనం కుతోఽద్య న భవతీత్యత ఆహ-హుతాత్మక ఇతి. హుతా ఆత్మానో మనాంసి యస్మిన్ స తథోక్తః. యే బ్రహ్మవిదరా భాగవతాః భగవతి మనో లీనం కృతవంతః తేషామస్య దర్శనం సులభం, న త్వస్మాకమితి భావః.

(నవపదాని) ॥౧౧౫॥

శ్లో॥ హృదయాళుర్హృదయగో హృద్యో హృదయదుర్గ్రహః
హృదయం హృదయాకాశో హృద్వాసో హృదయేశ్వరః॥

నను తాదృశేష్వపి భాగవతేషు కుతోఽస్యానుగ్రహ ఇత్యత ఆహ - హృదయాళురితి. సత్స్వభావః. నను క్వాపి వైకుంఠే స్థితే హరౌ భాగవతానామపి మనాంసి కథం లీనానీత్యత ఆహ - హృదయగ ఇతి. ఈశ్వరస్సర్వభూతానాం హృద్దేశేఽర్జున తిష్ఠతీతి గీతావచనాదీశ్వరస్సర్వభూతహృదయస్థ ఏవ. తేన తస్మిన్ మనోలయనం సుకరమేవేతి భావః. నను

హృద్యే వస్తుని మనో లగతి న త్వహృద్యే ఇత్యత ఆహ - హృద్య ఇతి. సర్వ
నానందమహత్వాన్నిర్దోషః. నను యద్యయం హృద్యమపి స్యాత్
తథాపి కథమస్య గ్రాహ్యత్వమిత్యత ఆహ - హృదయగమ్య ఇతి.
అసంస్కృతేన మనసా గ్రహీతుమశక్య ఇత్యర్థః "మనసైవానుద్రష్టవ్య"
మితి. "యతో వాచో నివర్తంతే అప్రాప్య మనసా సహే"తి శ్రుతిస్తు
అసంస్కృతమనోవిషయేతి భావః. నను సంస్కృతత్వాసంస్కృతత్వభేదాన్మనసో
భగవత్స్వరూపజ్ఞానాజ్ఞానే స్యాతాం నామ. చక్షురాదికం తు సర్వేషా
మపి తుల్యమేవ. అతస్తేనాయం భగవాన్ గ్రాహ్యతామాపద్యేత ఇత్యత ఆహ - హృత్పయస్య ఇతి.
ఇంద్రియాణాం మనశ్చాస్మీతి గీతావచనాదింద్రియోత్తమత్వేన మనసో విష్ణు
విభూతిత్వం సిద్ధం. యదీదం మనశ్చక్షురాదిసాధారణం స్యాత్తర్హి ఇంద్రి
యోత్తమత్వమస్య న స్యాత్ విష్ణువిభూతిత్వం చ న స్యాత్. గీతావచన
వ్యర్థం స్యాత్. తస్మాత్ సంస్కృతమనసైవాయం గ్రాహ్యః. న త్వసం
స్కృతమనసా, నాపి చక్షురాదినేతి భావః. యద్వా నను మనో బ్రహ్మే
త్యుపాసీతేతి శ్రుతేస్తదేవోపాస్యమిత్యత ఆహ - హృద్పయమితి. తస్య
భగవద్విభూతిత్వేనేతి భావః. నను దహరోపాసనమపి శ్రూయతే అత ఆహ -
హృదంతరాకాశ ఇతి. దహరాకాశోపి భగవద్విభూతిరేవ స్వాతంత్ర్యం [illegible]
తయోరుపాసనం కార్యమత ఆహ - హృద్వ్యాస ఇతి. హృది లక్షణయా
దహరాకాశే వాసో నివాసో యస్య స తథోక్తః. దహరస్య [illegible]
నోపాస్యతా, కిం త్వంతర్యామిత్వేనేతి భావః. హృదయేశ్వరః
మనసః ప్రభుః ప్రేరక ఇతి వా. తతో స ఏవ ఉపాస్యమితి భావః. అథ
హృదయేశ్వర ఇత్యనేన భార్యాయా భర్తా యథా హృదయేశ్వరస్తథాయం
సర్వేషామీశ్వర ఇతి సూచ్యతే. (అష్ట) ||౧౧౬||

శ్లో|| హృతస్వజనసంసారో హృతభక్తమనోధనః।
హృతభక్తార్పితస్వాదునైవేద్యో హృతతజ్జనః॥ ౧౧౭

నను శ్రుతివిహితయోర్మనోదహరోపాసనయోః కుతస్త్వయా నిరా
కృతిరితి శంకాయాం శ్రుతిరపి మనోదహరయోర్బ్రహ్మత్వమారోప్యై
వోపాసనాం విహితవతీ. న తు కేవలం తయోశ్చ బ్రహ్మబుద్ధ్యా మనఆద్యుపాసనం

మంత్రద్రష్టృవిషయమేవ. ప్రాజ్ఞాస్తు బ్రహ్మైవోపాసతే బ్రహ్మణస్సంసార కారణాజ్ఞాన నివారకత్వాదిత్యాహ - హృతస్వజనసంసార ఇతి. స్వజనస్య భక్తజనస్య సంసారో యేన హృతః స తథోక్తః. న హి భగవద్భక్తానాం సంసారో నామ, చిత్రగుప్తాదిషు సంసారాభావస్య దృష్టత్వాదితి భావః. సంసారనివారణప్రకారమేవాహ - హృతభక్తమనోధన ఇతి. హృతం స్వీకృతం భక్తానాం మనోరూపం ధనం యేన స తథోక్తః. దారాపత్యాదిసంసారసముద్రపతితం భిన్నం మనస్స్వీయమేవ స్వస్మిన్నివేశయిత్వా ఆనందయతీత్యర్థః .అంతర్యామిత్వాదితి భావః. అత్ర చ "జాయమానం హి పురుషం యం పశ్యేన్మధుసూదనః, స సాత్త్వికస్తు విజ్ఞేయః స వై మోక్షార్థచింతక"ఇతి వచనం ప్రమాణం బోధ్యమ్. న కేవలం భక్తానాం మనోధనమేవాయం హృతవాన్ కింతు తదీయం సర్వమపీత్యాహ - హృతభక్తార్పితస్వాదునైవేద్య ఇతి. హృతం స్వీకృతం భక్తైరర్పితం స్వాదు రుచిరం నైవేద్యం నివేద్యమేవ నైవేద్యం నివేదనీయంఅన్నాదికం గృహాపత్యాదికం చ యేన స తథోక్తః. భగవద్భక్తా హి స్వదేహాదికం సర్వమపి భగవతే సమర్ప్య ప్రపద్యంతే త్వామ్మహం ఇతి తత్రహస్యాత్. యద్వా నను యది భగవతే మనోర్పితం తర్హి కిమితి తే అన్నాది భుంజతే? అత ఆహ - హృతేతి. సర్వమపి పాయసాదికం భగవతేఽర్పయిత్వమేవ తే భుంజతే భగవతో హృదయాంతర్గతత్వాత్. న తు స్వార్థమితి భావః. ఏవం విధానాం భక్తానాం గతిమాహ - హృతతజ్జన ఇతి. తత్ బ్రహ్మ ఓంతత్సదితి నిర్దేశో బ్రహ్మణ స్త్రివిధస్స్మృత ఇతి వచనాత్. తస్మిన్ నిష్ఠావాన్ జనః తజ్జనః మధ్యమపదలోపసమాసః. బ్రాహ్మణ ఇతి యావత్. హృతః స్వీయత్వేన స్వీకృతః. తజ్జనో యేన స తథోక్తః స్వసాలోక్యాదికం తేభ్యో దిశతీత్యర్థః. (చతుర్థి) ||౧౧౭||

శ్లో|| హృతసామో హృతాంభోధిర్హృతాంభోనిధిదేశికః|
హృతభీష్మసుతారత్నో హృతవేదగణాహృతిః|| ౧౧౮

న కేవలం భక్తానాం సాయుజ్యదానే భగవాం స్తే చ తుల్యాస్స్వర

తశ్చ భగవతస్సర్వోత్తమత్వం న స్యాదిత ఆహ - హృతసామ్య ఇతి. హృత మపహృతం సామ్యం యస్య సః యేన స ఇతి వా. జగత్సృష్ట్యాదివర్జమేవ తేషామీశ్వరత్వమితి సూత్రకృతైవోక్తత్వాన్న తేషాం తత్తుల్యతేతి భావః. నను కానయం స్వీయత్వేన స్వీకృతవానితి శంకాయాం సర్వాన్వక్తుమశక్య త్వాచ్చతుర ఆహ - హృతాంభోధిః, క్షీరసాగరమయం స్వీయత్వేన స్వీకృ తవాన్. తత్ర శయితత్వాత్, తత్సుతాయాః పరిణయాచ్చేతి భావః. కిం చ హృతాంభోనిధిదేశికః హృతాంభోనిధిరగస్త్యః తస్య దేశికో గురుః అగస్త్యమేకం శిష్యత్వేన స్వీకృతవాన్. హయగ్రీవాగస్త్యసం వాదస్య బ్రహ్మాండపురాణస్థత్వాదితి భావః. హృతభీష్మసుతారత్నః హృతం భీష్మస్య సుతారత్నం రత్నతుల్యా కన్యా రుక్మిణీతి యావత్. యేన స తథోక్తః కృష్ణావతారే ఇతి భావః. రుక్మిణీమయం పత్నీత్వేన స్వీచ కారేత్యర్థః. హృతానాం సోమకాసురేణాపహృతానాం వేదగణానామా హృతిః పునరాహరణం యస్మాత్స తథోక్తః. ఆదావేవ వేదగణం స్వనంది జనత్వేన స్వీచకార మధ్యే చ తస్య సోమకాద్భ్రంశే జాతే సతి పునర్మత్స్యా వతారం ధృత్వా తం స్వీచకారేత్యర్థః. (పంచ) ॥౧౧౮॥

శ్లో॥ హృతసర్వజగన్మాలో హృద్యవాక్యో హృతాన్వయః।
హృతగోపాంగనావస్త్రో హృతవత్ససుతాకృతిః। ౧౧౯

కిమేవం పృథఙ్నిర్దేశేన ? వస్తుతస్తు సర్వమపి జగత్ ఈశ్వరేణ స్వక్రీడారసనిర్వృత్త్యర్థమత్వేన గృహీతమేవ. సర్వస్యాపి తదధీనత్వా త్తస్మై బల్యర్పణాచ్చేత్యాహ - హృతసర్వజగన్మాల ఇతి. హృతా స్వీకృతా సర్వజగన్మాలా యేన స తథోక్తః. సర్వమపి జగత్స్వనివాసత్వేన స్వీకృ తవానితి వా. నను కథమిదం త్వయా జ్ఞాతమిత్యాశంకాయాం తదీ యైరేవ వేదవచనైరిత్యాహ - హృద్యవాక్య ఇతి. హృద్యాని వాక్యాని వేదరూపాణి యస్య స తథోక్తః " సర్వే దేవా అస్మై బలిమాహరంతీ త్యాదిశ్రుతేరితి భావః. నను అసంగో హ్యయం పురుష ఇత్యుక్తలక్షణస్యా సంగస్యేశ్వరస్య కథం వేదవాక్యాన్వయస్సన్నిత ఆహ - హృతాన్వయ ఇతి. స్వీకృతశరీరాదిసంబంధః లీలయేతి భావః. భక్తేచ్ఛయేతి వా స్వపూరుషే

చ్ఛానుగృహీతరూపమితి భాగవతాత్. తాన్యేవ లీలాకృత్యాని కాని
చిద్గణయతి- హృతేత్యాదినా. హృతాని గోపాంగనానాం వస్త్రాణి యేన
స తథోక్తః. శ్రీకృష్ణస్య లీలామనుష్యత్వాత్ తత్కృత్యాన్యేవాత్రో దాహర
తీతి జ్ఞేయమ్. నను గోపీవస్త్రాపహరణమితీయం న లీలా, కిం తు
కామచేష్టేత్యతో లీలాంతరమాహ. హృతవత్ససుతాకృతిః. హృతానాం
బ్రహ్మణాపహృతానాం వత్సానాం తర్ణకానాం సుతానాం గోపాలబా
లానాం చ ఆకృతయో యస్య స తథోక్తః. (పంచ) ॥౧౧౯॥

శ్లో॥ హృషీకేశో హృతబకో హృతస్వర్గాలయద్రుమః।
హృతభూపాబలారాశి - ర్హృతభూతనయాసుకః॥ ౧౨౦

నను కథం భగవతా ఏకేన వత్ససుతాదిబహురూపాణి ధృతానీత్యత
ఆహ - హృషీకేశ ఇతి. హృషీకాణామింద్రియాణామీశః ప్రభుః సర్వేం
ద్రియేశ్వరోఽయం సర్వేంద్రియాణామపి స్వస్మిన్నేకస్మిన్నపి బహుత్వ
భ్రమం జనయితుమీష్టే ఇతి భావః. యద్వా హృషీకేశః పరమాత్మా
యః పరమాత్మా జగద్రూపేణ మాయావశాత్ప్రతీయతే. తస్య వత్ససుతా
కృతిధారణం నాద్భుతమితి భావః. నను నేదం చిత్రం కాయవ్యూహ
మాయయా సౌభర్యాదీనామపి బహుశరీరధారణప్రసిద్ధేరత ఆహ - హృత
బక ఇతి. హృతో నాశితో బకో యేన స తథోక్తః. బకరూపిణోఽసుర
స్య కంఠే ప్రవిశ్య తం జఘానేతి చిత్రమిదమితి భావః. నను నేదం చిత్రం
దేవేంద్రాదిభిర్వృత్రాసురాదీనాం హతత్వాదత ఆహ - హృతస్వర్గాలయ
ద్రుమః. హృతః అపహృతః స్వర్గాలయద్రుమః. పారిజాతో యేన స
తథోక్తః. ఇంద్రమపి జిత్వా స్వర్గతరుమానీయ భూతరుం చక్రే ఇతీదం
చిత్రమితి భావః. నన్వర్జునేన సర్వమపి ఇంద్రవనం హృతమిత్యత ఆహ -
హృతభూపాబలారాశిరితి. హృతః స్వీకృతః భూపాబలారాశిః నరకా
సురబందీకృతరాజకన్యాసమూహః యేన స తథోక్తః. నను నర్యానపి
భూపాన్ జిత్వా తథా తా నరకాసుర ఆనీతవానేవేత్యత ఆహ - హృత
భూతనయాసుక ఇతి. నరకాసురప్రాణసహితాపహారీ. (పంచ) ॥౧౨౦॥

శ్లో॥ హృతభూభారభూపౌఘో హృతబాణాసురాత్మజః।
హృతబాణభుజాదర్పో హృతగర్వసురేశ్వరః॥ ౧-౨౧

నను హిడింబాదయో భీమేనాపి నిహతా ఇత్యత ఆహ - హృతభూభారభూపౌఘ ఇతి. భూభారభూతం సర్వమపి భూపగణం కాలయవనాదికం జఘానేత్యర్థః. నను బాణాసురేణాపి సర్వే భూపా జితా ఇత్యత్రాహ హృతబాణాసురాత్మజ ఇతి. హృతా స్వీకృతా భార్యాత్వేనేతి భావః. బాణాసురస్యాత్మజా సుతా ఉషా యేన స తథోక్తః. అనిరుద్ధవ్యూహరూప ఇతి భావః. నను సోఽప్యనిరుద్ధో బాణాసురేణ నిరుద్ధ ఇత్యత ఆహ - హృతబాణభుజాదర్ప ఇతి. బాణాసురస్య భుజాదర్పం సర్వమప్యయం హృతవాన్. ఏవం శత్రుసత్తమస్య గర్వాపహారముక్త్వా అథ దేవోత్తమస్యాహ హృతగర్వసురేశ్వర ఇతి. హృతో గర్వో యస్య స హృతగర్వః సురేశ్వర ఇంద్రో యస్మాత్స తథోక్తః. గోవర్ధనోద్ధారసమయ ఇతి భావః. యద్వా నను స్వపూరుషేచ్ఛానుగృహీతరూపమిత్యనేన భగవద్రూపస్య భక్తపరతంత్రతా సిద్ధా భక్తరూపం తు కింతంత్రమిత ఆహ - హృతగోపాంగనావస్త్ర ఇతి. భగవతా సహ విహర్తుకామానామృషీణాం వాంఛాం పరిపూరయితుం భగవాన్స్వయం కృష్ణరూపేణావతీర్య తాంశ్చ గోపీరూపేణావతారయ్య తత్రాపి శ్రీకృష్ణోఽస్మాకం పతిర్భూయాదితి కాళికాం ప్రార్థయంతీనాం తాసాం వసనాని తదిచ్ఛామనుసృత్య స్వయముపజహార. తస్మాత్ భక్తాస్స్వతఏవ భగవత్పరతంత్రాః భగవాంస్తు లీలయా భక్తానువ్రతి ఇతి భావః. నను భక్తేచ్ఛయా భగవతో ధృతరూపత్వే కృతకార్యత్వే చ అభ్యుపగమ్యమానే సతి. వత్సగోపాలబాలరూపధారణమహేతుకమేవ స్యాత్. తథా బ్రహ్మణ ఇచ్ఛాభావాదిత ఆహ - హృతవత్సేతి. భగవతః కృష్ణస్య మాయావైభవం దిదృక్షుణా బ్రహ్మణా గోవత్సబాలా అంతర్ధాపితాః. తమేవ తస్మై దిదర్శయిషుణా కృష్ణేన తత్తద్వత్సబాలశతరూపాణి స్వీకృతానీదమపి. భక్తేచ్ఛాపూరణమేవ. నను భగవతో మాయిత్వమన్యేషాం నేతి. కథమియం వ్యవస్థేత్యత ఆహ - హృషీకేశ ఇతి. బ్రహ్మాదయస్తు ఇంద్రియవశా ఇతి భావః. నను భగవానయం కిం నిజేంద్రియావశః? ఉత పరేంద్రియావశః? న తావత్ [illegible].

బకేన గిళితత్వాత్. సత్యభామా వాగిన్ద్రియేణ ప్రేరితత్వాచ్చేత్యత్ర ఆహ-
హృతబక ఇతి. హృతస్వర్గాలయద్రుమ ఇతి చ. బకమేవాసురమయం
జఘాన, సత్యభామాప్రేరణం వ్యాజీకృత్య స్వభుజబలం దర్శయితుమేవ
భగవతా తథా చేష్టితమ్, న తు పారవశ్యాత్ ఇతి భావః. నను నప్రషీమః
స్త్రీజితత్వాదిత్యత్ర ఆహ - హృతభూపాబలారాశిరితి. కారాగృహోద్రా
జాంగనా మోచయితుమేవ కృష్ణేన తథా చేష్టితం న తు స్త్రీలౌల్యాత్
ఇతి భావః. నను స్వీయపరకీయభేదగ్రాహగ్రస్తస్య పాణ్డవపక్షపాతినః
కథం హృషీకేశత్వమత ఆహ-హృతభూతనయాసుః ఇతి. స్వప్రియాయా
భువస్సుతమపి జఘాన అతో నాయం స్వజనపక్షపాతీ కిం తు శిష్టపక్షపా
త్యేవ. పాణ్డవానాం శిష్టత్వాత్తే భగవతా రక్షితాః. నరకాసురస్తు
దుష్టత్వాచ్ఛిక్షితః స్వీయత్వం తు ఉభయత్ర తుల్యమేవేతి న భగవతః
పక్షపాతావకాశ ఇతి భావః. నను నాయం హృషీకేశః క్రోధవశేనానేన
బహురాజకస్య హృతత్వాదత ఆహ - హృతభూభారభూపౌఘ ఇతి.
భూభారహరణార్థం భగవతః కృష్ణావతారత్వేన, భూభారహరణముచితం,
భూమీచ్ఛానివర్తనస్య కర్తవ్యత్వాదితి భావః. అథ భాగవతేచ్ఛయా
కృతముషాం వ్యూహమాహ-హృతబాణాసురాత్మజ ఇతి. భాగవతాః
అనిరుద్ధవ్యూహం యథా ధ్యాయన్తి తథా ప్రాదుర్భూయ ఉషాం స్వీచకా
రేత్యర్థః. భక్తేచ్ఛయైవ భగవతా కృతమన్యత్ప్రత్యమాహ - హృతబాణ
భుజాదర్ప ఇతి, భాగవతేన శివేన బాణాసురగర్వదమనస్య కాంక్షితత్వా
దితి భావః. బాణేన గర్వేణ స్వేనసహయోద్ధుం శివఆకారిత స్తం శశాప
త్వద్దర్పప్రశమనకృత్ కశ్చిదచిరాదేవాగమిష్యతీతి భాగవతాత్. అప
రమపి కృత్యమాహ - హృతగర్వసురేశ్వర ఇతి. భగవద్భుజవైభవం దిదృ
క్షోరిన్ద్రస్య వాంఛాంపరిపూరయితుం వర్షపీడితానాం గో గోప గోపీ
జనానాం వర్షబాధానివారణేచ్ఛాం పరిపూరయితుం వా అహమేవత్రిభు
వనాధిపతి రితి సురేశ్వరస్య మహాన్గర్వ ఆసీత్ శ్రీకృష్ణేన స గర్వో
స నశ్యేదితి నారదాదిభక్తజనేచ్ఛాంపరిపూరయితుం వా శ్రీకృష్ణో గోవ
ర్ధనముద్ధృత్య ఇంద్రవాంఛాం పూరయామాస, తస్య చ గర్వం నాశయా
మాస, గోగణాదికం చారక్షయ దితి భావః. ఇతివ్యాఖ్యేయం. శ్రీకృష్ణ

వ్యక్తాకారాంతర కృతమపి సర్వంచిత్రం కర్మ శ్రీహయగ్రీవపరబ్రహ్మకృత మేవేతి దర్శయితుం తత్ర తత్కృత్యే నిర్దేశ ఇతి జ్ఞేయం. (చత్వారి) ॥౧౨౪॥

శ్లో॥ హృద్యప్రియో హృద్యరూపో హృష్టభక్తైకగోచరః।
హృదయానందసందాయీ హృన్నాడీముఖసంస్థితః ౧౨౫

భక్తైస్సమర్పితానాం తులస్యాదీనాం స్వీకర్తృత్వమాహ - హృద్యప్రియ ఇతి. హృద్యాని తులసీపద్మవనాది వస్తూని ప్రియాణి యస్య స తథోక్తః. నను హృద్యేష్వేవ వస్తుషు భగవతః స్వర్ణ్యసమాస్య తథాః ప్రీతి రత ఆహ - హృద్యరూప ఇతి. స్వేనయద్ధృద్యం రూపం ధృతం తదనురూప్యాయ - హృద్యాన్యేవ వస్తూని - ప్రీత్యై భవతీత్యర్థః. నన్వస్య రూపం కుత స్సర్వైర్న జ్ఞాయతే? ఇత్యత ఆహ - హృష్టభక్తైకగోచరః. హృష్టా నిత్యసంతుష్టా భక్తాః తదేకగోచరః తేషామేవ కేవలం విషయః, అంతర్ముఖత్వాత్తేషామితి భావః. భక్తానామసాధారణచిహ్నం తు హృష్టిరేవేతి బోధ్యమ్. నను కుత ఏషాం హృష్టత్వం మత ఆహ - హృదయానందసందాయీతి. భగవానేవ తేషాం హృదయానందం దదాతి స్వరూపసాక్షాత్కార వితరణద్వారేతి భావః. నన్వంతర్ముఖానామపి భగవద్దర్శనం దుర్లభ మేవ. తత్ర తస్య సత్త్వాదిత్యత ఆహ - హృన్నాడీ ముఖసంస్థిత ఇతి. హృన్నాడీ సుషుమ్నా తస్యాముఖ మగ్రభాగః బ్రహ్మరంధ్రమితి యావత్. తస్మిన్ సంస్థితః జీవాత్మనాం సుషుమ్నా వర్త్మనా బ్రహ్మరంధ్రస్థితేన పరమ[illegible]వేన సంయోగస్యేతి భగవతస్స్థాపకత్వాదితి భావః. (పంచ) ॥౧౨౫॥

శ్లో॥ హృష్టిప్రియో హృష్టిసఖో హృష్టిబంధు ర్హృతక్లమః।
హృష్టిమాన్ హృష్టిదో హృష్టో హృష్టిశో హృష్టిమానదః

నను పరమాత్మసంయోగేనాపి భక్తానాం కథంహృష్టత్వ మిత్యాశం

కాయాం భగవత్యాత్మని మహాన్తం భూతా హృష్టిస్తత్త్వాదిత్యాహ హృష్టిమ
హృష్టిప్రియః హృష్టిః తుష్టిరంగనా. శ్రీహ్రీకీర్తి తుష్టిపుష్ట్యాదీనాం భగవ
ద్వల్లభత్వ ప్రసిద్ధేరితి భావః. తస్యాః ప్రియః. ఇయం హృష్టిర్హర్షాభిమానినీ
దేవతేతి జ్ఞేయం. ప్రియత్వే హేతుమాహ హృష్టిసఖ ఇతి. సఖిత్వ భగవతి
హృష్టేః ప్రీతి రుచితేతి భావః. న కేవలం సఖా కింతు బంధు రపీత్యాహ
హృష్టిబంధు రితి. నహి భగవంతం వినా తస్యా అన్యో బంధుః ప్రాప్తస్తా
దస్తీతి భావః. కుత ఏతదిత్యత ఆహ - హృతక్లమ ఇతి. హృతః అప
హృతః ఆశ్రితానాం క్లమః ఖేదో యేన స తథోక్తః. యస్మాదయం
స్వాశ్రితానాం క్లమం సర్వథా మపహరతి అతో హృష్ట్యైవ ఆశ్రితాయా
హృష్టేః బంధుః సఖా ప్రియ శ్చేత్యుచ్యత ఇతి భావః. నాస్య కదాచి
దపి హృష్టివియోగ ఇత్యాహ - హృష్టిమానితి. నిత్యం హృష్టిసంయుక్త
ఇత్యర్థః. నిత్యయోగే మతుబ్విధానా దితి భావః. భగవతోఽయం హృష్టి
సంయోగో న స్వార్థః కింతు హృష్ట్యర్థ మేవేత్యాహ - హృష్టిప ఇతి. హృష్టి
పాలకః స్వసంయోగేన హృష్టి ర్హృష్టా భవిష్యతీతి ధియా తత్పాలనార్థ మేవ తాం
స్వీకరోతీత్యర్థః. కుత ఏవ ముచ్యతే? పత్యు ర్భార్యా సంయోగస్య
స్వాకాంక్ష్యత్వా దత ఆహ - హృష్ట ఇతి. నిత్యసంతుష్టః. స్వాత్మా
నుభవా దితి భావః. నన్వేవం స్వస్మి న్నకాంక్ష మము మేవ హృష్టిః.
కి మితి సేవతే? అత ఆహ హృష్టీశ ఇతి ఈశ్వరం హి లోక స్సేవతే
యతోఽయం హృష్ట్యా ఈశః తతో ముమేవ హృష్టి స్సేవత ఇతి భావః.
స్వస్మి న్ననురక్త స్యాపీశ్వరస్యాశ్రయణా ద్ధృష్టే స్సర్వదా సౌమనస ఆసీ
దిత్యాహ హృష్టిమానద ఇతి. హృష్టే రభిమానప్రదః భగవాన్ కదాచి
దపి మయా న వియుక్త ఇత్యాకారకాభిమాన స్తస్యా జాయత ఇత్యర్థః. అనేన
ఉదాసీనస్యాపి భగవత ఆశ్రయణేన భక్తానాం మహాన్మానో జాయతే.
లోకే తస్య శ్లాఘ్యమానత్వా దితి సూచ్యతే. మానశబ్దస్య (నవ) ॥౧౨౩॥

శ్లో॥ హృష్టప్రియో హృష్టసఖో హృష్టబంధు ర్హృతాసుఖః॥
హృష్టసేవ్యో హృష్టపాలో హృష్టసౌఖ్యప్రదాయకః

భగవత ఏవం హృష్టత్వా దేవ హృష్టా ఏవాస్య భక్తాః ఇత్యాహ - హృష్టేతి, హృష్టప్రియః హృష్టాః "యదృచ్ఛాలాభసంతుష్టాః యదృచ్ఛాలాభసంతుష్టో ద్వంద్వాతీతో విమత్సరః" ఇతిగీతావచనాత్. తే ప్రియాః యస్య స తథోక్తః. తత్ర హేతు మాహ - హృష్టసఖ ఇతి. భగవతో హి హృష్టానాం సఖా తతోఽస్య హృష్టేషు ప్రీతి రితి భావః. భగవదనుగ్రహేణైవ తేషాం యదృచ్ఛయా కస్యచి ద్భోజ్యస్య లాభ ఇతి సఖిత్వోక్తం అత ఏవ హృష్టబంధుః. హృష్టానాం బంధుః సర్వదా తదనువర్తనా దితి భావః. అపి చ తాదృశానాం భక్తానా మనుకూలమాయ మేవ భవతీత్యాహ - హృతాసుఖ ఇతి. యేతు ఇద మధునా ప్రాప్త మస్య చ్ఛేదః ప్రాప్స్యతి మిత్యేవం చింతయంతి. తే ఖిన్నాంతే చింతితస్య అప్రాప్త్యా అన్యస్య నాశేన చ, న తు నిత్యసంతుష్టా ఇతి భావః. ఏవం హృష్టప్రసాదాత్ తేన భగవా న్హృష్టసేవ్యః హృష్టైస్సేవితుం శక్యః రోగ్య ఇతి యావత్. అహృష్టానాం తు సాంసారికపదార్థసేవయైవ కాలక్షేప ఇతి భావః, ఏవం హృష్టానాం న కస్మాదపి భీతిః భగవతో రక్షకస్య సత్త్వా దిత్యాహ - హృష్టపాల ఇతి. హృష్టరక్షకః వరాద్యుపద్రవేభ్యో రాజాద్యుపద్రవేభ్య శ్చ భగవా న్నేవా మాత్ రక్షయతీత్యర్థః. న కేవలం మోతావ దేవ రక్షణం, కింతు తేషాం సౌఖ్య మపి విధత్త ఇత్యాహ - హృష్టసౌఖ్యప్రదాయక ఇతి నిత్యసంతుష్టాన్ భాగవతాన్ భగవద్వ్యుత్పత్త్యా సర్వే ప్యగ్ర్యం యుంజీత భావః.

(సప్త) ॥౧౨౪॥

శ్లో॥ హృష్టభక్తో హృష్టకాంతో హృష్టగాత్రో హృషీకజిత్ ।
హృతదుష్టో హృతాధర్మో హాతద్విజసుతాననః। ౧౨౫

భగవతో హృష్టసౌఖ్యప్రదాయకత్వా త్సంప్రష్టప్రియత్వా చ్చైవ భగవ దృష్ట్వా హృష్టా ఇత్యాహ - హృష్టభక్త ఇతి. హృష్టాః పూర్ణమనోరథత్వా త్సంతుష్టాః భక్తా యస్య స తథోక్తః. న కేవలం భక్తా ఏవాస్య హృష్టాః కింతు కాంతా అపీత్యాహ - హృష్టకాంత ఇతి. భగవతి సర్వాః కాంతా అపి సురత సంతుష్టా ఇత్యర్థః. ప్రత్యక్ష మిదం శ్రీకృష్ణావతారే న కేవలం

భక్తాః కాంతా ఇత్యేవ. కింతు సర్వ మపి రాష్ట్ర మిత్యాహ - హృష్ట
రాష్ట్ర ఇతి. భగవత్పాలితః సర్వ మపిరాష్ట్రం ధనధాన్యాదిసమృద్ధ్యా
సంతుష్ట మిత్యర్థః శ్రీరామావతారే ఇతి భావః. నను సర్వా అపి కాంతాః
కథ మయం సురతేన సంతోషితవా నిత్యాశంకాయా మాహ - హృషీకజి
దితి అస్ఖలితేంద్రియ ఇత్యర్థః. "యస్యేంద్రియం ప్రమథితుం ప్రమదా న శేకు"
రితి భాగవతా దితి భావః రాష్ట్రస్య హృష్టత్వే హేతూ ఆహ హృతేతి
హృతదుష్టః దుష్టాన్రాక్షసాదీన్ యతోఽయం నాశితవాన్ తతో స
రాష్ట్రస్యదుష్టభీతి రిత్యేకో హేతుః, అన్య మాహ హృతాధర్మ ఇతి.
అధర్మం నాశయిత్వా ధర్మంవ్యవస్థాపితవా నితి ద్వితీయః. నను
అధర్మో న సర్వాత్మనా నాశితః. శ్రీరామే రాజ్యం పాలయతిసతి వృద్ధ
బ్రాహ్మణపుత్రస్య అధర్మవశేన మృతత్వాదితిశంకాయామాహ - హృతద్విజ
సుతాసన ఇతి హృతస్య అధర్మేణ నాశితస్య ద్విజసుతస్య అసనం ప్రాణనం
పునరుజ్జీవనమితి యావత్ యస్మాత్స తథోక్తః. తాదృశాధర్మ హేతు
శంబుక నామకశూద్రతపస్విహననద్వారేతి భావః. (సప్త) ౧౨౫.

శ్లో॥ హృతపాండుసుతాపత్కో హృతకర్ణయశోధనః।
హృతదుర్యోధనశ్రీకో హృతశంబరదానవః॥ ౧౨౬

అథ భక్తానాం హృష్టత్వం వ్యవస్థాపయితుం భక్తానామాపన్నివారణ
మభక్తానాం సంపన్నివారణం చాహ - హృతేతి. హృతపాండుసుతా
పత్కః హృతా పాండుసుతానాం ధర్మరాజాదీనామాపత్ లాక్షాగృహ
దాహాదిరూపా యేన స తథోక్తః. ధర్మరాజాదీనాం భగవద్భక్తత్వాదితి
భావః. హృతకర్ణయశోధనః హృతం కర్ణస్య యశో జగదేకవీరత్వ
ప్రయుక్తకీర్తి రేవ ధనం యేన స తథోక్తః. కర్ణాయాపజయమర్జునాయ
జయం చ కృష్ణ ఏవ దదావిత్యర్థః. నాగాస్త్రప్రయోగాదిషు కృష్ణకృతా
ర్జునోపకారస్య భారతే ప్రసిద్ధత్వాదితి భావః. హృతదుర్యోధనశ్రీకః
హృతా దుర్యోధనస్య శ్రీః సంపత్ రాజ్యలక్ష్మీరితి యావత్ యేన స
తథోక్తః శ్రీకృష్ణేనైవ దుర్యోధనస్య నాశితత్వాదితి భావః. కర్ణదుర్యో

ధనయోగభక్తత్వాదితి భావః. హృతశంబరదానవః హృతః శంబర ఇతి దానవో యేన స తథోక్తః. లోకద్వేషిణం శంబరం ప్రద్యుమ్నరూపేణ నాశితవానిత్యర్థః. (చత్వారి) ॥౧౨౮॥

శ్లో॥ హృదంతర్దర్శితజగన్మాలో హృద్యోత్తరీయభాక్।
హృతరుక్మికచశ్మశ్రుజాలో హృద్యోరుఖేలనః॥ ౧౨౯

భక్తప్రార్థనాం వినాపి భక్తానుగ్రహాయ స్వరూపసాక్షాత్కారం భక్తేభ్యో దిశతీత్యాహ - హృదంతర్దర్శితజగన్మాల ఇతి. హృదంతః ఉదరస్య మధ్యే దర్శితా మాత్రే ఇతి భావః, జగన్మాలా యేన స తథోక్తః. మృద్భక్షణపరీక్షాయాం విశ్వరూపస్య కృష్ణేన యశోదాయై దర్శితత్వాదితి భావః. తదపి రూపం భక్తానుగ్రహార్థమేవ సంకోచయామాసేత్యాహ - హృద్యోత్తరీయభాగితి. హృద్యముత్తరీయం భజతీతి తథోక్తః. తదానీం తదైవ యశోదయా పునః కృష్ణస్యైతాదృశస్య దృష్టత్వాదితి భావః. అనేన భగవతో రూపాణి సర్వాణ్యపి న కర్మతంత్రాణి కింతు లీలామయాన్యేవేతి వ్యజ్యతే. కించ హృద్యోత్తరీయభాక్. హయగ్రీవముఖార్థ్యాత్తవ్యేతి వ్యజ్యతే. భగవానయం భక్తసంబంధిష్వభక్తేష్వపి కించిత్పక్షపాతం బిభర్తీత్యాహ - హృతరుక్మికచశ్మశ్రుజాల ఇతి. రుక్మిణ్యాస్స్వభక్తాయా భ్రాతాయమితి రుక్మిణం దుష్టమపి భగవాన్న జఘాన. కింతు కచశ్మశ్రుజాలమపహృతవానిత్యర్థః. నను అహో భగవానయం క్షౌరక్రియాయామపి విదగ్ధ ఏవేత్యత ఆహ - హృద్యోరుఖేలన ఇతి. హృద్యాని ఉరూణి ఖేలనాని క్రీడనాని యస్య స తథోక్తః. సర్వకలాకుశలో భగవానయం లీలయా సర్వాణ్యపి కృత్యాని కరోత్యేవ సర్వసమత్వాచ్చ హ్యస్మాకమివ తస్య క్రియాసూచ్చావచభేదోఽస్తీతి భావః. (చత్వారి) ॥౧౨౯॥

శ్లో॥ హృత్కల్మషప్రశమనో హృదయజ్ఞానదీపనః।
హృస్మందురాంతర్వహృతిర్హృదయాధీనవిగ్రహః॥ ౧౩౦

నను గురుర్బ్రహ్మా గురుర్విష్ణుః గురుర్దేవో మహేశ్వరః, గురుస్సాక్షా
త్పరంబ్రహ్మ తస్మై శ్రీగురవే నమ ఇతి స్మరణాత్ ఏతద్విజ్ఞానాయ సగురు
మేవాభిగచ్ఛేత్సమిత్పాణిః శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠమితి శ్రుతేః శ్రీకృష్ణేనాపి
సాందీపనస్య గురోస్సేవితత్వాచ్చ గురురేవసేవ్య ఇత్యత్ర ఆహ - హృదితి.
హృత్కల్మషప్రశమనః హృత్కల్మషాణి కామక్రోధాదయః రాగద్వేషా
దయో వా తేషాం ప్రశమనః నివారకః భగవచ్చరణసేవయైవ తేషాం నివృ
త్తిర్న తు గురుసేవయా గురోస్తు తత్రాసమర్థత్వాదితి భావః. నను తత్త్వ
మస్యాదివాక్యోపదేష్టృషు సత్సు జ్ఞానం జాయతే తతశ్చ హృత్కల్మష
నివృత్తిరత ఆహ - హృదయజ్ఞానదీపన ఇతి. హృదయే జ్ఞానస్య దీపనః
ప్రకాశకః హృదయగుహాయాం జ్ఞానరూపం దీపం దీపయితుం భగవా
నేవ క్షమతే స్వయం ప్రభత్వాదితి భావః. గురుణా మహావాక్యోపదే
శ్యమానేపి తత్త్వే భగవదనుగ్రహాభావేన శిష్యాణాం తత్త్వబోధాసంభవస్య
దృశ్యమానత్వాదితి భావః. నను భగవానపి కథం తత్ర క్షమ ఇత్యత్ర ఆహ-
హృన్మందురాంతర్వ్యాహృతిరితి. హృదేవ మందురా వాజిశాలా తస్యా
అంతర్మధ్యే వ్యాహృతిర్వ్యాహారో యస్య స తథోక్తః. భగవాన్స్వయమేవ
కృపయా తేషాం హృది ప్రవిశ్య స్వరూపం తేభ్యో దర్శయతి, గురుస్తు
నైవమితి భావః. తత్ర హేతుమాహ - హృదయాధీనవిగ్రహ ఇతి. భగ
వద్విగ్రహో గురువిగ్రహవన్న చక్షురధీనః, కింతు మనోధీన ఏవ. అత
ఈశ్వరస్య మనసి ప్రచారస్సంభవతీతి కృత్వా తన్మనసి జ్ఞానదీపం దీప
యితుం కల్మషం శమయితుం మనస్స్వస్వరూపధ్యానే ప్రేరయితుం చ
క్షమతే గురుస్తు నైవమితి భావః. న చైవం శ్రుతివిరోధః ఈశ్వరం శరణం
భజేత్యుపదేశాయ గురోరావశ్యకత్వాదితి భావః. (చత్వారి) ॥౧౩౪॥

శ్లో॥ హృద్గ్రంథిభేదనో హృద్గవితర్కవినివారకః।
హృద్వాసనాపరీహర్తా హృత్క్లేశదహనప్రభుః॥ ౧౩౫

పరమేశ్వరభజనాదంతర్జ్ఞానదీపప్రజ్వలనం స్యాదిత్యుక్తం తస్మిన్

ప్రజ్వలనే ప్రతిబంధకక్షయరూపం హేత్వంతరమాహ - హృదితి. హృద్గ్రంథి
భేదనః. హృద్గ్రంథి రహంకారః తస్య భేదనః తథా హృద్గతశంకావిని
వారకః మనోగతసంశయనిరాసకః హృద్వాసనాపరిహర్తా మనోగతాదృష్ట
పర్యాయవాసనానాం నాశకః "భిద్యతే హృదయగ్రంథిశ్ఛిద్యంతే సర్వ
సంశయాః క్షీయంతే చాస్య కర్మాణి తస్మిన్ దృష్టే పరావరే" ఇతి శ్రుతే
రితి భావః. ఏవం భగవద్భజనేన హృద్గ్రంథీనాం క్షయేసతి జ్ఞానదీప
ప్రజ్వలనం స్యాదితి భావః. యద్వా - నను భగవద్భజనేన జ్ఞానం జాయ
తాం నామ! కిం తేనేత్యాశంకాయామాహ - హృద్గ్రంథీత్యాది. భగవ
ద్భజనాదాత్మజ్ఞానేనాత్మసాక్షాత్కారే భవతిసతి హృద్గ్రంథ్యాదిక్షయో
భవతీత్యర్థః. నను ఆత్మస్వరూపావరకానాం కోశానాం సత్త్వాత్కథ
మాత్మసాక్షాత్కార ఇత్యత ఆహ - హృత్కోశదహనప్రభ ఇతి. హృ
త్కోశః మనోమయకోశః తస్య దహనా దాహకరీ విధ్వంసినీతి యావత్
ప్రభా జ్ఞానం యస్య స తథోక్తః. ఆత్మజ్ఞానేన మనోమయకోశధ్వంసం
సంపాదయతి, తత్తత్కోశతాదాత్మ్యాధ్యాసాభావ ఏవ తద్ధ్వంస ఇతి
రహస్యం. ధ్వస్తేసతి మనోమయే తదధీనానాం సర్వేషామపి విజ్ఞానమ
యాదీనాం కోశానాం నాశస్సులభః. మన ఏవ మనుష్యాణాం కారణం
బంధమోక్షయోః, గుణేషు సక్తం బంధాయ రక్తం వా పుంసి ముక్తయే
ఇతి వచనాన్మనోమయకోశే ఆత్మని లీనే సతి అతిరిక్తాః కోశా నిర్విష
యాస్స్యుః. మనస్యేవ హి తత్తత్కోశతాదాత్మ్యమాపన్నే జీవః పంచ
కోశవిలక్షణాత్మస్వరూపజ్ఞానాత్తత్తత్కోశతాదాత్మ్యనాశో భవతీతి ఫలి
తార్థః. (చత్వారి ॥౧౨౯॥)

శ్లో॥ హరిసప్రభనచక్షుష్కో హర్యగ్నిసప్రభవాననః।
హరిహేతుపాణివాయుర్హృద్యనాభీభవాంబరః॥ ౧౩౦

నన్వేవమాత్మా వారే ద్రష్టవ్యశ్శ్రోతవ్యో మంతవ్యో నిదిధ్యాసితవ్య
ఇతి శ్రుతేశ్చాత్మైవ ధ్యేయః, న తు పరమాత్మా ఆత్మాఽవివేకకృతసంసారస్య
ఆత్మవివేకేనైవ నివృత్తేరితి శంకాయాం స చాత్మా న పరమాత్మనః పృథ

ఖ్యాతః కిం తు స ఏవ సర్వస్యాపి జగతో భగవచ్ఛరీరత్వేన సర్వేషా
మప్యాత్మనాం పరమాత్మత్వాదిత్యుత్తరం మనసి కృత్వాహ - విరా
ట్రూపం హరేతి శ్లోకే. యద్వా నను ఆత్మా ధ్యాతవ్య ఇత్యుపపాదితం.
స చాత్మా సూర్య ఏవ "సూర్య ఆత్మా జగతస్తస్థుషశ్చేతి శ్రుతేరత
ఆహ - హరిప్రభవచక్షుష్క ఇతి. హరిస్సూర్యః తస్య ప్రభవః కారణం
చక్షుర్యస్య స తథోక్తః. చంద్రమా మనసో జాతశ్చక్షోస్సూర్యో అజా
యతేతి శ్రుతేరితి భావః. సూర్యో నాత్మా పరమాత్మచక్షుఃప్రభూత
త్వాదితి కృత్వా సూర్యో న ధ్యాతవ్యః, శ్రుతౌ తు సూర్యశబ్దః పరమాత్మ
పరః. నను విరాట్పురుషస్య చక్షుషస్సకాశాత్సూర్యస్యోదయః, న తు
హయగ్రీవస్యేత్యాశంకాయాం స ఏవాయమితి హృదికృత్య తదేవ విరా
ట్రూపం ప్రస్తౌతి - హర్యగ్నీత్యాదినా. హరిరింద్రః అగ్నిః తయోః
ప్రభవః ఆననం యస్య స హర్యగ్నిప్రభవాననః ముఖాదింద్రశ్చాగ్నిశ్చేతి శ్రుతేః.
హరిహేతుప్రాణవాయుః. హరేర్వాయోర్హేతుః కారణభూతః ప్రాణవాయుః
యస్య స తథోక్తః. ప్రాణాద్వాయురజాయతేతి శ్రుతేః. హృద్యనాభీ
భవాంబరః హృద్యాయాః నాభ్యాస్సకాశాద్భవతీతి హృద్యనాభీభవమం
బరమంతరిక్షం యస్య స తథోక్తః. నాభ్యా ఆసీదంతరిక్షమితి శ్రుతేః.
యద్వా నను సూర్య ఆత్మా మాభూన్నామ. ఇంద్రో మాయాభిః పురు
రూప ఈయత ఇతి శ్రుతేరింద్రస్య మాయిత్వేనేశ్వరత్వాత్సేవ్యత్వమత
ఆహ — హర్యగ్నిప్రభవానన ఇతి. విరాట్పురుషముఖజన్యస్య కథమీశ్వ
రత్వమింద్రస్యేతి భావః. న చ శ్రుతివిరోధః, శ్రుతావింద్రః పరమేశ్వర
ఇత్యర్థాత్, ఇది పరమైశ్వర్య ఇతి ధాతో రాణాదికే ప్రత్యయే కృతే
నిష్పన్నో హీంద్రశబ్దః. నను ప్రాణో బ్రహ్మేత్యుపాసీతేతి శ్రుతేః
ప్రాణబ్రహ్మోపాస్యమత ఆహ హరిహేతుప్రాణవాయురితి. హరిర్యమార్కా
శ్వాగ్నీందువిష్ణ్వింద్రాంశుశుకేషు నా వాయుభేకాహిసింహేషు కపౌ చ
కపిలేష్వితి రత్నమాలా. శ్రుతేస్తు బ్రహ్మకార్యత్వాద్వాయ్వాదీనాం బ్రహ్మా
త్మకత్వబోధనే తాత్పర్యమ్. నను ఖం బ్రహ్మేతి శ్రుతేరాకాశ ఉపా
స్యోऽత ఆహ - హృద్యనాభీభవాంబర ఇతి. ఆకాశస్యాపి విష్ణుకార్య
త్వాన్న బ్రహ్మత్వమితి భావః [చత్వారి పదాని] ॥౧౩౦॥

శ్లో॥ హృద్యపాదభవక్షోణిర్హరిజన్మకరశ్రుతిః।
హరిద్దేశాదిజగతీమాలైకచరణోత్తమః॥ ౧౩౧

నను భూసూక్తే భూమ్యుపాసనం విహితమత ఆహ - హృద్యపాదభవ క్షోణిరితి. హృద్యాభ్యాం పాదాభ్యాం భవతీతి హృద్యపాదభవా క్షోణి ర్భూమిర్యస్య స తథోక్తః శ్రుతేస్తు భూమ్యధిష్ఠానదేవతాయాం భగవ చ్ఛక్తిరూపాయాం దేవ్యాం తాత్పర్యమితి భావః. న చ సా దేవ్యేవో పాస్యేతి వాచ్యమ్. ఈశ్వరం వినా తస్యా అసత్త్వాదితి. నను ఓన్నమః ప్రాచ్యై దిశే ఇత్యాదినా దిశాం నమస్కారస్య విహితత్వాద్దిశ ఉపాస్యా అత ఆహ - హరిజన్మకరశ్రుతిః. హరితాం దిశాం జన్మకరే కారణే శ్రుతీ యస్య స తథోక్తః. పద్భ్యాం భూమిర్దిశశ్శ్రోత్రాదితి శ్రుతేరితి భావః. నన్వహరహస్సర్వాణి భూతాని ప్రీణయేదితి శాస్త్రాత్సర్వభూతోపాసనం విధేయమత ఆహ - హరిద్దేశాదిజగతీమాలైకచరణోత్తమః, హరిద్దేశాది రూపయా జగతీమాలయా లోకగణేన యుక్తం ఏకం చరణోత్తమముత్తమం పాదం యస్య స తథోక్తః. పాదోస్య విశ్వా భూతానీతి శ్రుతేర్భగవ చ్చరణసేవయైవ సర్వభూతపూజా కృతప్రాయేతి భావః [త్రీణి పదాని] ౧౩౧

శ్లో॥ హృతాఖిలహుతాశాస్యనమస్కారో హృదిక్షమః।
హవిర్ధానీబ్రాహ్మణౌఘహితకృద్ధవ్యభుగ్గతిః॥ ౧౩౨

నను యాశ్చ దేవతా ఏతస్యాం ప్రతివసన్తి ఏతాభ్యశ్చ నమో నమ ఇతి సర్వదేవనమస్కారో విధేయ ఇత్యత ఆహ - హృతాఖిలహుతా శాస్యనమస్కార ఇతి. హుతాశోగ్నిరాస్యం ముఖం యేషాం తే హుతా శాస్యా దేవాః. హృతాః అఖిలానాం హుతాశాస్యానాం నమస్కారాః యేన స తథోక్తః. అస్మాభిస్తత్తద్దేవతోద్దేశేన కృతానపి నమస్కారా నయమేవ భజతే. ఆకాశాత్పతితం తోయం యథా గచ్ఛతి సాగరమ్ సర్వదేవనమస్కారః కేశవం ప్రతి గచ్ఛతీతి స్మరణాదితి భావః. అనేన

శ్రీవిష్ణవే కృత ఏకోఽపి ప్రణామస్సర్వదేవనమస్కారాధిక ఇతి సిద్ధమ్.
నన్వేవం మామయం నమస్కరోతీత్యభిమన్యమానం జనం కథమయం క్షమ
త ఇత్యత ఆహ హృదిక్షమ ఇతి. హృది క్షమా క్షాంతిరస్యేతి తథోక్తః.
తత్పురుషే కృతిబహులమిత్యలుక్. సర్వేఽపి నమస్కారా మామేవ యాన్తీ
త్యవిదుషాన్తు తత్ర పృథగభిమానఇతి తాన్ క్షమత ఇత్యర్థః. నను దినేదినే
గావో బ్రాహ్మణాశ్చ నన్తవ్యా అతఆహ హవిర్గోబ్రాహ్మణౌఘహిత
కృదితి. గవాం బ్రాహ్మణానాం చ సమూహానాం హితం కరోతీత్యర్థః.
గోబ్రాహ్మణహితాయ చేతి స్మరణాత్ య ఏవ గోబ్రాహ్మణహితస్స ఏవ
నన్తవ్యః. పరమగురుత్వాదితి భావః. అత్ర దేవద్విజధేన్వాదీనాం నమ
స్కారనిషేధే న తాత్పర్యం కిన్తు బ్రహ్మైకత్వబుద్ధ్యా తేఽపి నన్తవ్యా
ఏవ న తు స్వత ఇతి కథనే తాత్పర్యం బోధ్యమ్. న కేవలం భగవానయం
మనుష్యాణామేవ గమ్యః కిన్తు దేవానామపీత్యాహ హవ్యభుగ్గతిరితి. దేవా
నాం గతిర్గమ్యః దేవా అప్యముమేవ నిషేవ్య వాంఛితం ప్రతిపద్యన్త ఇత్యర్థః.
[చత్వారి] ॥౧౩౨॥

శ్లో॥ హతసంఖ్యశిరా హృద్యాసంఖ్యేయనయనాంబుజః।
హతసంఖ్యపదో హృద్యాసంఖ్యేయభుజమండలః॥ ౧౩౩

ఏవం ప్రసక్తానుప్రసక్తముక్త్వా అథ పునస్తు దేవ మనుష్యప్రథమగతిః విరా
డ్రూపం ప్రస్తౌతి హతేతి. హతసంఖ్యశిరాః హతా నష్టా సంఖ్యా యేషాం
తాని హతసంఖ్యాని సంఖ్యామతిక్రాంతానీత్యర్థః. శిరాంసి యస్య స
తథోక్తః. హృద్యాసంఖ్యేయనయనాంబుజః. హృద్యాని అసంఖ్యేయాని
చ నయనాంబుజాని యస్య స తథోక్తః. హృద్యాసంఖ్యేయభుజమణ్డలః
హృద్యమసంఖ్యేయం సంఖ్యాతుమశక్యం భుజమణ్డలం బాహుసంఘః యస్య
స తథోక్తః. సహస్రశీర్షా పురుషస్సహస్రాక్షస్సహస్రపాదితి శ్రుతేరితి
భావః. యద్వా - నను సర్వేషాం దేవానామయమేవ గతిరితి కథం నిశ్చీ
యతే బ్రహ్మణా? అత విరాట్పురుషస్య ఉపాసితత్వాదితి శంకాయాం
స చ పురుషోఽయమేవేత్యాహ హతేతి. విరాడండం నిర్భిద్య య ఉద
తిష్ఠత్స పురుషో విరాట్పురుష ఇత్యుచ్యతే. తస్యైవ సహస్రశీర్షత్వాదికం

శ్రుతం. అన్యత్తుల్యం. జగన్మయస్య హి పురుషస్య సర్వేషామస్మదాదీనాం శిరఃపాణ్యాదిభిశ్శిరఃపాణ్యాదిమత్త్వాత్సహస్రశీర్షత్వాదికం సంభవతీతి తత్త్వమ్. [చత్వారి] ౧౩౩

శ్లో॥ హతసంఖ్యాభిధో హృద్యబహురూపో హృషీకభృత్ ।
హతసంఖ్యేయయుగభృ-ద్ధతకాలపరాక్రమః॥ ౧౩౪

హతసంఖ్యా అభిధా నామాని యస్య స తథోక్తః హృద్యాని బహూని రూపాణి యస్య స తథోక్తః. హృషీకభృత్ హృషీకాణీంద్రియాణి బహూని [illegible] ప్రకటనాత్ బిభర్తీతి హృషీకభృత్, సహస్రవాక్ [illegible] హతసంఖ్యేయయుగభృత్ అసంఖ్యేయానామ యుగానాం [illegible] హతకాలపరాక్రమః హతః నాశితః కాలస్య పరాక్రమః పరిణామజనకత్వరూపః యేన స తథోక్తః. యస్మిన్ స ఇతి వా [illegible] ఇతి యావత్. [illegible] నమోస్త్వనంతాయ సహస్రమూర్తయే సహస్రపాదాక్షిశిరోరుబాహవే. సహస్రనామ్నే పురుషాయ శాశ్వతే సహస్రకోటియుగధారిణే నమః ఇతి [illegible] రనుసంధేయా. [పంచ] ॥౧౩౪॥

శ్లో॥ హృతరక్షఃపతిస్థానో హృతలోకత్రివిక్రమః।
హిరణ్యగర్భకామానుగృహీతాత్మ్యద్భుతాకృతిః॥ ౧౩౫

ఇదం చ విశ్వరూపం త్రివిక్రమావతారేష్వనేన స్వీకృతమిత్యాహ - హృతేతి. హృతం రక్షఃపతేర్బలేః స్థానం స్వర్గ ఇతి యావత్ యేన స తథోక్తః. హృతలోకత్రివిక్రమః హృతాః లోకాః యైస్తే హృతలోకాః ఆక్రాంతభువనాః త్రయో విక్రమాః పాదన్యాసా యస్య స తథోక్తః. త్రిభిరేవ పాదన్యాసైస్సర్వం లోకమాక్రమ్య బలిం బంధీకృత్య స్వర్గం పునస్స్వీచకారేతి పదద్వయార్థః. యద్వా లోకే విరాట్పురుషోయం క్వ వర్తతే? ఇత్యాశంకాయామాహ - హృతేతి. యస్య పాదవిన్యాసత్రయాస్స్యేవ సర్వే

లోకా న పర్యాప్తాః తస్య నివాసాయ కథమయం బ్రహ్మాండః పర్యాప్త
స్స్యాదిత్యత్ర కథమపీత్యర్థః. నను కిమర్థం గృహీతస్స త్రివిక్రమావతారో
భగవతా? న తావచ్చంద్రకార్యార్థం ప్రకారాంతరేణాపి ఇంద్రకార్యం సాధ
యితుం భగవతః క్షమత్వాదత ఆహ - హిరణ్యగర్భకామానుగృహీతాత్య
ద్భుతాకృతిరితి. బ్రహ్మా హి సత్యలోకే వసన్ స్వకమండలుజలేన భగవ
త్పాదారవిందమభిషేక్తుమియేష తదిచ్ఛాపూరణార్థం చ భగవతా త్రివిక
మావతారం ధృత్వా స్వపాదస్సత్యలోకే ప్రసారిత ఇత్యర్థః యద్వా—
ఆస్తాం నామ త్రివిక్రమావతారః ప్రకృతిహయగ్రీవావతారః కస్యేచ్ఛా
పూరణాయ భగవతా స్వీకృత? ఇత్యత ఆహ - హిరణ్యగర్భేతి. పదా
ర్థస్తు హిరణ్యగర్భస్య బ్రహ్మణః కామమిచ్ఛామనుసృత్య గృహీతా అత్య
ద్భుతా ఆకృతిరాకారో యేన స తథోక్తః. ॥త్రిణి॥ ౧౩౫

శ్లో॥ హస్తాబ్జానీతచరణాంగుళిపాయిముఖాంబుజః।
హృదయాంతర్బహిర్భూయోదర్శితాకల్పకల్పకః॥ ౧౩౬

నను త్రివిక్రమే చరణద్వయేన సర్వం లోకమాక్రామతి సతి తదానీం
జనాః కుత్రాసన్నిత్యాదిశంకాః పరిహర్తుం ధ్యానోపయోగితయా భగ
వతో బాల్యం చ దర్శయితుం మార్కండేయేచ్ఛానుగృహీతార్భకాకారం
ప్రస్తౌతి నామద్వయేన హస్తాబ్జానీతచరణాంగుళిపాయిముఖాంబుజః హస్తా
బ్జాభ్యామానీతం చరణాంగుళింపిబతీతి తత్పాయి ముఖాంబుజం కమలతుల్యం
ముఖం యస్య స తథోక్తః. కరారవిందేన పదారవిందం ముఖారవిందే విని
వేశయంతం, వటస్య పత్రస్య పుటే శయానం బాలం ముకుందం మనసా
స్మరామీతి మార్కండేయవచనాదితి భావః హృదయాంతర్బహిర్భూయో
దర్శితాకల్పకల్పకః హృదయస్య ఉదరస్య అంతః బహిశ్చ క్రమేణ
భూయః బహువారాన్ దర్శితౌ ఆకల్పః ప్రపంచః కల్పకః ప్రళయశ్చే
త్యేతౌ యేన స తథోక్తః. తాదృశశ్శిశుస్స్వగర్భే ప్రపంచం స్వగర్భా
ద్బహిః ప్రళయం చ మార్కండేయాయ సప్తవారాన్ దర్శయామాసేతి భాగ
వతాత్. యథామాయావైభవాచ్ఛిశూదరే ప్రపంచోపలంభః తథైవ త్రివి

క్రమస్య లోకవ్యాప్తిరపీతి సంతోష్టవ్యం [illegible] ఇతి భావః. [illegible] త్వాన్మాయాయాః [ష్వేపదే] ౧౩౬

శ్లో॥ హేషాహాలహాలీభూతసేవో హేరంబపూజితః।
హేయప్రతిభటో హేతిస్వామీ హేతిపంచకధారయుః॥ ౧౩౭

నను యః ఈశ్వరస్తేనాగ్నిరుద్భూతా ఆకృగదో [illegible] శ్వర్యం తే చ నత్వాయమీశ్వరః శాస్త్రయోని [illegible] భగ [illegible] సేవ [illegible] త్యాహ – హేషాహాలహాలీభూతసేవ ఇతి. హేషా [illegible] అశ్వధ్వనిః తదనుకరణం హాలహాలేతి [illegible] హేషాహాల [illegible] భూతః హేషాహాలహాలీభూతః సేవః యస్య స [illegible]. హయగ్రీవస్య హేషాహాలహాలపేన వేదాః [illegible] స్యతే ఇత్యర్థః. [illegible] శాస్త్రయోనిరేవ ఇతి భావః. నను శాస్త్రయోని [illegible] రంభే [illegible] పి [illegible] హ – హేరంబపూజిత ఇతి. స చ వినాయకః [illegible] హయగ్రీవః [illegible] స్యేశ్వరత్వమితి భావః. నత్వేవం హయగ్రీవ [illegible] మాసే [illegible] ఆహ – హేయప్రతిభట ఇతి. [illegible] భగవానయమతోఽస్య దోష [illegible] మస్య [illegible] భావః. నను విద్యాధికారసిద్ధ్యర్థకే ఉపనయనే అగ్నౌ హోమః క్రియతే నతు [illegible] తో గ్ని రేవ ప్రథమం పూజ్య ఇత్యత ఆహ – హేతిరితి. అగ్నిజ్వాలాయాశ్చం ద్రజ్యోత్స్నాయాస్సూర్యప్రభాయాశ్చ భగవద్రూపత్వం గీతాస్వభిహిత మితి కృత్వా అగ్నిజ్వాలాపి భగవద్రూపైవేతి భావః. విద్యావిరోధినః [illegible] పిశాచాదిహననం చ సుకరమముష్య ఆయుధధారిత్వాదిత్యాహ – హేతి పంచకధారయ ఇతి. హేతిపంచకస్య శంఖచక్రగదాఖడ్గశార్ఙ్గనామ కాయుధపంచకస్య ధారయః ధర్తా. [పంచ] ౧౩౭

శ్లో॥ హేతుర్హేతుయుతో హేతుర్హేతుహేతుర్హేతువివర్జితః।
హేతుర్హేతుకరో హేతుసాక్షీ హేతుసమాపనః॥ ౧౩౮

నను కశ్చిద్ధ్యేయః 'కారణం తు ధ్యేయః' ఇతి శ్రుతేః కారణం వస్తు ధ్యేయమితి శంకాయాం కారణకార్యాదికం సర్వమపి భగవానేవేత్యాహ- హేతురితి. హేతుః కారణం పిత్రాదిః హేతుయుతో హేతుమాన్ కార్యం పుత్రాదిః కార్యకారణాత్మకస్య సర్వస్య జగతో భగవద్రూపత్వాదితి భావః. తర్హి కిం పిత్రాదిర్ధ్యేయః? నేత్యాహ - హేతుహేతురితి. పిత్రాదీనామపి కారణం పరమకారణమిత్యర్థః. పిత్రాదిషు కారణత్వం న నియతం తత్పిత్రాద్యపేక్షయా కార్యత్వస్యాపి సత్త్వాత్. అతః యః కారణతానవచ్ఛిన్నః స ఏవేశ్వరస్తస్య ఇతి భావః కుతోఽస్య పరమకారణత్వమత ఆహ - హేతువివర్జిత ఇతి. అస్య కారణాంతరం నాస్తి స్వతః స్వతస్సిద్ధత్వాదితి భావః నను జన్యజనకత్వరూపకార్యకారణభావస్యేశ్వరత్వాత్మకత్వేఽపి శిల్పశిల్పిరూపకార్యకారణభావస్య నాస్తీశ్వరత్వమిత ఆహ - హేతురితి హేతుః కార్యం గృహాది హేతుః కారణకర్త్రోరితి రత్నమాలా. హేతుకరః గృహాదికార్యనిర్మాతా తక్షాదిః తదుభయమపి జగదంతఃపాతిత్వేన ఈశ్వరాత్మకమేవేతి భావః. నను కథం భగవతో విరుద్ధధర్మసామానాధికరణ్యమిత ఆహ - హేతుసాక్షీతి - కూటస్థ ఇత్యర్థః. కూటస్థే భ్రాంత్యా సర్వమేతదధ్యస్తమితి కృత్వా ఆధ్యాసే న కిమపి ఛిద్రమితి భావః నన్వేవం వివాదసాక్షిణి వివాదానారోపవత్ప్రపంచసాక్షిణీశ్వరేఽపి ప్రపంచానారోప ఉచిత ఇత్యత ఆహ - హేతుసమాపన ఇతి. హేతూనాం కార్యాణాం సమాపనం సమాప్తిర్యస్మాత్స తథోక్తః. దైవం చైవాత్ర పంచమమితి గీతావచనాత్సాక్ష్యనుగ్రహం వినా కార్యనిర్వాహాభావాత్తస్మిన్నప్యస్యారోప ఉచిత ఇతి భావః. [అష్ట] ౧౨౭

శ్లో॥ హేతుశూన్యకృపాతాంగో హేతుహీనజనప్రియః।
హేతుహీనజగత్కర్తా హేత్వధిష్ఠానచేతనః॥ ౧౩౭

నను దైవేనానుగృహీతా హి పిత్రాదయః కులాలాదయో వా స్వకార్యం నిర్వహంతి. తత్ర పిత్రాదిభ్యః కులాలాదిభ్యో వా భగవానయం కం ప్రత్యుపకారం జిఘృక్షురిమముపకారం విధత్తే ఇతి శంకాయామాహ —

హేతుశూన్యకృపాపాంగ ఇతి. హేతుశూన్యా నిర్హేతుకా [illegible] దివదుపకార్యోపకారకభావశూన్యా ఇతి యావత్ కృపాపాంగా యస్య స తథోక్తః. భగవతః పరిపూర్ణత్వాత్ [illegible] స్తీతి భావః. అత ఏవ హేతుహీనజనప్రియః హేతుహీనాః [illegible] రహితాః జనాః ప్రియాః యస్య స తథోక్తః. [illegible] సర్వం కర్మ కరోతీవ. తథా యే భక్తాః ఫలాభిసంధిం వినా స్వవిహితం కర్మ కుర్వంతి తే భగవతోఽతిప్రియా ఇతి భావః. నను స్వయమపి నిరర్థకమిదం జగత్కృత్యం కుతః కరోతీత్యాశంక్యాహ — హేతుహీనజగత్కృత్య ఇతి. హేతుహీనాని ప్రయోజనశూన్యాని జగతః కృత్యాని సృష్టిస్థితిలయాః యస్య స తథోక్తః. నిరర్థకమేవ లీలయా సర్వం కరోతీత్యర్థః. లోకవత్తు లీలాకైవల్యమితి సూత్రితత్వాదితి భావః. నను నిర్గుణస్య భగవతో లీలయాపి కథం జగత్కృత్యమిత్యాశంక్యాహ — హేత్వధిష్ఠానచేతన ఇతి. హేతోః జగత్కారణభూతాయాః మాయాయాః అధిష్ఠానం ఆధారభూతా చేతనా చైతన్యం యస్య స తథోక్తః. భగవచ్చైతన్యాధిష్ఠితయా మాయయైవ సర్వమిదం క్రియతే. అత ఏవ భగవత ఇదం లీలామాత్రమిత్యుక్తమితి భావః. [చత్వారి] ౧౩౯

శ్లో॥ హేతుయుగ్ఘేతుభుగ్ఘేతుర్హేతుకృద్ధేతువేదనః।
హేతుహృద్ధేతుభృద్ధేతుర్హేతుముగ్ఘేతుచోదనః॥ ౧౪౦

నన్వేకస్యేశ్వరస్య కథం బహువిధజగత్కారణత్వమత ఆహ — హేతుయుగితి. హేతుభిః కారణైర్మృదాదిభిః కార్యైర్ఘటాదిభిశ్చ యుజ్యత ఇతి. హేతుభుక్ ఈశ్వరస్య విభుత్వేన సర్వద్రవ్యసంయోగిత్వాదితి భావః. అత ఏవ హేతుభుక్. కార్యకారణానుభవశాలీ సర్వవిదితి యావత్. హేతుః నిమిత్తకారణం. అయం భావః. యథా నిమిత్తకారణస్య కాలస్యైకస్యాపి సర్వద్రవ్యసంయోగిత్వాత్సర్వవిధకార్యకారణత్వమభ్యుపేతం, తద్వదేవేశ్వరస్యాపి నిమిత్తకారణస్యేతి. నన్వేవం జగన్నిమిత్తకారణానస్య ఉపాదానకారణభూతః ఈశ్వరో వక్తవ్య ఇత్యత ఆహ — హేతుకృత్

హేతూన్ కారణభూతాన్ మహదాదీన్ కరోతీతి తథోక్తః. యద్వా హేతూన్ మహదాదీన్ కార్యభూతాన్ దేహాంశ్చ కరోతీతి హేతుకృత్. ఈశ్వరసృష్టత్వాత్తేషామితి భావః. హేతువేదనః హేతూనాం కారణానాం బ్రహ్మదక్షకశ్యపాదీనాం కార్యాణామస్మదాదీనాం చ వేదనా జ్ఞానం యస్మాద్భవతి స తథోక్తః. చైతన్యస్వరూపత్వాదీశ్వరస్యేతి భావః. హేతుహృత్ కార్యకారణోపసంహారకః ప్రళయహేతుత్వాదితి భావః. హేతుభృత్కార్యకరణరక్షకః స్థితిహేతుత్వాదితి భావః. కుత ఏవమత ఆహ - హేతుః కార్యకరణోపాదానం అయం భావః. ఘటః కార్యం మృదో జాతః మృది స్థితః మృది లీనశ్చ తద్వజ్జగదిదం యస్మాజ్జాతం యస్మిన్ స్థితం యస్మిన్ లీనం సోఽస్య ఉపాదానకారణం భవితుమర్హతి. మాయావచ్ఛిన్న ఈశ్వరస్తు తాదృశ ఏవ ఈశ్వరావచ్ఛేదకమాయాయాస్సకాశాద్గుణత్రయభేదేన జగజ్జన్మస్థితిలయసంభవాత్. న చైవం కేవలాయా మాయాయా ఏవోపాదానత్వమితి వాచ్యం ఈక్షితేరభావేన కేవలాయాస్తస్యాస్తత్సామర్థ్యాభావాత్. శ్రూయతే హి తదైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి. ఇదమేవ ద్యోతయితుమాహ - హేతువేదన ఇతి. మాయాయాః తత్కార్యాణాం బ్రహ్మాదీనాం చ ఈశ్వరసంబంధాదేవ జ్ఞానవత్త్వమితి తదాశయః. అత ఏవ భౌతికానాం సృష్టిర్న మాయాధీనా నాపి మాయాకార్యమహదాదితత్త్వాధీనా తేషామీక్షితృత్వాభావాదితీదం ద్యోతయితుమాహ - హేతుకృదితి, తస్మాత్ జగదుపాదానం న మహదాదయః, నాపి మాయా, నాపి బ్రహ్మాదయో జీవాః, కింత్వీశ్వర ఏవేతి భావః, నన్వేకస్యైవేశ్వరస్య కథం నిమిత్తత్వముపాదానత్వం చేత్యత ఆహ- హేతుముగితి హేతుపదమత్రలక్షణయా ధర్మపరం. హేతూ నిమిత్తత్వోపాదానత్వరూపం ధర్మద్వయం ముంచతీతి హేతుముక్ ఉభయవిధకారణత్వరహితః, అయం భావః ఈశ్వరస్య మాయయైవ జగదుపాదానత్వం న తు తత్త్వతః. అతః పరమార్థతో జగదేవ నాస్తీతి, నాపి నిమిత్తకారణత్వం చేతి న కేవలమీశ్వరస్యైవ మాయయా జగత్కర్తృత్వప్రవృత్తిః. కింతు బ్రహ్మాదీనామపి తథైవేత్యాహ. హేతుచోదన ఇతి. హేతూనాం కారణానాం బ్రహ్మరుద్రాదీనాం చోదనః ప్రేరకః ఈశ్వరమాయయైవ తేపి ప్రేరితాస్స్వస్వవ్యాపారం కుర్వంతీత్యర్థః. ఈశ్వరస్సర్వభూతానాం

హృద్దేశేర్జున తిష్ఠతి భ్రామయన్ సర్వభూతాని యంత్రారూఢాని మాయ
యేతి గీతావచనాదితి భావః. [దశ] ॥౧౮౦॥

శ్లో॥ హేలాకృతజగచ్చిత్రో హేళిశీతాంశుకుండలః।
హేయాహేయోభయాతీతో హేళివంశకృతోదయః ౧౮౧

నను కారణం త్రివిధం న్యాయమతే సమవాయ్యసమవాయినిమిత్త
భేదాత్, తత్ర ఘటం ప్రతి సమవాయికారణం మృత్, అసమవాయి
కారణం కపాలాదిః నిమిత్తకారణం కాలాదిః తి దేవం ప్రకృతేపి జగ
త్ప్రతినిమిత్తకారణత్వం సమవాయికారణత్వం చోక్తమీశ్వరస్యాసమ
వాయికారణం క ఇత్యాశంకాయామాహ — హేలాకృతజగచ్చిత్ర ఇతి.
హేలయా లీలయా కృతిమాత్రేణైవేతి భావః జగద్రూపం చిత్రం యేన
స తథోక్తః. తదపి కారణమీశ్వర ఏవేత్యర్థః. కుత ఏవమితి శంకాయాం
విచిత్రశక్తిత్వా దిత్యుత్తరం హృదికృత్య తామేవ విచిత్రశక్తిం కాంచిదర్శ
యతి. హేళిశీతాంశుకుండల ఇతి. సూర్యం చంద్రం చ యః కుండలత్వేన
బిభర్తి-తస్య శక్తిః కింపునర్వక్తవ్యేతి భావః. న చేదమప్రమాణం శ్రీ
రామాయణోత్తరశతే ఉక్తత్వాదేతదర్థస్య. నను జీవానాం కుతో నైవం
విచిత్రశక్తిరితి శంకాయాం అవిద్యాదూషితత్వాదిత్యుత్తరం హృదికృత్య
భగవత్యవిద్యాగంధాభావం బోధయతి - హేయాహేయోభయాతీత ఇతి.
హేయాహేయయోర్దోష గుణయోరుభయమతీతః అతిక్రాంతవాన్. అవి
ద్యాకృతా రాగాది దోషాః శమాదిగుణా వా నాముష్య, మాయేశత్వాదితి
భావః. పరబ్రహ్మత్వాదితి వా. హేయాహేయవిహీనం పరమేకమిత్య
ధ్యాత్మరామాయణాత్. ఉభయాభావే లింగమాహ - హేళివంశకృతో
దయ ఇతి. హేళివంశే సూర్యవంశే కృత ఉదయః ఆవిర్భావో యేన స
తథోక్తః. అజోపిసన్నవ్యయాత్మా భూతానామీశ్వరోపిసన్నయం
యతో జన్మాదికం స్వీచకార తదేవాస్య గుణదోషాతిక్రాంతత్వే జ్ఞాపకం.
న హి పరమపదం ప్రాప్తో జీవః కోపి భువి జన్మ కర్తుం ప్రియావిరహాది
దుఃఖమనుభవితుం వా అభ్యుపైతి భగవతస్తు పరమపదభూలోకయోః పరమ

సుఖప్రియావిరహదుఃఖయోః సంసారమోక్షయోశ్చ తుల్యైవ ప్రతిపత్తిః. కథమన్యథా పరమాత్మనా రామేణ భూవ్యవతీర్ణం విరహదుఃఖం చ స్వీకృత మితి భావః. [చత్వారి] ॥౧౪౧॥

శ్లో॥ హేమంతమాసో హేమంతప్రియో హేమంతవిభ్రమః।
హేమకూటకృతస్థానో హేమపుష్పకనాసికః॥ ౧౪౨

నను యస్మిన్ మాసే యస్మిన్ దినే వా స భగవాన్ కృష్ణోదయ స్స మాసస్తద్వా దినం సేవితవ్యమత ఆహ - హేమంతమాస ఇతి. హేమం తావయవో మాసః మార్గశీర్ష ఇతి యావత్. తస్యైవ ప్రథమత్వాత్. మాసానాం మార్గశీర్షోహమితి గీతావచనాన్మార్గశీర్ష స్సేవ్య ఇతి భావః. ఋతి రేవమత ఆహ - హేమంతప్రియ ఇతి. హేమంతఋతుః ప్రియో యస్య స తథోక్తః. తత్ర ప్రీతిజ్ఞాపకమాహ - హేమంతవిభ్రమ ఇతి. హేమంతే విభ్రమో విహారః గోపికాభిస్సహేతి భావః యస్య స తథోక్తః. కృష్ణా వతారే ఇతి భావః. ఇదమత్ర తత్త్వమ్. న హేమంత ఉపాస్యః నాపి మార్గశీర్షః నాపి వైకుంఠైకాదశీ కింతు తస్మాన్ తద్దినే వా భగవతా యదాచరితం తత్తదా ధ్యాతవ్యమ్. ధ్యేయో భగవానేవ ధ్యానకాలవిశేష ఏవ మార్గశీర్షాదికమితి. నన్వేవం కాలవిశేషవత్ స్థలవిశేషోపి స్వీకర్తవ్య ఏవేత్యత ఆహ - హేమకూటకృతస్థాన ఇతి. హేమకూటే పర్వతే ఉప లక్షణమిదం గంధమాదనాదీనాం కృతం స్థానం స్థితిర్యేన స తథోక్తః. భగవాన్ స్వయం పుణ్యపర్వతనదీతీరాదిషు స్వయం వ్యక్తస్సన్ తత్తత్స్థలే భగవద్ధ్యానస్య కర్తవ్యతాం బోధయతీత్యర్థః. అనేన అనంతసన్నిధౌ దివ్య క్షేత్రే భగవజ్జపకరణమనంతఫలదమితి సూచ్యతే. నను శ్రీహయగ్రీవస్యా ర్చావతారం క్వాపి న దృశ్యత ఇత్యత ఆహ-హేమపుష్పకనాసికః హేమ పుష్పకం చాంపేయం తదివ నాసికా యస్య స తథోక్తః. రామకృష్ణా ద్యర్చావతారేష్వితి భావః, రామకృష్ణాద్యర్చావతారసన్నిధౌ కర్తవ్యం తజ్జపాదికమితి తాత్పర్యం. [పంచ] ॥౧౪౨॥

శ్లో॥ హేషాహతమహాదైత్యో హేతివిధ్వస్తతామసః।
హేతిపింగజటాపాశో హేమగర్భతపఃఫలమ్॥ ౧౭౩

నను భూభారహరణార్థం రామకృష్ణాద్యవతారా భగవతా ఉపాత్తాః ఇతి ధ్రువం తదర్చావిగ్రహాణాం సర్వత్రదృశ్యమానత్వాత్. హయగ్రీవావతారస్తు నైవోపాత్తః అర్చావిగ్రహాదర్శనాత్ భూభారహరణరూపఫలాభావాచ్చేతి శంకాయాం అర్చాభావేపి సాలగ్రామశిలాయా దృశ్యమానత్వాద్ధయగ్రీవరూపేణ న తద్దోషఇతి హృదికృత్య ఫలాభావం ప్రత్యాఖ్యాతి హేషాహతమహాదైత్య ఇతి. హేషయైవ హతౌ మహాంతౌ యావ్యాంస ఖండైరియం భూః కృతా తావిత్యర్థః. దైత్యౌ మధుకైటభౌ యేన సః తథోక్తః. భూభారహరణార్థం రామకృష్ణాద్యవతారధారణం భూనిర్మాణార్థమేవ హయగ్రీవావతారధారణం కించ భువి చరతాం రాక్షసానాం హంతారస్తే అయం తు భూరూపమాంసయోరేవ దైత్యయోర్హంతా అతో మహానయం సర్వావతారేష్వితి భావః. అపి చ రామకృష్ణాదయః ప్రపంచగోచరావతారాః అయం తు ప్రళయగోచర ఇత్యాహ - హేతివిధ్వస్తతామస ఇతి. హేతిభిశ్శరీరకాంతిభిర్విశేషేణ ధ్వస్తం తామసం ప్రళయాంధకారః యస్య స తథోక్తః. న చ సత్రే మమాసేతి భాగవతవిరోధః శ్వేతపీతయోర్హయగ్రీవావతారయోర్ద్వయోస్సత్త్వాత్. అయం తు శ్వేత ఇతి జ్ఞేయం యద్వా రామకృష్ణాదయో నీలాస్తే శరీరకాంతిభిస్తామసం పునర్వర్థయంత్యేవ. అయం తు న తథా శ్వేతత్వాదిత్యాహ - హేతివిధ్వస్తతామస ఇతి. కృష్ణాద్వర్ణాచ్ఛ్వేత ఉత్తమ ఇతి భావః. అపి చ రామకృష్ణాదయో యోనిసంభూతా అయం తు న తథేత్యాహ - హేతిపింగజటాపాశ ఇతి. హేతిభిరగ్నిజ్వాలాభిః పింగః జటాపాశో యస్య స తథోక్తః. అగ్నికుండాదావిర్భావసమయే ఇతి భావః. హయగ్రీవస్య యజ్ఞపురుషత్వేన అగ్నిహోత్రాదావిర్భావ ఇతి జ్ఞేయం. నను హిరణ్మయలతావళిరిత్యనేనాస్య పునరుక్తిరితి చేన్నత్రపం. హిరణ్మయపురుషస్య స్వతఏవ హిరణ్మయజటావత్త్వమితి తత్రార్థాత్. అనేన చ హేతిపింగత్వకథనేన అగ్నిహోత్రాదపి నాస్య కేశానామపి కించిదపి దాహ ఇతి ద

నను భావస్యోచ్యతే. ఏవమస్య అగ్నికుండాదావిర్భావే హేతుమాహ—
హేమగర్భతపఃఫలమితి. బ్రహ్మణశ్చిరసంభృతస్య తపసః ఫలభూతః.
స్వావిర్భావేన బ్రహ్మతపస్సఫలీకర్తుమితి భావః. [చత్వారి] ॥౧౪౩॥

శ్లో॥ హేషాసమస్తారిజిహ్వో హేలోన్మూలితవాలికః।
హేతిఛిన్నద్యుసోపానో హేతినిర్భిన్నసాలకః॥ ౧౪౪

నను కిమర్థం బ్రహ్మ భగవదావిర్భావాయ తపః కృతవానిత ఆహ-
హేషేతి హేషయైవ సమ్యగస్తాః క్షిప్తాః నాశితా ఇతి యావత్. అరీణాం
రాక్షసానాం జిహ్వా యేన స తథోక్తః. రాక్షసబాధాపగమార్థమితి భగ
వంతమావిర్భావయామాస బ్రహ్మేతి భావః. అనేన హయగ్రీవస్స్వభక్తశత్రు
వాదినాం జిహ్వా హేషయైవ స్తంభయతీతి వ్యజ్యతే. ఇదం తు స్వభక్తి
ద్వేషివానరం భగవతస్స్వాభావికమేవేత్యాహ - హేలోన్మూలితవాలిక ఇతి.
హేలయా• అనాయాసేనైవ ఉన్మూలితో వాలీ యేన స తథోక్తః. నన్వేవం
భగవానయం కథం స్వర్గసోపానాకమర్దం చక్రే ఇత్యత ఆహ - హేతి
ఛిన్నద్యుసోపాన ఇతి. హేతిశ్శరః శరణాగతపరశురామత్రాణార్థం
తథాకృతం తచ్ఛరస్యామోఘత్వాదితి భావః. నను నిరపరాధసాల
సప్తకం కిమితి నిర్బిభేదేత్యత ఆహ - హేతినిర్భిన్నసాలక ఇతి. స్వభక్త
సుగ్రీవవిశ్వాసజననార్థమితి భావః. [చత్వారి] ॥౧౪౪॥

శ్లో॥ హేతిపీతారిసైన్యాబ్ధిర్హేలాకృతదిశాజయః।
హేమకూటాదిధరణీధరబద్ధపయోనిధిః॥ ౧౪౫

స్వభక్తదేవగణత్రాణార్థం స్వభక్తభూతాయా భువో భారహర
ణార్థం స్వభక్తజనస్య సేతుదర్శనేన పరమపదప్రాప్తిసిద్ధ్యర్థం చ భగవతా
రామచంద్రావతారభాజా హయగ్రీవపరబ్రహ్మణా శత్రుసైన్యరూపస్సాగర
శ్శరజ్వాలాభిర్నిపీతః. హేలయా దిగ్విజయశ్చ కృతః అశ్వమేధయాగ

కరణసమయ ఇతి భావః. హేమకూటప్రముఖైః పర్వతైశ్చ సముద్రో బద్ధః న తు స్వార్థమిదం సర్వం స్వస్య పూర్ణకామత్వాదితి భావః. [త్రీణి పదాని] ॥౧౮౫॥

శ్లో॥ హేమాంగదప్రభాచిత్రబాహుర్హేమాద్రినాయకః।
హేమాద్రిముఖ్యాచలాస్థిసంఘో హేమోత్పలస్రజః॥౧౮౬॥

నను భగవానయం స్వశరీరశోభార్థమేవాంగదాదికం ధృతవానిత్యత ఆహ - హేమాంగదేతి. హేమమయానామంగదానాం ప్రభాభిః చిత్రాశ్చిత్రవర్ణా బాహవో యస్య స తథోక్తః. వస్తుతో ధవళా బాహవో హేమాంగదప్రభయా చిత్రా ఇత్యర్థః. సాలంకారభగవద్విగ్రహధారణాభిలాషిభక్తజనాభిలాషపూరణార్థమేవ భగవతో ఉలంకారధారణమితి భావః. నను నిష్కించనస్య భగవతః కుతో హేమాంగదధారణమత ఆహ - హేమాద్రినాయక ఇతి. మేరోస్స్వామీ యస్యాజ్ఞాయాం మేరుర్వర్తతే కథం స నిష్కించనస్స్యాద్వ్యవహారదశాయామితి భావః. మేరుర్భగవదాజ్ఞయైవ లోకాన్ బిభర్తీతి సత్యమ్. ఇతోఽపి నాయం నిష్కించన ఇత్యాహ హేమాద్రిముఖ్యాచలాస్థిసంఘ ఇతి. హేమాద్రిముఖ్యా అచలా ఏవ అస్థిసంఘో యస్య స తథోక్తః కుక్షిస్సముద్రా గిరయోఽస్థిసంఘా ఇతి భాగవతాదితి భావః. అపరమస్య మహారాజచిహ్నమాహ - హేమోత్పలస్రజ ఇతి. హేమమయీ ఉత్పలస్రజా యస్య సః హేమోత్పలానాం స్రజా యస్యేతి వా. నహ్యధునా రాజాధిరాజానామపి హేమోత్పలస్రజస్సంతీతి భావః. అనేన మందాకినీరూఢాని హేమోత్పలాని మాలాకారేణ గ్రథిత్వా దేవేంద్రేణానీయ భగవతే సమర్పితానీతి వ్యజ్యతే. ఇదం చ హేమోత్పలస్రగ్ధారణం భక్తప్రార్థనయైవేతి భావః. [చత్వారి] ౧౮౬

శ్లో॥ హేలీకృతసువైకుంఠో హేమయజ్ఞోపవీతధృత్।
హేలాకృతాబ్ధిమథనో హేలావంచితదానవః॥ ౧౮౭

నను భగవాన్ స్వార్థమేవ వైకుంఠం నిర్మితవానత ఆహ - హేలాకృత సువైకుంఠ ఇతి. రమాయాః ప్రియకామ్యయైవానేన వైకుంఠో లోకః సృష్టః న తు స్వార్థమితి భావః. భక్తవాంఛాపూరణార్థమేన భగవతా వర్ణాశ్రమధర్మాః తేనాపి యజ్ఞోపవీతం ధృతమిత్యాహ హేమయజ్ఞోపవీతధృతిది. ధ్యానసమయే భగవదుక్తని హేమమౌక్తికస్రక్ హేమయజ్ఞోపవీతం చ ధ్యేయమితి వ్యజ్యతే. దుర్వాసశ్శాపపరిభ్రష్టలక్ష్మీకం దేవగణమాత్మభక్తభూతం పునస్సశ్రీకం కర్తుమేవ భగవతా సముద్రోఽపి మథితః న తు లక్ష్మీదేవ్యనుభవార్థం తస్యా అనపాయిత్వాదనాదిసిద్ధత్వాచ్చేత్యత ఆహ - హేలాకృతాబ్ధిమథన. ఇతి. హేలయా లీలయా గోపకీడయేతి యావత్. గోపా యథా దధిఘటం మథ్నంతి తద్వదహమపి క్షీరాబ్ధిం మంథయేయమితి సంకల్ప్య తత్క్రీడారసనిర్వర్తనాయ తథా మథితవానిత్యర్థః. దానవవంచనార్థం మోహినీవేషధారణమపి భక్తామరజనానుగ్రహాయైవేత్యాహ హేలావంచితదానవ ఇతి. హేలయా స్త్రీజనోచితశృంగారచేష్టయా వంచితా దానవా యేన స తథోక్తః [చత్వారి] ౧౪౭

శ్లో॥ హేతినిష్ఠురపృష్ఠస్థమందరో హేతికారకః।
హేతిపంజరభూతాంఘ్రిర్హేతిశక్తిస్వరూపకః॥ ౧౪౮

భగవతా కమఠావతారధారిణా మందరోద్ధరణమపి భక్తామరజనానుగ్రహాయైవ పృష్ఠకండూయాత్మ్యవశమస్త్వాగంతుకఫల మిత్యత్ర ఆహ హేతినిష్ఠురపృష్ఠస్థమందరః హేతి వజ్రాయుధః స ఇవ నిష్ఠురం కఠినం పృష్ఠం తస్మిన్ తిష్ఠతీతి పృష్ఠస్థో మందరః పర్వతవిశేషో యస్య స తథోక్తః. హేతినిష్ఠురేత్యనేన మందరభ్రమణాత్ న కూర్మపృష్ఠస్య కాపి క్షతిః కింతు మందరస్యైవ వజ్రేణేవ తేషాం భేదసంభవాదితి వ్యజ్యతే. వజ్రాయుధమపి స్వభక్తదేవేంద్రవిజయావహార్థమనేనైవ కారిత మిత్యాహ హేతికారకః వజ్రాయుధకారకః భగవదుపదేశేనైవ దధ్యఙ్మహర్షిణా దేవైర్వజ్రస్య నిర్మితత్వాదితి భావః. కింబహునా భక్తానాం భగవత్పాదాబ్జం వజ్రపంజరవదభయద మిత్యాహ హేతిపంజరభూతాంఘ్రిరితి నను వజ్రాయుధమేన

శరణీకరణీయ మిత్యాదివిజయప్రసక్త్యా గత ఆహ హేతి శక్తిస్స్వరూపం ఇతి హేతౌ వజ్రాయుధే యా శక్తిః తస్య స్వరూపకః తస్యయాః సా శక్తిర్భగవద్రూపైవ సర్వశక్తిర్భగవత శక్తిస్వరూపసర్వస్వాభావిక్యా ఇతి భావః. [చత్వారి] ౧౭౮॥

శ్లో॥ హేలాభిన్నాఘదనుజో హేలాపీతదవానలః।
హేలాధ్వస్తతృణావర్తో హేలాధ్వస్తార్జునద్రుమః॥ ౧౭౯

నను సర్వమపి భగవత్ప్రత్యక్షప్రశక్తమతో భగవాంస్తు స్వతస్సిద్ధశక్తిరితి శ్రుతేరితి మహాభాగ్యమహాదుస్తరే. తత్ర కింకింగమిత్యాకాంక్షాయాం మణిమథనాదికమేవ భావనాసంగృహ్య తథా పునః ప్రదర్శయాహ హేలేతి శ్లోకత్రయేణ. హేలాభిన్నాఘదనుజః హేలా బాల్యవిహారక్రీడయా సామాన్యబాలకానాం ప్రకటనం యథా దృశ్యతే తథా పానం. భిన్నః అఘాదనుజః అఘాసురః అజగరరూపధారీ భావః యేన స తథోక్తః. నను బహూనాం గోపానాం సర్వదా ప్రసంగే తత్ర సంకటేన సర్వగర్వోపశాంతిః ఇతి శంకాయాం లింగాంతరమాహ హేలాపీతదవానల ఇతి. హేలయా భక్షణక్రీడయా పీతో భక్షితో దవానలః దావాగ్నిర్యేన స తథోక్తః. నన్వయం దవానలో మాయయా కల్పిత ఏవేత్యత ఆహ హేలాధ్వస్తతృణావర్త ఇతి. హేలయా బాలవర్గస్య గళపీడనక్రీడయా ధ్వస్తః తృణావర్తః కంసప్రేరితోఽసురవిశేషః యేన స తథోక్తః. నను తదపి హననమనుమితమేవ న చతుర్థోత్తరం గోపానామత ఆహ హేలాధ్వస్తార్జునద్రుమా యేన స తథోక్తః. [చత్వారి] ౧౭౯

శ్లో॥ హేలాపీతాసురీప్రాణో హేలాహింసితశంకరః।
హేలాగోవర్ధనోద్ధారో హేలాపాలితతర్ణకః॥ ౧౮౦

నను స్తన్యపానసమయే తత్ప్రాణపానం న చిత్రమత ఆహ - హేలాపీతాసురీప్రాణః హేలయా స్తన్యపానక్రీడయా పీతాః అసుర్యాః పూతనా

నాయాః ప్రాణా యేన స తథోక్తః. నను స్త్రీహననం నాద్భుతమత ఆహ - హేలాహింసితకంసకః హేలయా మల్లక్రీడయా హింసితః కంస ఏవ కంసకః. యేనాఘాసురాదయః ప్రహితాస్సోసురరాజఇత్యర్థః. యేన స తథోక్తః. నను బలవానపి కంసస్సాధ్వర ఏవ, అతఇదమపి నాద్భుతమత ఆహ - హేలాగోవర్ధనోద్ధార ఇతి. హేలయా ఛత్రధారణక్రీడయా గోవర్ధనస్య పర్వతవిశేషస్య ఉద్ధార ఉద్ధరణం యస్య స తథోక్తః. పర్వతో హి దురుద్ధర ఇతి భావః. నను హనుమదాదిభిరపి ద్రోణాచలాదయ ఉద్ధృతా ఇత్యత శ్చమత్కారావహం లింగాంతరమాహ — హేలాపాలితతర్ణకః. హేలయా పశుపాలనక్రీడయా పాలితాః తర్ణకాః వత్సా యేన స తథోక్తః. న హి తే పశుపాలనక్రియావిదగ్ధాః అయమాశయః పశుపాలనం హి బాలగోపాలకృత్యం ప్రౌఢగోపాలా అపి న తత్రేశతే. తథా సతి రాజానస్తత్ర సుతరామవిదగ్ధా ఏవ. భగవాంస్తు సర్వేశ్వరోపి తత్ర నిష్ణాతోఽభూదితీదం మహదద్భుతమితి. [ప్రత్యాహార] ॥౧౫౦॥

శ్లో॥ హేలావిజితగోపస్త్రీగణో హేలామయాశయః।
హేలాగోపో హేమగర్భవంచకో హేయనాశనః॥ ౧౫౧

నను పరమేశ్వరోప్యసౌ చతుర్భుజత్వాదిస్వాసాధారణచిహ్నోపి తేన వపుషా వత్సాన్నాపాలయత్, కింతు గోపాలబాలవపుష్యైవేతి కృత్వా ఇతరగోపాలబాలసాధారణమేవేదం వత్సపరిపాలనమత ఆహ - హేలావిజితగోపస్త్రీగణ ఇతి. హేలయా సుగీత క్రీడయా విజితః గోపస్త్రీణాంగణోయేన స తథోక్తః. యస్యేంద్రియం ప్రమథితుం ప్రమదా న శేకురితి భాగవతాదిషు భావః. నను కుత ఏతత్ భగవతాపి సురతాదౌ ప్రవృత్తమత ఆహ హేలామయాశయ ఇతి. హేలామయం ప్రచురలీలమాశయం మనోయస్యస తథోక్తః లీలావశాదేవ ప్రవృత్తమితి భావః. యద్వా నను కుతస్సురతే భగవాన్నప్రవృత్తోఽత ఆహ - హేలామయాశయ ఇతి. హేలాః స్త్రీణాం శృంగారచేష్టాః తత్ప్రచురం హేలామయం ఆశయంయస్యసః భగవన్మనసి గోపస్త్రీణాం శృంగారచేష్టా బహుశో లగ్నాః.

అతఏవంసురతే ప్రవృత్త ఇతి భావః. నను జితేంద్రియస్యాపి భగవతో మనసి కథం హేలాలగ్నా అతఆహ. హేలాగోప ఇతి. రామచంద్రేణ సాకం క్రీడితుం సాభిలాషాణామృషీణాం కామం పూరయితుమేవ భగవతా కృష్ణరూపేణావతీర్ణం, ఋషిభిర్గోపీరూపేణావతీర్ణత్వాత్. అతో భక్త వాంఛాపూరణాయ భగవానపి లీలయా గోపీభూయ ఇంద్రియపారవశ్యమంగీచకారేతి భావః నను లీలయాపీంద్రియపారవశ్యమంగీకృతవానయమీశ్వరో జీవతుల్య ఏవ స్యాత్పారవశ్యస్య తుల్యత్వాదితి శంకాయామాహ. హేమగర్భవంచక ఇతి. స్వవంచనాయ ప్రవృత్తత్వాత్ బాలాన్ హృతవంతం పద్మగర్భం సృష్టికమప్యయమవంచయదితి న భగవతో జీవతౌల్యమితి భావః, జీవాః పరమేశ్వరమాయయా మోహితా ఇంద్రియపారవశ్యం ప్రపన్నాః ఈశ్వరస్తు న తథా కింతు లీలయైవ. అతఏవ చతుర్ముఖోఽప్యనేన వంచితః చతుర్ముఖస్య భగవన్మాయామోహితత్వాత్ భగవతశ్చ స్వాధీనమాయత్వాదితి తత్త్వమ్. నను కథం పునర్జీవానామింద్రియపారవశ్యాభావ ఇత్యత ఆహ హేయనాశన ఇతి. పరమేశ్వరప్రపత్త్యా జీవానామవిద్యాకామకర్మాదిరూపం హేయం నశ్యతి తత ఈశ్వరతౌల్యం భజతేతి భావః. (పంచ పదాని) ॥ ౧౫౦ ॥

శ్లో॥ హేమాంగ భుజ విభ్రాజద్గరుత్మాంగ కేతనః
హేమాంగసూరివినుతో హేమాంగోహారితామృతః॥౧౫౧॥

నను ప్రాణినాం హేయనాశనం ఛందోఽధీనం ఏతద్యోఽధీయీత స బ్రహ్మహత్యాయాః పూతో భవతీత్యాదిశ్రుతేః తత్త్వమస్యాదిమహావాక్యానాం జీవబ్రహ్మైక్యప్రతిపాదకానాం చ తత్ర సత్త్వాత్. బ్రహ్మవిద్బ్రహ్మైవ భవతీతి శ్రుత్యా శ్రుత్యుక్తవిధయా బ్రహ్మ యో వేత్తి స ఏవ బ్రహ్మేత్యుచ్యమానత్వాచ్చ. భగవాన్ గరుడస్తు ఛందోమయ ఇతి శ్రుత్యాదిప్రసిద్ధమ్. గజకచ్ఛపభక్షణాసురసైన్యనిగళనాదిరూపో లోకాతిక్రాంతోఽస్య మహిమా చ సర్వత్ర ప్రసిద్ధః అనేనైవ మాత్రర్థమమృతమపి సాధితం. తస్మాద్గరుడ ఏవ సేవ్య ఇతి శంకాయాం నైవం గరుడాధిరూఢో గరుడధ్వజో గరుడాది

నిత్యసూరివినుతశ్చ భగవానేవ సేవ్య ఇత్యాహ - హేమాంగేతి హేమాంగ స్తార్క్ష్యవేధసోరితి కోశాద్గరుడో హేమాంగపదవాచ్యః. తస్య భుజయో ర్విభాసింతావూరూ యస్య స తథోక్తః ఊరూ సువర్ణభుజయోరధిశోభ మానావితి భాగవతాదితి భావః. న కేవలమయం వాహన స్థానీయః కింతు ధ్వజస్థానీయోపీత్యాహ - హేమాంగకేతన ఇతి. రాజ్ఞాం హి వాహన ధ్వజౌ పృథగ్దృశ్యేతే. భగవతస్తు న తథేతి భావః. న కేవలం ధ్వజ వాహత్వం కింతు వందిత్వమపీత్యాహ - హేమాంగసూరివినుత ఇతి. హేమాంగాదయస్సూరయో హేమాంగసూరయః తైర్వినుతః అథ తర్హి కిమయమసేవ్య ఇత్యత ఆహ - నేతి. హేమాంగః వైనతేయశ్చ పక్షిణా మితి గీతావచనాద్గరుడో భగవద్విభూతిరేవేతి కృత్వా తస్మాత్ పరమ భాగవతత్వాచ్చ సేవ్యఏవేతి భావః. భగవద్విభూతిత్వాదస్య సేవ్యత్వం స తు భగవత్త్వాదితి తాత్పర్యం. నను భగవంతమపి యో భుజయోర్ధత్తే స గరుడ స్తతోపి బలిష్ఠ ఇత్యత్ర ఆహ హారితామృత ఇతి. హారితమా హారిత మమృతం యేనసతథోక్తః సర్వాంతర్యామీ సర్వశక్తిర్భగవానయమేవ గరుడే నామృతం హారితవాన్ న తు కేవలం గరుడోఽమృతాహరణే శక్తః. ఏవమేవ భగవానేవ స్వవిగ్రహం గరుడేన ధారయతి న తు గరుడస్స్వత ఇతి భావః. (పంచ) ॥ ౧౫౨ ॥

శ్లో॥ హేమాంగకపటచ్ఛందో బృందనిత్యస్తుతప్రథః
హేమాంగ పత్రావతంసచామర ప్రతివీజితః ॥౧౫౩॥

నను గరుడేన భగవాన్ స్తూయత ఇత్యత్ర కిం మానమత ఆహ - హేమాంగకపటచ్ఛందోబృందనిత్యస్తుతప్రథఇతి. హేమాంగస్య కప టేన యచ్ఛందోబృందం తేన నిత్యం స్తుతా స్తూయమానా ప్రథా ప్రఖ్యాతి ర్యస్య స తథోక్తః. గరుడస్య ఛందోమయత్వేన ఛందోబృంద స్యైవ గరుడ ఇతి నామమాత్రం. న తు తద్భిన్నః కోపి గరుడోస్తి తద్ధి ఛందోబృందం భగవంతం నిత్యం స్తౌత్యేవ. వేదైశ్చ సర్వైరహమేవవేద్య ఇతి గీతావచనా దితి భావః. వస్త్వేవం గరుడ ఇతి కశ్చిన్నాస్త్యేవేత్యాపతితమితి చేన్మైవ

మిత్యాహ హేమాంగపత్రావతంసచామరప్రతివీజిత ఇతి. హేమాంగస్య పత్రావతంసాభ్యాముత్తమపక్షాభ్యామేవ చామరాభ్యాం ప్రతివీజితః అతిశయేన వీజితః అయం భావః యథా మృద్రూపా దేవీరూపా చ భూమిర్వర్తతే. తథా ఛందోరూపః పక్షిరూపశ్చ గరుడోఽస్తి గరుడస్య ఛందోభిమానిదేవతాత్వాదితి. ప్రతివీజిత ఇత్యనేన గరుడవాహనస్య ప్రయాణసమయే ఇతి వ్యజ్యతే. తతశ్చ ప్రయాణకాలికభగవద్ధ్యానోపయోగీదమితి జ్ఞేయమ్. (ద్విపదే) ॥ ౧౫౩ ॥

శ్లో॥ హేమాంగహరిరుద్రాఖ్యత్రిమూర్తిర్ధారితాకృతిః
హిరణ్యగర్భప్రథమస్తంబావధి జనాకృతిః ॥౧౫౪॥

నను హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్రే భూతస్య జాతః పతిరేక ఆసీదిత్యాదిభిర్బ్రహ్మా నమకచమకాదిభీ రుద్రః పురుషసూక్తవిష్ణుసూక్తాదిభిర్విష్ణుశ్చ స్తూయత ఇతి కృత్వా వేదైశ్చ సర్వైరహమేవ వేద్య ఇతి గీతోక్తం. ఛందోబృందనిత్యస్తుత్యప్రథ ఇతి తదనుసారి, త్వదుక్తం చ కథం సంగచ్ఛేతేత్యత ఆహ హేమాంగహరిరుద్రాఖ్యత్రిమూర్తిరితి. హేమాంగో బ్రహ్మా హరిర్విష్ణుః రుద్ర ఇతి ఆఖ్యా నామాని యాసాం తాః తిస్రో మూర్తయో విగ్రహాః యస్య స తథోక్తః. ఏక ఏవేశ్వరః స్వావచ్ఛేదకమాయానిష్ఠగుణత్రయేణైవ బ్రహ్మవిష్ణురుద్రనామకమూర్తిత్రయం ధరన్ వ్యవహ్రియతే. అతస్త్రిమూర్తయోఽపి భగవద్రూపా ఏవేతి భావః యథా స్వయం త్రిమూర్తీర్ధృతవాంస్తథైవ జీవైరపి ఆకారాన్ధారయామాసేత్యాహ ధారితాకృతిరితి. ధారితాః జీవైః స్వీకారితా ఆకృతయో మనుష్యాదిదేహా యేన స తథోక్తః. ఆయతనం నః ప్రతిజానీహీతి జీవైః పృష్ట ఈశ్వరో గవాశ్వమనుష్యాదిమూర్తీర్విధాయ తైర్గ్రాహయామాసేతి శ్రూయతే. నన్వేకేన జీవేనైక ఏవ దేహ ఏకదా స్వీక్రియతే కథం పునరీశ్వరేణైకదైవ త్రిమూర్తయస్స్వీకృతా ఇతి శంకాయాం న కించిదేతదిత్యాహ హిరణ్యగర్భప్రథమస్తంబావధిజనాకృతిరితి. హిరణ్యగర్భో బ్రహ్మా ప్రథమ ఆదిర్యేషాం తే హిరణ్యగర్భప్రథమాః స్తంబోఽవధిరంతో యేషాం తే స్తంబావధయః ఉభయో

ర్విశేషణసమాసః. తే చ తే జనా జీవా తేషామాకృతయో యస్య స
తథోక్తః. బ్రహ్మాదిస్తంబాన్తసర్వచరాచరశరీరాణ్యపి ఈశ్వరమూర్తయ
ఏవ ఈశ్వరస్య సర్వాత్మత్వాదితి భావః. విశ్వమూర్తేరీశ్వరస్య త్రిమూర్తి
ధారణం నాద్భుతమితి తత్త్వమ్. మాయాయాం సర్వసంభవాదితి రహస్యమ్.
(త్రీణి) ॥౧౫౪॥

శ్లో॥ హేయేతరద్వైతకరో హేయద్వైతవివర్జితః
హేయద్వైతాహతస్నిగ్ధో హేయద్వైతహతాంతకః॥౧౫౫

నను హారితాకృతిరితి జీవదేహకర్తృత్వమీశ్వరస్యాసిద్ధం పితృదేహా
త్పుత్రదేహో జాయత ఇతి దేహస్యైవ దేహాంతరకర్తృత్వం అథవా
దేహినః ఇతి ప్రత్యవతిష్ఠత ఆహ-హేయేతరద్వైతకర ఇతి. హాతుం త్యక్తుం
శక్యం హేయంతద్భిన్నం హేయేతరమహేయం. హాతుమశక్యమితి యావత్.
తస్య ద్వైతస్య ప్రపంచస్య కరః కర్తా అయంభావః బీజాదంకురవన్నహి
పితృదేహాత్పుత్రదేహో జాయతే. బీజస్యైవ పితృదేహస్య స్వరూపోపమ
ర్దాభావాత్. న చ కులాలో ఘటవద్దేహో దేహాంతరం నిర్మాతీతి వక్తుం
శక్యం దేహస్యజడత్వాత్. న చ దేహీ నిర్మాతీతి వక్తుముచితం. ఘటో
పాదానమృద్ద్రవ్యవత్. దేహోపాదానపంచభూతసంసృష్టద్రవ్యస్య అభా
వాత్. న చ దేహీ దేహగతం వీర్యం దేహాంతరముత్పాదయతి బీజమంకుర
మివేతి వాచ్యం వంధ్యావీర్యాదౌ వ్యభిచారాత్. నను భర్జితబీజవద్వంధ్యా
వీర్యే దేహోత్పాదనశక్తిక్షయాన్న దోష ఇతి చేత్తర్హి న బీజంనాపి వీర్య
మంకురోత్పాదనే దేహోత్పాదనే వా శక్తం, కింతు తన్నిష్ఠా శక్తిరేవ.
సైవేశ్వరశక్తిః తదవచ్ఛిన్న ఈశ్వర ఏవ దేహాంకురాద్యుత్పాదక ఇత్యభ్యు
పేయం. గోమయజన్యవృశ్చికాదౌ వాయుజన్యకీటాదౌ చాయమేవ
న్యాయస్సంచారయిత్వ్యః. ఇదంచేశ్వరసృష్టం భూతభౌతికాత్మకం జగన్న
కేనాపి త్యక్తుం శక్యమ్, అనివార్యత్వాదితి. నను ఈశ్వరసృష్టే అహేయే
వ్యస్మిన్ జగతి జీవవదీశ్వరోఽపి ప్రవిష్టఏవేతి కృత్వా సోఽపి బద్ధఏవ స్యాదత
ఆహ-హేయద్వైతవివర్జిత ఇతి. హేయం హాతుం శక్యం ద్వైతం జీవసృష్టం

మదీయమిత్యాద్యభిమానరూపం తేన వివర్జితః శూన్యః అయం భావః ఈశ్వర సృష్టం ద్వైతం జీవమేవ న బధ్నాతి కింపునరీశ్వరం, జీవసృష్టం తు జీవమేవ బధ్నాతి నత్వీశ్వరమ్. తస్యాసంగత్వాదితి, అయం హేయాహేయవిభాగః పంచదశ్యాం ప్రసిద్ధో ద్రష్టవ్యశ్చ తదర్థిభిః. తదేవం ద్వివిధం ద్వైతం ప్రదర్శ్య హేయద్వైతేనేశ్వరస్య న కోపి బంధ ఇత్యుక్త్వా, అథ యే జీవా ఏవం హేయద్వైతశూన్యాస్త ఏవ భగవతః ప్రియా ఇత్యాహ హేయద్వైతాహతస్నిగ్ధ ఇతి. హేయద్వైతేన అహతాః అక్షతాః జ్ఞానిన ఇతి యావత్. తేషామేవ నిరభిమానిత్వాదితి భావః. తే స్నిగ్ధాః ప్రియం యస్య తేషు స్నిగ్ధః స్నేహయుక్త ఇతి వా తథోక్తః. నను హేయద్వైతహతేషు కిమయముదాసీన ఇతి శంకాయాం నేత్యాహ - హేయద్వైతహతానామంతకః మృత్యువద్భయంకరః. జన్మమరణాదిసంసారప్రవాహప్రవర్తకత్వాదితి భావః అతో జీవైర్దేహగేహాదావీశ్వరవస్తుని. అహమ్మమతారూపాభిమానో న కార్య ఇతి పరమార్థః (చత్వారి) ॥౩౫౫॥

శ్లో॥ హేషావిజితదుర్వాదివ్యూహో హేషాకృతశ్రుతిః
హేషాహాలహలీభూతసర్వవిద్వ్యాహారోద్ధయః ॥ ౧౫౬ ॥

నను బౌద్ధసాంఖ్యాదయో మమ మహేయు. ద్వైతకరమీశ్వరం నాంగీకుర్వంతీత్యత ఆహ హేషావిజితదుర్వాదివ్యూహ ఇతి. హేషయైవ విజితాః దుర్వాదినాం బౌద్ధాదీనాం దుష్టవాదినాం వ్యూహాస్సమూహా యేన స తథోక్తః. హేషానిర్జితదుర్జయప్రతిభటవ్యూహస్ఫురత్కౌశలమితి బ్రహ్మాండపురాణాదితి భావః. సర్వానపి దుర్వాదినో హేషయైవ జిత్వా మతమిదం భగవానేవ వ్యవస్థాపయామాసేత్యర్థః. నను హేషయా కథం విజితా ఇత్యత ఆహ - హేషాకృతశ్రుతిరితి. హేషయా కృతా ఉత్పాదితా శ్రుతయో యేన స తథోక్తః. హేషాయాస్సకాశాత్కృతా ఉద్భూతా శ్రుతయో యస్యేతి వా హేషయా శ్రుతిముత్పాద్య తయా దుర్మతాని జిగాయేత్యర్థః. తేషాం మతాంతరాణాం శ్రుతివిరుద్ధత్వాదితి భావః. యద్వా విజిత ఇతి ణిజర్థోऽత్ర వివక్షితః పరాభావిత ఇత్యర్థః. భక్తైరితి భావః.

భగవానయం స్వహేషావైభవేన స్వభక్తైశ్చ దుర్వాదివ్యూహం పరిభావయతీత్యర్థః. హేషయేతి కథమత ఆహ - హేషాకృతశ్రుతిః, హేషయైవ కృతా భక్తేభ్య ఉపదిష్టా శ్రుతయో యేన స తథోక్తః. నను శ్రుత్యా కథం దుర్మతనిరాసః శ్రుత్యర్థస్య అతిగంభీరత్వేన దుర్జ్ఞేయత్వాదత ఆహ - హేషా

హలహాలీభూతసర్వవిద్యః సర్వా అపి శిక్షావ్యాకరణాద్యాః వేదార్థప్రకాశకాః విద్యాః హయగ్రీవస్య హేషా హలాహలఏవేత్యర్థః, భగవద్ధేషయైవ భక్తానాం శ్రుతిస్మృత్యాలాభః భగవద్ధేషైవ శ్రుతిరూపా స్మృత్యాదిరూపా చ ఇతి ఫలితార్థః, ఉక్తార్థే లింగమాహ హరోదయ ఇతి. హరస్య శివస్య ఉదయః విద్యాభివృద్ధిర్యస్మాత్స తథోక్తః. శ్రీహయగ్రీవహేషావైభవసమధిగతసర్వవిద్యస్సర్వజ్ఞో భాగవతమతవ్యవస్థాపనప్రథమాచార్యశ్శివ ఏవేహ లింగమితి భావః. (చత్వారి) ॥ ౧౫౬ ॥

శ్లో॥ హేమశయ్యానుతత్రాతా హేమగర్భాండదుర్మితః
హేమశయ్యానుతస్తోత్రశాంతో హేమాంగభీకరః ॥ ౧౫౭ ॥

నను తామసస్యాతిక్రూరస్య చ రుద్రస్య కథం భాగవతత్వమితి శంకాయామఘటితఘటనాపటీయస్యా మయా శ్రీశ్రీనివాసమాయయా క్రూరాశ్శాంతా భవంతి భాగవతాశ్చ ఇత్యుత్తరం హృదికృత్య ఉక్తార్థే ప్రహ్లాదచరిత్రం సంవాదయతి, హేమేతి. హేమశయ్యానుతత్రాతా హేమశయ్యో హిరణ్యకశిపుః లక్షితలక్షణయాయం ప్రయోగః తస్య సుతః ప్రహ్లాదః తస్య త్రాతా రక్షకః తామసస్యాతిక్రూరహిరణ్యకశిపుసంభవస్యాపి ప్రహ్లాదస్య మనః స్వపాదారవిందే ప్రవర్తయిత్వా సంసారసాగరాత్తం య ఉత్తారయామాస తస్య భగవతశ్శివరుద్రస్వభావవినిమయకరణం నాద్భుతమితి భావః. తస్య స్వస్వరూపసాక్షాత్కారమపి కృపయాదిశదిత్యాహ హేమగర్భాండదుర్మిత ఇతి. బ్రహ్మాండే అమితః విగ్రహస్య బ్రహ్మాండాదపి విస్తృతత్వాదితి భావః. సర్వజ్ఞత్వమస్యతస్య స్వకరవైభవేనాదిశదిత్యాహ - హేమశయ్యానుతస్తోత్రశాంత ఇతి. ప్రహ్లాదస్య స్తోత్రేణ శాంతిం ప్రాప్తః కథమన్యథా భగవంతం స్తోతుం బాలః ప్రహ్లాదశ్శక్నుయాద్దుర్వివదితి భావః. తం చ ప్రహ్లాదం

స్వభక్తజనాగ్రేసరం చకారేత్యాహ - హేమాంగభీకర ఇతి, హేమాంగ యోస్తార్క్ష్యవేధసోరపి భీకరః భయంకరః శ్రీనృసింహం ద్రష్టుమేవ తదా బ్రహ్మాదీనాం భీతత్వాత్, ప్రహ్లాదస్య నిర్భీతత్వాచ్చ ప్రహ్లాద ఏవ మహానాసీదితి భావః. (చత్వారి) ॥ ౧౫౭ ॥

శ్లో॥ హేమగర్భప్రియాగీతో హేమగర్భాన్వయోద్భవః
హేమగర్భాండరేణ్వోఘచర్యారోమాంధుజాలకః ॥౧౫౮

శ్రీహయగ్రీవ ఏవ సరస్వత్యా అపి గానకౌశలం ప్రాదాదిత్యాహ- హేమగర్భప్రియాగీత ఇతి. సరస్వత్యా గీతః తస్యై సంగీతశాస్త్రముపదిశ్య తయోపగీతఇత్యర్థః. తదనుగ్రహార్థమేవ తద్వంశేప్యయం జాత ఏవేత్యాహ హేమగర్భాన్వయోద్భవ ఇతి, బ్రహ్మవంశప్రసూతః వామనాదిరూపేణేతి భావః. నను బ్రహ్మాండశరీరో హి బ్రహ్మ భగవాంశ్చ తద్వంశే బహువారానావిర్బభూవేతి స ఏవ మహానిత్యత ఆహ - హేమగర్భాండరేణ్వోఘచర్యారోమాంధుజాలకః. హేమగర్భాండానాం బ్రహ్మాండానామేవ రేణూనామోఘస్య సంఘస్య చర్యా సంచారః గమనాగమనరూపః తచ్చాసౌ రోమాంధుజాలకం రోమకూపరూపగవాక్షబృందం యస్య స తథోక్తః అనంతకోటిబ్రహ్మాండశరీరఇత్యర్థః. (త్రీణి) ॥ ౧౫౮ ॥

శ్లో॥ హేమగర్భాంసవిన్యస్తహస్తో హారస్వనాంచితః
హిరణ్మయపదత్రాణన్యస్తపాదో హ్యుతార్క్ష్యణః ॥ ౧౫౯ ॥

అనంతకోటిబ్రహ్మాండశరీరస్యాపి బ్రహ్మన్యయే ఽవతారవ్యాపారో బ్రహ్మానుగ్రహాయేత్యుక్తం, అథాపరమపి బ్రహ్మానుగ్రహం వదన్ భగవతో గరుడావరోహణకాలికం విగ్రహం ప్రస్తౌతి ధ్యానోపయోగాయ హేమగర్భేతి శ్లోకేన. హేమగర్భాసంవిన్యస్తహస్తః బ్రహ్మణోంసే నిహితకరః ఉన్నతాదశ్వాదవరోహణాయ పురుషోయథా దీర్ఘస్య పురుషాన్తరస్యాంస

యుగం కరయుగేనావలంబతే తద్వదితి భావః. అహో బ్రహ్మణో భాగధేయం యద్భగవతో హస్తయోరంసాలంబనం దదావితి తత్త్వమ్. హారస్వనాంచితః హారాణాం ధ్వనిభిర్వ్యక్తః శరీరచలనేన హారచలనాదితి భావః. హిరణ్మయపదత్రాణన్యస్తపాదః హిరణ్మయయోః పదత్రాణయోరుపానహోః శేషానీతయోరితి భావః. న్యస్తౌ పాదౌ యేన స తథోక్తః. అహో శేషస్య తత్పాదుకయోర్వా భాగధేయమితి కవేర్విస్మయో ధ్వన్యతే. హృతార్హణః హృతం స్వీకృతం అర్హణమర్ఘ్యపాద్యాదిపూజా శ్రీభూనీలాదికృతేతి భావః యేన స తథోక్తః [చత్వారి] ॥౧౫౯॥

శ్లో॥ హేమాంగాంసన్యస్తహస్తో హేమపద్మప్రకంపనః।
హేమగర్భాదివేదజ్ఞకృతస్వస్త్యయనో హభృత్ ౧౬౦

అథైకేన గరుడారోహణకాలికం భగవంతం ప్రస్తౌతి హేమాంగేతి. హేమాంగాంసన్యస్తహస్తః హేమాంగస్య గరుడస్య అంసే న్యస్తౌ హస్తౌ యేన స తథోక్తః. తమారోఢుమితి భావః. అహో గరుడస్య భాగధేయమితి విస్మయో ధ్వన్యతే, హేమపద్మప్రకంపనః హేమపద్మస్య ప్రకంపనం లీలయా చాలనం యస్య స తథోక్తః. గరుడమారుహ్య లీలయా పద్మం భ్రమయతీత్యర్థః. యద్వా హేమపద్మానాం హారస్థానాం ప్రకంపనం యస్య స తథోక్తః. ఆరోహణసమయే శరీరచలనాదితి భావః. హేమగర్భాదివేదజ్ఞకృతస్వస్త్యయనః హేమగర్భాదిభిర్వేదజ్ఞైర్విజ్ఞైః కృతం స్వస్త్యయనం స్వస్తివచనపాఠః యస్య స తథోక్తః. ఏవం కరణే భగవతః, కిం జాతమత ఆహ హభృదితి. సుఖం బిభర్తీత్యర్థః యద్వా భక్తానాం సుఖం పుష్ణాతీత్యర్థః. బ్రహ్మణి హర్షాదివికారాభావాదితి భావః. భక్తజనవాంఛాపూరణార్థమేవ భగవత ఇదం గరుడాధిరోహణం న త్వాత్మార్థమితి తదాశయః. [చత్వారి] ॥౧౬౦॥

శ్లో॥ హస్తప్రదీపహాంసాప్తో హరివాహప్రఘోషణః
హిమాంశువిధృతచ్ఛత్రో హేమాంగవిధృతాంఘ్రికః॥౧౬౧

అధ గరుడోత్సవం ప్రస్తౌత్యేకేనశ్లోకేన హస్తేతి. హస్తప్రదీపహంస్తాః హస్తేషు కరేషు ప్రదీపాః యస్య తేన హంసేన సూర్యేణ ఆప్త స్సేవితః సూర్య ఏవ తత్ర దీపధారీత్యర్థః. అనేన తత్ప్రదీపానాం సూర్యాదపి దీప్త్యతిశయో వ్యజ్యతే హరివాహప్రఘోషణః హరే రింద్రస్య వాహః మేఘః తురాషా ణ్మేఘవాహన ఇత్యమరః తస్య ప్రకృష్టాని ఘోషణాని వాదనాని యస్య స తధోక్తః. తదా మేఘై ర్దుందుభిమర్దళాదయో వాద్యంత ఇత్యర్థః హిమాంశు విధృతఛత్రః హిమాంశునా విధృతం ఛత్రం యస్య స తథోక్తః అనేన చంద్రా దపి ఛత్రస్య శ్వేతత్వం కాంతిమత్వం హృద్యత్వంచాస్తీతి ప్రతీయతే. హేమాంగవిధృతాంఘ్రికః హేమాంగేన గరుడేన విధృతౌ భుజాభ్యాం ధృతౌ అంఘ్రీ యస్య స తధోక్తః గరుడభుజయుగళవిన్యస్త చరణయుగళ ఇత్యర్థః (చత్వారి) ॥ ౧౬౧ ॥

శ్లో॥ హేలాకృతాదిమయుగో హేషాహత మహాకలిః
 హయత్ఖురాగ్ర సంలగ్న ధూళీభూత ఖలవ్రజః ॥౧౬౨॥

నన్వేవం గరుడాధిరూఢస్య భగవతో హ్యధునా కలౌకుతః ప్రత్యక్షాభావ ఇతిప్రశ్నం భగవత స్త్రియుగత్వా న్నకలా వవతరణ మిత్యుత్తరం చహ్యాదికృత్యా కధ మేతస్య కలౌరపనయనం కధంవా పునః కృతయుగస్యాగమన మితి శంకాయాం శ్రీకల్క్యవతారవైభవా దితి వదన్. తమేవావతారం ప్రస్తౌతి పంచభి ర్నామభిః. హేలాకృతాదిమయుగః హేలయా అనాయాసేనైవ కృతః ఆదిమః ప్రధమోయుగః కృతాఖ్యః యేన స తధోక్తః కధం కృతయుగస్య ప్రవేశోత ఆహ హేషాహత మహాకలిరితి. హేషయా హతః నాశితః మహాన్ ప్రవృద్ధః కలి ర్యేన స తధోక్తః మహానిత్యనేన నాధునా కలే ర్నాశః కింతు బహుకాలానంతర మితి సూచ్యతే. నను తదానీ మపి కధం కలే ర్నాశః ఖలానాం భూయిష్ఠత్వా దత ఆహ హయత్ఖురాగ్రసంలగ్న ధూళీభూతఖలవ్రజః హయత్సుగచ్ఛ త్సుఖురాగ్రేషు సమ్యగ్లగ్నాః. అతఏవ ధూళీభూతాః ఖలానాం వ్రజాన్సమూహా యస్య స తధోక్తః. హయగ్రీవో గ్రీవాయామేవ హయః కల్కిస్తు సర్వాత్మనా పి

హయ ఇతి వివేకః. సకల్కి స్స్వఖురాగ్రైః ఖలాన్ క్షోదీకరిష్యతీత్యర్థః
(త్రీణి) ॥౧౬౨॥

శ్లో॥ హయత్కేసర సంజాత వాతక్షిప్త మహాంబుదః
హేషాకలితకీనాశకాసర శ్రవణజ్వరః ॥౧౬౩॥

హయద్భ్యః చలద్భ్యః కేసరేభ్య స్సకాశా త్సంజాతేన వాతేన క్షిప్తః ఉద్ధూతః మహాన్ అంబుదః యస్య స తథోక్తః అంబుదానామేవాక్షిప్తత్వే కింపునః క్షుద్రజంతూనా మితి భావః. నను యమస్య కాగతిరితి శంకాయాం నిర్గతి రేవేత్యాహ హేషయా కలితః కృతః కీనాశకాసరస్య యమవాహనస్య సైరిభస్య శ్రవణజ్వరః యస్య స తథోక్తః. వాహసైరిభయో స్స్వహజశత్రుత్వాదితి భావః. అయ మాశయః సర్వే ఖలప్రజా భగవత్ఖురక్షతి వశా న్మృతాః తాన్ దుష్టా న్నేతుం సైరిభ మారూఢో యమ ఆగచ్ఛన్ సన్ కల్కి హేషావైభవ పలాయితవాహనః క్వాప్యగాత్. నహి భగవతా హతానాం పున ర్యమలోకప్రాప్తిరితి. అనేన కలియుగే ఖలానాం భూయిష్ఠత్వా ద్యమస్య రాష్ట్ర మతీవ ప్రవృద్ధమితి వ్యజ్యతే [ద్వే] ౧౬౩

శ్లో॥ హేషావిభవవిభ్రష్ట రాక్షసీ గర్భ సంచయః
హేతీరిత గదాజాత వాతోద్ధూతాఖిలాస్రపః ॥౧౬౪॥

అహో కల్కిశౌర్య మితి విస్మయాకులహృదయం ప్రతి శ్రీహయగ్రీవశౌర్యం దర్శయితుం తద్బుద్ధం ప్రస్తౌతి హేషేత్యాదిభిః. హేషావిభవేన విభ్రష్టః రాక్షసీనాం గర్భసంచయః యస్య స తథోక్తః. శ్రీహయగ్రీవహేషాధ్వనిం శ్రుత్వా మధుకైటభాద రాక్షసవనితానాం గర్భపిండాః ఉదరేభ్యో విభ్రష్టా అభవ న్నిత్యర్థః. కించ హేషయైవ నతు కోపేనేతి భావః. ఈరితాయాః భ్రామితాయాః గదాయాః కౌమోదక్యా స్సకాశా జ్జాతేన వాతేన ఉద్ధూతా అఖిలా అస్రపా రాక్షసాః మధుకైటభ తత్పక్షపాతినః యస్య స తథోక్తః [దే] ॥౧౬౪॥

శ్లో॥ హస్తాబ్జచక్రకజ్వాలాపతంగీభూతదానవః।
హతాకృష్టాసురప్రాణబాణపన్నగ కార్ముకః॥ ౧౬౫

హస్తాబ్జే యచ్చక్రకం సుదర్శనం తస్య జ్వాలాసు పతంగీభూతాః శలభీభూతా దానవా యస్య స తథోక్తః. గదావాతోద్ధూతాః తావతా అమృతాః పునరాపతితాః కేచిద్దానవాశ్చక్రాగ్నౌ దగ్ధా ఇత్యర్థః చక్రం న తేషు ప్రయుక్తం కింతు త ఏవ భగవంతం గ్రసితు మాగతాః శలభతాం ప్రాపుః చక్రాగ్నౌ ఇతి భావః. దూరస్థానాం రాక్షసానాం గతిమాహ హతా దృలాత్కారేణ అకస్మాదితివా ఆకృష్టాః అసురాణాం ప్రాణాః యైస్తే తథోక్తాః బాణా ఏవపన్నగాస్సర్పాః కార్ముకే యస్య స తథోక్తః. శ్రీరామబాణవద్ధయగ్రీవ బాణా అపి అసురాన్ హత్వా పునరాగత్య కార్ముకం ప్రాప్తా ఇతిభావః. యద్వా కార్ముకే శార్ఙ్గే అనుసంధితా ఏవ బాణపన్నగా దూరాదేవ అసురాణాం ప్రాణాన్ జహ్రుః నత్వసురేషు ప్రయుక్తా ఇతి భావః.

శ్లో॥ హృష్యజ్జయశ్రీకల్యాణ పాంచజనమహాస్వనః।
హేమాంగస్తోత్రకంజాత మరందాస్వాదనార్ద్రితః। ౧౬౬

హృష్యంత్యాః భగవత్ప్రాప్త్యా సంతుష్యంత్యాః జయశ్రియో జయలక్ష్మ్యాః కల్యాణహేతుః పాంచజన్యస్య శంఖస్య సంబంధీ మహాన్ స్వనో ధ్వనిర్యస్య స తథోక్తః. శత్రూన్ విజిత్య భగవాన్ శంఖం పూరితవాన్ సచ శంఖస్వనో జయలక్ష్మీకల్యాణకరో భాతీత్యర్థః. అథయుద్ధోపరమహేతుమాహ హేమాంగస్య బ్రహ్మణః స్తోత్రేష్వేవ కంజాతేషు యన్మరందం రసః తస్య ఆస్వాదనేన హేతునా ఆర్ద్రితః సంజాతద్రవః బ్రహ్మణి స్తువతి సతి కృపయా శీతలీభూత్వా యుద్ధాదుపరరామేతి భావః. మరందాస్వాదనార్ద్రిత ఇత్యత్రైపతు [ద్వే] ॥౧౬౬॥

శ్లో॥ హవ్యభుజ్మౌళిమంధార మాలాసవకృతాంఘ్రికః
హృద్యామృతాభిషిక్తాత్మా హృష్టమల్లీస్రజాధరః ౧౩౭

అథదశభి ర్భగవత షోడశోపచారపూజాః భక్తానుగ్రహేణసాకం ప్రస్తౌతిహవ్యభుగితి యద్వా ఏవం ధ్యాతస్య హృది ధారితస్య చ భగవత షోడ శోపచారపూజాః భక్తానుగ్రహం చ ప్రస్తౌతి దశభిః హవ్యభుగిత్యా దిభిః వక్ష్యమాణవిధయా భగవంతం మనస్యర్చయేదిత్యుపదిశతీతి వా అవ తారికాజ్ఞేయా హవ్యభుజాం దేవానాం మౌళిషు యాః మందారమాలాః తాసుసిద్ధేనాసవేన మకరందేన కృత మంఘ్రికం పాదజలం పాద్య మితి యావత్ యస్మైస తథోక్తః యస్య స ఇతి వా బ్రహ్మ స్తోత్ర ప్రసన్నస్య భగవతో హయగ్రీవస్య దేవేంద్రాదయో దేవాశ్చరణయోః ప్రణేమురితి భావః హృద్యామృతాభిషిక్తాత్మా హృద్యేనా మృతేనా భిషవేన అభిషిక్తః ఆత్మా దేహోయస్య స తథోక్తః అమృతేన దేవా ఏవ మభిషిక్తవంత ఇత్యర్థః ఏవం మనసికల్పయేదితిభావః యద్వా హృదిసాధుహృద్యం తేన హృదయైక గోచరేణ మనసికల్పితేనేతి యావత్ అమృతేన భక్తి రభిషిక్తాత్మా హృష్ట మల్లీస్రజాధరః హృష్టానాం వికసితానాం మల్లీనాం స్రజాః మాలాః తాసాం ధరోధర్తా భక్తార్పితహృద్యమల్లీమాల్యధర ఇత్యర్థః. ఇమాశ్చ మల్లీస్రజా నందనవనసంబంధిన్య ఇతి హృద్వనసంబంధిన్య ఇతి వా బోధ్యమ్. (త్రీణి)

శ్లో॥ హిమాంశుమండలరుహశ్వేతపంకేరుహాతనః
హరిస్థానోపలోద్ఘృష్టచంద్రచందనచర్చితః॥ ౧౩౮

హిమాంశోర్మండలే జలమయే ఇతి భావః. రుహంశ్వేతపంకేరుహం కమలమేవాసనం యస్య స తథోక్తః. తత్ర నిషణ్ణ ఇత్యర్థః. హరిస్థానం గగనమేవోపలః పాషాణః తస్మిన్ ఉద్ఘృష్టేన కాలచక్రేణేతి భావః. చంద్రస్య సంబంధినా చందనేన జ్యోత్స్నారూపేణేతి భావః. చర్చితః లిప్తః సర్వాంగే ఇతి భావః. భక్తై రిత్యేవ తథా తథా మనసి కల్పయితవ్య మితి తత్త్వమ్. (ద్వేపదే) ॥౧౩౮॥

శ్లో॥ హృదానందరుహత్కృజధేనుగంధాజ్యధూపితః
హృదయానందరసజశ్వేతపద్మాభిపూజితః॥ ౧౮౯

హృది య ఆనందః తస్మిన్ సముద్రతుల్య ఇతి భావః రుహయోః. ఉదితయోః కృజధేన్వోః కల్పవృక్షకామధేన్వోః గంధాజ్యాభ్యాం ధూపితః కృతధూపః తథాహృదయె య ఆనందః స ఏవ రసో జలం తజ్జైః తస్మిన్నుదితైః శ్వేతైః పద్మైరభిపూజితః భక్తైరిత్యేవ. (ద్వే) ॥౧౮౯

శ్లో॥ హసోబింబమయాదర్శో హసోంశుగ్రథితాంబరః
హసోరసాబ్ధిమథనప్రభూతామృతపారణః॥ ౧౯౦

హసశ్చంద్రః తస్య బింబమయః మండలరూప ఆదర్శో ముకురో యస్య స హసోబింబ మయాదర్శః హసోంశుగ్రథితాంబరః హసనశ్చంద్ర స్యాంశుభిః కిరణైరేవ తంతుభిర్గ్రథితం విధినేతి భావః అంబరం ఖమేవ వసనం యస్య స తథోక్తః హసశ్చంద్ర ఏవ రసాబ్ధిరమృతాబ్ధిః క్షీరాబ్ధిరితి యావత్ తస్య మథనాత్ప్రభూతస్య జాతస్య అమృతస్య సుధాయాః పారణం భోజనం యస్య స తథోక్తః సముద్రమథనాజ్జాతం చంద్రరూపమమృతం సకళంకమితి తద్విహాయ మనోమందరేణ చంద్రాబ్ధిం మథిత్వా తదుదితమమృత మస్మై భక్తా నివేదయాంచక్రురితి భావః. (త్రీణి) ॥ ౧౯౦ ॥

శ్లో॥ హరిణీదత్తతాంబూలచర్వణారుణితాధరః
హృతాకారశ్రుతిసతీమాళిమాణిక్యదీపితః॥ ౧౯౧

హరిణ్యా లక్ష్మ్యా దత్తస్య తాంబూలస్య చర్వణేన హేతునా అరుణి తస్సంజాతారుణః అధర ఓష్ఠో యస్య స తథోక్తః. హృద్యత్వాతిశయాయ హరిణీ దత్తేత్యుక్తిః ప్రియయా దత్తం హి వస్తు హృద్యం భవతి తథా హృతః

స్వీకృత ఆకారో యాభిస్తాసాం శ్రుతిసతీనాం మాళిషు వర్తమానైర్మాణిక్యై
ర్దీపతుల్యైరితి భావః దీపితః నీరాజితః వేదాంతైకవేద్యత్వాద్భగవత ఇతి
భావః (ద్వే) ॥౧౭౦॥

శ్లో॥ హిమాంశులలనాహేమమంత్రపుష్పోపసేవితః
హరికాననసంచారిచమరీచామరార్చితః॥ ౧౭౧

హిమాంశోర్లలనాస్తారా ఏవ హేమమంత్రపుష్పాణి సువర్ణనిర్మితమంత్ర
పుష్పాణి తైరుపసేవితః ప్రాప్తః విధిర్భక్తా వా నక్షత్రాణ్యేవాస్మై మంత్ర
పుష్పతయా అర్పితవంత ఇత్యర్థః. తథా హరేర్విష్ణోః కాననముపవనం
వైకుంఠపురగతం తత్ర సంచారిణీనాం చమరీణాం చామరైర్వాలలోమకృతై
రర్చితస్సేవితః భూనీలాదయో రమణ్యః వైకుంఠపురవనవిహారశాలిచమరీవాల
భారమానీయ చామరీకృత్య తైర్భగవంతం వీజయంతీత్యర్థః. హరికాననేత్యే
నేన దివ్యత్వం చామరాణాం వ్యజ్యతే. (ద్వే) ॥౧౭౧॥

శ్లో॥ హరిమాహితసూర్యేందుతాళవాదనతోషితః
హరిప్రియాదృగ్విలాసనర్తనామోదితాంతరః। ౧౭౨

హరిమా కాలః తేన హితేన కృతేన సూర్యేందోర్వ తాళయోస్స్వ
ర్ణ కాంస్యమయయోరితి భావః. వాదనేన తోషితః సంతోషితః కాలవశా
దేవ సూర్యేందుసంగమస్య ప్రత్యమావాస్యం జాయమానత్వాదితి భావః,
తథా హరిప్రియాయా లక్ష్మ్యాదృశాం నర్తకీతుల్యానామితి భావః. విలాస
యుక్తేన నర్తనేన ఆమోదితమానందితమంతరం మనో యస్య స తథోక్తః.
లక్ష్మీస్తం సాభిలాషం పశ్యతీతి యావత్. (ద్వే) ॥౧౭౨॥

శ్లో॥ హిందోళసుందరీగీతో హీరాలీలాశుకస్తుతః
హిమాంశుకిరణాపాంగహృష్టభూమిశుకోరదృక్॥ ౧౭౩

హిందోళసుందరీగీతః భ్రమరీభిర్గంధర్వాంగనాతుల్యాభిర్గీతః హీరాలీలాశుకస్తుతః హీరాయా లక్ష్మ్యాస్సంబంధినా లీలాశుకేన స్తుతః హీరాశుక తావచ్ఛుకవాణీ తయా పోషితశుకస్య వాణీ తు కింపునరితి భావః శుకాదీనామపి మనుష్యవాక్త్వాత్ శుకస్తుతి ఇత్యుక్తం అథ భక్తానుగ్రహం వక్తుం తావత్ప్రియానుగ్రహమాహ ద్వాభ్యాం పదాభ్యాం హీరాపాంగ శోభాకిరణతుల్యైః కిరణరూపైర్వా అపాంగదృష్ట్యా తోషితా భూమిరితి చకోరదృక్ చకోరాక్షీ చకోరస్య దృష్టిరితి చ యస్య స తథోక్తః. శ్రియా సహోపవిష్టమితి బ్రహ్మాండపురాణాత్ హయగ్రీవస్య దక్షిణపార్శ్వే శ్రీః వామే తు భూదేవీ వర్తతే తథా చ వామాపాంగదృష్టిరూపేణ... భూదేవ్యా అతిత్వరితత్వాత్తదనుగ్రహమాదావేవోక్తవానితి జ్ఞేయం (శ్రీనే)

శ్లో॥ హీరాహృదయకంజాతహర్షప్రదదృగంచలః
హవిర్ధానీపయఃఫేనప్రసాదగ్రాహిదైవతః॥ ॥౧౭౫॥

హీరాయాః హృదయకంజాతస్య హృత్పద్మస్య హర్షప్రదాః ఆనంద ప్రదా వికాసప్రదాశ్చ దృగంచలాః దక్షిణదృగంతాః సూర్యాత్మకాః భూతా ఇతి భావః యస్య స తథోక్తః భగవతస్సూర్యచంద్రనయనత్వాదయముక్తః అథ దేవానుగ్రహమాహ హవిర్ధాన్యాః కామధేన్వాః పయస్తుల్యం ఫేనమేవ ప్రసాదమనుగ్రహవిషయం వస్త్వపి లక్షణయా ప్రసాదశబ్దేన స్వప్రియాయతే గృహ్ణాతీతి ప్రసాదగ్రాహి దేవతానాం సమూహో దైవతం యస్య స తథోక్తః దేవేభ్యః ప్రసాదత్వేన ఫేనం దత్తవాన్ న చాసౌ ఫేనో వ్యర్థః. కామధేనుపయః ఫేనవదభిలషితసర్వార్థప్రదానసక్షమత్వాదితి భావః. (ద్వే)

శ్లో॥ హేషాప్రతిశ్రుతాత్మాంఘ్రిశరణాగతరక్షణః
హృద్యోదరవరధ్యానభక్తానుజ్ఞాప్రదాయకః॥ ॥౧౭౬॥

అథ భక్తానుగ్రహమాహ శ్లోకేనైకేన హేషయా ప్రతిశ్రుతం ప్రతిజ్ఞాతమాత్మాంఘ్రిశరణాగతరక్షణం స్వచరణం శరణం ప్రాప్తానాం పద

పాలనం యేన స తథోక్తః యే మదంఘ్రిం శరణం ప్రపద్యంతే తానహం పాలయామీతి హేషాధ్వనినా ప్రతిజ్ఞాతవానిత్యర్థః. హృద్యముదరం యస్య తస్య హృద్యోదరస్య లౌకికానాం శంఖానాం తు న తద్ధేతి భావః. పరస్య శంఖస్య ధ్వానేన భక్తానామనుజ్ఞాప్రదాయకః గమనానుజ్ఞాం దదానః శంఖం పూరయిత్వా గచ్ఛత భద్రం వ ఇతి భక్తాన్గమనాయానుజ్ఞాతవాని త్యర్థః (ద్వేపదే) ॥ ౧౭౬ ॥

శ్లో॥ హైమవత్యుపసంగీతనామా హైమవతీగతిః
హైమవత్యవనవ్యగ్రో హైమవత్యాత్మగోచరః ॥ ౧౭౭ ॥

నను స్థిరచిత్తానాం భాగవతానామేవ హృది భగవదారాధనం భవతు నామ కా గతిః ఇతరేషామితి శంకాయాం భగవన్నామపఠనమేవ గతి రితి హృదికృత్య తత్ర వృద్ధాచారం ప్రమాణయతి. హైమవత్యుపసంగీత నామా హైమవత్యా పార్వత్యా ఉపసంగీతం నామ రామేతిపదం యస్య స తథోక్తః హరజిహ్వాగ్రసంచారీతి శివస్తు ప్రాగేవ దర్శితః అత ఏవ తయా గృహీతో యమాచారో రామనామపఠనాత్మకో లోకానుగ్రహార్థమితి భావః నను స్త్రీణాం పతిరేవ పరమో గురురీశ్వరశ్చేతి శాస్త్రాత్ స్త్రీణాం పతి రేవగతిరితి పతినామైవ జప్తవ్యమత ఆహ హైమవతీగతిరితి. హైమవత్యా గతిః ప్రాప్యః లింగభంగానంతరమితి భావః. అవ్యాకృతం భాగవతోథ వైష్ణవః పదం యథాహం విబుధాః కలాత్యయె ఇతి భాగవతే. రుద్రేణైవ లింగభంగే సతి వయం పరమపదం ప్రాప్స్యామ ఇత్యుక్తత్వాదితి భావః. యద్వా గతిరిష్టదైవమితి యావత్. అయం భావః. ఈశ్వరబుద్ధ్యా పతిం సేవేతేతి నారీణాం పతిసేవా విహితా న తు పతినామైవ జప్తవ్యం పతి రూపమేవ ధ్యాతవ్యమితి క్వాపి విహితం భార్యావద్భర్తురపి జీవత్వేన పర తంత్రత్వాదితి భావః. అన్యథా దేవహూతేః కపిలేన భక్తిమార్గో నోపది శ్యేత ఇతి వేద్యం, భగవన్నామపఠనే ఐహికం ఫలమాహ హైమవత్యవన వ్యగ్ర ఇతి, విషపానభస్మాసురాద్యుపద్రవేభ్యో భర్తారం రక్షిత్వా పార్వత్యా స్సౌభాగ్యం రక్షితవానితి కృత్వా పార్వతీరక్షణతత్పర ఇత్యుక్తం. ఏవం

నామపారాయణే క్రియమాణే ఇతి క్రమేణ మనోఽపి తస్మిన్ భగవతి సక్తం స్యాదిత్యాహ - హైమవత్యాత్మగోచర ఇతి. పార్వతీహృదయగోచరః తస్యా మనసి ప్రతీత ఇత్యర్థః. యద్వా వైకుంఠగతో హరిః కైలాసగతాం పార్వతీం కథం రక్షతీత్యత ఆహ - హైమవత్యాత్మగోచర ఇతి. తస్యా మనస్యేవ స్థితః సర్వాత్మత్వాదితి భావః. (చత్వారి) ॥ ౧౭౭ ॥

శ్లో॥ హైమవత్యుదయాంఘ్ర్యబ్జో హైమవత్యాత్మభూగతిః
హైమవత్యుపమాపాంగధారో హైమవతీగతిః. ॥౧౭౮॥

నను అంబ త్వద్దర్శనాన్ముక్తిర్మజ్జనే స్నానజం ఫలం స్వర్గారోహణ సోపానాం మహాపుణ్యతరంగిణీమితి స్మరణాత్ సర్వేషామపి గంగైవ సేవ్యా విశేషతః స్త్రీణామపమృధానాం చేత్యాశంకాయామాహ - హైమవత్యుదయాంఘ్ర్యబ్జ ఇతి. హైమవత్యా ఉదయో యస్మాత్తద్ధైమవత్యుదయమంఘ్ర్యబ్జం యస్య స తథోక్తః. భగవత్పాదాబ్జప్రభవత్వాదేవ గంగాయాస్తాదృశం వైభవమితి భావః. నన్వస్తు నామ తథాపి ముక్తిప్రదా సైవ సేవ్యేత్యత ఆహ - హైమవత్యాత్మభూగతిరితి. హైమవత్యా గంగాయా ఆత్మభూస్తనయః తస్య గతిర్ముక్తిర్యస్మాత్స తథోక్తః. భీష్మముక్తిప్రదాయక ఇత్యర్థః. యది గంగా ముక్తిదా స్యాత్తర్హి గంగాపుత్రస్య భీష్మస్య ముక్త్యర్థం శ్రీకృష్ణానుసరణం న స్యాత్. అతః గంగాయాః ముక్తిప్రదత్వవచనం స్తుతివచనమేవ న తు తాత్త్వికమితి భావః. నను ముక్తిర్మా భూన్నామ. స్వర్గాదికం స్యాదత ఆహ - హైమవత్యుపమాపాంగధార ఇతి, గంగాతుల్య కటాక్షపరంపరః భగవత్కటాక్షధారాపి గంగావదైహికాముష్మికసర్వార్థ ప్రదానధురీణైవేతి భావః. నను గంగాముత్సృజ్య కిమితి తత్తుల్యకటాక్షధారాయాస్సేవనమిత్యత ఆహ - హైమవతీగతిరితి, గంగాయా అపి రక్షకః. గంగా హి స్వసంక్రాంతఖిలజనదురితం భగవత్సేవయా భాగవతసేవయా చ నాశయతీతి భగవతో గంగారక్షకత్వమితి భావః, అనేన య ఏవ గంగాయాః గాంగేయస్య చ గతిస్సైవాస్మాకమపి గతిః కిమవాంతరగంగాద్యాశ్రయణేనేతి వ్యక్తమ్. (చత్వారి) ॥ ౧౭౮ ॥

శ్లో॥ హైమవత్యవనీజాతఫలభుక్సాత్కృతాకృతిః
హైమవత్యవనీజాతమూర్తిర్హైమవతీప్రియః ॥ ౧౭౯ ॥

నను ధాత్రీఫలకృతస్నానో ధాత్రీఫలవిలేపనః ధాత్రీఫలకృతాహారో నరో నారాయణో భవేదితి వచనాద్ధాత్రీతరుస్సేవ్య ఇత్యత ఆహ - హైమవతీతి అవనీజాతస్తరుః హైమవత్యవనీజాతః ధాత్రీతరుః అథ హైమవతీ గంగా పద్మా శుక్లవచా పథ్యమా ఇతి రత్నమాలా. తస్య ఫలాని భుంజత ఇతి ఫలభుజః తేషాం సాత్కృతా ఆధీనీకృతా ఆకృతిరాకారో యస్య స తథోక్తః. హైమవతీతరుఫలభుజాం నారాయణాకారం దాతుం న హైమవతీ క్షమతే స్వస్యైవ తదాకారాభావాత్. కిం తు భగవానేవేత్యర్థః. నన్వేవం నింబాదిఫలభుజాం కిమితి నారాయణాకారం న దదాతీత్యత ఆహ హైమవత్యవనీజాతమూర్తిరితి. ధాత్రీస్వరూపః స ధాత్రీతరుర్భగవన్మూర్తిరేవ విష్ణ్వాదిమూర్తివదితి భావః. కుత ఏవం తత్రాహ హైమవతీప్రియ ఇతి. హైమవతీతరౌ ప్రీతియుక్తః తత్తరుప్రీత్యా తద్రూపస్సన్ తత్ఫలభుజామాత్మాకారం దిశతీతి సముదాయార్థః. అత్రేదం తత్త్వం యే కార్తికే మాసి ధాత్రీతరుం భగవద్బుద్ధ్యా సేవంతే తే విష్ణుసారూప్యం భజంతి యే తు తరుబుద్ధ్యా తే తు స్థావరతాం ప్రపద్యంతే అతో భగవానేవ సేవ్యః. న ధాత్రీతరురితి (త్రీణి) ॥ ౧౭౯ ॥

శ్లో॥ హైమవత్యంబునిర్మగ్నజనదత్తనిజాలయః
హైమవత్యుపకూలస్థసాధుబృందావనోద్యమః. ॥ ౧౮౦ ॥

అనేనైవ న్యాయేన గంగాపి సేవ్యేత్యాహ హైమవతీతి యే జనా గంగాజలే భగవద్బుద్ధ్యా నిర్మగ్నాః తేభ్యో భగవాన్స్వయం స్వపదం దిశతి న చాముష్మికఫలలాభ ఏవ కింతు ఐహికలాభోపీత్యాహ హైమవతీతి భగవద్బుద్ధ్యా సదాపి గంగాం సేవితుం యే గంగాయాః కూలే వారాణస్యాదౌ వసంతి తాన్ సాధుగణాన్ భగవానేవాద్భుతైర్వ్యాపారై రక్షతి

రక్షణస్య విష్ణుపదదానస్య చ విష్ణుకృత్యత్వాదితి భావః. యద్వా భగవద్బుద్ధ్యా భగవత్పుత్రికాత్వబుద్ధ్యా వా గంగాపి సేవ్యా తస్యా అపి సేవా యా సా భగవత ఏవ ఫలప్రదత్వాదిత్యాహ హైమవతీతి. (ద్వే) ॥ ౧౮౦ ॥

శ్లో॥ హోమో హోతా హోమఫలం హోమపో హోమపావనః
హోరా హోరాక్షరో హోరాధీశో హోరాఫలాత్మకః॥

నను ఏతావతా గంగాస్నానాదిభ్యో భగవన్నామజప ఏవోత్తమ ఇతి సిద్ధమ్. గంగాస్నానమపి భగవద్బుద్ధ్యా కర్తవ్యమిత్యుక్తత్వాత్. అత్ర తజ్జపాంగతయా హోమోఽపి కర్తవ్య ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః. హోమ ఇతి జపాంగభూతస్స హోమః స చ హోతా ఉభయమపి భగవద్రూపమేవ. అత్ర బ్రహ్మార్పణం బ్రహ్మహవిర్బ్రహ్మాగ్నౌ బ్రహ్మణా హుతమితి న్యాయేన బ్రహ్మైవ బ్రహ్మణాం బ్రహ్మణి జుహోతీతి బుద్ధ్యా హోత్రా హోమః కర్తవ్య ఇతి భావః. హోమకర్తా హోతా యజమానః యజ్ఞేషు హోతా యజమానాద్భిన్నః న త్వత్ర యేన జప్తం తేనైవ హోతవ్యత్వాదితి బోధ్యం. కిం చ యముద్దిశ్య హోమః క్రియతే తదపీశ్వర ఏవేత్యాహ హోమఫలమితి బ్రహ్మైవ తేన గంతవ్యమితి గీతావచనాద్బ్రహ్మబుద్ధ్యా కృతస్య హోమస్య బ్రహ్మైవ ఫలమితి భావః. న కేవలం హోమస్య ఫలం కింతు తత్కర్తోఽపి స ఏవేత్యాహ హోమప ఇతి. న చ హావనాపతిపాలక ఇత్యనేన పునరుక్తిః యజ్ఞరక్షణం తత్ర జపకాలిక హోమరక్షణమత్రేతి భేదాత్. కిం చ హోమస్య నారాయణస్మరణసహాదేవ పవిత్రతేత్యాహ హోమపావన ఇతి. న హి కర్మణః కర్మాంతరేణ పవిత్రతా అనవస్థాదోషాత్ ఇతి భావః. నను జపహోమాదికం సర్వమప్యుత్తరాయణశుక్లపక్షాదిశుభకాలే కర్తవ్యమ్. అతః కాలజ్ఞానాయ జ్యోతిశ్శాస్త్రమావశ్యకమితి కృత్వా తదేవావశ్య సనీయమత ఆహ - హోరేత్యాది. హోరేత్యహోరాత్రవికల్పమేకే వాంఛంతి పూర్వాపరవర్ణలోపాదితి జ్యోతిశ్శాస్త్రస్య హోరాశాస్త్రమితి నామ యచ్చ హోరాశాస్త్రం యశ్చ తత్కర్తా బృహస్పతిః యశ్చ తదధీశస్సూర్యః యచ్చ తత్ఫలం శుభాశుభజ్ఞానం తత్సర్వం భగవానేవ "పురోధసాం చ

ముఖ్యం మాం విద్ధి పార్థ బృహస్పతి మితి బృహస్పతేర్భగవద్విభూతిత్వం స్మర్యతే. సర్వస్యాపి భగవన్మయత్వం వేదాంతశాస్త్రసిద్ధమేవేతి భావః. (నవ) ॥ ౧౮౧ ॥

శ్లో॥ హోరాదురాపో హోరాభుగ్ఘోరాశాస్త్రఫలప్రదః
హోరాముఖాంగతనుభృద్ఘోరాచక్రప్రవర్తకః ॥ ౧౮౨॥

ఏవం హోరాయా భగవదాత్మకత్వేపి భగవత్ప్రాపకత్వం నాస్తి భగవత్తత్త్వప్రతిపాదనాభావాత్. అతో నతదభ్యసనీయ మిత్యాహ హోరాదురాపఇతి హోరయా దుష్ప్రాపః నను భగవత్ప్రాప్త్యై ఇదమభ్యసనీయమితి నాస్మాభిః ప్రతిపాద్యతే కింతు తదుపయోగిశుభకాలజ్ఞానాయేత్యత ఆహ - హోరాభుగతి. హోరా లగ్నార్థం తాం భుంక్తే ఇతి హోరాభుక్ అయమేవేశ్వరస్సూర్యచంద్రరూపేణ హోరాం భుంక్తే సూర్యచంద్రాధీనైవ హి కాలస్య శుభాశుభపద్ధతిరితి భావః. నను కేవలం సూర్యచంద్రావేవ ఫలప్రదౌ కింతు రవ్యాదయస్సప్త గ్రహా అపి తే హి లగ్నస్య నవాంశాధిపతయః తం తమంశమాశ్రిత్య ఫలం దిశంతి, న్నృణామిత ఆహ - హోరాశాస్త్రఫలప్రద ఇతి రవ్యాదిసప్తగ్రహాంతరాత్మా అయమేవ తత్తద్రూపేణ తత్తత్ఫలం దిశతి. తే తు నిమిత్తమాత్రమేవ. యో యో యాం యాం తనుం భక్తేతి గీతావచనాదితి భావః, నన్వేవం తత్తద్గ్రహరూపేణ తత్తదంతర్యామిరూపేణ వా భగవానేవ ఫలం దిశతు నామ తథాపి శాస్త్రమిదం శుభకాలప్రదర్శనాయావశ్యకమేవేత్యత ఆహ-హోరాముఖాంగ తనుభృదితి హోరాముఖమాదిర్యేషాం తాని అంగాని షడంగాని యస్య స హోరాముఖాంగో వేదః తమేవ తనుం బిభర్తీతి తథోక్తః ఛందోమయో మఖమయో ఽఖిలదేవతాత్మేతి భాగవతాద్భగవతశ్ఛందోమయత్వం ప్రసిద్ధమ్. తతశ్చ వేదమయస్య భగవతోంఽగాన్యేవ... (శిక్షాదీని) భగవదుపాసనయైవ ఉపాసితాని భవంతి. న హి తేషాం పృథగభ్యాస ఆవశ్యకః. దేహే చలతి సతి కరచరణాదిచలనవదితి భావః. అనేన శ్రీహయగ్రీవసేవయైకయైవ వేదవేదాంగసిద్ధిరితి సిద్ధమ్. 'ఉక్తం హి హయగ్రీవదండకే తస్య పాతంజలం

స్త్యాజ్యజలమిత్యాదినా అపి చేతోఽపి న హోరాశాస్త్రాపేక్షాయాః సమావశ్యకమ్. హోరాచక్రప్రవర్తకః జ్యోతిశ్చక్రమయామేవ ప్రవర్తయతి భ్రమయతీత్యర్థః. యదాజ్ఞయా జ్యోతిశ్చక్రం సర్వం భ్రమతి తస్యేచ్ఛయైవ సర్వః కాలశ్శుభో భవతి. తారాబలం చంద్రబలం తదేవ లక్ష్మీపతే తేఽంఘ్రియుగం స్మరతామితి స్మరణాదితి భావః. అనేన శ్రీహయగ్రీవసేవా యదా చికీర్షితా తదైవ కర్తవ్యా న తు కాలనిరీక్షా దుర్లభం మానుషం జన్మ తదప్యధ్రువమర్థదమితి భాగవతాద్దేహస్యాశాశ్వతత్వాదితి సిద్ధమ్. (పంచ)॥౧౮౩॥

శ్లో॥ హోతా హోతృస్తుతో హోత్రం హోత్రగో హోత్రనాయకః
హోత్రోద్గాత్రాద్యవిషయో హోత్రాగ్రయఫలప్రదః॥

నన్వేవం జపహోమార్థం హోరాశాస్త్రస్యానావశ్యకత్వేఽపి వేదస్తావదావశ్యకః వేదమూలత్వాత్సర్వకర్మణామిత్యాశంకాయాం వేదవేద్యాదికం సర్వమపి భగవానేవేత్యాహ హోతేతి. హోతా ఋగ్వేదీ వేదేషు ప్రథమత్వాదృగ్వేదస్య హోమేఋచాముపయుక్తత్వాచ్చ ఋగ్వేదిన ఇహ గ్రహణం కృతం తతశ్చ ఉపలక్షణతయా యజుర్వేదాదీనామపి గ్రహణం సంభవతి. సర్వేఽపి వేదినో భగవద్రూపా ఏవేత్యర్థః. అయమేవ హోతృభిస్తూయత ఇత్యాహ హోతృస్తుత ఇతి. సర్వే వేదా యత్పదమామనంతీతి శ్రుతేః. వేదినో వేదైర్భగవంతమేవ స్తువంతీతి భావః. స చ వేదో భగవానేవేత్యాహ హోత్రమితి, హోతురిదం హోత్రం ఋగ్వేదః ఉపలక్షణమిదం యజురాదీనామ్. కుతోఽస్య హోతృస్తుతత్వమత ఆహ - హోత్రగ ఇతి. హోత్రం వేదం గచ్ఛతి ప్రాప్నోతీతి హోత్రగః ప్రతిపాద్యప్రతిపాదకభావసంబంధేన ఈశ్వరో వేదే వర్తత ఇత్యర్థః. వేదైశ్చ సర్వైరహమేవ వేద్య ఇతి శ్రుతేరితి భావః. అయమేవ వేదానాం వందిభూతానాం ప్రభుశ్చేత్యాహ హోత్రనాయక ఇతి. వస్తుతస్తత్త్వమాహ హోత్రోద్గాత్రాద్యవిషయ ఇతి. హోత్రం ఋగ్వేదః ఔద్గాత్రం ఉద్గాతురిదం సామవేద ఇత్యర్థః. ఆది శబ్దేన యజురథర్వవేదయోర్గ్రహణం, తేషామవిషయః అగోచరః యతో వాచో నివర్తంతే ఇతి శ్రుతేః. శ్రుతయో హి భగవంతం నేతి నేతీతి నిషే

ధముఖేనైవ ప్రతిపాదయంతి నిర్గుణమ్ సగుణం తు విధిముఖేనైవేతి శ్రుతి గీతాసు ప్రతిపాదితత్వాదితి భావః. వస్తుతః అవిషయోఽపీశ్వరః వ్యవహారతోఽవిషయ ఏవేతి కృత్వా వేదాధ్యయనశ్రవణాదితత్పరాణాం వేదవిహితం తత్తత్ఫలమయమేవ దిశతీత్యాహ హోత్రాశ్రయఫలప్రద ఇతి. హోత్రమాత్రయం ఆధారో యస్య తత్ హోత్రాశ్రయం వేదగతమిత్యర్థః తత్ఫలం వేదాధ్యయనాదికర్తౄణాం భవతీతి వేదేనైవ ప్రతిపాదితం తత్తత్ఫలం సర్వమపి భగవానేవ దిశతి. న తు వేదః తస్య జడత్వాత్, న చ వేదాభిమానిదేవతాః తేషాం భగవద్వందిత్వేన ముక్త్యాదిఫలదానాసమర్థత్వాత్ ఇతి భావః. అనేన శ్రీహయగ్రీవచరణధ్యానాసమర్థానాం తన్నామజపావిశ్వాసానాం మూఢానామేవ వేదాధ్యయనాదికమ్. యత్ర క్వాపి నిక్షిప్య యాదవకులోత్తంసస్య కంసద్విషస్స్మారం స్మారమఘంహరామితఫలంమన్యేకిమన్యేన వై ఇతి శుకవచనాత్. సకృదుచ్చారితం యేన హరిరిత్యక్షరద్వయం బద్ధః పరికరస్తేన మోక్షాయ గమనం ప్రతీతి పాండవగీతావచనాత్. నారాయణో నామ నరో నరాణాం ప్రసహ్యాచోరః కథితః పృథివ్యామ్, అనేకజన్మార్జితపాపసంచయం దహత్యశేషం స్మృతమాత్రఏవేతి వచనాచ్చ. యే తు ప్రాజ్ఞాస్తేఽపి వేదమధీయత ఏవ, కిం తు ఏభిర్వేదవాక్యైర్భగవంతమేవాహం స్తౌమీతి మన్యంతే, తదర్థం చ విచార్య భగవత్యేవ రమంతే న తు వేదే. అతః ప్రాజ్ఞానాం వేదాధ్యయనం నావశ్యకం కిం తు యయా కయాపి విధయా భగవద్ధ్యానాదికమేవ అతః భగవన్నామజపతత్పరాః హోమమపి భగవన్నామభిరేవ స్వాహాంతైర్విదధతీతి న తేషాం వేదాధ్యయనమత్యంతావశ్యకం యే త్వధీతవేదాస్తే వేదవాక్యైరేవ హోమం కుర్వంతు ఇతి ఫలితార్థః. (సప్తపదాని) ||౧౮౩||

శ్లో|| హ్రస్వో హ్రస్వపరో హ్రస్వదీర్ఘభావవివర్జితః
హ్రస్వేతరభుజో హ్రస్వచరణో హ్రస్వభిన్నదృక్. ౧౮౪

నను స్థిరచిత్తైర్భాగవతైర్హృద్యేవ భగవానారాధ్య ఇత్యుక్తం. తత్ర ధ్యేయస్య ప్రమాణమావశ్యకమతస్తద్వక్తవ్యమత ఆహ - హ్రస్వ ఇతి. అంగు

ష్ఠమాత్రః పురుషో మధ్య ఆత్మని తిష్ఠతీతి అంగుష్ఠప్రమాణాత్ప్రాదేశస్సన్ స భూమిం విశ్వతో వృత్వా ఉత్యతిష్ఠద్దశాంగులమితి శ్రుతేశ్చ హ్రస్వత్వాహ్వా హ్రస్వపర ఇతి. హ్రస్వభిన్నో దీర్ఘః అణోరణీయాన్ మహతో మహీయాన్ ఇతి శ్రుతేర్నిరతిశయహ్రస్వత్వం నిరతిశయదీర్ఘత్వం చ భగవతోఽస్తీతి వా. నను ఏకస్యైవ హ్రస్వత్వదీర్ఘత్వరూపవిరుద్ధధర్మద్వయసమావేశః కథం సంగచ్ఛత ఆహ-హ్రస్వదీర్ఘభావవివర్జిత ఇతి. పరిమాణశూన్యే భగవతి హ్రస్వత్వదీర్ఘత్వే ఆరోపితే న తు తాత్త్వికే అతో న దోష ఇతి భావః. ఈశ్వరో నాప్యణుర్నాపి మహాన్ కింతు విభురేవేతి వా ఇదమత్ర తత్త్వం. ఈశ్వరస్తు వస్తుతో విభురేవ గగనవత్ తస్య మనోగతత్వాదణోరణీయస్త్వం తస్మిన్నేవ చ సర్వస్య జగతో వర్తనాన్మహతో మహీయస్త్వం చేత్యుభయం సంగచ్ఛతే తత్రాయమణోరణీయానంతరాత్మా వా మహతో మహీయాన్ బ్రహ్మ వా ధ్యానగోచరతాం నోపయాతి మనసోఽప్యవిషయత్వాత్తస్య. అథాస్యైవోపాసనార్థమంగుష్ఠపరిమితరూపం విశ్వరూపం చేత్యుభయం శాస్త్రేష్వేవ కల్పితం తత్ర ప్రథమతో విశ్వరూపమేవోపాసితవ్యం ఉపాసకానాం తదా తత్రాక్లేశేనైవ బుద్ధిప్రవేశసంభవాత్. అతః పశ్చాత్తు హృత్పుండరీకే అంగుష్ఠపరమితే భగవద్రూపం తావత్పరిమితం పురుషాకారపరిమితం వా ధ్యాతా స్వేచ్ఛయా పరికల్పయేత్. శ్రుతిస్తు హృత్పుండరీకపరిమాణమాశ్రిత్య అంగుష్ఠమాత్రః పురుష ఇతి బ్రవీతి ఇతి. ఏవం హృది స్వకల్పితస్య పురుషస్య అంగాని కానిచిద్వ్యక్తి హ్రస్వేతరభుజః దీర్ఘబాహుః ఆజానుబాహురితి యావత్. హ్రస్వచరణః దీర్ఘచరణత్వస్య దౌర్భాగ్యచిహ్నత్వాదితి భావః. హ్రస్వభిన్నదృక్ ఆయతాక్షః అకర్ణాంతనయన ఇతి యావత్. ఏవమేవ విశాలవక్షస్కత్వాదికం ప్రకల్ప్యం దర్శితం చ తదపి ప్రాగేవ తత్ర తత్రేతి బోధ్యమ్. (షట్) ॥ ౧౮౪ ॥

శ్లో॥ హ్రదాధిరాజనిలయో హ్రదాధీశసుతాపతిః
హ్రదాధిరాజశ్వశురో హ్రదేశస్థితికృద్ధవళః॥ ౧౮౫

నను ఆస్తాం పరిమాణచింతా ఈశ్వర ఏవ తావదసిద్ధః, తథాహి-

జన్మాద్యస్య యత ఇతీదం హీశ్వరలింగం న త్విదముదపద్యతే. జాయతే లీయతే యత్రజగత్ జలముచ్యతే ఇతి వచనాత్. సముద్రమధ్యే జగత్స్థితి దర్శనాత్. నిర్వేలసముద్రజలేనైవ జగతః ప్రళయసంభవాచ్చ జలాధిపతి స్సముద్ర ఏవేశ్వరః ఇతి శంకాయామాహ ప్రాదేతి. ప్రాదాధిరాజ స్సాగరః తస్మిన్ నిలయః నివాసో యస్య స తథోక్తః. సముద్ర శాయిత్వార్థః. సముద్రో యమేవేశ్వరం హృది బిభర్తి స ఇత్యర్థః. కించ ప్రాదాధీశసుతాపతిః స చ సముద్రో యస్మై స్వకన్యాం సమర్పితవాన్ స ఇత్యర్థః. అపి చ ప్రాదాధిరాజశ్వశురః యస్య పుత్రీం గంగాం సముద్ర ఉపయేమే స ఇత్యర్థః. ప్రాదాధిరాజో నైవేశ్వరః. కింతు తద్వన్నిలయః తస్య జామాతా శ్వశురశ్చ భగవానేవేశ్వరః. నను యథా జగత్సముద్రేఽస్తి తథా విష్ణురప్యస్తి. న తావతా సముద్రస్యేశ్వరత్వభంగః అథ సముద్ర పుత్రీంవిష్ణుః తత్పుత్రీంసాగరశ్చ గృహీతవంతావితితదుభయత్రాపి తుల్యమేవే త్యాశంకాయాం మహత్వాంతరమాహ-ప్రాదేశస్థితికృద్భవఇతి. ప్రాదేశస్యస్థితికృత్ వేలాకారీ హ్య ఆజ్ఞా యస్య స తథోక్తః. యదాజ్ఞయా బద్ధస్సముద్రో వేలాతిక్రమేణ క్షమతే స ఏవేశ్వర ఇత్యర్థః. మేఘోదయస్సాగరసన్నివృత్తి ర్విష్ణోర్విచిత్రాః ప్రభవంతి మాయాః ఇతి వచనాదితి భావః. (చత్వారి)

శ్లో॥ ప్రాదేశమధ్యనగరో ప్రాదేశమణిభాగ్గళః
ప్రాదేశకన్యానికరకృతనర్తనతోషితః॥ ॥ ౧౮౬॥

కించ సముద్రస్యాపి జలమయం స్తంభయిత్వా తన్మధ్యే ద్వారకా నగరం నిర్మితవానిత్యాహ ప్రాదేశమధ్యనగర ఇతి. ప్రాదేశస్య మధ్యే నగరం యస్య స తథోక్తః. నను సముద్రః కృపయైవ ఆధునా వేలాం నాతిక్రామతి. కృష్ణాయ నగరస్థలం చ దిశతీత్యత ఆహ - ప్రాదేశమణిభా గ్గళ ఇతి. ప్రాదేశమణిః కౌస్తుభరత్నం తం భజతీతి ప్రాదేశమణిభాక్, గళో యస్య స తథోక్తః. సముద్రం నిర్మథ్య తదంతర్గతం కౌస్తుభం గృహీతవానిత్యర్థః. అపి చ సముద్రకన్యా అప్సరసోఽస్యాగ్రే నృత్యంతి సంతోషాయేత్యాహ ప్రాదేశేతి, అనేన హృది భగవద్దత్తే కౌస్తుభం భగవ

ద్రగే అప్సరోజనవర్తనం చ సంకల్ప్య ధ్యాతవ్యమిత్యుపదేశో వ్యజ్యతే.
(త్రీణి) ॥ ౧౫౬ ॥

శ్లో॥ హ్రదేశరుహవృక్షాగ్రపల్లవశ్రీలసత్కరః
హ్రదేశజసుధాదానతోషితేంద్రాదిదేవతః ॥ ౧౫౭ ॥

నను సముద్రభవః కల్పవృక్షః ఆశ్రితాభిలషితసంచయం దిశతీత్యత ఆహ - హ్రదేశేతి. హ్రదేశే రోహతీతి హ్రదేశరుహః స చాసౌ వృక్షః కల్పతరుః తస్య అగ్రం నూతనం యత్పల్లవం కిసలయం తస్యేవ తదిదేతి వా శ్రియా శోభయా లసన్ కరో యస్య స తథోక్తః. కల్పతరునూతనకిసలయవన్మృదుళస్సర్వార్థప్రదశ్చ భగవత్కర ఇతి. న తదంశే సముద్రాన్న్యూనతా కిం తు ఆధిక్యమేవ సముద్రః కల్పకిసలయద్వారా ఆశ్రితాభిలషితం దిశతి, భగవాంస్తు స్వయమేవేతి సిద్ధత్వాత్. నను సముద్రస్స్వాత్మోద్భవమమృతం దదావిత్యత ఆహ - హ్రదేశేతి. హ్రదేశజాయాస్సుధాయా దానేన తోషితాః ఇంద్రాదయో దేవతా యేన స తథోక్తః. సముద్రోఽమృతం న దదౌ కిం తు సముద్రం బలాన్మథిత్వా తతోఽమృతముత్పాద్య రాక్షసాపహృతం తచ్చ రాక్షసవంచనద్వారా ఆనీయ దేవతాజనాయ భగవానయమేవ దదౌ న తు లుబ్ధో జడశ్చ సముద్ర ఇతి భావః. (ద్వే) ॥ ౧౫౭ ॥

శ్లో॥ హ్రదేశసంస్థాపితాద్రిర్హ్రదేశకలుషాపహః
హ్రదాధిరాజతనయో హ్రదరాజసముద్భవః ॥ ౧౫౮ ॥

నాపి సముద్రో జగతీం బిభర్తీతి యుక్తం వక్తుం, జలస్య స్వోపరిపతితవస్త్వధరీకరణస్వాభావ్యాత్ కింతు భగవానేవ స్వశక్త్యా తాం సముద్రే స్థాపయామాస. ఉక్తార్థే సముద్రే మంథరస్థాపనం లింగమిత్యాహ హ్రదేశసంస్థాపితాద్రిరితి. మంథరముత్థాప్య దేవాసురగణా జలధిం ప్రత్యానేతుమశక్తాస్సంతః మధ్యేమార్గం మందరోపరిపతనేన కేచిదమ్రియంత,

తతో దేవగణప్రార్థితో భగవాన్ గరుడో మందరం స్థాపయిత్వా స్వయ మప్యుపవిశ్య జలధిం ప్రత్యానీయ జలధౌ సంస్థాప్య యయావితి భాగవత మత్రానుసంధేయం. నన్వయం సముద్రో గ్రహణాదౌ పర్వణి స్వస్మిన్ కృతస్నానానాం జనానాం కలుషరాశిమపహరతీత్యత ఆహ హ్రాదేశకలుషా పహ ఇతి. సముద్రం నిర్మథ్య తతస్తత్కలుషభూతం హాలాహలం బలా న్నిర్గమయ్య తం నిర్మలం కృతవానిత్యర్థః. అతః య ఏవ సముద్రస్యాపి కల్మషనాశకస్సఏవాస్మాకమపీతి భావః. అపి చాయం సముద్రో భగవతా పున్నామనరకాదపి త్రాత ఇత్యాహ హ్రాదాధిరాజతనయ ఇతి. ధన్వంతరి నామ్నా సముద్రాజ్జాతో భగవానిత్యర్థః. నన్వేవం భగవతోపి కారణం సముద్రఏవేశ్వర ఇత్యత ఆహ మైవమితి. హ్రాదరాజసముద్భవః హ్రాద రాజస్య సముద్భవ ఉదయో యస్మాత్స తథోక్తః. అప ఏవ ససర్జాదౌ తాసు వీర్యమపాసృజదితి భాగవతాత్సముద్ర ఈశ్వరేణైవ సృష్టః భగవత స్సముద్రాదావిర్భావస్తు లీలయా రామకృష్ణాదివదితి భావః. (చత్వారి)

శ్లో॥ హ్రాదాధిరాజప్రళయో హ్రాదాధీశ్వరవర్ధనః
హ్రాదేశకృతసంత్రాసో హ్రాదేశకృతసత్పథః ॥౧౮౬॥

సముద్రస్యసృష్టిరేవ నేశ్వరాధీనా కింతు లయస్థితీ అపీత్యాహ హ్రాదేతి హ్రాదాధిరాజస్య ప్రళయో యస్మాత్స హ్రాదాధిరాజప్రళయః ప్రళయే చతు ర్ముఖనిశ్వాసపీతత్వాదంబుధేరితి భావః. హ్రాదాధీశ్వరస్యవర్ధనః వృద్ధికరః చంద్రోదయాదిష్వితి భావః. నహి కేవలం చంద్రస్సముద్రం వర్ధయితుం శక్నుయాత్ స్వస్యైవ క్షయగ్రస్తత్వాత్, కింతు తద్వ్యాజేన భగవానే వేతి తత్త్వమ్ ఏవమీశ్వరత్వాదేవ సముద్రోస్మాద్బిభేతి వాయుసూర్యా దివదిత్యాహ హ్రాదేశకృతసంత్రాస ఇతి. హ్రాదేశాయ కృత ఉత్పాదితః సంత్రాసః యేన స తథోక్తః. కథమన్యథా సముద్రస్య వేలానుల్లంఘనమితి భావః. యద్వా శ్రీరామావతారే ఇతి భావః. శ్రీరామే చాపమారో పితవతి సతి సముద్రః క్షుబ్ధఇతి రామాయణమ్. త్రాసఫలమాహ హ్రాదేశ కృతసత్పథ ఇతి. హ్రాదేశే కృతస్సన్ ధృఢః పంథాః మార్గః సేతురూప

ఇతి భావః యేన స తథోక్తః. న చ హేమకూటాదిధరణీధరబద్ధపయోనిధిరిత్యనేన పునరుక్తిః. పయోనిధిగ్బద్ధ ఇతి పయోనిధౌ సేతుః కృత ఇతి చార్థభేదాత్. ఫలభేదాభావేపి న దోషః అస్యత్ర ప్రాదేశ కృతసత్పథః నక్షత్రమార్గో యేన స తథోక్తః. చంద్రనక్షత్రాదయో హి సముద్రాదుదయంతి సముద్రం ప్రవిశంతి చ అతస్తేషామస్తి సముద్రే సంచార ఇతి భావః అతశ్చంద్రాదీనాం సంచారక్షమమవకాశం సముద్రో భగవతో భీత్యాదిశతీతి జ్ఞేయమ్. (చత్వారి పదాని) ॥౧౮౯॥

శ్లో॥ ప్రాదేశగర్భగూఢాత్మా ప్రాదేశపరిపూజితః
ప్రాదేశవిహృతో ప్రాస్యగుల్ఫో హరిస్వేతరాననః ౧౯౦

న కేవలం చంద్రాదీనామేవ సముద్రో వివరం దిశతి కింతు భగవతోపీత్యాహ ప్రాదేశగర్భగూఢాత్మా ప్రాదేశస్య గర్భే గూఢః అప్రకటితః ఆత్మా కమఠవిగ్రహో యస్య స తథోక్తః. యద్వా సముద్రస్యాప్యయమేవాంతరాత్మేత్యాహ ప్రాదేతి, ప్రాదేశస్య గర్భే గూఢః ఆత్మా స్వరూపం చైతన్యమితి యావత్. యస్య స తథోక్తః. గూఢశ్చాసావాత్మేతి వా. ఏకో దేవస్సర్వభూతేషుగూఢ ఇతి శ్రుతేరితి భావః. అతఏవ సముద్రేణాప్యయం పూజిత ఇత్యాహ ప్రాదేశపరిపూజిత ఇతి. శ్రీరామస్య విష్ణోః కృష్ణస్య చ సముద్రేణ పూజితత్వం పురాణేషు ప్రసిద్ధమేవ. అపి చ ప్రళయే మత్స్యరూపేణ భగవాన్సముద్రే విహృతవానిత్యాహ ప్రాదేశవిహృత ఇతి. ప్రాదేశే విహృతం విహారో యస్య స తథోక్తః. అనేన సముద్రస్య గృహితౌల్యం భగవతో గృహితౌల్యం చ వ్యజ్యతే. తతస్సముద్రేశ్వరయోశ్శేషశేషిభావో వ్యజ్యతే నను సముద్రే దివ్యః కమఠోస్తి హయగ్రీవవిగ్రహే తు న ఇతి శంకాయాం చమత్కారావహం ప్రశ్నానుగుణముత్తరమాహ ప్రాస్యగుల్ఫ ఇతి. ప్రాస్యౌ గూఢౌ గుల్ఫౌ కమఠాకారౌ యస్య స తథోక్తః భగవచ్చరణయోః కమఠద్వయం దివ్యమస్తీత్యతోపి

సముద్రాదీశ్వరో మహానితి భావః. కించ సముద్రస్య నైతాదృశ రూప సంపత్తిరిత్యాహ హ్రాస్వేతరాననః దీర్ఘముఖః హయముఖత్వాదితి భావః. సముద్రస్తు నైవంవిధ ఇతి బోధ్యమ్. (పంచ) ॥౧౯౦॥

శ్లో॥ హ్రదనిష్కాసితాహీంద్రో హ్రదాధీశగభీరహృత్
హ్రదాధిరాజజఠరో హ్రాదినీమత్కచోత్కరః ॥౧౯౧॥

అపిచ సముద్రస్సర్పాదిభిర్దూషితః అయం తు సర్పాదిభయాపహర్తేత్యాహ హ్రదనిష్కాసితాహీంద్ర ఇతి। హ్రదాత్ నిష్కాసితః అహీంద్రః కాళీయో యేన స తథోక్తః. శ్రీకృష్ణావతార ఇతి భావః. నను సముద్రో గంభీర ఇత్యత ఆహ హ్రదాధీశగభీరహృత్ సముద్ర ఇవ గంభీరహృదయః అపిచక్వ భగవద్హృదయస్య గాంభీర్యం క్వ వా సాగరస్యేత్యాహ హ్రదాధిరాజ జఠర ఇతి. హ్రదాధిరాజాస్సముద్రాస్సప్త జఠరః కుక్షిర్యస్య స తథోక్తః. కుక్షిస్సముద్రా గిరయోఽస్థిసంఘా ఇతి భాగవతాదితి భావః. నను సముద్రో మేఘాన్ బిభర్తీత్యత ఆహ - హ్రాదినమత్కచోత్కరః హ్రాదినీమన్తో మేఘా ఏవ కచోత్కరః కేశపాశో యస్య స తథోక్తః. ఈశస్య కేశాన్ విదు రంబువాహానితి భాగవతాదితి భావః. (చత్వారి) ॥౧౯౧॥

శ్లో॥ హ్రాదినీమత్కచవ్రాతకృతకేశవనామకః
హ్రాదినీమత్తాపహరో హ్రాదినీమయభూషణః ॥౧౯౨॥

నను అన్నాద్భూతాని జాయంతే జాతాన్యన్నేన జీవంతీతి శ్రుతేః అన్నం బ్రహ్మ స వా ఏష పురుషోన్నరసమయ ఇతి పురుషస్య చాన్నరసమయత్వం శ్రూయతే ఇదం చాన్నం వృష్ట్యధీనం సా చ వృష్టిః పర్జన్యసంభవా పర్జన్యాద్వృష్టిసంభవః వృష్టేరన్నం తతః ప్రజా ఇతి వచనాత్. అతః పర్జన్య ఏవేశ్వరః తత్కృపయైవ కాలస్య సుభిక్షత్వం తత్కృపాఽభావే నైవ దుర్భిక్షత్వం చ, అతః పర్జన్యస్సేవ్య ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః. హ్రాదినీమత్క-

చవ్రాతకృతకేశవనామకః ప్రహ్లాదినీ మాన్ తటిత్వాన్ స ఇవ కచవ్రాతః కేశోత్కరః తేన కృతం కేశవ ఇతి నామ యస్య స తథోక్తః. కేశాద్వోఽన్యతరస్యామితి సూత్రేణ ప్రశంసాయాం మత్వర్థే కేశాద్వ ప్రత్యయే కృతే కేశవ ఇతి నామ భవతి. తద్ధి నామ శ్రీనివాసం బ్రూతే, తస్య ప్రశస్తకేశవత్త్వాత్. కేశానాం ప్రశస్తిశ్చ మేఘతుల్యనైల్యకృతా. అతః కేశవస్యాస్య కేశా ఏవ మేఘతుల్యా ఇతి కృత్వా కిం మేఘాంతరసేవయేతి భావః. నను మేఘోదయె తాపశాంతిర్భవతీత్యత ఆః ప్రహ్లాదినీమత్తాపహృగ ఇతి. ప్రహ్లాదినీమాన్ మేఘఇవ తాపహరః సంతాపహర. అయం భావః. మేఘో గ్రీష్మజన్యమేవ తాపం హరతి. నతు సాంసారికం భగవాంస్తు ఆధ్యాత్మికాదితాపత్రయమపీత్యయమేవ సేవ్య ఇతి. నను మేఘే విద్యుద్రూపం భూషణమస్తీత్యత ఆహ-ప్రహ్లాదినీమయభూషణ ఇతి. ప్రహ్లాదినీమయాని విద్యుద్రూపాణి విద్యుద్భిః కృతానీతి వా వికారార్థే మయడ్విధానాత్. భూషణాని యస్య స తథోక్తః. మేఘే విద్యుచ్చనైవ భగవతి తు సిద్ధిరేతి. తత్రాప్యయమేవోత్కృష్టః కించ ప్రతి మేఘం యా యా విద్యుతః ప్రభవంతి తాస్తాస్సర్వా అపి క్రోడీకృత్య భగవతో భూషణాని కృతా ఇత్యహో మహిమోత్కర్ష ఇతి ప్రతీయతే. (త్రీణి) ॥౧౯౨॥

శ్లో॥ ప్రహ్లాదినీహృద్గతో ప్రహ్లాదిన్యుదయో ప్రహ్లాదినీలయః
ప్రహ్లాదినీభీతికృద్ధ్రాదిన్యయుతద్యుతిసంస్తవః ॥ ౧౯౩ ॥

అపి చ మేఘస్య హృది ప్రహ్లాదినీ వర్తతే. ప్రహ్లాదిన్యా హృది తు న మేఘః, భగవానయం తు ప్రహ్లాదిన్యా అపి హృది వర్తతే ఛాయారూపేణ అంతర్యామిరూపేణ వేత్యాహ ప్రహ్లాదినీహృద్గత ఇతి. విద్యున్మధ్యస్థితః. నను మేఘాద్విద్యుజ్జాయతే మేఘే లీయతే చ న తు భగవత ఇత్యత ఆహ ప్రహ్లాదిన్యుదయః ప్రహ్లాదినీలయః ప్రహ్లాదిన్యా ఉదయో యస్మాత్సః ప్రహ్లాదిన్యా లయో యస్మిన్ ఇతి చ. వాయువశాన్మేఘానాం పరస్పరసంఘర్షే సంభవతి సతి పాషాణయోరివ తదా తటిద్భవతీతి ప్రసిద్ధం. ఇదం చ భవనం న మేఘేచ్ఛాకృతం మేఘస్య జడత్వాత్. కింత్వీశ్వరేచ్ఛాకృతమేవ. ఈశ్వరే తైవ

మేఘేషు తాదృశశక్తిః కృతా. మేఘవాయుసంబాధం ప్రత్యపి ఈశ్వర
ఏవ హేతుః అతః ఈశ్వరా దేవ విద్యుదుదయః మేఘస్తు నిమిత్తమాత్ర
మిత్యభ్యుపేయం. ఏవం లయోఽపి విద్యుతాం మేఘనిష్ఠేశ్వరశక్త్యైవ.
శక్తిజన్యాయాస్తస్యాః శక్త్యైవ లయస్య న్యాయ్యత్వాదితి భావః. అత
ఏవ మేఘాన్న బిభేతి విద్యుత్ కిం త్వీశ్వరాదేవేత్యాహ హ్రాదినీభీతికృదితి.
భీతత్వే లింగం చాంచల్యమేవేతి బోద్ధ్యం. స్వసృష్టిలయయోరీశ్వరాధీన
త్వాదేవ విద్యుతామీశ్వరాద్భీతిరితి న కింతు బహుళప్రభత్వాదీశ్వరస్యేత్య
పిత్యాహ హ్రాదిన్యయుతద్యుతిసంస్తవః హ్రాదినీనామయుతస్య అనంతవిద్యు
తామిత్యర్థః యా ద్యుతిః తస్యాస్సంస్తవః పరిచయో యస్య స తథోక్తః
విద్యుత్కోటికాంతిరిత్యర్థః. ప్రభూతతేజసః పురుషాత్స్వకాశాదల్పతేజా
యథా బిభేతి తద్వదితి భావః అతఏవ నేమా విద్యుత ఇతి శ్రుత్యా ఈశ్వరాగ్రే
విద్యుతామభానం బోధితమితి బోద్ధ్యమ్. (పంచ) ॥౧౯౩॥

శ్లో॥ హ్రాదినీమాన్ హ్రాదినీశో హ్రాదినీహ్రదనాభికః
హ్రాదినీమత్కృష్ణతనుర్హ్రాదినీమద్భవాప్యయః ॥ ౧౯౪ ॥

నన్వేతావతాపి పూర్వపక్షస్య సమాధానం నైవాయాతమత
ఆహ హ్రాదినీమానితి మేఘః స చ మేఘో భగవద్రూప ఏవ. హ్రాదినీశః
తటితామీశ్వర ఏవ ప్రభుర్న తు మేఘః విద్యుదుదయాదీనాం మేఘానధీనత్వాదితి
భావః. హ్రాదినీ సాపి తటిద్భగవద్రూపైవ. హ్రద ఇవ నాభిర్యస్య స
హ్రదనాభికః హ్రదవద్గంభీరనాభిరిత్యర్థః అంతరిక్షరూపే భగవన్నాభావేవ
మేఘాస్తటితశ్చ వర్తంతే హ్రదే మత్స్యాదయ ఇవేతి భావః. హ్రాదినీమా
నివ కృష్ణతనుర్నీలాంగః హ్రాదినీమతోఽపి కృష్ణతనురితి వా మేఘాదధికం నీల
మస్యాంగమిత్యర్థః. అనేన వర్ణేపి నేశ్వరతౌల్యం మేఘస్యేతి సిద్ధమ్.
హ్రాదినీమద్భవాప్యయః హ్రాదినీమతో మేఘస్య భవాప్యయౌ ఉత్పత్తిలయౌ
యస్మాత్స తథోక్తః. అయం భావః. అన్నహేతుభూతాయా వృష్టేః
కారణభూతౌ తటిన్మేఘౌ భగవద్రూపావేవ. అతఏవ తయోస్తాదృశం
వైభవమ్. తే చ తటిత్వంతో భగవదధీనసత్తాకాః భగవన్నాభావేవాంత

రిక్షే వర్తంతే. భగవతస్సకాశాదేవ తే జాయంతే భగవత్యేవ లీయంతే. అతః పర్జన్యహేతుభూత ఈశ్వరఏవాస్మాకముపీశ్వరః ఇతి అత్ర ఈశ్వరవర్ణసంబంధాదేవ పర్జన్యస్యాపి కృష్ణవర్ణత్వమితి పమత్కారా యోక్తం. కార్యాదధికం హి కారణం భవతి ఇతి. (షట్) ॥ ౧౬౪ ॥

శ్లో॥ హ్రాదినీహారిశీతాంశుజ్వలనద్యుతివర్జితః
హ్రాదినీరుచికృద్ధ్రాదిన్యంబరో హ్రాదినీరమః ॥౧౬౫॥

నను భగవతో విద్యున్మేఘజన్మహేతుత్వం కథమితి శంకాయాం తతః ప్రాక్సిద్ధత్వాదిత్యాహ హ్రాదినీతి. హ్రాదినీహారిసూర్యః శీతాంశుః జ్వలనః ఏతేషాం ద్యుతిభిర్వర్జితః సూర్యాః సృష్టేః ప్రాగితి భావః. కించ మేఘే జలం హ్రాదిన్యాం రుచిం చాయామేవ కృతవానిత్యాహ హ్రాదినీరుచికృదితి. ఉపలక్షణమిదం మేఘజలకృత్యస్య ఈశ్వర తేజసైవ సర్వం తేజోవత్. న తు స్వతః తస్య భాసా సర్వమిదం విభాతీతి శ్రుతేరితి భావః. ఏవం భగవతి విద్యున్మేఘేశ్వరత్వం ప్రదర్శ్య అథాద్భుతమేఘత్వమాహ ద్వాభ్యాం పదాభ్యామ్. హ్రాదిన్యంబరః హ్రాదినీవాంబరం యస్య స తథోక్తః భగవాన్హ్రాదినీతుల్యమంబరం వస్తే. మేఘస్తు హ్రాదినీం న వస్తే కించ హ్రాదినీరమః హ్రాదినీవ రమా యస్య స తథోక్తః. మేఘే తు హ్రాదినీ ప్రియా వర్తత ఏవ న తు సా స్థిరా అతోఽయమద్భుతమేఘ ఇతి భావః (చత్వారి) ॥ ౧౬౫ ॥

శ్లో॥ హ్రాదినీబంధకృద్బాహుసహస్రనృపదర్పహృత్
హ్రాదినీశచతుష్కాంతకౌస్తుభలక్షణ్త్రిజాతిహృత్ ॥౧౬౬॥

మేఘానాం పోషకోఽపి భగవానేవేత్యాహ ద్వాభ్యాం హ్రాదిన్యా నర్మదాయాః బంధకృత్ బాహూనాం సహస్రం యస్య తస్య నృపస్య కార్తవీర్యార్జునస్య దర్పం గర్వం హరతీతి తథోక్తః. తథా హ్రాదినీశానాం

సముద్రాణాం చతుష్కం చతుష్టయమంతో ఉదధిర్యస్య తస్మిన్ క్షాత్రతే వర్తమానానాం క్షత్త్రిజాతిం హరతీతి తథోక్తః. అయంభావః అగ్నౌ ప్రాస్తాహుతిస్సమ్యగాదిత్యముపతిష్ఠతే ఆదిత్యాజ్జాయతే వృష్టిర్వృష్టేరన్నం తతః ప్రజా ఇతి వచనాద్యజ్ఞయాగాదయో మేఘానాముత్పాదకాః బ్రహ్మహత్యాదేన్యపహారణాపయస్తు తన్నాశకాః. ఏవం స్థితే కార్తవీర్యార్జునో హవిర్ధానీమపహృత్య ఇతరే రాజానో జమదగ్నిం హత్వా చ వృష్టిప్రతిబంధమకుర్వంత. భగవాన్ పరశురామస్తు తాన్ తజ్జాతిం చ ఏకవింశతివారం హత్వా భువి యజ్ఞాదికం ప్రవర్త్య పునర్మేఘాన్ పుపోషేతి, యద్వా సను దత్తాత్రేయప్రసాదలబ్ధయోగర్ధిర్భగవాన్ కార్తవీర్యార్జునో ధ్యాతవ్యః తదీయశ్చ మంత్రో జప్తవ్యఇత్యతి ఆహ హ్లాదినీతి. కార్తవీర్యార్జునో న భగవాన్ కింతు భగవతా పరశురామేణ నిర్జితఏవ. య ఆత్మానమేవ రక్షితుం నాశకత్ సోఽర్జునః కథమన్యాన్ రక్షయేదతస్తస్యైవాదికం వ్యర్థమితి భావః నన్వయం విప్రః పరశురామః కథమర్జునం జఘాన? అత ఆహ హ్లాదినీశేతి; స్వాప కారణ ఏవ న జఘాన కింత్వకృతాపకారానపి గర్భస్థానపీతి మహాశూరో హి పరశురామ ఇతి భావః. క్షత్త్రిజాతీతి జాతిపదేన గర్భస్థానామపి హననం సూచ్యత ఇతి జ్ఞేయమ్. అనేన బ్రాహ్మణేపి పరశురామే భగవత్తేజః స్థితం సత్ తథా తథా చ శ్రీరామేణ తత్తేజసి గృహీతే తు పశ్చాత్స బ్రాహ్మణమాత్ర ఏవాభూదితి వ్యజ్యతే. కించ భగవానీశ్వరః పరశురామాదిరూపేణావతీర్య మధ్యేమధ్యే భూభారభూతదుష్టసంఘం హంతీతి దుష్టశిక్షణం శిష్టరక్షణం చాస్యైవ కృత్యమితి వ్యజ్యతే. (ద్వే) ॥౧౯౬॥

శ్లో॥ హ్లాదినీనాథహృచ్ఛల్యదనుజావళిసూదనః
హ్రాందేశసప్తకాంతస్థద్వీపసప్తకనాయకః ॥౧౯౭॥

న కేవలమయంభువ్యేవకంటకానపాహరత్ కింతుసముద్రేపీత్యాహ హ్లాదినీతి హ్లాదినీనాథస్య నదీపతేర్హృది శల్యభూతానాం దనుజావళీనాం సూదనో నాశకః శ్రీరామేణ సాగరముద్దిశ్య గృహీతో హి బాణస్సాగరస్య శరణా

[illegible]స్య వాచా సముద్రగర్భస్థదనుజేషు ప్రయుక్తః తేన చ తే విదళితా ఇతి [illegible]యణం ఏవం భువి సముద్రే చ దుష్టశిక్షణస్య శిష్టరక్షణస్య చ భగవ[illegible]త్వాత్ భగవానేవ సర్వభూమండలాధిపతిరిత్యాహ హ్రదే శేతి స[illegible] [illegible]ద్రాణాం తన్మధ్యస్థసప్తద్వీపానాం చ ప్రభుః. (ద్వ్యా) ॥ ౧౯౬ ॥

[illegible]॥ హ్రాదినీతనయోదారప్రతిజ్ఞాపరిపాలకః
హ్రాదినీమధ్యగాక్రూరదర్శితస్వపదోత్తమః ॥౧౯౭॥

ఏవం దుష్టశిక్షణముక్త్వా అథ శిష్టానుకంపనమాహ ద్వాభ్యాం పదా[illegible]ం హ్రాదినీతనయో భీష్మః తస్య ఉదారా మహతీ ప్రతిజ్ఞా యు[illegible] [illegible]ష్ణమాయుధం గ్రాహయిష్యామీత్యాకారికాతస్యాః పరిపాలకః పాండ[illegible] [illegible]నాహమాయుధం గ్రహీష్యామీత్యాకారకస్వప్రతిజ్ఞాముపేక్ష్య [illegible]నుకంపయా భగవాన్ భీష్మప్రతిజ్ఞామేవ పర్యపాలయదిత్యర్థః. [illegible] హ్రాదినీమధ్యగాయ యమునాజలమగ్నాయ అక్రూరాయ దర్శితం స్వప[illegible]మం వైకుంఠః స్వస్వరూపం వా యేన స తథోక్తః. లోకే ఉదారా[illegible] యాచితం స్వశక్త్యనుసారేణ దిశంతి న త్వయాచితం భగవాంస్తు [illegible]యాయాచితమలభ్యముపాత్తపదదర్శనమదిశదిత్యహో ఆశ్రితేషుభగ[illegible]కృపేతి భావః. (ద్వ్యా) ॥ ౧౯౭ ॥

[illegible]॥ హ్రాదినీనాథదుష్పూరరోమరంధ్రో హ్యదింధనః
హ్రాదినీనాథజఠరక్షిభక్ష్యచ్ఛాస్యపద్ధతిః ॥౧౯౮॥

న చ పంచాశత్కోటివిస్తీర్ణమిదం భూమండలమేక ఏవేశ్వరః పాతుం [illegible]ం శక్నుయాదితి వాచ్యం. కుతః? హ్రాదినీనాథదుష్పూరరోమరంధ్రః [illegible]దినీనాథేన దుష్పూరాణి పూరయితుమశక్యాని రోమరంధ్రాణి యస్య స[illegible] వరాహావతారే ఇతి భావః. యద్రోమరంధ్రపరిపూర్తివిధావదక్షా [illegible]న్మని బభూవురమీ సముద్రా ఇతి లీలాశుకోక్తేః. యద్రోమగ

క్షేత్రేషు విలిల్యుర్భయఇతి భాగవతాచ్చ. సర్వామపి భూమండలం దంష్ట్రాగ్రే
నిధాయ సాగరం చ రోమరంధ్రేషు విలాప్య కృతవిహారస్య భగవతః కియదిదం
భూమండలపరిపాలనమితి భావః. నను భువం దంష్ట్రాగ్రియాం నిధాయ సము
ద్రాన్ రోమకూపేషు విలాప్య భగవానయం క్వ వా స్థిత ఇత్యాశంకాయా
మాహ హృదింధన ఇతి హృది మనసి ఇంధే దీప్యతీతి తథోక్తః. యథా
మనసి విభుపదార్థే ఏతాదృశస్య భగవతస్స్థితిస్సులభా తథైవ బహిరాకాశేపి
విభుపదార్థే ఇతి భావః. ఈశ్వరస్యానుభావాంతరమాహ హ్రాదినీనాథజఠ
రస్య క్షోభం కుర్వంతీతి క్షోభకృతః శ్వాసానాం ఉచ్ఛ్వాసనిశ్శ్వాసానాం
పద్ధతయో యస్య స తథోక్తః. కూర్మావతారే ఇతి భావః. యచ్ఛ్వాసవే
గేన సముద్రస్యాగ్ర్యోపి క్షుభితోదరః తస్య కియదిదం భూమండలపాలనమితి
భావః. (త్రీణి) ॥ ౧౯౯ ॥

శ్లో॥ హ్రాదనిర్భిన్నపద్మాండో హ్రాదభీతదిశాగజః
హ్రాదాంతరో హ్రాదశూన్యో హ్రాదభూర్హ్రాదసంశ్రయః

అనుభావాంతరమాహ హ్రాదేతి. హ్రాదేన సింహనాదేన నిర్భిన్నః
పద్మాండో బ్రహ్మాండో యస్య స తథోక్తః తథా హ్రాదేన భీతాః దిశాం
గజా దిగ్గజా యస్య స తథోక్తః. నరసింహావతారే ఇతి భావః. యస్య
ధ్వనినైవ బ్రహ్మాండో నిర్భిన్నః దిగ్గజాశ్చ పలాయితాః తస్య దుష్టశిక్షణ
పూర్వకభూమండలరక్షణమకించిత్కరమేవేతి భావః. నన్వీశ్వరస్య నాదేన
దిగ్గజా భీతా ఇత్యుక్తం తతశ్చ ఈశ్వరస్యాప్యంతరో నాద ఇత్యాపతిత
మితి చేన్నేత్యాహ హ్రాదాంతర ఇతి. హ్రాదస్యాంతరః అంతరతః
ధ్వనేరంతర్గతం జ్యోతిరితి వచనాదితి భావః. ఇదమత్ర తత్త్వమ్. ఈశ్వ
రోపి మాయయా నృసింహాదివిగ్రహం ధృత్వా ననాదేతి స నాదో విగ్రహ
స్యైవాంతరః న త్వీశ్వరస్యేతి. అతఏవ హ్రాదశూన్యః బ్రహ్మణి నాదాభా
వాత్. తత్కృతః హ్రాదభూః హ్రాదోస్మాద్భవతీతి హ్రాదభూః యస్మాద్ధ్వ
నిరజాయత తస్మిన్ కుతో ధ్వనిరితి భావః. నారాయణాధిష్ఠితప్రాణ
వాయుసకాశాచ్ఛబ్దప్రాదుర్భవ ఇతి భాగవతే ప్రసిద్ధమ్. హ్రాదోదయాత్ప్ర

న్యథా వర్తతే హ్రాదనాశాత్పశ్చాదపి స తథేత్యాహ హ్రాదసంక్షయ ఇతి. హ్రాదస్య సంక్షయో లయో యస్మిన్ స తథోక్తః. కార్యస్య సర్వస్యాపి కారణే బ్రహ్మణి క్రమేణ లయాదితి భావః. (౬౮) ॥ ౨౦౦ ॥

శ్లో॥ హ్రాదబ్రహ్మతనుర్నాదబ్రహ్మానందానుసంధికృత్.
హ్రాదప్రియో హ్రాదరూపో హ్రాదవిద్ధ్వాదదూరగః ॥ ౨౦౧ ॥

నను కేచిద్యోగినో నాదబ్రహ్మోపాసతే ఆనందజనకత్వాత్తదపి భాగవతైః కార్యమిత్యత ఆహ - హ్రాదేతి. హ్రాదబ్రహ్మతనుః నాదాత్మకం శబ్దబ్రహ్మ భగవతోఽస్య శరీరమేవ భగవతస్తదంతర్గతత్వాదితి భావః. యస్త్వేవం విద్వాన్ బ్రహ్మశరీరతయా నాదం బ్రహ్మేత్యనుసంధత్తే సోఽపి భగవానేవేత్యాహ హ్రాదబ్రహ్మానందానుసంధికృత్ జ్ఞానినామపి భగవద్విభూతిత్వాదితి భావః. యద్వా హ్రాదమేవ బ్రహ్మేత్యవివేకాద్యోనుసంధత్తే స ఈశ్వర ఏవ అనుసంహితస్య నాదస్య బ్రహ్మభిన్నత్వేఽపి అనుసంధాతుర్జీవస్య వస్తుతో బ్రహ్మత్వాదితి భావః. ఆనందపదం బ్రహ్మపదం చైకార్థవాచినీ తతః బ్రహ్మానందో నామ బ్రహ్మైత్యేవార్థః. అథవా యోగిభిర్నాదబ్రహ్మణి అనుసంధీయమానే సతి యస్తత్రానందో జాయతే తస్యానందస్యానుసంధికర్తా భగవానేవ. భగవత్కృపయైవ తత్రానందోదయాదితి భావః. యద్వా హ్రాదబ్రహ్మణ్యేవ ఆనందమనుసంధత్తే విధత్త ఇత్యర్థః. అయంభావః తుష్యతు దుర్జనఇతి న్యాయేన యోగిమతానుసరణే యది నాదో బ్రహ్మ స్యాత్తర్హి తత్రానుభూయమాన ఆనందః కిం స్యాత్? స హి నాదాదాంతరః తస్మాన్నాదో న బ్రహ్మ నాపి తత్ర ప్రతీత ఆనంద ఏవ బ్రహ్మ. తస్య భగవతా నాదేఽపిహితత్వాత్. చైతన్యేనానుభూయమానత్వాత్. చైతన్యాత్పృథగుపలంభాచ్చేతి. వస్తుతస్తు హ్రాదబ్రహ్మణి య ఆనందస్స్ఫురతి తం చ యోఽనుసంధత్తే స ఆత్మైవ, బ్రహ్మేతి తదర్థః. హ్రాదబ్రహ్మణి య ఆనందః తదనుసంధికృత్ తమనుసందధాన ఇతి పదార్థాత్. అతఏవ హ్రాదప్రియః నాదాత్ప్రియతమః నాదాదానందః ప్రియః తతోఽపి తదనుభవచైతన్యం ప్రియమితి భావః. ఏవమానందస్ఫురణహేతుత్వేఽపి నాదో భగవద్రూప ఏవేత్యాహ

అవినియుక్తానీత్యర్థః తానిచాంగజాతే. ఏతస్య వేదత్రయస్య ... భగవతా దీయంతే ఇత్యాహ హస్రామితి. సర్వా విద్యాః వేదవేదాంగాదయః ... ధర్మార్థకామాః సర్వాణి భావుకాని ... (త్రీణి) ॥ ౨౦౬ ॥

శ్లో॥ హస్రాంబీజగేయో హస్రాంబీజఫలం హస్రాంబీజసంభవః
హస్రాంబీజవైభవాభిజ్ఞో హస్రాంబీజానుదేశికః ॥ ౨౦౭ ॥

అపి చ మంత్రాదయః పరం బ్రహ్మ ఓమిత్యక్షరేణ గాయంతి, శ్రీహయగ్రీవపరంబ్రహ్మ తు హస్రాం బీజేన గాయంతి. ఏతద్బీజేనైవ గాతుం యోగ్యత్వాత్ ఇత్యాహ హస్రాంబీజగేయ ఇతి. కించ హస్రాంబీజరూపమిదం బీజం శ్రీహయగ్రీవరూపం పాదపం శ్వేతం చ ఫలం జనయాంబభూవేత్యాహ హస్రాంబీజఫలమితి. అత ఏవాస్య హయగ్రీవోపదేశ ఇతి భావః. నను తద్బీజం కుత్రాభూదిత అహ హస్రాంబీజసంభవ ఇతి. హస్రాంబీజస్య సంభవ ఉత్పత్తిర్యస్మాత్స తథోక్తః. యథా బీజాత్ తరుస్తరోశ్చ బీజం భవతి తద్వదితి భావః. ఇదమత్ర తాత్పర్యమ్. అనాకృతిం పరబ్రహ్మ ఆదౌ మాయయా బీజరూపేణ స్థితం తస్మాద్ధయగ్రీవ ఆసీత్ స చ తద్బీజముచ్చారయామాస అయం హయగ్రీవో వస్తుతః పరబ్రహ్మైవ తేన బీజహయగ్రీవయోః కార్యకారణభావోఽన్యోన్యస్థ ఇతి అహో అస్య బీజస్య వైభవం యద్ధయగ్రీవఫలం జనయామాసేతి విస్మయమానమానసం ప్రత్యాహ హస్రాంబీజవైభవాభిజ్ఞ ఇతి. ఏతద్బీజస్య మహిమానం వేత్తుం కే వయం క్షుద్రాః కింతు హయగ్రీవ ఏక ఏవ వేదేత్యర్థః. ఏతద్బీజమంత్రసంప్రదాయప్రవర్తకాచార్యః క ఇత్యాశంకాయాం భగవానేవేత్యాహ హస్రాంబీజానుదేశిక ఇతి. భగవానాదౌ బ్రహ్మణ ఇదముపదిదేశ, స తు శివాయేత్యేవం పాంచరాత్రబోధ్య-భగవత్రైవాదౌ బీజమిదం మనసా స్మృతం వాచోచ్చారితం చేతి కృత్వా హయగ్రీవ ఏవ ప్రథమగురురితి భావః. (పంచ) ॥ ౨౦౭ ॥

శ్లో॥ హ్స్రాంబీజజపసంప్రాప సృష్టిశక్తిం చతుర్ముఖః
హ్స్రాంబీజజపసంప్రాప్త లయశక్తిర్మహేశ్వరః ॥ ౨౦౮

ఏతేన బీజస్య వైభవం కించిత్ప్రదర్శయన్ సంప్రదాయం చాహ — హ్స్రాంబీజస్య జపాత్సంప్రాప్తా సృష్టిశక్తిర్యేన స చతుర్ముఖో యస్య స తథోక్తః శ్రీహయగ్రీవాత్తద్బీజోపదేశం లబ్ధ్వా ఇదం జపిత్వా వేధాః జగత్సర్జనసామర్థ్యం లేభే ఇత్యర్థః. తథా చతుర్ముఖాత్సకాశాదీశ్వర ఏతల్లబ్ధ్వా జపిత్వా చ జగత్సంహారసామర్థ్యం లేభే ఇత్యాహ హ్స్రామితి. మహేశ్వర ఇతి పదం శివే రూఢం శంభురీశః పశుపతిశ్శివశ్శూలీ మహేశ్వర ఇతి కోశాత్. (ద్వే) ॥ ౨౦౮ ॥

శ్లో॥ హ్స్రాంబీజజపసంప్రాప్త త్రిజగద్రాజ్యవాసవః
హ్స్రాంబీజజపసామర్థ్యలబ్ధతేజోవిరోచనః ॥ ౨౦౯ ॥

అథ చతుర్ముఖాదింద్ర ఇదం లబ్ధ్వా జపిత్వా చ త్రిలోకాధిపత్యం ప్రాపేత్యాహ హ్స్రామితి. కించ వహ్నిచంద్రార్కా అపీదం చతుర్ముఖాల్లబ్ధ్వా జపిత్వా చ తామసనిరసనచణం తేజో లేభిరే ఇత్యాహ హ్స్రామితి. వహ్నిచంద్రార్కా విరోచనా ఇత్యమరః. (ద్వే) ౨౦౯

శ్లో॥ హ్స్రాంబీజజపసామర్థ్యలబ్ధబ్రహ్మమునివ్రజః
హ్స్రాంబీజజపసంలబ్ధభూరిసత్త్వభృగూద్భవః ॥ ౨౧౦ ॥

అపిచ మరీచ్యాదయో మునయః చతుర్ముఖాత్పితురిదం లబ్ధ్వా జపిత్వా చ వేదార్థపరమాత్మానం చ ప్రాపుః. పరశురామశ్చ శంకరాదిదం లబ్ధ్వా జపిత్వా ప్రభూతం బలం ప్రాప ఇత్యాహ హ్స్రామితి శ్లోకేన. బ్రహ్మా వేదస్తపస్తత్త్వమితి కోశః. (ద్వే) ॥ ౨౧౦ ॥

శ్లో॥ హ్స్రాంబీజజపప్రాప్తభూరిశౌర్యషడాననః
హ్స్రాంబీజజపసామర్థ్యలబ్ధామృతబుధోత్కరః ॥ ౨౦౦ ॥

పశుపతేస్సకాశాదిదం లబ్ధ్వా జపిత్వా చ కుమారస్స్వామీ తారకాసురవిజయాత్మకం శౌర్యం భేజే ఇత్యాహ - హ్స్రామితి కించ శుకాదయో యే బుధాః వ్యాసాదిభ్య ఇదం లబ్ధ్వా జపిత్వా చ ముక్తిం ప్రాపురిత్యాహ హ్స్రామితి. అథవా చతుర్ముఖాత్సకాశాద్దేవగణా ఏవం లబ్ధ్వా జపిత్వా చ సుధాం భేజిరే ఇత్యాహ హ్స్రామితి. (ద్వే) ॥ ౨౦౦ ॥

శ్లో॥ హ్స్రాంబీజజపసామర్థ్యలబ్ధకామయదూద్భవః
హ్స్రాంబీజజపసామర్థ్యలబ్ధధర్మపరేతపః ॥ ౨౦౨ ॥

ఏవమేతద్బీజజపాన్మోక్షపురుషార్థసిద్ధిం ప్రదర్శ్య అథాస్మిన్ శ్లోకే కామధర్మయోస్సిద్ధిం దర్శయతి. యదువంశసముద్భవశ్శ్రీకృష్ణః సాందీపనాదిదం లబ్ధ్వా జపిత్వా చ షోడశసహస్రగోపికాజనసంభోగరూపం కామపురుషార్థం భేజే. యమః నారదాదిదం లబ్ధ్వా జపిత్వా చ సర్వజీవకృతధర్మాధర్మనిర్ణయపాండిత్యరూపం ధర్మపురుషార్థం భేజే ఇతి పదద్వయార్థః (ద్వే)

శ్లో॥ హ్స్రాంబీజజపసామర్థ్యలబ్ధార్థోత్తరదిక్పతిః
హ్స్రాంబీజజపసామర్థ్యవిజితారిధనంజయః ॥ ౨౦౩ ॥

పశుపతేస్సకాశాదిదం కుబేరో లబ్ధ్వా జపిత్వా చ నవనిధిరూపమర్థపురుషార్థం భేజే ఇత్యాహ హ్స్రామితి. ఏవం పురుషార్థచతుష్టయసిద్ధిం నిరూప్య అథశత్రుజయాదిసిద్ధిం దర్శయతి హ్స్రామితి. అర్జునశ్శ్రీకృష్ణాదిదం లబ్ధ్వా జపిత్వా చ కర్ణాదీన్ శత్రూన్ విజితవానిత్యర్థః. (ద్వే) ॥ ౨౦౩

శ్లో॥ హస్సాంబీజజపసామర్థ్యహృతరావణరాఘవః
హస్సాంబీజజపసామర్థ్యశిక్షితక్ష్మాతలోరగః ॥౨౧౪॥

విశ్వామిత్రాత్సకాశాదిదం లబ్ధ్వా జపిత్వా చ దాశరథీ రావణం జఘా
నేత్యాహ హస్సామితి. నను కథం శ్రీరామస్య స్వత ఏవ విష్ణుత్వాత్సర్వ
వేదజ్ఞత్వ ఇతి వాచ్యమ్ విశ్వామిత్రవసిష్ఠాదిభ్యస్సకాశాద్రామస్య ధనుర్వే
దాధ్యయనం శ్రీరామస్యాప్యుపలభ్యతే తస్మాత్ తస్య విష్ణోరపి పరోపదేశం వినా
ఇదం బీజం స్వస్మిన్ రక్షణశక్తిం భజే ఇతి జ్ఞేయం. భగవతైవ ఏతద్బీ
జస్య ఏతత్ఫలే[illegible]త్వాత్. అథ ఆదిశేషోప్యనారాయణాదిదం లబ్ధ్వా
జపిత్వా చ సర్వమహీమండలధారణసామర్థ్యం భజే ఇత్యాహ హస్సామితి.

శ్లో॥ హస్సాంబీజజపసామర్థ్యనిష్పీతాబ్ధిఘటీశ్వరః
హస్సాంబీజజపసంలబ్ధవాచస్పత్యబృహస్పతిః ॥౨౧౫॥

అథ అగస్త్యోపి చతుర్ముఖాదిదం లబ్ధ్వా జపిత్వా చ అంబుధిపాన
సామర్థ్యం భజే బృహస్పతిశ్చ అంగిరోమునేస్సకాశాదిదం లబ్ధ్వా జపిత్వా
చ సర్వశాస్త్రపాండితీం భజే ఇత్యాహ హస్సామితి శ్లోకేన. (ద్వే) ౨౧౫

శ్లో॥ హస్సాంబీజవాసితరసాజాతసత్కవితద్విజః
హస్సాంబీజరసనాకీర్తిపతాకో హస్సామనూదయః ॥౨౧౬॥

అథ వాల్మీకిరపి నారదాదిదం లబ్ధ్వా జపిత్వా చ కవితాం భజే
ఇత్యాహ హస్సామితి. హస్సాంబీజేన వాసితాయాం పరిమళితాయాం
అధివాసితాయామితి వా రసాయాం రసనాయాం జాతా సతీ నిరవద్యా
మధురా వా కవితా యస్య స ద్విజో బ్రాహ్మణో వాల్మీకిరితి యావత్.
యస్య స తథోక్తః యస్య సంబంధినా హస్సాంబీజేన వాసితాయాం ద్విజస్య

అతివినియుక్తాని వ్యాసేషు నియుజ్యతే. తేష్వప్యుపయోగీని శాస్త్రాణి భగవతా దీయంతే ఇత్యాహ హస్రౌమితి. సర్వా విద్యాః వేదవేదాంగాదయః సర్వే ధర్మార్థకామాః సర్వాణి భావుకాని హిమాహస్రౌజపయాదిను నాస. (త్రీణి) ॥ ౨౦౬ ॥

శ్లో॥ హస్రౌంబీజగేయో హస్రౌంబీజఫలం హస్రౌంబీజసంభవః
హస్రౌంబీజవైభవాభిజ్ఞో హస్రౌంబీజమనుదేశికః ॥౨౦౭॥

అపి చ మంత్రవిదః పరం బ్రహ్మ ఓమిత్యక్షరేణ గాయంతి, శ్రీహయగ్రీవపరబ్రహ్మ తు హస్రౌం బీజేన గాయంతి. ఏతద్బీజేనైవాస్య గాతుం యోగ్యత్వాత్ ఇత్యాహ హస్రౌంబీజగేయ ఇతి. కించ హస్రౌంబీజరూపమిదం బీజం శ్రీహయగ్రీవరూపం మధురం శ్వేతం చ ఫలం జనయామ్బభూవేత్యాహ హస్రౌంబీజఫలమితి. అత ఏవాస్య హయగ్రీవబీజస్య ఉపదేశ ఇతి భావః. నను తద్బీజం కుత్రాభూదిత ఆహ హస్రౌంబీజసంభవ ఇతి. హస్రౌంబీజస్య సంభవ ఉత్పత్తిర్యస్మాదిత్యర్థోక్తః. యథా బీజాత్ తరుస్తథాస్య బీజం భగవతః తస్మాదితి భావః. ఇదమత్ర తత్త్వమ్ అనాదికృతం పరబ్రహ్మ అనాదిమాయయా బీజరూపేణ స్థితం తస్మాద్ధయగ్రీవ ఆసీత్ స చ తద్బీజముచ్చారయామాస అయం హయగ్రీవో వస్తుతః పరబ్రహ్మాత్మకత్వేన బీజహయగ్రీవయోః కార్యకారణభావోఽన్యోన్యస్య ఇతి అహో అస్య బీజస్య వైభవం యద్ధయగ్రీవఫలం జనయామాసేతి విస్మయమానమానసం ప్రత్యాహ హస్రౌంబీజవైభవాభిజ్ఞ ఇతి. ఏతద్బీజస్య మహిమానం వేత్తుం శక్నోతి న వయం త్రిపురదాః కింతు హయగ్రీవ ఏక ఏవ వేదేత్యర్థః. ఏతద్బీజమంత్రసంప్రదాయప్రవర్తకాచార్యః క ఇత్యాశంకాయాం భగవానేవేత్యాహ హస్రౌంబీజమనుదేశిక ఇతి. భగవానాదౌ బ్రహ్మణ ఇదముపదిదేశ, స తు శివాయేత్యేవం పరంపరాత్రజోఖ్యా-భగవతైవాదౌ బీజమిదం మనసా స్మృతం వాచోచ్చారితం చేతి కృత్వా హయగ్రీవ ఏవ ప్రథమగురురితి భావః. (పంచ) ॥ ౨౦౭ ॥

శ్లో॥ హస్రాంబీజజపసంప్రాప సృష్టిశక్తిశ్చతుర్ముఖః
హస్రాంబీజజపసంప్రాప్తలయశక్తిర్మహేశ్వరః ॥ ౨౦౮

ఏతేన బీజస్య వైభవం కించిత్ప్రదర్శయన్ సంప్రదాయం చాహ — హస్రాంబీజస్య జపాత్సంప్రాప్తా సృష్టిశక్తిర్యేన స చతుర్ముఖో యస్య స తథోక్తః. శ్రీహయగ్రీవాత్స్వబీజోపదేశం లబ్ధ్వా ఇదం జపిత్వా వేధాః జగత్సృజనసామర్థ్యం లేభే ఇత్యర్థః. తథా చతుర్ముఖాత్కైలాశాధీశ్వర ఏతల్లబ్ధ్వా జపిత్వా చ జగత్సంహారసామర్థ్యం భేజే ఇత్యాహ హస్రామితి. మహేశ్వర ఇతి పదం శివే రూఢం శంభురీశః పశుపతిశ్శివశ్శూలీ మహేశ్వర ఇతి కోశాత్. (ద్వే) ॥ ౨౦౮ ॥

శ్లో॥ హస్రాంబీజజపసంప్రాప్తత్రిజగద్రాజ్యవాసవః
హస్రాంబీజజపసామర్థ్యలబ్ధతేజోవిరోచనః ॥ ౨౦౯ ॥

అథ చతుర్ముఖాదింద్ర ఇదం లబ్ధ్వా జపిత్వా చ త్రిలోకాధిపత్యం ప్రాపేత్యాహ హస్రామితి. కించ వహ్నీంద్వర్కా అపీదం చతుర్ముఖాల్లబ్ధ్వా జపిత్వా చ తామసనిరసనచణం తేజో లేభిరే ఇత్యాహ హస్రామితి. వహ్నీంద్వర్కా విరోచనా ఇత్యమరః. (ద్వే) ౨౦౯

శ్లో॥ హస్రాంబీజజపసామర్థ్యలబ్ధబ్రహ్మమునివ్రజః
హస్రాంబీజజపసంలబ్ధభూరిసత్త్వభృగూద్వహః ॥ ౨౧౦॥

అపిచ మరీచ్యాదయో మునయః చతుర్ముఖాత్పితురిదం లబ్ధ్వా జపిత్వా చ వేదార్థం పరమాత్మానం చ ప్రాపుః పరశురామశ్చ శంకరాదిదం లబ్ధ్వా జపిత్వా ప్రభూతం బలం ప్రాప ఇత్యాహ హస్రామితి శ్లోకేన. బ్రహ్మ వేదస్తపస్తత్త్వమితి కోశః. (ద్వే) ॥ ౨౧౦ ॥

శ్లో॥ హ్స్రాంబీజజపసంప్రాప్తభూరిశౌర్యషడాననః
హ్స్రాంబీజజపసామర్థ్యలబ్ధామృతబుధోత్కరః ॥ ౨౧౧ ॥

పశుపతేస్సకాశాదిదం లబ్ధ్వా జపిత్వా చ కుమారస్స్వామీ తారకాసురవిజయావహం శౌర్యం భేజే ఇత్యాహ హ్స్రామితి కించ శుకాదయో యే బుధాః వ్యాసాదిస్సకాశాదిదం లబ్ధ్వా జపిత్వా చ ముక్తిం ప్రాపురిత్యాహ హ్స్రామితి. అథవా చతుర్ముఖాత్సకాశాత్ దేవాః ఇదం లబ్ధ్వా జపిత్వా చ సుధాం భేజిరే ఇత్యాహ హ్స్రామితి. (ద్వే) ॥ ౨౧౧ ॥

శ్లో॥ హ్స్రాంబీజజపసామర్థ్యలబ్ధకామయదూద్భవః
హ్స్రాంబీజజపసామర్థ్యలబ్ధధర్మపరేతపః ॥ ౨౧౨ ॥

ఏవమేతద్బీజజపాన్మోక్షపురుషార్థసిద్ధిం ప్రదర్శ్య అథాస్మిన్ శ్లోకే కామధర్మయోస్సిద్ధిం దర్శయతి. యదువంశసముద్భవశ్శ్రీకృష్ణః సాందీపనాదిదం లబ్ధ్వా జపిత్వా చ షోడశసహస్రగోపికాజనసంభోగరూపం కామపురుషార్థం భేజే. యమః సూర్యాదిదం లబ్ధ్వా జపిత్వా చ సర్వజీవకృతధర్మాధర్మనిర్ణయపాండిత్యరూపం ధర్మపురుషార్థం భేజే ఇతి పదద్వయార్థః (ద్వే)

శ్లో॥ హ్స్రాంబీజజపసామర్థ్యలబ్ధోత్తరదిక్పతిః
హ్స్రాంబీజజపసామర్థ్యవిజితారిధనంజయః ॥ ౨౧౩ ॥

పశుపతేస్సకాశాదిదం కుబేరో లబ్ధ్వా జపిత్వా చ నవనిధిరూపమర్థపురుషార్థం భేజే ఇత్యాహ హ్స్రామితి. ఏవం పురుషార్థచతుష్టయసిద్ధిం నిరూప్య అథ శత్రుజయాదిసిద్ధిం దర్శయతి హ్స్రామితి. అర్జునశ్శ్రీకృష్ణాదిదం లబ్ధ్వా జపిత్వా చ కర్ణాదీన్ శత్రూన్ విజితవానిత్యర్థః. (ద్వే) ॥ ౨౧౩

శ్లో॥ హస్రాంబీజజపసామర్థ్యహృతరావణరాఘవః
హస్రాంబీజజపసామర్థ్యవిధృతక్ష్మాతలోరగః ॥౨౧౪॥

విశ్వామిత్రాత్సకారాదిం లబ్ధ్వా జపిత్వా చ దాశరథీ రావణం జఘానేత్యాహ హస్రామితి. న చ కథం శ్రీరామస్య స్వతఏవ విష్ణుత్వాత్తద్ధేతుర్జప ఇతి వాచ్యమ్. విశ్వామిత్రవసిష్ఠాదిభ్యస్సకారాద్రామస్య ధనుర్వేదాద్యయనవల్లీలయాస్యాప్యుపపత్తేరితి వస్తుతస్తు విష్ణోరపి పరోపదేశం వినా ఇదం బీజం స్వమంత్రత్వేన రక్షణశక్తిం భేజే ఇతి జ్ఞేయం. భగవతైవ ఏతద్బీజస్య ఏతచ్ఛక్తేః కృతత్వాత్. అథ ఆదిశేషోప్యనేనాగ్రాయణాదిం లబ్ధ్వా జపిత్వా చ సర్వమహీమండలభరణసామర్థ్యం భేజే ఇత్యాహ హస్రామితి.

శ్లో॥ హస్రాంబీజజపసామర్థ్యనిష్పీతాబ్ధిమునీశ్వరః
హస్రాంబీజజపసంలబ్ధవాచస్పత్యబృహస్పతిః ౨౧౫

అథ అగస్త్యోపి చతుర్ముఖాదిభ్యో లబ్ధ్వా జపిత్వా చ అంబుధిపానసామర్థ్యం భేజే బృహస్పతిశ్చ అంగిరసో మునేస్సకారాదిం లబ్ధ్వా జపిత్వా చ సర్వశాస్త్రపాండిత్యం భేజే ఇత్యాహ హస్రామితి శ్లోకేన. (ద్వే) ౨౧౫

శ్లో॥ హస్రాంబీజవాసితరసాజాతసత్కవితద్విజః
హస్రాంబీజరసనాకీర్తిపతాకో హస్రామనూదయః ॥౨౧౬

అథ వాల్మీకిరపి నారదాదిదం లబ్ధ్వా జపిత్వా చ కవితాం భేజే ఇత్యాహ హస్రామితి. హస్రాంబీజేన వాసితాయాం పరిమళితాయాం అధివాసితాయామిత్యర్థః వా రసాయాం రసనాయాం జాతా సతీ నిరవద్యా మధురా వా కవితా యస్య స ద్విజో బ్రాహ్మణో వాల్మీకిరితి యావత్. యస్య స తథోక్తః యస్య సంబంధినా హస్రాంబీజేన వాసితాయాం ద్విజస్య

రసనాయాం కవితా జాతా స ఇత్యన్వయో విగ్రహవాక్యస్య బోధ్యః
ఏవం పూర్వవాక్యేష్వపి ఉక్తార్థేషు ప్రమాణశ్లోకాన్లిఖామి. యస్య ప్రసా
దాద్బ్రహ్మాపి బ్రహ్మత్వమగమత్పురా శంభుశ్శంభుత్వమాపన్నశ్శక్రశ్శక్రత్వ
మాగతః జప్త్వా యత్కేశరాం ప్రాప్తః కుబేరః పంజరోత్తమం జప్త్వా బృహ
స్పతిస్సర్వాగ్ర్యహయగ్రీవస్య పంజరం హయగ్రీవప్రసాదేన వాచస్పత్యమవాప్త
వాన్. [illegible] గిరీ[illegible]సేనాపత్యం గతో సుమహః సర్వక్షత్రవధం
చ[illegible] రామత్వాప్యస్య జపాద్యన్నే రాజా బభూవ. సర్వేషాం శకాంగోస్య
ప్రభావతః సర్వశాస్త్రాణాం ప్రాప్తి అప్యేదం బ్రహ్మణోంతికాత్.
ధర్మరాజ [illegible] యామోపి గతివాక్ [illegible]. ధర్మార్థకామమోక్షా
ణాం [illegible] నారదపురాణే వాశిష్ఠోక్తత్వాత్. న
చేదం పరిణవమాహాత్మ్యం కింతు పంజరమాహాత్మ్యమితి వాచ్యం.దదర్శాగ్రే
పరిణతం పంజరోద్భవ[illegible]తి. తత్రైవోక్తత్వేన ఏతత్పూర్వకత్వాత్పంజర
స్యాపి ఏతాదృశవైభవత్వాదేవ హ్సౌంబీజజపనిష్ఠానాం పురుషాణాం
జప్యే హయగ్రీవస్య కీర్తిపతాక ఇవ భాంతీత్యాహ హ్సౌంబీజరసనాకీర్తి
పతాక ఇతి హ్సౌంబీజయుక్తా రసనా ఇతి మధ్యమపదలోపః తా ఏవకీర్తి
పతాకా యస్య స తథోక్తః తాదృశైర్భక్తైర్భగవత్కీర్తేర్వ్యవస్థాప్యమాన
త్వాదితి భావః. కించ యే ఏతద్బీజజపాసికాస్తేషాం భగవత్సాక్షాత్కా
రోపి సులభ ఇత్యాహ హ్సౌమనూదయ ఇతి. హ్సౌంబీజమనుస్మృత్య
ఉదయ ఆవిర్భావో యస్య స తథోక్తః. (త్రిణి) ||౨౧౬||

శ్లో॥ హ్సౌంబీజసాధో హ్సౌంబీజనాథో హ్సౌంబీజసన్నుతః
హ్సౌంబీజాంకురాదాకారో హ్సౌంబీజాంతర్గతాఖిలః

ఇదమేవ బీజం భగవతః ప్రియం భగవతోత్రైవ విహారాదిత్యాహ
హ్సౌంబీజ ఇతి. హ్సౌంబీజమేవ సాధం యస్య స తథోక్తః. హ్సౌంబీజ
రూప ఇత్యనేన హ్సౌంబీజమస్య శరీరమిత్యుక్తమిహ తు సౌధమిత్యర్థభే
దాన్న పునరుక్తిః. ఏతద్బీజస్యాయమేవాధిపతిరిత్యాహ హ్సౌంబీజనాథ
ఇతి. అతఏవాముమిదం బీజం స్తౌతీత్యాహ హ్సౌంబీజసన్నుత ఇతి

ఏతద్బీజస్య సప్రాణత్వాత్ స్తుతిరుపపద్యత ఇతి జ్ఞేయం కించ భగవానయం ప్రళయే సర్వమపీదం జగదస్మిన్ బీజే ఉపసంహృత్య తచ్చ బీజం తదంకుర భూతే ఆత్మన్యుపసంహృత్య స్వయమేకో దీప్యతే ఇత్యాహ హ్స్రౌమితి. హ్స్రౌంబీజస్య అంకురః అంకురః స ఇవాచరన్ అంకురన్ ఆకారో యస్య స తథోక్తః. హ్స్రౌంబీజస్యాంతర్గతమఖిలం యస్య స తథోక్తశ్చ బీజాంకురే జాతే సతి తద్బీజం తస్మిన్నంకురే అంతర్భవతీతి ప్రత్యక్షం. తద్వత్ హ్స్రౌంబీజరూపాద్బీజాద్ధయగ్రీవశరీరరూపాంకురో జాతః తస్మిన్నేవ శరీరే వర్తతే చేత్యుక్తమితి బోధ్యమ్. న చ హ్స్రౌంబీజేఫలమిత్యనేనాస్య పునరుక్తిరితి వాచ్యం తత్ర ఫలత్వేన అత్రాంకురత్వేన చ వచనేన భేదాత్. వస్తుతస్తు హ్స్రౌంబీజజపకర్తౄణాం గతిః రక్షక ఇత్యర్థముక్త్వా హ్స్రౌంబీజగమ్య ఇత్యర్థవచనే న కోపి దోష ఇతి బోధ్యమ్. (పంచ)

శ్లో॥ హ్స్రాంబీజగర్భో హ్స్రాంబీజోచ్చారో హ్స్రాంబీజవాచ్యవిత్
హ్స్రాంబీజవాచ్యో హ్స్రాంబీజాభిషయో హ్స్రాంస్కృనాదయః

హ్స్రౌంబీజాంకురవాకారా ఇత్యనేన ధ్వనితమర్థం స్ఫుటమాహ హ్స్రౌంబీజగర్భ ఇతి. హ్స్రౌంబీజం గర్భే యస్య స తథోక్తః. యద్వా హ్స్రౌంబీజమేవ గర్భో యస్య సః హ్స్రౌంబీజే సర్వం స్థితమితి ప్రాగుక్తం భగవాన్ హి విశ్వంభరః అతః భగవత్కుక్షౌ సర్వం జగత్ స్థాతవ్యమ్ తేన హ్స్రౌంబీజమేవ భగవతః కుక్షిరిత్యుక్తమ్. హ్స్రౌంబీజస్య భగవద్వాచకత్వమేవాహ హ్స్రౌంబీజోచ్చార ఇతి. హ్స్రౌంబీజస్యోచ్చారః ఉచ్చారణం యస్మాత్స తథోక్తః. భగవద్వాచ్యస్య బీజస్యావిద్యమానత్వే కథం తస్మాత్తద్బీజస్యోదయస్స్యాత్. సత్కార్యవాదినస్తేన హ్యుత్పద్యస్తు జాయతే. మృది సూక్ష్మరూపేణ వర్తమాన ఏవ ఘటః కులాలాదివశాజ్జాయతే బీజే సూక్ష్మరూపేణ వర్తమాన ఏవాంకురో జాయతే. తద్వదితి భావః. వస్తుతస్తు సర్వోపి శబ్దః ఉచ్చారణాత్ప్రాక్ మనసి వర్తత ఏవ. నహి మనసా శబ్దమననుసంధాయ కశ్చిదపి వాచా వదతి ఇతి బోధ్యమ్ అథవా నారాయణాన్నిస్సృత ప్రాణవాయోరాకాశాదేవ శబ్దస్యోత్పత్తిరితి కృత్వా ప్రకృతిబీజమపి నారా

యత్నేనైవోచ్చార్యత ఇతి జ్ఞేయమ్. నను భగవానపి వయమివ హంసాంబీజం కేవలం వదతి ఉత అర్థం విదిత్వా వదతీత్యత ఆహ హంసాంబీజవాచ్యవిదితి. స ఏక ఏవ తదర్థం జానాతి స తస్యేతి భావః. తత్ర హేతుమాహ హంసాంబీజవాచ్య ఇతి. భగవానేవ తస్యార్థః. అతః స్వయమేవాత్మానం వేద, న హ్యన్యే వయం భగవంతం వేదితుమీశ్మహే తస్య మనోవాగగోచరత్వాత్. యది మన్యసే సువేదేతి దభ్రమేవాపి నూనమితి శ్రుతేశ్చేతి భావః. నను హంసామితి బీజస్యాపి వాగాత్మకత్వేన వాచామగోచరే బ్రహ్మణి కథం తస్యాపి ప్రవృత్తిరితి శంకాయామాహ హంసాంబీజవిషయ ఇతి. అయం భావః పరమార్థతో బ్రహ్మ న బోధయంత్యేవ, యే కేపి శబ్దాః పరమార్థదశాయాం శబ్దానామేవాభావాత్ వ్యవహారతో బ్రహ్మ తత్ సత్ చిత్ ఆనందః ఓం హంసః సోహమ్ ఆత్మా నారాయణ ఇత్యాదయః మిథ్యావస్త్వవబోధకాః శబ్దాః పరమాత్మానం బోధయంత్యేవ. దేవదత్తాదిశబ్దానాం దేవదత్తాదివ్యక్తిబోధకత్వం యథా వ్యవహారకల్పితం తద్వద్బ్రహ్మాదిశబ్దానామపి బ్రహ్మబోధకత్వం వ్యవహారకల్పితమేవ. ఇదానీం చ కల్పనా న జీవకృతా కింతు శ్రుతిస్మృతిభిరేవ బ్రహ్మణి బోధ్యత్వం తత్సదాదిశబ్దేషు బోధకత్వం చేత్యేషాయం వ్యవహారకల్పితమేవేతి నిర్ణయః. తస్మాత్ హంసాంబీజమపి వ్యవహారతః పరమాత్మానం బోధయతి పరమార్థస్తు తత్ర నాస్త్యేవాస్య ప్రచార ఇతి భావః. అథాయం మనుష్యానేనైవాభివృద్ధిం నీత ఇత్యాహ హంసః సమ్మనూదయ ఇతి హంసః సమితి మనుః హంసః సమ్మనుః తస్యోదయోఽభివృద్ధిరస్మాత్సతథోక్తః చతుర్ముఖనారదాదిగురుశిష్యపరంపరాప్రవర్తకత్వాదితి భావః. (షట్) ॥౭౧౦॥

శ్లో॥ హంసాంబీజపారాసికజిహ్వాసింహాసనస్థితః
హంసాంబీజయుక్తప్రణవోద్గీథో హంసాంబీజవైభవః

అతఏవాస్య ఏతద్బీజజపకర్తృషు పక్షపాత ఇత్యాహ హంసామితి హంసాంబీజపాఠే రసికా యా జిహ్వా భక్తానాం రసనా సైవ సింహాసనం తస్మిన్ స్థితిః. అథాస్యైనతురంగవక్త్రవిలసజ్జిహ్వాగ్రసింహాసనాదాచారా

ఇతి సంకల్పనాత్స్యోదయః యథా ఓమిత్యస్యోద్గీథతా తథాస్యాపీత్యాహ హ్సౌంబీజయుక్తప్రణవోద్గీథ ఇతి. హ్సౌంబీజయుక్తః ప్రణవః హ్సౌంబీజప్రణవః ఓం హ్సౌమిత్యయమిత్యర్థః ఉద్గీథో మంత్రవిశేషో యస్య స తథోక్తః అస్య బీజస్యేదం చ ప్రాగుక్తం వైభవం మహిమా యస్మాత్స తథోక్తః. (త్రీణి) ॥౨౧౯॥

శ్లో॥ హ్సౌంబీజవైభవమయో హ్సౌంబీజామృతలగ్నకః ।
హ్సౌంబీజవర్ధితాకారగోప్తా హ్సౌంబీజవర్ధితః ॥౨౨౦॥

తస్య వైభవం భగవానేవేత్యాహ హ్సౌంబీజవైభవమయ ఇతి స్వార్థే మయట్ ఈశ్వరశక్త్యైవ సర్వస్య సశక్తికత్వాత్తద్బీజనిష్ఠశక్తిరపీశ్వరాత్మికైవేతి భావః. ఏతద్బీజేన భక్తేభ్యోఽమృతమయానేవ దాపయతీత్యాహ హ్సౌంబీజామృతలగ్నక ఇతి. హ్సౌంబీజస్య అమృతస్య చ లగ్నకః ప్రతిభూః యథా ప్రతిభూరుత్తమర్ణాధమర్ణౌ సంగమయతి తద్వత్ హ్సౌంబీజం మోక్షామృతం చ భగవానేవ సంగమయతి అంతర్యామీ జగదీశ్వరః పురుషం హ్సౌంబీజజపం కారయిత్వా తేన పురుషాయామృతం దాపయతీత్యర్థః. న చ కారణాదేవ కార్యం భవతీతి సంయోజకస్యానర్థక్యం వాచ్యం కులాలేన వినాపి మృత్తికాతో ఘటజననప్రసంగాత్. వస్తుతస్తు న విద్యతే మృతం మృతిర్యస్య స అమృతో జీవః. అజో నిత్యః శాశ్వతోఽయం పురాణ ఇతి శ్రవణాత్. ఋణస్థానీయో మోక్షః ఉత్తమర్ణస్థానీయం బీజం అధమర్ణస్థానీయో జీవః. యథా ప్రతిభూరుత్తమర్ణాధమర్ణౌ సంగమయ్య అధమర్ణాదుత్తమర్ణేన ఋణం దాపయతి తద్వద్బీజజీవౌ సంగమయ్య భగవానయం బీజేన జీవాయ మోక్షం దాపయతీతి భావః. అత్ర అమృతం జలం బీజజలయోస్సంయోజకః కృషీవలానామితి వ్యాఖ్యతే. హ్సౌంబీజజపకృతామివ కర్తృకృతకవచానామపి రక్షక ఏవాయమిత్యాహ హ్సౌంబీజవర్ధితాకారగోప్తేతి. హ్సౌమితి బీజేన అంగన్యాసం కరన్యాసం చ కుర్వంతి తేషాం రక్షకః. హ్సౌంబీజైర్వర్ధితః. వివిధా ఆకారా యేషాం

తేషాం గోప్త్రేత్యతురార్థః స్వయమపి తాదృశ ఏవేత్యాహ హ్సౌంబీజవర్మిత ఇతి. శంఖచక్రాదిధారణవద్భగవతోఽపి కవచధారణమావశ్యకమేవ తచ్చ హ్సౌంబీజైః క్రియత ఇతి భావః. యద్వా యస్తథా హ్సౌంబీజవర్మితస్స పురుషస్సాక్షాద్భగవానేవేతి భావః, మంత్రమూర్తేర్భగవన్మయత్వాదితి తత్త్వమ్. (చత్వారి) ॥౨౨౦॥

శ్లో॥ హ్సౌంబీజోక్తాత్మజీవైక్యో హ్సౌంబీజార్థోపదేశకః
హ్సౌంబీజతత్త్వహృదయో హ్సౌంబీజార్థమయాకృతిః

అథతద్బీజార్థమాహ హ్సౌంబీజేనోక్తమాత్మజీవైక్యం బ్రహ్మజీవాభేదః యస్య స తథోక్తః. యదీయమిదం బీజం తత్త్వమస్యాదివాక్యవద్వా మహాంసాదిమంత్రవచ్చ జీవబ్రహ్మైక్యం బ్రూతే. తథా హి హకారో విష్ణువాచీ సకారో వాయువాచకో లక్షణయా ప్రాణవాయుభృజ్జీవవాచీ ఔపమ్యవాచీ ఔకారః ఉభయోరైక్యం లక్షణయా బోధయతి హ్సౌ ఇతి నిష్పన్నశ్శబ్దః అస్య చ సువిభక్తౌ సోరమి అమిపూర్వరూపే చ కృతే హ్సౌమ్ ఇతి భవతి. నన్వయమర్థః కథం జ్ఞాత ఇత్యత ఆహ హ్సౌంబీజార్థోపదేశక ఇతి. అంతర్యామీ భగవానయం హ్యాదాముమర్థముపదిష్టవానిత్యర్థః యద్వా విష్ణుర్బ్రహ్మణేఽముమర్థమవదత్ స శివాయేత్యేవం పరంపరయా ప్రాప్తోఽయమర్థః ప్రథమోపదేష్టా తు భగవానేవేతి భావః. నను భగవతాపి కథం జ్ఞాతోఽయమర్థ ఇత్యత ఆహ హ్సౌంబీజతత్త్వహృదయ ఇతి. హ్సౌంబీజస్య తత్త్వం యాథార్థ్యం బ్రహ్మేతి యావత్. హృదయం యస్య స తథోక్తః బ్రహ్మణా భగవతా బ్రహ్మ కథం దుర్జ్ఞేయం స్యాన్న కథమపీత్యర్థః అతస్స జ్ఞేయ ఏవాయమర్థో భగవతేతి భావః. కించ హ్సౌంబీజార్థమయాకృతిః హ్సౌంబీజస్యార్థో బ్రహ్మ తన్మయ ఆకృతిర్యస్య స తథోక్తః. హయగ్రీవస్య హృదయమేవ న బ్రహ్మ కిం త్వాకృతిరపి బ్రహ్మానందమయత్వాత్తస్య ఇతి భావః. (చత్వారి) ॥౨౨౧॥

శ్లో॥ హశ్వాంబీజలతికాభూతహ్రీరాలింగనమంగళః
హ్రీరామకృతసాహస్రనామపద్మస్రజాధరః ౨౨౨॥

న కేవలం భగవత ఆకార ఏవ హశ్వాం బీజాంకుర భూతః కింతు లక్ష్మ్యా అపి లక్ష్మీనారాయణయోర్ద్వయోరపి బ్రహ్మాదిత్యాహ హశ్వామితి హశ్వామితి బీజమేవ బీజం శ్లిష్టరూపకం తస్య లతికాభూతాయాః లతా భూతాయాః హ్రీరాయా లక్ష్మ్యా ఆలింగనరూపం మంగళం శుభం యస్య స తథోక్తః. తాదృశలక్ష్మ్యాలింగనేనాస్మాకం మంగళకర ఇతి చ ప్రతీయతే. విద్యాశక్త్యైవ భగవానస్మాకం క్షేమం కర్తుం క్షమతే న తు కేవలం ఉదాసీనత్వాద్బ్రహ్మణస్యేతి భావః. గ్రంథసమాప్తౌ మంగళపదనిర్దేశ శ్శుభావహ ఇతి జ్ఞేయమ్.

ఇతి సమాప్తం సహస్రమ్.

ఏవం స్వకృతం నామపద్మసహస్రం కృపయా భగవతా గృహీత మిత్యాహ హ్రీరామేతి. హ్రీః లజ్జా బ్రహ్మాండపురాణాదిగత విష్ణుసహస్ర నామాదిసర్వోత్కృష్టమవస్తుదర్శనాత్. స్వకృత సహస్రనామకస్యాతద్విధత్వా చ్చేతి భావః. తద్యుక్తేన రామేణ కవినా కృతాయాః సహస్రమేవ సాహస్రం నామాన్యేవ పద్మాని నామాని పద్మానీవేతి వా తేషాం స్రజాయా మాలాయాః ధరః ధర్తా. హ్రీణజనత్రాణస్య స్వకార్యత్వాదితి భావః.

శ్లో॥ హృద్యైతన్నామసాహస్రపాఠకప్రత్నసత్పదః
హృత్పద్మశాశ్వతావాసతుష్టరామసమీడితః ॥౨౨౩॥

అథ ఫలస్తుతిమాహ హృద్యేతి. హృద్యస్య ఏతస్య నామసాహస్రస్య నామ్నాం సహస్రస్య పాఠకేభ్యః పాఠకర్తృభ్యః పాఠకారయితృభ్యశ్చ

ప్రాప్తం దత్తం వా యత్ శాశ్వతం పదం పరమపదం యేన స తథోక్తః. అథ కవిస్స్వాభిలషితం వ్యంగ్యమర్యాదయా బ్రువాణస్స్తౌతి. హృత్పద్మే శాశ్వతేన స్థిరేణావాసేన భగవన్నివాసేన తుష్టేన రామేణ సమ్యగీడితః స్తుతః రామస్య హృదయే సదాపి భగవానేవం నివసత్వితి ప్రార్థనా వ్యఙ్గ్యా. ॥౨౨3॥

ఇతి బెల్లంకొండోపనామక రామరాయకృత
శ్రీహయగ్రీవభగవద్ధకారాది సహస్రనామావళివ్యాఖ్యా
శ్రీ హయగ్రీవార్పణమస్తు

క్రోధిసంవత్సర కార్తిక కృష్ణపక్షే లిఖితేయం
దత్తా చ శ్రీ హయగ్రీవ పరబ్రహ్మణే
శ్రీ శ్రీ శ్రీ

నవ్యభారతీ ప్రింటింగ్ ప్రెస్
ఫైన్ ఆర్ట్ ప్రింటర్స్ అండ్ బుక్ బైండర్స్
నరసరావుపేట.

శ్రీమతే హయగ్రీవాయ నమః

హయగ్రీవ నవరత్నస్తుతిః, సవ్యాఖ్యా.

శ్లో. ఓంకారలక్షిత మహోమయ సన్నఖాంశుం
నక్షత్రపూజిత సహస్ర దళాంఘ్రియుగ్మమ్,
మోదావహాదికమఠాయిత గుల్ఫదేశం
లక్ష్మీహయానన మహం శరణం ప్రపద్యే. ౧

వ్యా. అథ రామానుజకవిః స్వాభీష్ట శ్రీ హయగ్రీవ దేవతాం నవభిః శ్లోకైః సంస్తవ్యమానః తన్నవగతైః ఓంకారాదిభిః షడ్వింశత్యక్షరైః చరమేణోంకారేణ చ తన్మాత్ర దేవతాయాః నఖాదికిరీటాన్తాన్యంగాని కల్పయిత్వా తాంచ కల్పనాం వ్యంగ్యమర్యాదయా భాసయన్ శ్రీ హయగ్రీవ ప్రత్యంగవర్ణనం సంక్షేపేణ విధత్తే ఓమిత్యాదిభిః :— ఓంకార లక్షిత మహోమయ సన్నఖాంశుం ఓంకారేణ=ఓమిత్యక్షరేణ 'వర్ణాత్కార' ఇతి కారః, లక్షితం = లక్షణయా ప్రతిపాదితం, అనిర్దేశ్యస్య బ్రహ్మణః సాక్షాన్నిర్దేశాసంభవాదితి భావః మహః = తేజః చైతన్య మిత్యర్థః బ్రహ్మేతి యావత్, తస్య వికారాః తన్మయాః. వికారార్థే మయట్' నిర్వికారస్య బ్రహ్మణః వికారాసంభవాత్ ఉత్ప్రేక్షేయం ఓంకారలక్షిత మహోమయా ఇవ స్థితా ఇత్యర్థః సంతః = ప్రశస్తాః అప్రాకృతత్వాన్నిత్యా ఇతి వా, నఖాః అంశవః = సూర్యకిరణా ఇవ అంశుశబ్దస్యాత్రైవ రూఢత్వాత్. యస్యేతంతథోక్తమ్. అంశవ

ఇవేత్యుపమా. అనేన ఓంకారస్థానీయా నఖా ఇతి గమ్యతే. తథానక్షత్రపూజిత సహస్రదళాంఘ్రియుగ్మం. నక్షత్రైః నిర్గ్రాతిశయోజ్జ్వలైరనరాకుసుమైః పూజితం=అర్చితం. యుక్త మితియావత్. సహస్రదళయోః పద్మయోరివ అంఘ్ర్యోః చరణయోః, యుగం = ద్వయం యస్యతం తథోక్తమ్. అనేన నకారస్థానీయ మంఘ్రియుగ్మమితిసూచ్యతే. ఏవముత్తరత్రాపి మోకారాదిస్థానీయం గుల్ఫాదిక మవగమ్యత ఇతి ఊహ్యమ్. మోదావహాది కమఠాయిత గుల్ఫదేశం, మోదావహః = అతి సుందరత్వాత్ సంతోషకారి ఆదికమఠాయితః = ఆదికూర్మ ఇవాచరితః గుల్ఫదేశః యస్యతం తథోక్తం ఉపమా. లక్ష్మీ హయాననం = లక్ష్మీయుక్తం హయగ్రీవం అహం శరణం ప్రపద్యే=ప్రాప్నోమి. ప్రజానాం పితురపి మాతైవ వత్సలతరేతి న్యాయాత్ ఆదౌ లక్ష్మ్యా ఏవ ప్రవృత్త్యేతి లక్ష్మీవిశిష్టత్వ నిర్దేశః. విశేష్యస్య విశేషణజ్ఞానాధీనతయా విశేష్యజ్ఞానా దాదావేవ యథా విశేషణజ్ఞాన మావశ్యకం తద్వద్ధయగ్రీవ ప్రవృత్తే రాదా వేవ లక్ష్మీప్రవృత్తిరావశ్యకేతి భావః॥ ౧

శ్లో. భద్ర స్మరేషుధి విలాసమనోజ్ఞ జంఘం
గవ్యద్విపాములశిరోరుచిహారి జానుమ్,
వశ్యామరాసితకటాక్షరమార్చితోరుం
లక్ష్మీహయానన మహం శరణం ప్రపద్యే. ౨

వ్యా. భద్రస్మరేషుధివిలాసమనోజ్ఞ జంఘం. భద్రే= మంగళకరే స్మరస్య = మన్మథస్య ఇషుధిః = తూణీరః తస్యేవ

విలాసః=విభ్రమః తేన మనోజ్ఞే=మనోహరే జంఘే యస్యతం
తథోక్తం. గవ్య ద్విపామల శిరోరుచి హారిజానుం గౌః=స్వర్గః
గౌర్ణాస్వర్గేబలీవర్దే ఇత్యభిధానమ్ తత్రభవః గవ్యః దిగా
దిత్వాద్యత్ సచాసౌద్విపః ఐరావతః తస్యయత్ అమలం=
శ్వేతం శిరః=కుంభస్థలం తస్యరుచిః హారత ఇతి రుచిహారిణీ
జానునీయస్యతం తథోక్తం, పక్ష్మామరాసితకటాక్ష రమార్చి
తోరుం, పక్ష్మా అమరా యేషాం తే పక్ష్మామరాః అసితాః
కటాక్షాః యస్యాః తయా రమయా అర్చితః=పూజితః అలంకృత
ఇతియావత్ ఊరుః వామ ఇతిభావః యస్యతం తథోక్తం
కటాక్షలీలయైవ సర్వాన్ పుంస్త్రాపి స్వీకృత్యాపి లక్ష్మీః యస్య
వామోరు మధితిష్ఠతి త మిత్యర్థః అనేన సర్వదేవోత్తమత్వం
హయగ్రీవస్య వ్యజ్యతే.

శ్లో. తేజోఽంబుదాంబర విడంబి నితంబబింబం
హార్ద్యాశయద్యుతిభరస్ఫురదుదారనాభిమ్,
యష్టిస్ఫురన్మణి మయూఖఘృణీ వళీకం
లక్ష్మీహయానన మహం శరణం ప్రపద్యే॥ 3

వ్యా. తేజః=ద్యుతిః శారదచంద్ర సంబంధీతిభావః,
హయగ్రీవస్య శ్వేతదుకూలధారిత్వా దితిభావః తద్యుక్తః
అంబుదః శారదచంద్రద్యుతి ప్రతిఫలిత స్వచ్ఛతరమేఘ
ఇత్యర్థః స ఇవ అంబరం=దుకూలం తద్విడంబతే=అనుకరోతి
ధత్తే ఇతియావత్. తేజోఽంబుదాంబర విడంబీ నితంబ బింబః=
కటీమండలం యస్యతం తేజోంబుదాంబరవిడంబినితంబబింబం

తథాహారిణాం భేకానాం ఆశయః=విలయః జలాశయ ఇత్యర్థః, తస్యద్యుతిభరం స్పృశతీతి హర్యాశయ ద్యుతిభరస్పృక్ చంద్రకాంత మణిమయ జలాశయతుల్య ఇత్యర్థః. యద్వా హరేః=సర్పస్య ఆశయే=హృదయే యః ద్యుతిభరః గర్వాతిశయః తంస్పృశతి హరతీతి యావత్ తథోక్తా సర్పతుల్యేత్యర్థః. రోమరాజిరితిభావః తయా ఉదారం. అథవా హరిః సర్పః అతిశయోక్త్యా రోమరాజిః తస్యాశయే=గర్భే మధ్యే ఇతి యావత్ యః ద్యుతిభరః=సుషమాతిశయః తంస్పృశతీతి తథోక్తః ఉదారః నాభిః యస్యతం. తథోక్తం, యద్వా హరౌ=విష్ణౌ ఆశయః=చిత్తం యస్యతస్యహర్యాశయస్య విధేః ద్యుతిభరం స్పృశతీతి తత్స్పృక్ బ్రహ్మతేజస్సంక్రాన్తఇత్యర్థః భగవన్నాభిపద్మనికేతనత్వాద్వేధే రితిభావః, స్వతశ్శ్వేతస్య నాభేః విధికాన్తిసంక్రమణేన అతిశ్వైత్యలాభా దనుగుణా లంకారః అన్యత్తుల్యమ్. తథా యష్టిస్ఫురన్మణిమయూఖధునీవలీకం. యష్టయః=హారా, యష్టిరండే హారభేదే ఇతిరత్నమాలా. తత్ర స్ఫురతాంమణీనాం మయూఖానాం=అంశూనాం ధున్యః=లహర్యః వలీషు=భంగిత్రయే యస్యతం తథోక్తం శేషాద్విభాషేతి బహువ్రీహేః కః, వలీనాం స్ఫుటతరత్వేన తదన్తః కాన్తినదీనాం ప్రసారః సులభ ఇతిభావః. 3

శ్లో. గ్రీవాలసుంసురసభాస దురోజభాగం
వాచామమూర రుచివత్స విశాలవత్సమ్,
యక్షేశరత్న సజుగుష్ట సురత్నకంఠం
లక్ష్మీహయాస్య మహం శరణం ప్రపద్యే. 4

వ్యా. గ్రీవాయాం=కంఠే అలం=భూషణాని మాన్త మన్వయం తేషాం అంశు సేన = కిరణపూరేణ భాసక ఉరోజభాగః = స్తనదేశః యస్యతం గ్రీవాలమంశుసభాస దురోజభాగం, కింతాభరణరుచిః స్తనయోః ప్రసృతీత్యర్థః. వాచావిదూరా = వాచామగోచరా వాచేతిఅబన్తః రుచిః యస్యాస్సా వాచావిదూరరుచిః శ్రీఃతి యావత్ తస్యావత్స ఇవ వాచా విదూర రుచివత్సః శ్రీవత్సలాంచన మితి యావత్ తద్వ్యక్తం విశాలంవత్సం వక్షః యస్యతం వాచావిదూర రుచివత్స విశాలవత్సం యద్వావామైక దేశే నామగ్రహణాత్ వత్స ఇత్యనేనైవ శ్రీవత్సస్థలాభః తస్య వాచావిదూర రుచిరితి విశేషణం యక్షేశరత్న సజుగుప్స సురత్నకంఠం యక్షేశస్య=కుబేరస్య నిధిపతేరితి భావః రత్నేషు సుజుగుప్సాం సఘృణం స్వాపేక్షయా తేషాం న్యూనత్వా దితిభావః చేతన ధర్మస్య ఘృణాయాః అచేతనే రత్నే ఆరోపః. యథాహ శ్రీహర్షః:— అధారిపద్మేషు యదంఘ్రిణా ఘృణా ఇతి. రత్నం=కౌస్తుభ నామకం కంఠేయస్య తంతథోక్తమ్ ౪

శ్లో. విశ్వప్రపంచ రుగుదంచన చంచుబాహుం
షణ్ణవత్యుపేత కృపదార్థరు గర్థచక్రమ్,
వేదాన్తసద్రసజహస్తగహాంసశంఖం
లక్ష్మీహయాననమహం శరణం ప్రపద్యే. ౫

వ్యా. విశ్వప్రపంచ రుగుదంచన చంచుబాహుం విశ్వస్య=సర్వస్య ప్రపంచస్య రుచాం ఉదంచనేన=ఉల్లాసనేన

విత్తాః ఉదంచన చుంచవః బాహవః చత్వారః యస్యతం తథోక్తమ్. యద్బాహుః రక్షిత స్సర్వోఽపి ప్రపంచః శోభా వాన్భవతీ తమిత్యర్థః 'తేనవిత్తశ్చుంచుప్రణయౌ'యద్వా. యద్బాహవః కేయూరవలయాదిభిః సర్వమపి ప్రపంచం భాస యంతీతమిత్యర్థః అథవా రుక్ ప్రీతిః తథా చ యద్బాహవః సర్వస్యాపి ప్రపంచస్య స్వేషుప్రీతిం జనయన్తి సుందరత్వా దితిభావః తథా. ష్ణప్రత్యయోపేత కృపదార్థరుగర్థ చక్రం. ష్ణేన= ష్ణపదేన ప్రత్యయోపేతం పశ్చాద్ధృతం కృ ఇతిపదం కృష్ణశబ్ద ఇతి యావత్ తస్యఅర్థః అభిధేయభూతం అగ్నిరిత్యర్థ సఇవరుగర్థం రుక్=తేజ ఏవ అర్థః ధనం యస్యతత్ చక్రం సుదర్శనం యస్యతం తథోక్తం వహ్న్య జ్వల సుదర్శనధారిణమిత్యర్థః, వేదాన్తసద్రసజహస్తగహంసశంఖం వేదాన్తేషు ఉపనిషత్సు సకావర్తమానః రసః శాన్తరసః జలంచతత్రజాయత ఇతితజ్జః కమలమితిచ తాదృశం హస్తంగచ్ఛతి ప్రాప్నోతీతిహస్తగః హంసః=పక్షివిశేషః సఇవశంఖః యస్యతం తథోక్తం ఉపనిష త్సారగత శాంతరస జలజాతహస్తకమలగత హంసాయమాన శంఖమిత్యర్థః అనేన వేదాన్తవేద్యత్వం భగవతోగమ్యతే. ౫

శ్లో. మధ్వాది దైత్యరుధిరాప్తసద్గదేతం
హ్యాన్తరఙ్గభావన సకంకణాంజహస్తమ్,
మేధాసుధాంబుధిజఫేన విశోభనోష్ఠం
లక్ష్మీమహాయమాసన మహం శరణం ప్రపద్యే. ౬

వ్యా. మధుః ఆదిః యేషాం తేషాం మధ్వాదీనాం దైత్యానాం కైటభాదీనాం రాక్షసానాం సంబంధినః రుధిరస్య

ఆప్త్యా=ప్రాప్త్యా హేతునా లసంత్యా=అతిశయేన స్ఫురంత్యా గదయా=కౌమోదక్యా ఇత్యంప్రాప్తం సేవిత మితియావత్. అరాతిగణశోణిత కర్దమితగదా ధారిణమిత్యర్థః, మధ్వాది దైత్య రుధిరా ప్తలసద్గదేతం. తథా హిః ప్రసిద్ధా అన్తర్ముఖావన సకంకణ కంజహస్తం అన్తర్ముఖాః=ప్రత్యక్ దృష్టాః హృదయే భగవంతం ధ్యాయంతో వా తేషాం అవనే = రక్షణే విషయే సకంకణం ధృతకంకణం కంజమివహస్తః యస్యతం తథోక్తం. అన్తర్ముఖానహా మహావిరాతి ధృతదీక్షాబంధ ఇవసమణివలయః తస్యహస్తః భాతీతిభావః శంఖచక్రగదా ధారిహస్తత్రయం ఏకస్తుఅభయదానోద్యత ఇతితత్త్వం. మేధాసుధాంబుధిజఫేన విశోభనోష్ఠం మేధైవసుధా తస్యా అంబుధౌ భగవద్రూపే ఇతిభావః జేన=జాతేన ఫేనేన=డిండీరేణ విశోభనః=విశేషేణ శుభః ఓష్ఠః=అధరః యస్యతం తథోక్తమ్. ౭

శ్లో. ధాన్తర్వనస్ఫురిత కుందవిభేదదన్తం
ప్రస్ఫీతవాగమృత కీర్తి వటీరసాలమ్,
జ్ఞాన్తర్వనీసురభిత శ్రుతిలోలనాసం
లక్ష్మీహయాననమహం శరణం ప్రపద్యే. ౭

వ్యా. ధాన్తర్వనస్ఫురితకుంద విభేదదన్తం. ధా=బుద్ధిః గ్రహణధారణ క్షమా ప్రజ్ఞేతి యావత్ సైవస్త్రీ తస్యా అన్తర్వనే = ఉద్యానవనే స్ఫురితాః వికసితాః కుందా ఇవ మాఘ్యకుసుమానీవ స్థితాః వి‌భేదాః అభేదాః ఏకాకారేణ ప్రతీయమానా ఇత్యర్థః. రంధ్రరాహిత్యాదితిభావః దన్తాః

యస్యతం తథోక్తం. ప్రస్ఫీతవాగమృత కీర్తి ఘటీరసాలం, ప్రస్ఫీతస్య = సమృద్ధస్య వాగమృతస్య సంబంధినీ కీర్తిఘటీవ యశః ఘటాకేవ రసాలా = జిహ్వా యస్య తం తథోక్తం రసాలా మార్జికా దూర్వా జిహ్వా ఇతి రత్నమాలా భగవద్వదన పదనస్య అతితర సాధారణస్య వాగమృతస్య స్వభావమాయితస్య కీర్తిఘటాకేః తజ్జిహ్వా భాతీత్యర్థః. జ్ఞా తవ్యః సుఃభిత శ్రుతిలోలనాసం జానన్తీతి జ్ఞాః విద్వాంసః తేషాం అన్తః=మన ఏవ వనీ=అల్పవనం సురభితా యాభిస్తాభిః శ్రుతిభిః శిక్షావ రూపాదిభిః లోలా = చంచలా నాసా యస్య తం = తథోక్తం. అనేన శ్రుతీనాం పుష్పత్వం గమ్యతే. ౨

శ్లో. ప్రజ్ఞాన సింధుకచరాప్త దరశ్రుతీంద్రం
యజ్ఞాశనావనచణారుణ నేత్రయుగ్మమ్,
ధన్యాత్మిగామృతమయాఖిలవిశ్వపాలం
లక్ష్మీహయాననమహం శరణం ప్రపద్యే. ౩

వ్యా. ప్రజ్ఞాన సింధుకచరాప్తదరశ్రుతీంద్రం ప్రజ్ఞాన సింధుః = చైతన్య సాగరః జ్ఞానఘన ఇతి యావత్, కచరాప్త దరశ్రుతిః కచరేణ = జలచరేణ మకరేణేతి యావత్ కుండలాయితే నేతి భానః ఆప్తే=ప్రాప్తే దరాశఙ్ఖావివ శ్రుతీ శ్రోత్రే యస్యతం తథోక్తం. ఇంద్రః=పరమేశ్వరః త్రయాణాం విశేషణసమాసః తం తథోక్తం. అత్ర సింధౌ ప్రళయసాగరే కచరేణ = మత్స్యావతారేణ ఆప్తా=ఆనీతాః దరశ్రుతయః= సోమకాసురాత్ భీతియుక్తాః వేదాః తాసాం ఇంద్రం ఈశ్వరం

శ్రుతి పరిబృఢం శ్రుతి రక్షకంచేతి భావః ఇతి ప్రతీయతే. యజ్ఞాశనావనచణారుణ పద్మనేత్రం యజ్ఞాశనానాం=దేవానాం ఇంద్రాదీనాం అవనేన=రక్షణేన విత్తే=అవనచణే తేన విత్త ఇతి చణప్, అరుణే = మహాపురుషత్వా ద్రక్తరేఖాశాలినీ పద్మే ఇవనేత్రే యస్యతం తథోక్తమ్. అనుణత్వేనేన హయగ్రీవస్య నేత్రే మనాగ్రక్తే సతి దేవద్రోహిణః రాక్షసా భీతాః పలాయన్త ఇతి ధ్వన్యతే అత ఏవ దేవరక్షాచణతా ప్రోక్తా సంగచ్ఛతే. ఛద్మాతిగా మృతమయూఖ విశాలఫాలం ఛద్మాతిగః నిష్కపటః నిష్కళంక ఇతి యావత్, అమృత మయూఖః = చంద్రః, స ఇవ విశాలం ఫాలం = లలాటస్థలం యస్యతం తథోక్తం కళంకేతు చంద్ర స్సంకుచిత ఇవవర్తతే అతో న తస్య హయగ్రీవవదనౌపమ్యం ఘటత ఇతి కృత్వా ఛద్మాతిగేత్యుక్తమ్.

శ్లో. స్వాధీనపద్మ మధుమత్త విశేషమాళిం
హార్దస్ఫురద్భగణ కైతవ రత్నకూటమ్,
ఓంకారపంజర వికార హరిప్రకాశం
లక్ష్మీహయానన మహం శరణం ప్రపద్యే. ౯

వ్యా. స్వాధీనే = చంద్రమేఘాది పరియుక్తసంకోచాద్య భావాదాత్మాధీనవికాసే ఇత్యర్థః. చక్రహంసాది స్వామ్యాం తరా భావా దాత్మాధీన ఇతివా పూర్వార్ధేస్వపదం పద్మవాచి ఇదానీన్తు భృంగవాచీతివివేకః. పద్మేన రత్తమానేన మధునా= మకరందేన తత్పానేనేతి భావః. హేతునా మత్తః విశేషకం = చిత్రకంతదివఅళిః = భ్రమరం యస్యతం స్వాధీనపద్మమిదం

తన్మధుమత్తో ద్విరేఫ పఙ్క్తాయ మిత్యర్థః అత్రముఖ సౌందర్య యో రుపమేయయో రగ్రహణే పద్మమధునోరుపమానయో గ్రహణా దతిశయోక్తిః; అళిరివవి శేషక మిత్యనుక్త్వావై పరీత్య నిర్దేశాత్ప్రతీపం. హార్దేన స్నేహేన హయగ్రీవస్యచంద్రమండల గతత్వాత్ నక్షత్రాణాం చ చంద్రప్రియాత్వా దితిభావః స్ఫు రతో భగణస్య నక్షత్రపూగస్యకైతవేన మిషేణ రత్నకూటః మణికిరీటం యస్యతం తథోక్తం భగవతి స్నేహేన సన్నిహితః తారాగణ ఇవకూటో భాతీత్యర్థః. అత్ర రత్నకూటకైతవేన భగణో భాతీత్యనుక్త్వా వైపరీత్యనిర్దేశాత్ ప్రతీపభేదః యద్వా హార్దస్ఫురద్భగణః కైతవరత్నకూటః మిథ్యాకిరీటం యస్యతం అస్యకిరీటప్రథా మిథ్యైవ కింతు తాత్కాలిక చంద్రబింబమేవే దం అథవాసుమేరుశిఖరమేవేదం కథ మన్యథా అస్మిన్సానురా గం భగణః స్ఫురేదితిభావః, మేరుశిఖరచారిత్వాద్భానాంతత్ర హార్దమితిజ్ఞేయం. మణిగణస్థానేభగణనిర్దేశాత్ అతిశయోక్తిశ్చ వ్యజ్యతే, తథా ఓంకారే ఏవపంజరే విహారో యస్యతం అత ఏవహరి ర్విష్ణుః కీరశ్చ ఇతిప్రకాశః ప్రథాయస్యతం ఓంకార పంజరవిహారహరి ప్రకాశః ఏవం విధలక్ష్మీహయానన మహం శరణం ప్రపద్యే.

ఇతి ఔల్లంకొండ రామకవి కృతిషు
శ్రీహయగ్రీవ నవరత్నస్తుతిః
శాలివాహన శకే, ౧౮౭౫ తమే క్రోధి
నిజజ్యేష్ఠ శుద్ధ ౧౪ దినే కృతా
శ్రీహయగ్రీవార్పణమస్తు.

శ్రీ హయగ్రీవాయ నమః.

శ్రీ హయగ్రీవాష్టోత్తర శతనామస్తోత్రమ్ సవ్యాఖ్యానమ్.

శ్లో. హయగ్రీవో హరిర్హంసో హవ్యవాహముఖప్రభుః,
హవిస్త్రాతా హవిర్భోక్తా హవిర్దాతా హవిర్మయః. ౧

వ్యా. హరిహంసశబ్దౌ విష్ణుపర్యాయౌ హరిశబ్దవాచ్యో హంసశబ్దవాచ్యశ్చేత్యర్థః. హవ్యవాహముఖా దేవాః హవిస్త్రాతేతి క్రతుసంరక్షకత్వాచ్ఛ్రీమహావిష్ణోః హవిర్భోక్తేతి హవిరుద్దిశ్యేంద్రాది దేవతానాం విష్ణుమయత్వాదితిభావః, హవిర్దాతేతి యజమాన రూపఇత్యర్థః హవిర్మయః, 'ఛందోమయో మఖమయోఽఖిలదేవతాత్మేతి' భాగవతాన్మఖమయ ఇత్యర్థః.

శ్లో. హవిర్ముఖసమాజాత్మా హవ్యవాహో హవిఃప్రియః
హవనాత్మా హవిర్హేతు ర్హవిఃపూతి ర్హవిఃఫలమ్. ౨

వ్యా. హవిర్ముఖసమాజాత్మా ఇంద్రాదినిఖిలదేవతా రూపః హవ్యవాహో యజ్ఞపురుషః. హవిఃప్రియః హవిరివ ప్రియంయస్యసః బ్రహ్మహవిరితిన్యాయేన స్వప్రియ యజ్ఞకర్తవ్యతాయాః స్వేనైవ ప్రతిపాదితత్వాత్. హవనాత్మా హోమక్రియారూపః, హవిర్హేతుః యజ్ఞసాధన ద్రవ్యాదిరూపః, హవిఃపూతిః హవిషాంపూతిః పవిత్రతా యస్మాత్సః హవిఃఫలం ప్రాప్యత్వాదితిభావః.

శ్లో. హంసవాహముఖోద్భూతో హంసప్రాణో హతాసురః,
హతభక్తాశయధ్వాన్తో హతహేయో హతాశివః. 3

వ్యా. హంసవాహో బ్రహ్మ హంసానాం జ్ఞానినాం ప్రాణః ప్రాణవత్ప్రియః హతాసురా మధుకైటభాదయో యేనస హతాసురః హతహేయః నిరవద్యః హతాశివః నిరస్తభక్తామంగళః. 3

శ్లో. హరిమణ్డలమధ్యస్థో హరిమధ్యో హరిప్రియః
హరివక్త్రో హరియశా హరిశాయీ హరీశ్వరః. ४

వ్యా. హరిమణ్డలం చన్ద్రబింబం హరిమధ్య స్సింహమధ్యతుల్యమధ్యదేశః హరిప్రియః ఇంద్రప్రియః. దానవాంతకత్వాదితి భావః హరివక్త్రః చన్ద్రముఖః. హరియశాః=చన్ద్రతుల్యకీర్తిః యద్వాహరత్యాశ్రిత సంసారమితి హరియస్యసః. హరిశాయీ శేషశయనః హరీశ్వరః హరీణామింద్రయమానిల చంద్రార్కాణా మీశ్వరః ప్రభుః సర్వేంద్ర సంకర్షణ వ్యూహరూపత్వాదితి భావః, అథవా హరీణా మశ్వానాం ఈశ్వర ఇత్యర్థః యద్వా హరిశ్చాసావీశ్వరశ్చ హరీశ్వరః విష్ణుశివవిగ్రహఇత్యర్థః. ४

శ్లో. హరిత్పతి ర్హరిన్మూర్తి ర్హరిణాంబర ధారయః,
హరిత్పూలంకషరుచి ర్హరిణీహృదయంగమః. ౫

వ్యా. హరితాందిశాంపతి స్సూర్యరూపఇత్యర్థః హరిన్మూర్తిః దిగ్రూపః హరిణాంబరధారయః శ్వేతవసనధారీ హరిత్పూలంకషరుచిః దిగంతవ్యాపిదీప్తిః హరిణీశ్రీః హరిణీతుహరేః పత్నీతికోశాత్. ౫

శ్లో. హరీకృతమహావేదో హరిణాంకాయుతద్యుతిః
హరిప్రభో హరిమయో హర్యక్షో హరిపుంగవః. ౬

వ్యా. హరీకృతః=వాహీకృతః మహాన్వేదః యేనసః ఛందోమయగరుడ వాహనఇత్యర్థః, హరిణాంకా శ్చంద్రాః హరిప్రభః హర్యోస్సూర్యచంద్రయోః ప్రభాయస్మాత్సః హరి మయః చంద్రరూపః, హర్యక్షః=సూర్యచంద్రనయనః హరి పుంగవః=సింహశ్రేష్ఠః నృసింహరూపఇత్యర్థః యద్వా హరతీతి హరిః పుమాన్ గౌరివపుంగవః ఆశ్రితదుఃఖహరః పురుషోత్తమ ఇత్యర్థః. ౬

శ్లో. హరినాసాసముద్భూత సామవేదో హతోపమః,
హరినక్షత్రసంజాతో హరిణాక్షీదృశార్చితః. ౭

వ్యా. హరే రశ్వస్యనా సేవనాసా తస్యాస్సకాశాత్సము ద్భూతః సామవేదోయస్యసః, హతోపమః అనుపమః హరి నక్షత్రం శ్రవణం 'శ్రవణే శ్రావణే మాసిజాతో హయశిరా హరిః' ఇతిస్మరణాత్, హరిణాక్షీణాం దివ్యాంగనానాం దృశాభిర్దృగ్భి రర్చితః. ౭

శ్లో. హరిమాళిమణిశ్రేణీ నీరాజితపదాంబుజః,
హరిహీరసురాహార తుషారస్మేరభాసురః. ౮

వ్యా. హరేరింద్రస్య ఉపలక్షణమిదం దిక్పాలకానాం హరిశ్చంద్రః వజ్రం సురాహార=స్సుధా తుషారం హిమం. ౮

శ్లో. హరివాహకరాభోరు ర్హరిచూడసమీడితః,
హరిశస్త్రహరాంభోజ చక్రాంకితపదద్వయః. ౯

వ్యా. హరివాహః ఐరావతః హరిచూడ శ్చంద్రశేఖరః హరిశస్త్రం వజ్రాయుధమ్. ౯

శ్లో. హరిణాంక ప్రభాసారపటీర పరిచర్చితః,
హరిణోపలభూమీభృత్ప్రత్యర్థిశుభవిగ్రహః. ౧౦

వ్యా. హరిణాంకప్రభా జ్యోత్స్నా తస్యా ఇవ సారో యస్య తేన పటీరేణ చందనేన ప్రభాయా స్సారభూతేనేతివా హరిణోపలభూమీభృత్ వజ్రమణిపర్వతః. ౧౦

శ్లో. హవిర్ధానీపయః పూరసారడిండీరపాండురః,
హవిర్భుజమహీజాత సుమమాలాదృగంచలః. ౧౧

వ్యా. హవిర్ధానీకామధేనుఃతస్యాఃపయః పూరస్యసారః స్థిరాంశః నవనీతం తత్తుల్యేన డిండీరేణ పాండురః అతీవశుభ్రః హవిర్భుజమహీజాతః కల్పద్రుమః తస్య సుమమాలేవ దృగంచలాని కటాక్షా యస్య సతథోక్తః. ౧౧

శ్లో. హరిచందనలిప్తాంగో హంసకాలంకృతాంఘ్రికః
హసితాపహృతార్తాఘశోక సాగరసంప్లవః. ౧౨

వ్యా. హరిచందనం కర్పూరరజః హంసకైర్నూపురైః.

శ్లో. హర్యక్షవిక్రమో హస్తిగమనో హస్తిరక్షణః,
హస్తికుంభోల్లసజ్జానురక్షవిష్ఫారితేక్షణః. ౧౩

వ్యా. హర్యక్షస్య నృసింహస్యేవ విక్రమోయస్యసః హస్తిరక్షణః గజేంద్రరక్షకః. ౧౩

శ్లో. హస్తపంకజకింజల్క శంఖవిద్యోతితాంబరః,
హరిశత్రుప్రాణపాతజ్వలితారి ధనంజయః. ౧౪

వ్యా. హస్తేవంకజతుల్యేనకింజల్కతుల్యేన శంఖేన హరిశత్రూణాం ఇంద్రారీణాం ప్రాణవాతైర్జ్వలితః హరిధనంజయః చక్రాగ్నిర్యస్యః. ౧౪

శ్లో. హరిత శ్వేతకంజాతవదనో హరిణాలకః,
హరిభూబీజసంపూత హవిర్భుక్సాత్కృతశుశచిః. ౧౫

వ్యా. హరితం వికసితం హరిణాలకః శ్వేత చికురః హరిభూబీజైః మదనబీజైః క్లీంకారైః సంపూతం అభిమంత్రితం హవిర్ఘృతం భుజంతీతి హవిర్భుజః తత్ సాత్కృతాః తేభ్యో దత్తా ఇత్యర్థః శ్రుతయః యేనసః. ౧౫

శ్లో. హరిప్రియాకుచోద్ఘృష్టవామవక్షో హసన్ముఖః,
హరిణోపలసారాభి రామవక్షస్థలోజ్జ్వలః. ౧౬

వ్యా. హరిప్రియా శ్రీః వామవక్షః వక్షోవామభాగః హసన్ముఖః ప్రసన్నవదనః. ౧౬

శ్లో. హరిసోదరసద్రత్న రమ్య కంఠో హతాధికః,
హరమాళీందురేఖారుకర్పూర.మృష్టనఖేందుకః. ౧౭

వ్యా. హరిసోదరసద్రత్నం చంద్రానుజరశ్మిపత్సనిలయః కౌస్తుభః, హతాధికః నిరస్తాధికః. ౧౭

శ్లో. హరిదశ్వలసత్కూటో హస్తదత్తో భయాభయః,
హరితోత్పలమల్ల్యబ్జ మాలాజాలో హరప్రియః. ౧౮

వ్యా. హరిదశ్వ స్సూర్య ఇవ హస్తేన దత్త ఉభయేభ్యో భక్తేభ్యో జ్ఞానిభ్యశ్చ అభయం యస్యసః అభయప్రద

హస్తఇత్యర్థః హరప్రియః హరస్య ఉత్తమభక్తత్వా దితి భావః. ౧౮

శ్లో. హల్లకాలంకృతశ్రోత్రో హస్తపుస్తో హరాంతరః,
హయమేధశతోద్భూత సుకృతాతిగతాహ్వయః. ౧౯

వ్యా. హస్తే పుస్తకం యస్య సహస్తపుస్తః హరాంతరః హరాచ్ఛివాదప్యన్తరః, ముఖ్యః శివస్యాపితద్భక్తత్వా దితిభావః, యద్వా హరస్యాపిఅన్తరః హృదయగతః అథవా హరస్యాంతంనాశం రాతిదదాతీతి హరాంతరః హరఇత్యుప లక్షణమ్, బ్రహ్మరుద్రావప్యాత్మన్యు పసంహృత్య స్వయమేవ మహాప్రళయే వర్తత ఇత్యర్థః హయమేధశతోద్భూతమపి సుకృత మతి గత మతిక్రాంతం యేనస తథోక్త ఆహ్వయో నామ యస్య స తథోక్తః. ౧౯

శ్లో. హరిణీకరకంజాతనఖాభారంజితాంఘ్రికః,
హరిలోకాబలాముక్త సుమవర్షాప్లుతాకృతిః. ౨౦

వ్యా. హరిణీశ్రీః హరిలోకస్స్వర్గః ఆప్లుతాసిక్తా. ౨౦

శ్లో. హరిణాంభోజాసనస్థో హరిణ్యంసలసద్భుజః,
హరిభోగమహాబాహు ర్హరిధామసమో హరిః. ౨౧

వ్యా. హరిణాంభోజాసనస్థః శ్వేతపద్మాసనస్థః హరి భోగా స్సర్పకాయా ఇవ మహాన్తో దీర్ఘా బాహవో యస్య సః, హరిధామసమః గగనసదృశః తద్వన్నిర్లేప ఇత్యర్థః హరిః శుద్ధాత్మా. ౨౧

శ్లో. హరిశ్వాసో హరిభుజో హర్యాస్యో హరిమానసః,
హరిదంష్ట్రో హరివచా హరిధామహరిగోళకః ౧౨

వ్యా. హరి ర్వాయురివ శ్వాసో యస్య సహరయః ఇం ద్రాద్యా దిక్పాలా ఏవ భుజా యస్య హరి ర్వహ్ని రేవ ఆస్యం ముఖం యస్య. హరి శ్చంద్ర ఏవ మానసం యస్య. హరి ర్యమ ఏవ దంష్ట్రా యస్య. హరయః శుకాః పక్ష్యుపలక్షణ మిదం పక్షిణాం వచః వ్యాహారః యస్య సః హరి ర్నామ విష్ణు పదమేన అక్షిగోళకం నేత్రగోళకం యస్య స తథోక్తః విశ్వ రూపధ్యాన మిదమ్. అత్ర ఇంద్రాదయో బాహవ ఇతి దంష్ట్రాయమ ఇత్యాది చానుసంధేయమ్. ౧౨

శ్లో. హవమాత్రసమాబద్ధసర్వలోకసుమోత్కరః,
హతసర్వపరిచ్ఛేదో హతకాలో హతావధిః. ౧౩

వ్యా. హవ అజ్ఞా 'ఆజ్ఞాహ్వానాధ్వరాహవా' ఇత్యమరః సఏవమాత్రం తేన సమాబద్ధః సర్వలోక ఏవ సుమోత్కరః పుష్పబృందః యస్య సతథోక్తః హతసర్వపరిచ్ఛేదః త్రివిధపరి చ్ఛేదశూన్యః హతకాలః కాలాబాధ్యస్వరూపః హతావధిః స్వస్యైవసర్వావధిత్వేన స్వస్య న కోప్యవధి రిత్యర్థః. ౧౩

శ్లో. హరిద్దేశాదిసకలనిషేధపరమావధిః,
హంసహృద్వ్యోమనిలయోహంసధీర్హంసచోదనః. ౧౪

వ్యా. హరిద్దేశాదేః సకలస్యాపి నిషేధస్య పరమా వధిః సర్వస్య తత్రైవ కల్పితత్వాత్తత్రైవలీయమానత్వాచ్చేతి

భావః, హంసానాం దేహినా మితి యావత్, హృద్వ్యోమ దహరాకాశం నిలయం స్థానం యస్యసః హృత్పుండరీకే విమలే ప్రవిష్ట ఇతి శ్రుతిః హంసచోదనః జీవప్రేరకః శాస్త్రా జనానాం, ఇతి శ్రుతేః హంసధీః హంసానాం జ్ఞానినాం ధీః యత్రస తథోక్తః భక్తపరాయణః, హంసేపరమాత్మని స్వస్మిన్ధీః యస్యేతివా ఆత్మారామ ఇత్యర్థః. ౨౮

శ్లో. హంసాయుతాకృతి ర్హ్రాసప్రభవో హంసదైవతమ్,
హంసాంతరో హంసరూపీహంసపోహంసమూర్తిభృత్.

వ్యా. హంసాయుతాకృతిః మదనకోటిసుందరః, హంసప్రభవః మదనజనకః హంసస్య మంత్రవిశేషస్యదైవతం హంసాంతరః సూర్యమండలమధ్యవర్తి తేజోమయత్వాదితి భావః, హంసరూపీ మన్మథరూపః ప్రద్యుమ్నవ్యూహాకృతి రిత్యర్థః హంసాన్జీవా న్పాతి రక్షతీతి హంసపః హంసమూర్తిభృత్, మన్త్రమయ విగ్రహః. ౨౯

ఇతి శ్రీ హయగ్రీవాష్టోత్తర శతనామ స్తుతిః
బెల్లంకొండోపనామక రామరచితం
శ్రీ హయగ్రీవాయార్పితం.

శ్రీమతే హయగ్రీవాయ నమః.

హకారాది హయగ్రీవ అష్టోత్తర శతనామావళిః.

ఓం హయగ్రీవాయనమః
హరయే నమః
హంసాయ నమః
హవ్యవాహముఖప్రభవే
నమః
హవిస్త్రాత్రే నమః
హవిర్ధాత్రే నమః
హవిర్మయాయ నమః
హవిర్ముఖసమాజాత్మనే
నమః
హవ్యవాహాయ నమః
హవిగప్రియాయనమః. 10
హవనాత్మనే నమః
హవిర్హేతవే నమః
హవిగపూతయే నమః
హవిగఫలాయనమః
హంసవాహముఖోద్భూ
తాయ నమః
హంసప్రాణాయ నమః
హతాసురాయ నమః

ఓం హతభక్తాశయ
ధ్వాంతాయ నమః
హతహేయాయ నమః
హతాశివాయనమః
హరిమండలమధ్యస్థాయ
నమః
హరిమధ్యాయనమః
హరిప్రియాయ నమః
హరివక్త్రాయ నమః 25
హరియశసే నమః
హరిశాయినే నమః
హరీశ్వరాయ నమః
హరిత్పతయే నమః
హరిన్మూర్తయే నమః
హరిణాంబరధారయాయ
నమః
హరిత్కాలంకవరుచయే
నమః
హరిణీ హృదయం
గమాయ నమః

ఓం హరిత్కృతమహావేగాయ
నమః
హరిణాంకాయుతస్ఫూర్తయే నమః
హరిప్రభాయ నమః
హరిమన్త్రాయ నమః
హర్యక్షాయ నమః
హరిపుంగవాయ నమః
హరినాసాసముద్భూత
సామఘోషాయ నమః,
హరితోషకరాయ నమః
హరినక్షత్ర సంజాతాయ
నమః
హరిణాక్షీ దృశ్యాశ్చిత్రాయ
నమః
హరిమౌళిపద్మ శ్రేణీవిరాజిత
పదాంబుజాయ నమః
హరిహీర సురాహారకర్పూర
రస్మేరభాసురాయ నమః
హరిహావాక్కరాంభోరవే
నమః
హరిచూడ సమీడితాయ
నమః

ఓం హరిత్పుత్రిహలాంభోజ
చక్రాంకితపదద్వయాయ
నమః
హరిణాంకప్రభాసారపటీర
పరిచర్చితాయ నమః
హరిణోపలభూమీభృత్ప్ర
త్యక్షీశుభ విగ్రహాయ
నమః 50
హవిర్గ్రాహిశయగపూరసాంద్ర
డిండీరపాండరాయ
నమః
హవిర్భుజమహీజాతసుమ
మాలాద్యగంచితాయ
నమః
హరిచందనలిప్తాంగాయ
నమః
హంసకాలంకృతాంఘ్రి
కాయ నమః
హసితాపహృతార్తాఘ
శోకసాగరసంప్లవాయ
నమః
హస్త్యత్రవిక్రమాయనమః
హస్తిగమనాయనమః

ఓం హస్తిరక్షణాయనమః
హస్తికుంభోల్లసజ్జానవే నమః
హర్షవిస్ఫారితేక్షణాయ నమః
హస్తిపంకజకింజల్క శంఖ విద్యోతితాంబరాయ నమః
హరిశత్రుప్రాణవాతజ్వలితాదిధనంజయాయ నమః
హవితశ్వేతకంజాత వదనాయ నమః
హరిణాలకాయనమః
హరిభూభీజసంభూతహావిర్భక్తాసక్తశ్రుతయే నమః
హర్షిప్రియాకుచోద్ఘృష్ట వామవక్షసే నమః
హరిసన్ముఖాయనమః
హరిణోపలహారాభిరామవక్షస్థలోజ్జ్వలాయ నమః
ఓం హరిసోదరసద్రత్నరమ్య కంఠాయనమః
హతాధికాయనమః.
హరమౌళీందు రేఖారుక్కర్పూరమ్రుష్టనఖేందుకాయనమః
హరిదశ్వలసత్కూటాయనమః
హస్తదత్తాభయాభయాయ నమః
హరిణోత్పల మృద్భుజమాలాజాలాయనమః
హర్షప్రియాయనమః 75
హల్లకాలంకృతశ్రోత్రాయ నమః
హస్తపుస్తాయనమః
హయమేధ శతోద్భూత సుకృతాతిగతాహ్వయాయనమః
హరిణీకరకంజాతనఖాభారంజితాంఘ్రికాయనమః
హరిలోకాబలామక్తసుమవర్షాప్లుతాకృతయే నమః

ఓం హరిణాంభోజాసనస్థాయ
నమః
హరిణ్యంసలసద్భుజాయ
నమః
హరిభోగమహాబాహవే
నమః
హరిధామసమాయ నమః
హరయే నమః
హరిశ్వాసాయనమః
హరిభుజాయనమః
హర్యాస్యాయ నమః
హరిమానసాయనమః
హరిదంష్ట్రాయ నమః
హరివచసేనమః
హరిధామాక్షి
గోళకాయ నమః
హవనమాత్ర సమాబద్ధసర్వ
లోకసుమోత్కరానమః

ఓం హతసర్వపరిచ్ఛేదాయ
నమః
హతకాలాయనమః
హతావధయేనమః
హరిద్దేశాదిసకలనిషేధ
పరమావధయేనమః
హంసహృద్వ్యోమ నిల
యాయ నమః
హంసధియే నమః 100
హంసచోదనాయ నమః
హంసాయుతాకృతయే
నమః
హంసప్రభవాయ నమః
హంసదైవతాయ నమః
హంసాంతరాయ నమః
హంసరూపిణే నమః
హంసపాయ నమః
హంసమూర్తిభృతే నమః

ఇతి శ్రీహయగ్రీవ దేవతాకహవర్ణాద్యష్టోత్తరశతం
బెల్లంకొండోపనామక రామరచితం
శ్రీ హయగ్రీవాయార్పితం
సద్విజయతేతరామ్.

క్రోధి శ్రావణశుద్ధ పూర్ణిమాయాం కృతాచేయం స్తుతిః నామావళిశ్చ.

శ్రీమతే హయగ్రీవాయ నమః.

హకారాది హయగ్రీవ సహస్రనామావళిః

హరిః ఓమ్.

ఓం 1. హయగ్రీవాయ నమః
హయాధ్యక్షాయ నమః
హయవాహసమర్చితాయ నమః
హయమేధ సమాభిఖ్యాయ నమః
హయేంద్రియ ముఖాయ నమః
హయినే నమః
2. హయమేధాయుతానాప్యాయ నమః
హయగాయ నమః
హయమానవాయ నమః
హయారివాహవిజయాయ నమః
హయవాహన సోదరాయ నమః
3. హయమేధాయ నమః

ఓం హయత్రాత్రే నమః
హయాయ నమః
హయనదాయకాయ నమః
హయశీర్షగణోద్గతాయ నమః
హయవేద ముఖాయనమః
హయాయ నమః
4. హయస్థాయ నమః
హయమేధాదియాగయజ్ఞనిధయే నమః
హయినే నమః
హయాద్యుదయ హృద్యజ్ఞాయ నమః
హయకాన్తాన లోల్బణాయ నమః
5. హరిణాంక ప్రసన్నాస్యాయ నమః

ఓం హరిణాంకాన్తర స్థితాయ నమః 25
హరిణీహృద్య వామోరవే నమః
హరిణాధిప మధ్యమాయ నమః
6. హరిణాంకాయ నమః
హరిన్నాథాయ నమః
హరిద్వ్యాపినే నమః
హరిన్మయాయ నమః
హరిద్గజకరాభోరవే నమః
హరిద్గజమహాబలాయ నమః
7. హరిదన్తాతివిశ్రాన్త కీర్తయే నమః
హరిశతపత్రజాయ నమః
హరిస్మేర పరశోమాయ నమః
హరిభాస్కరలోచనాయ నమః
8. హరిదశ్వాన్తరాళస్థాయ నమః
హరిదశ్వప్రభామయాయనమః

ఓం హరిదశ్వజ్వలచ్ఛత్రాయ నమః
హరిదశ్వ సమీడితాయ నమః
9. హరిదశ్వ సుతశ్రీదాయ నమః
హరిదశ్వసుతార్ద నాయ నమః
హరిదశ్వసుతానాథాయ నమః
హరి దశ్వకృత ప్రభాయ నమః
10. హరయే నమః
హరిముఖ శ్రీదాయ నమః
హరిమానవ విగ్రహాయ నమః
హరిసత్త్వాయ నమః
హరిప్రాణాయ నమః 50
హరణాత్మనే నమః
హరిప్రియాయ నమః
11. హరీశ్వరాయ నమః
హరిధరాయ నమః
హరిశాయినే నమః

ఓం హరిక్రోధాయ నమః
హరిబాహవే నమః
హరిద్వేషిణే నమః
హరిగ్రాహిణే నమః
12. హరయే నమః
హరిగుణాయ నమః
హర్త్రే నమః
హరిస్థానాయ నమః
హరివ్యయాయ నమః
హరిపుత్రవరప్రీతయే నమః
హరిపుత్రజయ ప్రదాయ నమః
13. హరిమండల సంక్రాంతే నమః
హరిస్థానసమాకృతయే నమః
హరిసంతర్పిత ఘ్రాణాయ నమః
హరిజీవనకృద్రసాయ నమః
14. హరయే నమః
హరిణదండాత్మనే నమః
హరిదండాయ నమః
(4)

ఓం హరిక్షభవే నమః
హరిపుత్రమహాబంధవే నమః
హరిలోకాహృతార్భకాయ నమః
15. హరయే నమః
హరివద్భ్రష్టగంగా కీలిత శంకరాయ నమః
హరాయ నమః
హరశిరశ్చన్ద్రచన్ద్రికా క్షాళితాంఘ్రికాయ నమః
16. హరత్రాత్రే నమః
హరసఖాయ నమః
హరపుత్రోత్తమాభిభువే నమః
హరకార్ముకవిధ్వంసినే నమః
హరిమూర్తి పితామహాయ నమః
హరిజిహ్వాగ్రసంచారిణే నమః
హరగోత్రసమున్నతాయ నమః

ఓం హరద్ధైర్యాద్రిదంభోళయే నమః
ఓం హరహృద్వన సామజాయ నమః
18 హరతూణీరనిలయాయ నమః
హరిబాణాయనమః
హరప్రియాయనమః
హరనేత్రన్యస్తతేజసేనమః
హరన్యగ్రోధపత్రగాయ నమః
19 హరసాత్కృత శూలేంద్రాయనమః
హరపాప సమాపనాయ నమః
హరనేత్ర హతానంగాయ నమః
హరజాయా సహోదరాయ నమః
20 హర పాషండ దూరస్థాయ నమః
హర పాషండ ఖండనాయ నమః

ఓం హరద్వేషవిహీనాత్మభక్తప్రాప్యాయ నమః
హరప్రభవే నమః
హరాత్మనే నమః
హరహృతే నమః
హర్తృగణపాయ నమః
హరదైవతాయ నమః
హరాత్మభేద దృగ్దత్త దీర్ఘాయుష్యాయ నమః
హరాభిభువే నమః
22 హరిత్పాలభుజవ్రాతాయ నమః
హరణాంకహృదంబుజాయ నమః
హరిస్థానాక్షి కమలాయ నమః
హరిభుగ్విద్య నాసికాయ నమః
23 హరిత్కర్ణాయ నమః
హరిద్దేశకాలవస్త్వపరిచ్ఛిదాయ నమః
హరిద్దేశాదిరహితాయ నమః

ఓం హరినామాదిమశ్రుతయే
నమః
24 హరిణాంక ప్రియ సఖాయ
నమః
హరిణాంక తనూభవాయ
నమః
హరిణాంకార్ద్రిసుమ
మాయ నమః
హరిణాంక కలానఖాయ
నమః
25 హరిద్రామయ రామాంగ
చిత్రితాయ నమః
హరిణాంతకాయ నమః
హయ్యంగవీన మృదు
శాయ నమః
హరిణోత్పల విష్టరాయ
నమః
26 హరిణాశ్మ స్తంభ సభా
మంటపస్థాయనమః
హనై పుణాయనమః
హరిణీనయనానాం భోజపతి
తశ్వేతబంభరాయ
నమః

ఓం హరిసంహననాయ నమః
హ స్తప్రమాణోరసేనమః
హనాగ్రజాయ నమః
హరిస్ఫురద్రత్నకూటాయ
నమః
28 హరితారాసముద్భవాయ
నమః
హర్షులాయ నమః
హరిదేశేశాయ నమః
హవ్యకవ్యవివర్ధనాయ
నమః
హర్షులాశయ దూరస్థాయ
నమః
హరిణ్మేనమః
హరిమాకరాయ నమః
29 హర్మ్యావాసాయ నమః
హర్షపూర్ణాయనమః
హర్షాయ నమః
హర్షప్రదస్మృతయే నమః
హాఠాకృష్టార్య దృగ్వి
త్తాయ నమః
30 హరణీ భూతకౌస్తుభాయ
నమః

ఓం హరేణుగంధాంబుసిక్త
సాలగ్రామశిలా
మయాయ నమః
హకారవాచ్యాయనమః
హకరాయ నమః
హరిచందన చర్చితాయ
నమః
31 హరిచందన పుష్పాప్తాయ
నమః
హరితాంబుజ లోచనాయ
నమః
హరిత శ్వేతపద్మస్థాయ
నమః
హరితాబ్జ నిభాననాయ
నమః
32 హలపద్ధతి కాన్తేశాయనమః
హలకోష్ఠి ప్రవర్తనాయ
నమః
హలజీవన సంత్రాతేనమః
హలినే నమః
హలధరప్రియాయనమః
33 హలధ్వజ సుభద్రాప్త
పార్శ్వాయ నమః

ఓం హలిధనావనాయ నమః
హల్లకాలంకృత శ్రోత్రా
యనమః
హలా హల్యాం కురోద
యాయ నమః
34 హవిషే నమః
హవిష్యాయనమః
హవనాయ నమః
హవిర్భుజే నమః
హవిరాశ్రయాయ నమః
హవిష్యాశినే నమః
హవిర్ధేనవేనమః
35 హవనావళి పాలకాయ
నమః
హవనేంద్ర వశవేనమః
హవ్యపాత్రాయ నమః
హవన పూరుషాయ నమః
హవిస్సుఖాయ నమః
హవిర్ధానవయోధా
రాయిః తేక్షణాయ
నమః
36 హరాయనమః
హరకరగ్రాహ్యాయనమః

ఓం హఠయోగోపదేశకాయ
నమః
హఠయోగఫలీభూతాయ
నమః
హఠ యోగికరప్రియాయ
నమః
37 హఠయోగాశ్రయీ
భూతాయ నమః
హఠయోగసమావ
నాయ నమః
హఠ యోగైక నిరత
దురాపాయ నమః
హఠదూషకాయ నమః
హస్తినాథాయ నమః
హస్తిపాలాయ నమః
హస్తికుంభాభజాను
కాయ నమః
హస్తివక్త్రసితాయ నమః
హస్తిగమనాయ నమః
హస్తిమాకరాయ నమః
39 హస్తివక్త్రైకదన్తోత్థముక్తా
భరణభూషితాయనమః
హస్తిజితే నమః

ఓం హస్తిఘటికావిశ్రాన్తిద
రదద్వయాయ నమః
హస్తపుస్తగదాశంఖ
చక్రాయ నమః
హస్తపయోరుహాయనమః
హస్తదత్తాభయో
దారాయ నమః
హస్తపద్మాండజధ్వజాయ
నమః
41 హస్తపద్మాతపత్ర
శ్రీసేవితాయ నమః
హస్తకంకణాయ నమః
హస్తసంస్పర్శవిభవపండితీ
కృతబాలిశాయ నమః
42 హస్తకీలితచిన్ముద్రాయ
నమః
హస్తపద్మాస
నామృతాయ నమః
హస్తస్తనసమానంగ
క్షుభితశ్రీచలేక్షణాయ
నమః
43 హాతశత్రవే నమః
హాతసాధ్వసాయ నమః

ఓం హతకాలాయ నమః
హతవ్యయాయ నమః
హతచ్యుతయే నమః
హతభవాయ నమః
హతావద్యశుభోదయాయ నమః
44 హతదుష్టారిషడ్వర్గాయ నమః
హతమధ్వాదిదానవాయ నమః
హతాన్యతేజోవిభవాయ నమః
హతాజ్ఞానాయ నమః
హతేతరాయ నమః
45 హతహంతృగుణాతీతాయ నమః
హతమాయామహాబలాయ నమః
హర్షయిత్నవే నమః
హత్నహర్త్రే నమః
హత్నకృతే నమః
హత్నవర్ధనాయ నమః
46 హత్నవే నమః

ఓం హత్నహత్రత్రాత్రే నమః
హత్నభువే నమః
హత్నవర్జితాయ నమః
హనుద్వయమహాదీర్ఘాయ నమః
హనుమతే నమః
హనుమద్రథాయ నమః
47 హననాయ నమః
హననాతీతాయ నమః
హన్త్రే నమః
హననసాధనాయ నమః
హన్యమానజనత్రాత్రే నమః
హన్త్వసాక్షిభవద్రుచయే నమః
హయాయ నమః
హయుజే నమః
హయుతచ్ఛేత్రే నమః
హహీనజనమానదాయ నమః
హహీనాయ నమః
హకారాయ నమః
హచ్ఛిదే నమః

ఓం హయుగ్ధూరాయ నమః
హవిశోషకాయ నమః
49 హాయ నమః
హయుజే నమః
హయుతభ్రంశాయ నమః
హయుగ్ధూరాయ నమః
హవిశోషకాయ నమః
హహ్వృతే నమః
హదూరాయ నమః
హరతాయ నమః
హాకృద్రూపాయ నమః
హావర్జితాయ నమః
50 హారిత్సదోమ్మహాకృద్వేణు
గానాయ నమః
హయ్యంగవీనభుజే నమః
హవిర్ముఖమయాయ నమః
హస్తహీనాయ నమః
హస్తనివారణాయ నమః
హస్తజన్మాదిహారణసు
ధాకలశదాయకాయ
నమః
హవ్యభుఘ్ఘోరతరళాయ
నమః

ఓం హసితాబ్జశ్రుతిద్వయాయ.
నమః
52 హంసోదయాయ నమః
హంసలయాయ నమః
హంసభృతే నమః
హంసవాసరాయ నమః
హంసకన్యావిహారణాయ
నమః
హంసారోగ్య ప్రదాయ
కాయ నమః
53 హంసాయ నమః
హంసగతాయ నమః
హంసాయ నమః
హంసపాయ నమః
హంసగోచరాయ నమః
హంసాన్తరాయ నమః
హంసకేతవే నమః
హంసకాలంకృతాంఘ్రి
కాయ నమః
54 హంసాయ నమః
హంసప్రియాయ నమః
హంసాధీశాయ నమః
హంసమనోగతాయ నమః

ఓం హంసశ్రియే నమః
హంసధవళాయ నమః
హంసవిద్యోపదేశకృతే నమః
55 హంసవిద్యాయ నమః
హంసముక్తయే నమః
హంసవిద్యోపదేశకృతే నమః
హంసబంధవే నమః
హంససఖాయ నమః
హంసమూర్తి చతుష్టయాయ నమః
56 హంసాయ నమః
హంసగురవే నమః
హంసానన్దాయ నమః
హంసప్రియంకరాయనమః
హంసాత్మనే నమః
హంసనిర్వాణాయ నమః
హంసినే నమః
హంసజనస్థలాయ నమః
57 హంసాయ నమః
హంసప్రవవే నమః
హంసానన్దాయ నమః

ఓం హంసప్రియంకరాయనమః
హంసాత్మనే నమః
హంసనిలయాయ నమః
హంసహృతే నమః
హంసజన్మభువే నమః
58 హంససాక్షిణే నమః
హంసగతయే నమః
హంసాంశాయ నమః
హంసబోధనాయ నమః
హంసహీనాయ నమః
హంసవృతాయ నమః
హంసగర్భవమోరుహాయ నమః
59 హంసకృతే నమః
హంసభృతే నమః
హంసాయ నమః
హంసాతీత స్వయం ప్రభాయ నమః
హంసకల్యాణకృతే నమః
హంసముక్తిదాయ నమః
హంససోదరాయ నమః
60 హంసబంధవే నమః
హంససఖాయ నమః

ఓం హింస్రఘాతుకాయ నమః
హింస్రపూర్ణారణ్యవాసి మునిత్రాణాయ నమః
హిమాశయాయ నమః

104 హిమాంశుముఖ విద్యోతత్కీర్తికాన్త్యోఘ గూహనాయ నమః
హిమాంశుసమ భృత్కీర్తి వల్ల్యుపఘ్న భుజ వజ్రాయ నమః

105 హారితాంభోజవదన పుష్టి కాన్త్యోవ లాలితాయ నమః
హారిప్రియాహృష్టి పుష్టి కీర్తికాన్తా జనావృతాయ నమః

106 హారిపీలవ్రతతి కానీలానీ రాజితాత్మకాయ నమః
హార్దలావణ్యాపాథోధిపోతీభూతాహీనాయకాయ నమః 540

107 హీనాఖిలాయ నమః

ఓం హీరమణిత్స్మాభృత్ప్రతిభటాయనమః
హితాయనమః 543
హితకృతేనమః
హితహృతేనమః
హీరశకలాయితసద్రదాయ నమః

108 హీనభ్రమజనప్రాణాయ నమః
హీనలాంఛనచంద్రమసే నమః
హీనాధికభిదాభావరహితాయనమః
హీనపావనాయనమః

108 హీరాస్తనసువర్ణకుంభకుంకుమాన్తోత్తరీయకాయనమః 550
హీరాధరామృతాస్వాదపూర్ణకామాయ నమః
హిరణ్యాకృతేనమః

110 హీరాపాంగోత్పలావృష్టాయనమః

ఓం హిమవద్వత్సగోదోగ్ధ్రే నమః
హిమానీభిదురప్రభాయ నమః
హిమవత్పృష్ఠ సంఛేత్రే నమః 510
హిమాంశుగ్రహణ ప్రదాయ నమః
98 హిమాంశురుచిడిండీరాయ నమః
హిమలిప్తాఖిలాంగకాయ నమః
హిమాచలా నిలశ్వాసాయ నమః
హిమాపాంగ పరప్సరాయ నమః
99 హిమవాలుకికాశ్వేతాయ నమః
హిమదీధితి సోదరాయ నమః
హిరణ్యరేతః ప్రభవ ప్రావదీ మానరక్షణాయ నమః

ఓం హిందోల కేళాయ నమః
హిందోళలీలాయ నమః
హిందోళ సేవితాయ నమః
హిందోళ సారీరుచిర ధన్వినే నమః
హిందోళ గానహృదే నమః
101 హిందోళ నాభీతిలకాయ నమః
హిందోళనివహోలకాయ నమః
హిందోళఝుంకృతిస్పర్శ రమ్యవేణు స్వనామృతాయ నమః
102 హింస్రజన్తు వశు శ్రోణయే నమః
హింస్రసౌమ్య స్వభావకృతే నమః
హాసీభూత మహామాయాయ నమః
హింసితగ్రాహ వల్లభాయ నమః
103 హింసాకథాహీన జనప్రియకృతే నమః 531

ఓం హిరణ్యగర్భోపదిష్ట సర్వ
వేదాయ నమః
హిరణ్యహృతే నమః
హిరణ్య గర్భతనయ గీయ
మానా పదానకాయ
నమః
92 హిరణ్య గర్భ వినుతాయ
నమః
హిరణ్య జఠ రాధ రాయ
నమః
హిరణ్య గర్భ ప్రభవాయ
నమః
హిరణ్యాక్షబలవ్యయాయ
నమః 488
93 హిరణ్యపీతవసనాయ
నమః
హిరణ్యధరణీధరాయ
నమః
హిరణ్యవర్ష జనకాయ
నమః
హిరణ్యయలతావళయే
నమః
94 హిరణ్యగర్భాయ నమః

ఓం హిరణ్యదండచ్ఛత్రాయ
నమః
హిరణ్యదృశే నమః
హిరణ్య గర్భాద్యవరాయ
నమః
హిరణ్య స్ఫటికావళయే
నమః
95 హిరణ్య రేతోహుతసత్ఖాం
డవాయ నమః
హిమశీతలాయ నమః
హిమాంశుభావృకాయ
నమః 500
హిమ్యాయ నమః
హిమాలయ మహా
లయాయ నమః
96 హిమాలయాయ నమః
హిమస్తోమ విగ్రహాయ
నమః
హిమధామధృతే నమః
హిమవత్సుతసంస్తోత్రే
నమః
హిమధామసముద్భవాయ
నమః

ఓం హాతోపధరయే నమః
హాసాంశు కేసరాయ నమః
హాసశ్రభ వాయ నమః
హార్దపూరితాయ నమః
85 హిరణ్యవర్ణాయ నమః
హిరణ్యగర్భ సత్రసము ద్భవాయ నమః
హిరణ్యకశిపుచ్ఛేత్రే నమః
హిరణ్యాక్ష నిషూదనాయ నమః
86 హిరణ్యాగర్భా రమణాయ నమః 460
హిరణ్యాత్మనే నమః
హిరణ్యదాయ నమః
హిరణ్య గర్భాయ నమః
హిరణ్యగర్భగర్భస్థ రోమాకు హాయ నమః
87 హిరణ్యాకాంచీ కటికాయ నమః
హిరణ్యయమహాండగాయ నమః
హిరణ్యవర్ణశ్రీనిత్యనివా సోరసే నమః

ఓం హిరణ్యభుజే నమః
88 హిరణ్యరత్నాభరణాయ నమః
హిరణ్య కమలార్చితాయ నమః
హిరణ్యా చలకూటాగ్ర కృతావాసాయ నమః
హిరణ్యసువే నమః 464
హిరణ్య కమలాసీనాయ నమః
హిరణ్య ప్రతిమా ప్రియాయ నమః
హిరణ్యరత్న ప్రాసాదగర్భ శోభినే నమః
హిరణ్యపాయ నమః
90 హిరణ్యయశ్మశ్రుజలాయ నమః
హిరణ్యకమల స్రజాయ నమః
హిరణ్యలోష్ట సమధీసేవిత వ్యాయ నమః
హిరణ్యగాయ నమః

ఓం హానాత్మనే నమః
హాన సన్యాస తత్త్వవిదే నమః
హాతృ ప్రియాయ నమః
హాతృ సఖాయ నమః
హాతృజ్ఞాన వివర్ధనాయ నమః
హాతృబంధవే నమః
హాతృపతయే నమః
హాతృద్రవ్య వివర్ధనాయ నమః
హాతృకీర్తిమయాయ నమః
హాతృదూరాయ నమః
హాతృపరాయణాయ నమః
80 హాతవ్యహేతవే నమః
హాతవ్యాయ నమః
హాతవ్య ప్రతిపాదకాయ నమః
హాతవ్యహీనాయ నమః
హాతవ్యభిన్న పాదపయోరుహాయ నమః
81 హాతవ్యవస్తు రహితాయ నమః
ఓం హాతవ్యజనపావనాయ నమః
హాతవ్యరూపాయ నమః
హాతవ్యభిన్నాయ నమః
హాతవ్యదుర్గ్రహాయ నమః
82 హాలాహల సమాహర్త్రే నమః 440
హానిలేశవివర్జితాయ నమః
హాసయే నమః
హానికరీహర్త్రే నమః
హాన్యతీతాయ నమః
హావేదవిదే నమః
83 హాహాహూహూముఖోద్గీతాయ నమః
హాస్యాభిజ్ఞాయ నమః
హాపూజితాయ నమః
హానివృద్ధ్యతియాతాత్మనే నమః
హాటకేశ్వర సంస్తుతాయ నమః
84 హాసోయశసే నమః
హానసితకుంద దన్తాయ నమః

ఓం హిమవద్వత్సగోదోగ్ధ్రే నమః
హిమానీభిదురప్రభాయ నమః
హిమవత్పృథు సంచేత్రే నమః 510
హిమాంశుగ్రహణ ప్రదాయ నమః
98 హిమాంశురుచిడిండీరాయ నమః
హిమలిప్తాఖిలాంగకాయ నమః
హిమాచలా నిల శ్వాసాయ నమః
హిమాపాంగ పరస్ఫారాయ నమః
99 హిమవాలుకికా శ్వేతాయ నమః
హిమదీధితి సోదరాయ నమః
హిరణ్యరేతః ప్రభవ ద్రౌపదీ మానరక్షణాయ నమః

ఓం హిందోల కేళాయ నమః
హిందోళలీలాయ నమః
హిందోళ సేవితాయ నమః
హిందోళ నారీరుచిర ధన్వినే నమః
హిందోళ గానహృదే నమః
101 హిందోళ నాభీతిలకాయ నమః
హిందోళనివహాలకాయ నమః
హిందోళ ఝంకృతిస్పర్శ రమ్యవేణు స్వనామృతాయ నమః
102 హింస్రజన్తు వశప్రోణయే నమః
హింస్రసౌమ్య స్వభావకృతే నమః
హసీభూత మహామాయాయ నమః
హింసితగ్రాహ వల్లభాయ నమః
103 హింసా కథాహీన జన ప్రియకృతే నమః 531

ఓం హిరణ్యగర్భోద్భవదిష్ట సర్వ వేదాయ నమః
హిరణ్యహృతే నమః
హిరణ్య గర్భతనయ గీయ మానా పదానకాయ నమః
92 హిరణ్య గర్భ వినుతాయ నమః
హిరణ్య జఠ రాధ రాయ నమః
హిరణ్య గర్భ ప్రభవాయ నమః
హిరణ్యాక్షబలవ్యయాయ నమః 488
93 హిరణ్యపీతవసనాయ నమః
హిరణ్యధరణీధరాయ నమః
హిరణ్యవర్ష జనకాయ నమః
హిరణ్యాయలతావళయే నమః
94 హిరణ్యగర్భాయ నమః

ఓం హిరణ్యదండచ్ఛత్రాయ నమః
హిరణ్యదృశే నమః
హిరణ్య గర్భాద్యవగాయ నమః
హిరణ్య స్ఫటికా వళయే నమః
95 హిరణ్య రేతోహుతసత్ఖాండవాయ నమః
హిమశీతలాయ నమః
హిమాంశుభావుకాయ నమః 500
హిమ్యాయ నమః
హిమాలయ మహాలయాయ నమః
96 హిమాలయాయ నమః
హిమస్తోమ విగ్రహాయ నమః
హిమధామధృతే నమః
హిమవత్సుతసంస్తుతే నమః
హిమధామసముద్భవాయ నమః

ఓం హానాత్మనే నమః
హాన సన్న్యాస తత్త్వవిదే నమః
హాతృప్రియాయ నమః
హాతృ సఖాయ నమః
హాతృజ్ఞాన వివర్ధనాయ నమః
హాతృబంధవే నమః
హాతృపతయే నమః
హాతృద్రవ్య వివర్ధనాయ నమః
హాతృకీర్తిమయాయ నమః
హాతృదూరాయ నమః
హాతృపరాయణాయనమః
80 హాతవ్యహేతవే నమః
హాతవ్యాయ నమః
హాతవ్య ప్రతిపాదకాయ నమః
హాతవ్యహీనాయ నమః
హాతవ్యభిన్న పాదపద్మోరుహాయ నమః
81 హాతవ్యవస్తు రహితాయ నమః
ఓం హాతవ్యజనపావనాయ నమః
హాతవ్యరూపాయ నమః
హాతవ్యభిన్నాయ నమః
హాతవ్యదుర్గ్రహాయ నమః
82 హాలాహల సమాహర్త్రే నమః 440
హానిలేశ వివర్జితాయ నమః
హానయే నమః
హానివరీహర్త్రే నమః
హాన్యతీతాయ నమః
హావేదవిదే నమః
83 హాహాహూహూముఖోద్గీతాయ నమః
హాస్యాభిజ్ఞాయ నమః
హాపూజితాయ నమః
హానివృద్ధ్యతియాతాత్మనే నమః
హాటకేశ్వర సంస్తుతాయ నమః
84 హాస్యోయశసే నమః
హానసితకుంద దన్తాయ నమః

ఓం హతోపద్రవాయ నమః
హాసాంశుకేసరాయ నమః
హాసప్రభవాయ నమః
హార్దపూరితాయ నమః
85 హిరణ్యవర్ణాయ నమః
హిరణ్యగర్భసత్రసముద్భవాయ నమః
హిరణ్యకశిపుచ్ఛేత్రే నమః
హిరణ్యాక్షనిషూదనాయ నమః
86 హిరణ్యగర్భరమణాయ నమః 460
హిరణ్యాత్మనే నమః
హిరణ్యదాయ నమః
హిరణ్యగర్భాయ నమః
హిరణ్యగర్భగర్భవరోదయహాయ నమః
87 హిరణ్యకాంచీకటకాయ నమః
హిరణ్యమయమహాండగాయ నమః
హిరణ్యవర్ణశ్రీనిత్యపవాసోరసే నమః

ఓం హిరణ్యభుజే నమః
88 హిరణ్యరత్నాభరణాయ నమః
హిరణ్యకమలార్చితాయ నమః
హిరణ్యాచలకూటాగ్రకృతావాసాయ నమః
హిరణ్యసువే నమః 464
హిరణ్యకమలాసీనాయ నమః
హిరణ్యప్రతిమాప్రియాయ నమః
హిరణ్యరత్నప్రాసాదగర్భశోభినే నమః
హిరణ్యపాయ నమః
90 హిరణ్యయశ్మశ్రుజలాయ నమః
హిరణ్యకమలస్రజాయ నమః
హిరణ్యలోష్టసమధీసేవితవ్యాయ నమః
హిరణ్యగాయ నమః

ఓం హంసగాయ నమః
హంసభువే నమః
హంసాయ నమః
హంసప్రణవపంజరాయ నమః
67 హంసాయ నమః
హంసోదయాయ నమః
హంసదూరాయ నమః
హంసాయుతాకృతయే నమః
హంసావనాయ నమః
హంసజయినే నమః
హంసగాయ నమః
హంసబోధనాయ నమః
68 హంసప్రియాయ నమః
హంసశాస్త్ర ప్రవీణాయ నమః
హంసశాస్త్రకృతే నమః
హంసశాస్త్రాంత్యవిషయాయ నమః
హంసశాస్త్రఫలప్రదాయ నమః
హంసశాస్త్రాయ నమః

ఓం హంసశాస్త్రప్రమేయాయ నమః
హంసశాస్త్రవిదే నమః
హంసశాస్త్రప్రమాణాత్మనే నమః
హంసశాస్త్రవిదూషకాయ నమః
70 హంస చూడామణయే నమః
హంస శిష్యాయ నమః
హంసోపరిస్థితాయ నమః
హంసజితే నమః
హంసదశకప్రదాయ నమః
హంససముద్భవాయ నమః
71 హంసదండ హరిచ్ఛత్రాయ నమః
హంసచామర గామరాయ నమః
హంసధ్వజావతర భాజే నమః
హంస బాణాయుతాధరాయ నమః
72 హంసాయ నమః

ఓం హంసధ్వజాయ నమః
హంసవతంసగణజిత్వ
రాయ నమః
హంసభూత సురాధీశక
కుక్షిస్థితనృపాగ్రణ్యే
నమః
73 హంసోదయాయ నమః
హంసపాలాయ నమః
హంసీహంసగణ వృతాయ
నమః
హంసగాయ నమః
హంస మోదకాయ నమః
74 హాయనాయ నమః
హాయనారీశాయ నమః
హాటకాచలసన్నిభాయ
నమః
హాత్మనే నమః
హాకృతే నమః
హాఫలాత్మనే నమః
హాయుగ్జన్మఫలప్రదాయ
నమః
401
75 హానాదానాద్య విష
యాయ నమః

ఓం హానైక నిరతప్రియాయ
నమః
హానగోచర వస్త్వాత్మనే
నమః
హాత్రయస్త్రై నమః
హాతక్రియాయ నమః
76 హాతసర్వాయ నమః
హాతసర్వఫలత్యాగ కర
ప్రియాయ నమః
హాతాయ నమః
హాతేతరాయ నమః
హాతమాయా భోగాయ
నమః
హాతశ్రమాయ నమః
77 హాత్మస్వరూపాయ నమః
హానస్థాయ నమః
హానపావన నామకాయ
నమః
హాత్రద్రవ్య పరిత్రాత్రే
నమః
హానదూషక నాశకాయ
నమః
78 హానోపదేష్ట్రే నమః

ఓం హంసగోచరవైభవాయ నమః
హంసబింబాయ నమః
హంసనవే నమః
హంసభుక్తాన్నభోజనాయ నమః
61 హంస బంధకరాయ నమః
హంసభీతికృతే నమః
హంసశాసనాయ నమః
హంసోత్తమాయ నమః
హంసచిత్తయే నమః
హంసానన్దరసోదధయే నమః
62 హంసఖేలాయ నమః
హంసలోలాయ నమః
హంసాద్యష్టానువర్తనాయ నమః
హంససత్తామయాయ నమః
హంసధ్యేయాయ నమః
హంసతమోహరాయ నమః
63 హంసోహంసమనవే నమః

ఓం హంసోహంసమంత్రజపాశ్రయాయ నమః
హంసారామాయ నమః
హంసరతయే నమః
హంసదృశే నమః
హంసవిభ్రమాయ నమః
64 హంసద్వ్యయుతసహస్రషట్ఛత ప్రతిపూజితాయ నమః
హంసాలయాయ నమః
హంసలయాయ నమః
హంసభువే నమః
హంసదుర్గ్రిహాయ నమః
65 హంసశావభ్రష్టభృత్యకృతసంగర కేళికాయ నమః
హంసోపదిష్టాత్మ తత్వభృత్యానురహ్మాతి ప్రియాయ నమః
హంసోపసృష్ట పాదాబ్జాయ నమః
హంస జిహ్వాగ్రవిష్టరాయ నమః

ఓం హీరాలింగితకంధరాయ నమః
హీరావేణీసక్తకరాయ నమః
హీరాచుంబితలోచనాయ నమః 556
111 హీరావక్త్రోరుహాంభోజకోశశాయిమధువ్రతాయ నమః
హీరావిలోలతాటంకరత్నసీరాజితాననాయ నమః
112 హీరాసంవాహితపదాయ నమః 560
హీరోత్పల మహోపధయే నమః
హర్షయుక్పంకజపర్యంకశాయినే నమః
హంసనిలీనహృదే నమః
113 హర్షమీలితనేత్రాబ్జాయ నమః
హీరశ్వాసానిలార్చితాయ నమః

ఓం హాసిదిగ్భాసికూటాగ్రాయ నమః
హర్షమల్లీసుమాంబరాయ నమః
114 హుతాశనజ్వలత్తేజసే నమః
హుతాయ నమః
హుతభుగంతరాయ నమః
హుతాశ్నహుతభుజ్స్వాయే నమః
హుతభుజే నమః
హుతభుజ్జిహ్వాయ నమః
115 హూతాయ నమః
హూతదేయే నమః
హూతికర్త్రే నమః
హూతత్వర్థాయ నమః
హూతికారణాయ నమః
హూత్యతీతాయ నమః
హూతిగతాయ నమః
హూతిశ్రోత్రే నమః
హుతాత్మకాయ నమః
116 హృదయాళవే నమః
హృదయగాయ నమః

ఓం హంసగోచరవైభవాయ నమః
హంసబింబాయ నమః
హంసతనవే నమః
హంసభుక్తాన్నభోజనాయ నమః
61 హంస బంధకరాయ నమః
హంసభీతికృతే నమః
హంసశాసనాయ నమః
హంసోత్తమాయ నమః
హంసచిత్తయే నమః
హంసానన్దరసోదధయే నమః
62 హంసఖేలాయ నమః
హంసలోలాయ నమః
హంసాద్యృష్టానువర్తనాయ నమః
హంససత్తామయాయ నమః
హంసధ్యేయాయ నమః
హంసతమోహరాయ నమః
63 హంసోహంసమనవే నమః

ఓం హంసోహంసమంత్ర జపాశ్రయాయ నమః
హంసారామాయ నమః
హంసరతయే నమః
హంసదృశే నమః
హంసవిభ్రమాయ నమః
64 హంసద్వ్యయుతసహస్ర షట్ఛత ప్రతిపూజితాయ నమః
హంసాలయాయ నమః
హంసలయాయ నమః
హంసభువే నమః
హంసదుర్గ్రహాయ నమః
65 హంసశావ భ్రష్టభృత్య కృతసంగర కేళికాయ నమః
హంసోపదిష్టాత్మ తత్వ భృత్యాసురహ్వాతి ప్రియాయ నమః
హంసోపస్పృశ్య పాదాబ్జాయ నమః
హంస జిహ్వాగ్రవిష్టరాయ నమః

ఓం హీరాలింగితకంధరాయ నమః

హీరావేణీసక్తకరాయ నమః

హీరాచుంబితలోచనాయ నమః 556

111 హీరావక్త్రోరుహాంభోజకోశశాయిమధువ్రతాయ నమః

హీరావిలోలతాటంకరత్ననీరాజితాననాయ నమః

112 హీరాసంవాహితపదాయ నమః 560

హీరోత్పల మహోదధయే నమః

హర్షయుక్తగజపర్యంకశాయినే నమః

హంసనిలీనహృదే నమః

113 హర్షమీలితనేత్రాబ్జాయ నమః

హీరశ్వాసానిలార్చితాయ నమః

ఓం హారిదిగ్భాసికూటాగ్రాయ నమః

హారమల్లీసుమాంబరాయ నమః

114 హుతాశనజ్వలత్తేజసే నమః

హుతాయ నమః

హుతభుగంతరాయ నమః

హుతాన్నహుతభుఙ్మూర్తయే నమః

హుతభుజే నమః

హుతభుజ్జిహ్వాయ నమః

115 హూతాయ నమః

హూతదయే నమః

హూతికర్త్రే నమః

హూత్యర్ధాయ నమః

హూతికారణాయ నమః

హూత్యతీతాయ నమః

హూతిగతాయ నమః

హూతిశ్రోత్రే నమః

హుతాత్మకాయ నమః

116 హృదయాళవే నమః

హృదయగాయ నమః

ఓం హ్వృద్యాయ నమః
హ్వృదయదుర్గ్రహాయ నమః
హ్వృదయాయ నమః
హ్వృదయాకాశాయ నమః
హ్వృద్వాసాయ నమః
హ్వృదయేశ్వరాయ నమః
హ్వృతస్వజనసంసారాయ నమః 591
హ్వృతభక్తమనోధనాయ నమః
హ్వృతభక్తార్పితస్వాదునైవేద్యాయ నమః
హ్వృతజ్ఞానాయ నమః
118 హ్వృతసామ్యాయ నమః
హ్వృతాంభోధయే నమః
హ్వృతాంభోనిధిదేశికాయ నమః
హ్వృతభీష్మసుతారత్నాయ నమః
హ్వృతవేదగణాహ్వృతయే నమః
119 హ్వృతసర్వజగన్మాలాయ నమః 600

ఓం హ్వృద్యవాక్యాయ నమః
హ్వృతాశ్వయూథాయ నమః
హ్వృతగోపాంగనావస్త్రాయ నమః
హ్వృతవత్ససుతాకృతయే నమః
120 హ్వృషీకేశాయ నమః
హ్వృతశుకాయ నమః
హ్వృతస్వర్గాలయద్రుమాయ నమః
హ్వృతభూపబలారాశయే నమః
హ్వృతభూతనయాసుతాయ నమః
121 హ్వృతభూభారభూపౌఘాయ నమః 610
హ్వృతబాణాసురాత్మజాయ నమః
హ్వృతబాణభుజాదర్పాయ నమః
హ్వృతగర్వసురేశ్వరాయ నమః
122 హ్వృద్యప్రియాయ నమః

ఓం హృద్యరూపాయ నమః
హృష్టభక్తైక గోచరాయ నమః
హృదయానన్దసందాయినే నమః
హృన్నాడీముఖ సంస్థితాయ నమః
123 హృష్టప్రియాంగాయ నమః
హృష్టసఖాయ నమః 620
హృష్టబంధవే నమః 621
హృతక్లమాయ నమః
హృష్టమతే నమః
హృష్టపాయ నమః
హృష్టాయ నమః
హృష్టశాయ నమః
హృష్ట మానదాయ నమః
124 హృష్టప్రియాయ నమః
హృష్ట సఖాయ నమః
హృష్ట బంధవే నమః
హృతాసుఖాయ నమః
హృష్ట సేవ్యాయ నమః
హృష్ట పాలాయ నమః

ఓం హృష్టసౌఖ్య ప్రదాయకాయ నమః
125 హృష్టభక్తాయ నమః
హృష్టకాన్తాయ నమః
హృష్టరాష్ట్రాయ నమః
హృషీకజితే నమః
హృతదుష్టాయ నమః
హృతాధర్మాయ నమః
హృతద్విజసుతాననాయ నమః 641
హృతపాంసుసుతావత్సాయ నమః
హృతకర్మశోధనాయ నమః
హృతదుర్గోత్రధన శ్రీకాయ నమః
హృత శంబర దానవాయ నమః
127 హృతవస్త్రర్చిత జగన్మాలాయ నమః
హృద్యోత్తరీయభాజే నమః
హృతకర్మైకచక్రభుజాలాయ నమః

ఓం హృద్యోరుఖేలనాయ నమః
128 హృత్కల్మష ప్రశమనాయ నమః
హృదయజ్ఞాన దీపనాయ నమః
హృన్మందురాన్తర్విహృతయే నమః
హృదయాధీన విగ్రహాయ నమః 653
హృద్గ్రంథి భేదనాయ నమః 654
హృద్గవితర్క వినిపాతకాయ నమః
హృద్వ్యసనాకరీహర్త్రే నమః
హృతోల్కశదమాన ప్రభాయ నమః
130 హరిప్రభవ చక్షుష్కాయ నమః
హర్యగ్ని ప్రభవాసనాయ నమః
హరిహోతృప్రాణవాయవే నమః

ఓం హృద్యనాభీభవాంబరాయ నమః
131 హృద్యపాదభవక్షోణయే నమః
హరిజన్మకరశ్రుతయే నమః
హరిద్దేశాదిజగతీ మాత్రైకచరణోత్తమాయ నమః
132 హృతాఖిల హుతాశాస్య నమస్కారాయ నమః 665
హృదితమాయ నమః
హవిర్ధానీ బ్రాహ్మణౌఘహితకృతే నమః
హవ్యభుగ్గతయే నమః
133 హతసంఖ్యశిరసే నమః
హృద్యాసంఖ్యేయ నయనాంబుజాయ నమః
హతసంఖ్యపదాయ నమః
హృద్యాసంఖ్యేయ భుజమండలాయ నమః
హతసంఖ్యాభిధాయ నమః
హృద్యబహురూపాయ నమః

ఓం హృషీకభృతే నమః
హాత సంఖ్యోరుయుగ
భృతే నమః
హాతకాలవరాక్ర మాయ
నమః
135 హృతరక్షః ప్రతిష్ఠానాయ
నమః
హృతలోక త్రివిక్రమాయ
నమః
హిరణ్యగర్భ కామాయ
గృహీను త్రాత్యద్భు తా
కృతయే నమః 680
హస్తాబ్జాపిత చరణాంగుళి
పాయిముఖాం బుజాయ
నమః
హృదయాస్త ర్బహిర్బా
హ్యోదర్శి తాకల్పకల్ప
కాయ నమః
137 హేషాహాల హాలీభూత
వేదాయ నమః
హేరంబపూజితాయనమః
హేయప్రతిభటాయ నమః
హేతయే నమః

ఓం హేతిపఞ్చక ధారయాయ
నమః
136 హేతవే నమః
హేతుయుతాయ నమః
హేతుహేతవే నమః 690
హేతు వివర్జితాయ నమః
హేతవే నమః
హేతుకరాయ నమః
హేతుసాక్షిణే నమః
హేతు సమావనాయ
నమః
138 హేతుశూన్యకృపాపాం
గాయ నమః 697
హేతుహీనజన ప్రియాయ
నమః 698
హేతుహీన జగత్కృ
త్యాయ నమః
హేత్వధిష్ఠాన చేతనాయ
నమః
140 హేతుయుజే నమః
హేతుభుజే నమః 701
హేతవే నమః
హేతుకృతే నమః

ఓం హేతువేదనాయ నమః
హేతుహర్త్రే నమః
హేతుభృతే నమః
హేతవే నమః
హేతుఘ్నే నమః
హేతు చోదనాయ నమః
141 హేలాకృత జగచ్ఛి
త్రాయ నమః 710
హేళిశీతాంశు కుండ
లాయ నమః
హేయాహేయోభయా
తీతాయ నమః
హేళివంశకృతో
దయాయ నమః 713
142 హేమన్తమానాయ
నమః 714
హేమన్తశ్రీకరాయ నమః
హేమన్తవిభ్రమాయ
నమః
హేమ కూట కృతస్థా
నాయ నమః
హేమపుష్పక నాసికాయ
నమః

ఓం హేషా హత మహా
దైత్యాయ నమః
హేతివిధ్వస్తతామ
సాయ నమః
హేతిపింగ జటాపాశాయ
నమః
హేమగర్భతపః ఫలాయ
నమః
144 హేషాసమస్తారి
జిహ్వాయ నమః
హేలోన్మీలిత చాలి
కాయ నమః
హేతి భిన్న ద్యుసోహా
నాయ నమః
హేతి నిర్భిన్న సాలకాయ
నమః 726
145 హేతి పీతాగ్ని సైన్యాబ్ధ
యే నమః 727
హేలాకృతదిశాజయాయ
నమః
హేమకూటాది ధరణీ ధర
బద్ధ పయో నిధయే
నమః

ఓం హేమాంగదప్రభాచిత్ర
బాహవే నమః
హేమాద్రి నాయకాయ
నమః
హేమాద్రి ముఖ్యాచలా
స్థిసంఘాతాయ నమః
హేమాత్మజా ప్రజాతాయ
నమః
142 హేలాకృతసు వైకుం
ఠాయ నమః
హేమ యజ్ఞోపవీత
ధృతే నమః
హేలాకృతాబ్ధి మథ
నాయ నమః
హేలావఞ్చిత దానవాయ
నమః
148 హేతిక్షుర పృష్ఠస్థ
మందరాయనమః 748
హేతికారకాయ నమః
హేతి పఞ్జర భూతాంఘ్ర
యే నమః
హేతిశక్తి స్వరూపకాయ
నమః

ఓం హేలాభిన్నాఘ దను
జాయ నమః
హేలా పీత దవానలాయ
నమః
హేలా ధ్వస్త తృణా
వర్తాయ నమః
హేలాధ్వస్తార్జున
ద్రుమాయ నమః
హేలాపీతాసుర
ప్రాణాయ నమః
హేలాహింసితకంసకాయ
నమః
హేలాగోవర్ధనోద్ధారాయ
నమః
హేలా పాలిత తర్ణకాయ
నమః
151 హేలావిజితగోప స్త్రీగ
ణాయ నమః 760
హేలామయూరాశయాయ
నమః 761
హేలాగోపాయ నమః
హేమ గర్భ వంచకాయ
నమః

ఓం హేయనాశనాయ నమః
152 హేమాంగభుజ విభ్రాజ
దూరవే నమః
హేమాంగ కేతనాయ
నమః
హేమాంగసూరి వినుతాయ నమః
హేమాంగాయ నమః
హారితామృతాయ నమః
153 హేమాంగ కవటచ్ఛందో బృందనిత్య
ప్రథాయ నమః 770
హేమాంగ కృతావతంస
చామరప్రతివీజితాయ
నమః
154 హేమాంగ హారిరుద్రాఖ్యత్రిమూర్తయే నమః
హారితాకృతయే నమః 773
హిరణ్యగర్భ ప్రథమస్తంభావధిజనాకృతయే
నమః 774
155 హేయేతర ద్వైతకరాయ
నమః

ఓం హేయద్వైతనివర్జితాయ
నమః
హేయద్వైతాహతస్నిగ్ధాయ నమః
హేయద్వైత హతాస్త్రకాయ నమః
156 హేషావిజితదుర్వాదివ్యూహాయ నమః
హేషాకృత శ్రుతయే
నమః
హేషాహాలహాలీభూత
సర్వవిద్యాయ నమః
హారోదరాయ నమః
157 హేమశయ్య స్తుతిత్రే
నమః
హేమగర్భాండ దుర్నితా
నమః
హేమశయ్య నుతస్తోత్ర
శాన్తాయ నమః
హేమాంగ భీకరాయ
నమః
158 హేమగర్భ ప్రియాగీతాయ నమః 777

ఓం హేమగర్భాన్వవాయోద్భవాయ నమః

హేమగర్భాండ రేణ్వోఘ చర్యారోమాంధుజాలకాయ నమః

159 హేమగర్భాంస విన్యస్త హస్తాయ నమః 780

హేరస్వానాంచితాయనమః

హిరణ్మయ పదత్రాణన్యస్త పాదాయ నమః

హృతార్త్రాణాయ నమః

160 హేమాంగాంస న్యస్త హస్తాయ నమః

హేమగర్భ ప్రకంపనాయ నమః

హేమగర్భాది వేదజ్ఞ కృతస్వస్త్యయనాయ నమః

హాభృతే నమః

161 హస్తప్రదీపహంసాస్త్రాయ నమః

హరివాహ ప్రఘోషణాయ నమః

ఓం హిమాంశు విసృతచ్ఛత్రాయ నమః 790

హేమాం [illegible] విసృతాంఘ్రికాయ నమః

162 హేలాకృతా [illegible] సమయ గాథాయ నమః

హేషాహాశ మహాకలయే నమః

హయతుంగాగ్ర సంలగ్న ధూళీ పూతాఖిల ప్రజాయ నమః

163 హయతే [illegible] సంజాత పాదక్షిప్త మహాంబుదాయ నమః

హేషాకలిత కీనాశ కాసర శ్రవణజ్వరాయ నమః

164 హేమావిభవ విభ్రష్ట దారిద్ర్య సీగర్భ సంచయాయ నమః

హేతేరితగ [illegible] జాతవాతోద్ధూతాఖిలాప్రసాయ నమః

ఓం హస్తాబ్జ చక్రకజ్వాలా
శతంగీభూత దానవాయ
నమః
హతాత్కృష్టాసురప్రాణ
బాణవన్నగ కార్ముకాయ నమః 800
166 హృష్యజ్జయ శ్రీకల్యాణ
పాంచజన్య మహా
స్వనాయ నమః
హేమాంగస్తోత్ర కంజాత
మరందా స్వాదనార్ద్రి
తాయ నమః
167 హవ్యభుజ్మౌళి మందార
మాలాపవక్తృతాంఘ్రి
కాయ నమః
హృద్యామృతాభి
షిక్తాత్మనే నమః
హృష్టమల్లీ స్రజాధరాయ
నమః
168 హిమాంశు మండలగు
హాశ్వేత పంకేరుహాస
నాయ నమః

ఓం హారిస్థా నోపలోద్ఘృష్ట
చంద్రచందన చర్చి
తాయ నమః
169 హృదానందరు హాత్మో
జధేనుగంధాఢ్య ధూపి
తాయ నమః 808
హృదయానందరసజ శ్వేత
పద్మాభి పూజితాయ
నమః 809
170 హేసోబింబ మయాదర్శా
యనమః
హేసాంశు గ్రథితాంబ
రాయనమః
హేసోరసాబ్ధిమదన ప్రభూ
తామృత పారణాయ
నమః
హారిణీ దత్త తాంబూల
చర్వణారుణితాధ
రాయనమః
హృతాకార శ్రుతి సతీ
మౌళి మాణిక్యదీపి
తాయనమః

ఓం హిమాంశు లలనాహిమ
మంత్రపుష్పోప సేవి
తాయనమః
హరికాననసంచారి చమరీ
చామరార్చితాయనమః
173 హరిమాహిత సూర్యేందు
తాళవాదన తోషి
తాయనమః 817
హరిప్రియా దృగ్విలాసన
ర్తనామోదితాన్తరా
యనమః 818
174 హిందోళసుందరీగీతాయ
నమః
హీరాలీలాశుకస్తుతాయ
నమః
హిమాంశుకిరణా పాంగ
హృష్ట భూమిచకోర
దృశేనమః
175 హీరాహృదయకంజాత
హర్ష ప్రదదృగం చలా
యనమః
హావిర్గా సీభయః ఫేన ప్రసాద
గ్రాహిదైవతాయనమః

ఓం హేషాప్రతిశ్రుతాత్మాం
ఘ్రి శరణాగతరక్షణా
యనమః
హృద్యోదరిదరధ్వాపభ
క్తానుజ్ఞాప్రదాయకా
యనమః
177 హైమవత్యుపసంగీతనా
మ్నేనమః
హైమవతీగితయేనమః
హైమవత్యవన వ్యగ్రాయ
నమః 828
హైమవత్యాత్మ గోచరా
యనమః
178 హైమవత్యుద యాం
ఘ్ర్యబ్జాయనమః
హైమవత్యాత్మ భూగతా
యనమః
హైమవత్యుప మాపాంగ
ధారాయనమః
హైమవతీ గతయేనమః
179 హైమవత్యుపసేజాత ఫల
భుక్సాత్త్వతా కృత
యేనమః

ఓం హైమవత్స్యన్దీజాతమూర్తయే నమః
హైమవ ప్రియాయ నమః
180 హైమవత్యంబుకర్మఘ్న
జ ప్రత్న జాలయాయ నమః
హైమవత్యృషికన్యాలస్థసాధు
బృన్దావనో ర్య
మాయ నమః
హోమాగ్నయే నమః
హోత్రే నమః 840
హోమఫలాయ నమః
హోమపాపహాయ నమః
హోమపావనాయ నమః
హోరాద్యై నమః
హోరంపిరా య నమః
హోరాగ్రీశాయ నమః
హోరాఫలప్రదాయ
నమః
182 హోరాదుర్గాపాయ నమః
హోరాభుజే నమః
హోరాశాస్త్రఫలాత్మకాయ నమః

ఓం హోరాముఖాంగ తను
భృతే నమః
హోరాచక్రప్రవర్తకాయ నమః
183 హోత్రే నమః
హోతృస్తుతాయ నమః
హౌత్రాయ నమః
హౌత్రిగాయ నమః
హౌత్రనాయకాయ నమః
హౌత్రోద్గాత్రాద్యవిష
యాయ నమః 858
హౌత్రాశయఫల ప్రదా
యనమః
184 హ్రస్వాయ నమః
హ్రస్వశరాయ నమః
హ్రస్వదీర్ఘభావ వివర్జితా
య నమః
హ్రస్వతరభుజాయ నమః
హ్రస్వచరణాయ నమః
హ్రస్వాభిన్నదృశే నమః
185 హ్రదాధిరాజ నిలయా
యనమః
హ్రదాధీశసుతాపతయే నమః

ఓం హ్రాదాధిరాజశ్వశురాయ నమః

హ్రాదేశస్థితికృద్భవాయ నమః

186 హ్రాదేశమధ్యనగరాయ నమః

హ్రాదేశ మణి భాగ్గళాయ నమః

హ్రాదేశ కన్యానికరకృత నర్తనతోషితాయ నమః

187 హ్రాదేశమహావృక్షాగ్ర పల్లవశ్రీలసత్కరాయ నమః 873

హ్రాదేశజ సుధాదానతోషితేంద్రాదిదేవతాయ నమః

188 హ్రాదేశ సంస్థాపితాద్రయే నమః

హ్రాదేశ కలుషాపహాయ నమః

హ్రాదాధిరాజ తనయాయ నమః

ఓం హ్రాదరాజసముద్భవాయ నమః

189 హ్రాదాధిరాజ ప్రశయాయ నమః

హ్రాదాధీశ్వర వర్ధనాయ నమః

హ్రాదేశకృతసంత్రాసాయ నమః

హ్రాదేశకృత సత్పథాయ నమః

190 హ్రాదేశగర్భగూఢాత్మనే నమః

హ్రాదేశ పరిపూజితాయ నమః 884

హ్రాదేశవిఖ్యాతాయ నమః

హ్రాస్వగుల్ఫాయ నమః

హ్రాస్వేతరాననాయ నమః

191 హ్రాదనిష్కాసితాహీంద్రాయ నమః

హ్రాదాధీశ గభీర హృదే నమః

హ్రాదాధిరాజ జఠరాయ నమః

ఓం హ్రాదినీమత్కచోత్కరాయనమః

192 హ్రాదినీమత్కచవాగ్రితకృత కేశవ నామకాయనమః

హ్రాదినీమత్త్రావహారాయ నమః

హ్రాదినీమయభూషణాయ నమః

193 హ్రాదినీహృద్గతాయనమః

హ్రాదిన్యుదయాయ నమః

హ్రాదినీలయాయనమః

హ్రాదినీభీతకృతేనమః

హ్రాదిన్యయుత ద్యుతిసంస్తవాయనమః

194 హ్రాదినీనుతే నమః 900

హ్రాదినీశాయనమః

హ్రాదిన్యై నమః

హ్రాదనాభికాయనమః

హ్రాదినీ మత్కృష్ణ తనవే నమః

హ్రాదినీమద్భవావ్యయాయనమః

ఓం హ్రాదినీహారశీతాంశు జ్వలనద్యుతివర్జితాయ నమః

హ్రాదినీరుచికృతేనమః

హ్రాదిన్యంబరాయ నమః

హ్రాదినీరమాయనమః

196 హ్రాదినీబంధకృద్బాహుసహస్రనృపదర్పహృతేనమః

హ్రాదినీశచతుష్కాన్తస్థాతలక్షత్ర జాతి హృతే నమః

197 హ్రాదినీనాథహృచ్ఛల్యదనుజావళిసూదనాయ నమః

హ్రాదేశసప్తకాన్తస్థద్వీపసప్తకనాయకాయనమః

198 హ్రాదినీతనయోదారప్రతిజ్ఞాపరిపాలకాయ నమః

హ్రాదినిమధ్యగాక్రూరదర్శితస్వపదోత్తమాయ నమః

ఓం హ్రాం దినీనాథదుష్పార
రోమరంధ్రాయ నమః
హ్రాం దింధనాయనమః
హ్రాం దినీనాథ జఠరక్షోభ
కృచ్ఛ్వాస వర్ధత యేనమః
200 హ్రాం దనిర్భిన్న పాద్మాండా
యనమః
హ్రాం దభీతదిశాగజాయ
నమః
హ్రాం దాన్త రాయనమః
హ్రాం దశూన్యాయనమః
హ్రాం దభువేనమః
హ్రాం దసంక్షయాయనమః
201 హ్రాం దబ్రహ్మతనవేనమః
హ్రాం దబ్రహ్మనద్ధాను సంధి
కృతేనమః
హ్రాం దప్రియాయనమః
హ్రాం దరూపాయనమః
హ్రాం దవిదే నమః
హ్రాం దదూరగాయనమః
202 హ్రాం సపక్షాష్టమీ చంద్ర
ఫాలాయనమః
హ్రాం సనివారకాయనమః

ఓం హ్రాం సాస్యపక్షప్రభవాయ
నమః
హిమాంశు హ్రాం సవృద్ధికృ
తేనమః
203 హ్రాం సవృద్ధాదివికృతిషట్క
హీనాయనమః
హ్రాం తాంజనాయనమః
హ్రాం దసోపాన లలితవళిత్ర
యదళోదరాయనమః
204 హ్రీం మతేనమః
హ్రీం ణజన త్రాణాయనమః
హ్రీం మారాయనమః
హ్రీం కరోదరాయ నమః
హ్రీం ప్రియాయ నమః
హ్రీం సఖాయనమః
హ్రీం శాయనమః
హ్రీం బంధవేనమః
హ్రీం నిరోధకృతేనమః
205 హ్రీం శ్రీకీర్తిధరాపుష్టితుష్టి
దృష్టిధృతస్వకాయ
కాయనమః 947
హ్సౌం బీజరూపాయనమః
హ్సౌం బీజాయనమః

ఓం హ్స్రాంనిజజపకృత్ప్రియా
యనమః
206 హ్స్రాం బీజజపనిష్ణాతా
యనమః
హ్స్రాంబీజజపకృద్గతయే
నమః
హ్స్రాంబీజ జపకృద్దత్తస
ర్వవిద్యార్థభావుకాయ
నమః
207 హ్స్రాం బీజ గేయాయ
నమః
హ్స్రాంబీజ ఫలాయనమః
హ్స్రాంబీజసంభవాయనమః
హ్స్రాం బీజ వైభవాభిజ్ఞా
యనమః
హ్స్రాంబీజమనుదేశికాయ
నమః
208 హ్స్రాంబీజజపసంప్రాప్త
సృష్టిశక్తిచతుర్ముఖా
యనమః
హ్స్రాం బీజ జప సంప్రాప్త
లయశక్తిమహేశ్వరాయ
నమః 960

ఓం హ్స్రాంబీజజపసంప్రాప్త
త్రిజగద్రాజ్యవాసనా
యనమః
హ్స్రాం బీజజపసామర్థ్య
లబ్ధతేజో విరోచ
నాయనమః
210 హ్స్రాం బీజజపసామర్థ్య
లబ్ధబ్రహ్మముని ప్రజా
యనమః
హ్స్రాం బీజజపసంలబ్ధభూ
రిసత్త్వభృగూద్భవా
యనమః
211 హ్స్రాం బీజ జపసంప్రాప్త
భూరిశౌర్యషడాననా
యనమః
హ్స్రాం బీజజప సామర్థ్యల
బ్ధామృత బుధోత్క
రాయనమః
212 హ్స్రాం బీజజప సామర్థ్య
లబ్ధకామయదూద్భవా
యనమః 967
హ్స్రాం బీజజప సామర్థ్య
లబ్ధధర్మప్రవర్తకాయనమః

ఓం హ్సాం బీజజప సామర్థ్య లబ్ధాగ్ధోత్తర దిక్పతయేనమః

హ్సాం బీజజప సామర్థ్య విజితారిధనంజయాయ నమః

214 హ్సాం బీజ జపసామర్థ్య హృతరావణరాఘవాయనమః

హ్సాం బీజజపసామర్థ్య విధృతక్ష్మాతలోరగాయనమః

215 హ్సాం బీజ జప సామర్థ్య నిష్పీతాబ్ధి మునీశ్వరాయనమః

హ్సాం బీజజప సంలబ్ధవాచస్పత్యబృహస్పతయే నమః

216 హ్సాం బీజవాసిత రసాజాతసతవిత్కృద్వ్రజాయ నమః 975

హ్సాం బీజ రసనాకీర్తి వతాకాయనమః

ఓం హ్సాం మనూదయాయ నమః

217 హ్సాం బీజ సౌధాయ నమః

హ్సాంబీజనాధాయనమః

హ్సాంబీజసన్నుతాయ నమః

హ్సాంబీజాంకూరదాకారాయనమః

హ్సాం బీజాన్తర్గతాఖిలాయనమః

218 హ్సాం బీజ గర్భాయ నమః

హ్సాం బీజోచ్చారాయ నమః

హ్సాం బీజవాచ్యవిదే నమః

హ్సాం బీజ వాచ్యాయ నమః

హ్సాం బీజా విషయాయ నమః 987

హ్సాం మనూద యాయ నమః

ఓం హ్రాం బీజ పారసిక జి
హ్వాసింహాసనస్థితాయ
నమః
హ్రాంబీజయుక్తప్రణవో
ద్గీథాయనమః
హ్రాంబీజ వైభవాయ
నమః
220 హ్రాంబీజవైభవమయా
యనమః
హ్రాంబీజామృత లగ్న
కాయనమః
హ్రాం బీజ వర్మితా కార
గోప్త్రే నమః
హ్రాంబీజవర్మితాయనమః
221 హ్రాం బీజోక్తాత్మజీవై
క్యాయ నమః
హ్రాం బీజార్థోపదేశకా
యనమః

ఓం హ్రాం బీజతత్త్వహృద
యాయనమః
హ్రాం బీజార్థమయాకృత
యేనమః
222 హ్రాం బీజలతికా భూత
హీరా లింగన మంగ
ళాయనమః 1000
శ్రీరామ కృత సాహస్ర
నామపద్మస్రజా ధరా
యనమః
223 హృద్వైతన్నామ సాహ
స్రపాఠక ప్రవృత్త సత్ప
దాయ నమః
హృత్పద్మశాశ్వతావా స
తుష్ట రామసమీరాడితా
యనమః 3

ఇతి బెల్లంకొండోప నామక రామారాయ విరచిత
హయగ్రీవ సహస్రనామావళి స్సమాప్తా.

క్రోధి సంవత్సర కార్తీకశుద్ధ తృతీయాయాం లిఖితేయమ్.

శ్రీ హయగ్రీవార్పణమస్తు.